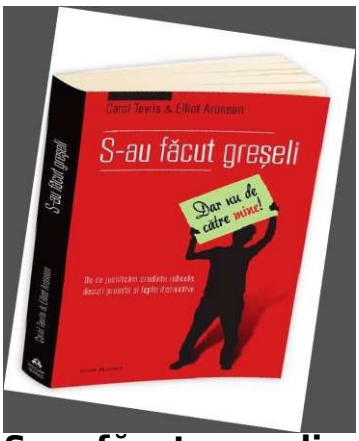

S-au făcut greşeli
(dar nu de către mine)

Carol Tavris, Elliot Aronson

De ce justificăm credinţe ridicole, decizii proaste şi fapte distructive

Pentru Ronan, minunatul meu O[3]. Carol Tavris

Pentru Vera, desigur Elliot Aronson

Cu toţii suntem capabili să credem lucruri despre care ştim că sunt neadevărate, iar apoi - când în sfârşit se dovedeşte că am greşit - să sucim cu neobrăzare faptele ca să demonstrăm că am avut dreptate. Din punct de vedere intelectual, e posibil să continuăm acest proces pe o durată nedefinită de timp; singurul lucru care-i poate pune capăt este faptul că, mai devreme sau mai târziu, o credinţă falsă se izbeşte de realitatea palpabilă, de obicei pe un câmp de luptă.

George Orwell

O mare naţiune e ca un mare om; Când

greşeşte, îşi dă seama.

Odată ce şi-a dat seama, o recunoaşte. Odată ce

a recunoscut, o îndreaptă.

îi consideră pe cei care-i arată propriile neajunsuri drept cei mai binevoitori învăţători.
Lao zi

INTRODUCER

ETicăloşi, nătărăi, nemernici si ipocriţi: cum se suportă?

E foarte posibil să se fi făcut greşeli de către administraţia în care am activat.

Henry Kissinger, ca răspuns la acuzaţiile că a comis crime de război în timpul acţiunilor Statelor Unite în Vietnam, Cambogia şi America de Sud în anii şaptezeci
Dacă, privind în urmă, descoperim şi noi că e posibil să se fi făcut greşeli... regret nespus. Edward Egan, Cardinal de New York, referitor la episcopii care nu au luat măsuri în privinţa membrilor clerului care au molestat sexual copii
S-au făcut greşeli în comunicarea cu publicul şi clienţii în privinţa ingredientelor din cartofii prăjiţi şi crochetele de cartofi.
McDonalds cerând scuze oficial hinduşilor şi altor vegetarieni pentru faptul că nu anunţaseră că „aromele naturale" din produsele lor din cartofi conţineau derivate din carne de vită întrebarea săptămânii: Cum ştii că un scandal prezidenţial e serios?

A. Scade popularitatea preşedintelui în sondaje.

B. Presa îl ia în colimator.

C. Opoziţia cere să fie demis.

D. Propriii colegi de partid se întorc

împotriva lui.

E. Sau Casa Albă declară că „s-au făcut

greşeli".
Bill Schneider la emisiunea CNN „Inside Politics"
Ca fiinţe umane supuse greşelii, toţi avem pornirea de a ne justifica şi de a evita să ne asumăm răspunderea pentru acţiuni care se dovedesc a fi dăunătoare, imorale sau prosteşti. Cei mai mulţi dintre noi nu vor fi niciodată în situaţia de a lua decizii care afectează vieţile şi morţile a milioane de oameni, dar, indiferent dacă rezultatele acţiunilor noastre sunt triviale sau tragice, la scară mică sau pe plan naţional, cei mai mulţi dintre noi găsesc că e dificil, dacă nu chiar imposibil, să spună: „Am greşit; am

făcut o greşeală îngrozitoare". Cu cât creşte miza - emoţională, financiară, morală -, cu atât este mai dificil.
Mai mult, majoritatea oamenilor, puşi în mod direct faţă în faţă cu dovada că au greşit, nu-şi schimbă punctul de vedere sau cursul acţiunii, ci îşi justifică alegerea cu şi mai multă tenacitate. Chiar şi dovezile irefutabile sunt rareori suficiente pentru a penetra platoşa mentală a autojustificării.
Când am început să lucrăm la această carte, imaginea publică ce te ducea cu gândul la „agăţarea tenace de o credinţă discreditată" era cea a lui George W. Bush. Bush a greşit când a susţinut că Saddam Hussein are arme de distrugere în masă, a greşit când a susţinut că Saddam are legături cu Al-Qaeda, a greşit când a prezis că irakienii urmau să dănţuie în stradă de bucurie în întâmpinarea soldaţilor americani, a greşit când a prezis că acel conflict se va termina rapid, a greşit când a subestimat grosolan costurile financiare ale războiului, iar cea mai răsunătoare greşeală pe care a facut-o

a fost atunci când a ţinut acel discurs, de ochii presei, la şase săptămâni după invazie, când a anunţat (sub un banner pe care scria misiune îndeplinită) că „operaţiunile majore de luptă în Irak s-au încheiat".
în acel moment, amândoi ne uitam fascinaţi cum comentatorii de dreapta şi de stânga au început să descrie în presă fanteziile lor despre un preşedinte care îşi recunoaşte greşelile. Editorialistul conservator George Will şi editorialistul liberal Paul Krugman i-au cerut amândoi lui Bush să recunoască faptul că a greşit, dar preşedintele a rămas neînduplecat. în 2006, în timp ce Irakul începuse să se cufunde într-un război civil şi după ce şaisprezece agenţii de spionaj americane elaboraseră un raport care afirma că ocupaţia Irakului sporise radicalismul islamic din regiune, precum şi riscul de acte teroriste, Bush a afirmat în faţa unei delegaţii de editorialişti conservatori: „Niciodată nu am fost mai convins că am luat deciziile corecte".[1] Sigur că Bush trebuia să justifice războiul urmărit de administraţia sa în Irak; investise prea mult în

acel plan de acţiune ca să facă altceva - mii de morţi şi, conform unor estimări conservatoare făcute de American Enterprise Institute în 2006, cel puţin o mie de miliarde de dolari. în mod similar, atunci când s-a dovedit că a greşit în legătură cu motivele iniţiale pentru a merge la război, a găsit unele noi: eliminarea unui „individ foarte rău", lupta cu terorismul, promovarea păcii în Orientul Mijlociu, aducerea democraţiei în Irak, sporirea siguranţei naţionale a Statelor Unite şi ducerea la bun sfârşit a „misiunii pentru care [trupele noastre] şi-au dat viaţa". Cu alte cuvinte, trebuie să continuăm războiul pentru că am început războiul. Politicienii sunt cei mai vizibili autojustifica-tori, şi de aceea sunt exemple atât de savuroase. Au rafinat arta de a vorbi la diateza pasivă; atunci când sunt puşi cu spatele la zid, îşi recunosc cu chiu cu vai greşelile, dar nu şi răspunderea. A, da, s-au făcut greşeli, dar nu de către mine; de către altcineva, care va rămâne anonim.[2] Atunci când Henry Kissinger a spus că este posibil ca „administraţia" să fi făcut greşeli, ocolea faptul

că, în calitate de consilier pentru siguranţă naţională şi secretar de stat (concomitent), el însuşi era administraţia. Această autojustificare i-a permis să accepte Premiul Nobel pentru pace cu chipul senin şi cu conştiinţa împăcată. Ne uităm la comportamentul politicienilor cu amuzament, cu panică sau cu groază, dar, din punct de vedere psihologic, ceea ce fac ei nu este diferit în sine de ceea ce facem cu toţii la un moment dat, în viaţa noastră personală, deşi în mod sigur diferă în termeni de consecinţe. Rămânem în relaţii nereuşite sau eventual în cele care doar bat pasul pe loc pentru că, la urma urmei, am investit prea mult timp în încercarea de a le face să meargă. Rămânem prea mult la o slujbă îndobitoci-toare pentru că ne căutăm motive să justificăm faptul că rămânem acolo şi pentru că nu putem evalua clar beneficiile demisiei. Cumpărăm o maşină proastă pentru că arată fantastic, irosim mii de dolari ca să o întreţinem, apoi irosim
şi mai mult timp justificând acea investiţie. Convinşi de propria dreptate, creăm o ruptură

între noi şi un prieten sau o rudă pentru cine ştie ce jignire reală sau închipuită şi, cu toate acestea, ne vedem pe noi înşine drept împăciuitori - numai de şi-ar cere celălalt scuze şi ar face un gest de regret.
Autojustificarea nu este acelaşi lucru cu a minţi sau a găsi scuze. Evident că oamenii mint şi inventează poveşti gogonate pentru a scăpa de mânia unui partener, a unui părinte sau a unui şef, pentru a evita un proces sau închisoarea, pentru a evita să scadă în ochii altora, pentru a păstra puterea. Cu toate acestea, este o mare diferenţă între ce spune un om vinovat publicului pentru a-l convinge de ceva ce el ştie că nu este adevărat („Nu am avut relaţii sexuale cu acea femeie"[12]; „Nu sunt un infractor"") şi procesul de a se convinge pe sine că a făcut un lucru bun. în prima situaţie, el minte şi ştie că minte ca să-şi scape pielea. în cea de-a doua, se minte pe sine. De aceea autojustificarea este mai puternică şi mai periculoasă decât o minciună explicită. Le permite oamenilor să se convingă pe ei înşişi că ceea ce au făcut reprezintă cel mai bun lucru pe

care îl puteau face. De fapt, dacă te gândeşti bine, a fost un lucru bun. „N-aş fi putut face nimic mai mult." „De fapt, a fost o soluţie nemaipomenită la problemă." „Am făcut ce era mai bine pentru naţiune." „Ticăloşii ăia meritau ce li s-a întâmplat." „Sunt îndreptăţit." Autojustificarea nu numai că minimalizează greşelile pe care le facem şi deciziile proaste pe care le luăm; în acelaşi timp, este şi motivul pentru care oricine poate recunoaşte un ipocrit în acţiune, în afară de ipocritul însuşi. Ne permite să fabricăm o distincţie între propriile noastre derapaje morale şi cele ale altora şi să diluăm discrepanţa dintre acţiunile noastre şi convingerile noastre morale. Aldous Huxley avea dreptate când spunea că „Probabil nu există ipocrit conştient". Este greu de crezut că Newt Gingrich şi-a spus: „Ce ipocrit sunt. Uite cât eram de pornit împotriva aventurii sexuale a lui Bill Clinton în timp ce şi eu aveam o aventură extramaritală chiar aici, în oraş". La fel cum predicatorul celebru Ted Haggard părea să nu aibă habar de propria ipocrizie atunci când

tuna şi fulgera în public împotriva homosexualităţii în timp ce se delecta în propria sa relaţie sexuală cu un prostituat.
în mod similar, fiecare dintre noi ne trasăm propriile graniţe morale şi le justificăm. De exemplu, ţi-ai „ajustat" vreodată cheltuielile când completai formularele de impozit? Asta probabil a amortizat cheltuielile legitime care ţi-au scăpat şi, în plus, ar fi chiar o prostie să nu faci astfel, din moment ce toată lumea procedează la fel. Ai trecut vreodată cu vederea nişte venituri în plus, câştigate sub formă de bani gheaţă? Ţi se cuvine, când te gândeşti la câţi bani iroseşte guvernul pe proiecte însuşite de parlamentari pentru propriile circumscripţii sau pe programe pe care le deteşti. Ai scris e-mailuri personale sau ai folosit internetul la birou când ar fi trebuit să-ţi faci treaba? Acelea sunt privilegiile slujbei şi, în plus, este protestul tău personal împotriva regulilor stupide ale companiei, mai ales că şeful nu apreciază toată munca ta suplimentară.

Gordon Marino, profesor de filozofie şi etică, era la un moment dat într-o cameră de hotel când i-a căzut stiloul din cămaşă şi a lăsat o pată de cerneală pe cuvertura de mătase. S-a decis să-i spună managerului, dar era obosit şi nici nu voia să plătească dauna. în seara aceea, a ieşit cu nişte prieteni şi le-a cerut sfatul. „Unul dintre ei mi-a spus să termin cu fanatismul moral", a spus Marino. „După cum mi s-a argumentat, «Managerul se aşteaptă la asemenea accidente şi include costul în preţul camerei». N-a durat mult să mă convingă că nu era nevoie să-l deranjez pe manager. Eu m-am gândit că, dacă aş fi vărsat cerneală la o pensiune de familie, atunci aş fi raportat imediat accidentul, dar că acela era un hotel dintr-un lanţ mare şi, *bla-bla-bla, a* continuat procesul de furat al căciulii. Am lăsat totuşi un bilet la recepţie când am plecat."[3] Dar toate aceste justificări sunt adevărate, veţi spune! Camerele de hotel chiar includ în preţ costurile reparaţiilor care se fac din cauza unor clienţi neîndemânatici! Guvernul chiar iroseşte bani! Companiei mele probabil că nu-i pasă că

stau un pic pe e-mail şi îmi fac şi treaba (la un moment dat)!
Este ¡relevant dacă aceste pretinse motive sunt adevărate sau false. Atunci când încălcăm aceste limite, ne justificăm un comportament pe care-l ştim greşit tocmai ca să putem continua să ne vedem drept oameni cinstiţi şi nu drept infractori sau hoţi. Indiferent dacă acţiunile cu pricina sunt ceva mărunt -precum o pată pe o cuvertură de hotel sau ceva important precum delapidarea -, mecanismul autojustificării este acelaşi.
Acum, între minciuna conştientă spusă ca să-i păcălim pe alţii şi autojustificarea inconştientă pentru a ne păcăli pe noi există o zonă tulbure, fascinantă, patrulată de acel istoric egoist pe care nu te poţi baza: memoria. Amintirile sunt adesea şlefuite şi modelate de o măgulitoare părtinire de sine care îndulceşte contururile evenimentelor trecute, amortizează culpabilitatea şi distorsionează faptele aşa cum au fost. Atunci când cercetătorii întreabă soţi şi soţii ce procent din munca în casă o fac, soţiile

spun: „Vorbeşti serios? Eu fac aproape tot, cel puţin 90 la sută". Iar soţii spun: „Fac mult; de fapt, fac cam 40 la sută". Deşi cifrele diferă de la cuplu la cuplu, suma totală depăşeşte întotdeauna cu mult 100 la sută.[4] Este tentant să spui că unul dintre soţi minte, dar cel mai probabil fiecare îşi aminteşte lucrurile intr-un mod care le sporeşte contribuţia, în timp, pe măsură ce distorsiunile egoiste ale memoriei intră în funcţiune şi uităm sau distorsionăm evenimentele trecute, putem ajunge să credem propriile minciuni mărunte. Ştim că am făcut ceva greşit, dar treptat începem să ne gândim că nu a fost în totalitate vina noastră, iar dacă stai să te gândeşti bine, situaţia este complexă oricum. începem să ne subestimăm propria răspundere, cioplind la ea până când ajunge doar o umbră a fostei sale staturi gigantice. Nu mai e mult până când ajungem să ne convingem şi să ajungem să credem ce spusesem iniţial în public. John Dean, avocatul Casei Albe, omul care a dezvăluit public conspiraţia menită să acopere activităţile ilegale legate de scandalul

Watergate, a explicat cum se desfăşoară acest proces:
Intervievator. Vreţi să spuneţi că persoanele care au inventat poveştile chiar credeau propriile minciuni?
Dean: Exact. Dacă o spuneai destul de des, devenea adevărat. După ce presa a aflat despre interceptarea telefoanelor jurnaliştilor şi ale personalului de la Casa Albă, de pildă, iar dezminţirile categorice au eşuat, s-a pretins că asta era o chestiune care ţinea de siguranţa naţională. Sunt sigur că mulţi au crezut că interceptările serveau siguranţa naţională; nu era cazul. Asta a fost ceva scornit ca să justifice faptul deja consumat. Dar trebuie să înţelegi: când o spuneau, ei chiar o credeau.[5]
Ca şi Nixon, Lyndon Johnson era un maestru al autojus-tificării. Biograful său, Roben Caro, spune că atunci când Johnson ajungea să creadă ceva, credea acel lucru „în totalitate, cu convingere absolută, indiferent de ce crezuse înainte, sau de faptele relevante". George Reedy, unul dintre consilierii lui Johnson, spunea

că „avea o capacitate remarcabilă de a se convinge că avea principiile pe care ar fi trebuit să le aibă în orice moment, şi era ceva cuceritor în aerul de inocenţă rănită cu care trata pe oricine îi aducea în faţa ochilor dovezi că avusese alte convingeri în trecut. Nu juca teatru... Avea o capacitate fantastică de a se autoconvinge că «adevărul» care convenea în prezent era adevărul şi că orice contravenea acestuia era o uneltire mincinoasă a duşmanilor. Transforma literalmente în realitate ce avea în cap, prin voinţă pură".[6] Deşi cei care-l sprijineau pe Johnson găseau fermecător acest aspect al caracterului său, e foarte posibil să fi fost unul dintre cele mai importante motive pentru care Johnson a fost incapabil să smulgă ţara din mlaştina conflictului cu Vietnamul. Un preşedinte care îşi justifică acţiunile numai faţă de public ar putea fi tentat/convins să şi le schimbe. Un preşedinte care îşi justifică acţiunile numai faţă de sine, crezând că e deţinătorul adevărului, devine imun la autocorectare.

Triburile Dunka şi Nuer din Sudan au o tradiţie ciudată. Aceştia extrag dinţii permanenţi din faţă ai propriilor copii - până la şase dinţi în partea de jos şi doi în partea de sus -, ceea ce rezultă în deformarea bărbiei, înfundarea buzei de jos şi produce defecte de vorbire. Aceste practici au început, se pare, într-o perioadă în care era foarte răspândit tetanosul (care face fălcile să se încleşteze). Sătenii au început să îşi scoată dinţii din faţă, ca şi pe cei ai copiilor lor, pentru a putea să bea lichide prin gaură. Epidemia de tétanos a trecut de mult, şi totuşi Dinka şi Nuer încă le scot dinţii din faţă copiilor.[7] Cum se explică acest lucru?

în 1847, Ignac Semmelweiss a devenit celebru atunci când şi-a îndemnat colegii medici să se spele pe mâini înainte de a asista la naşterea bebeluşilor. Şi-a dat seama că aceştia luau tot timpul pe mâini un fel de „otravă morbidă" de la autopsiile făcute femeilor care mureau de febră puerperală, transmiţând apoi „otrava" femeilor aflate în travaliu. (Nu ştia exact care era mecanismul, dar intuiţia sa a fost corectă.)

Semmelweiss le-a ordonat studenţilor lui să se spele pe mâini cu soluţie antiseptică de clor, iar după aceea rata de mortalitate cauzată de febra puerperală a scăzut rapid. Cu toate acestea, colegii au refuzat să accepte dovada concretă adusă de Semmelweiss: rata de mortalitate mai scăzută în rândul pacienţilor săi.[8] De ce nu au acceptat ideea lui Semmelweiss imediat, mulţumindu-i călduros că descoperise cauza atâtor decese care nu ar fi trebuit să aibă loc? După al Doilea Război Mondial, Ferdinand Lundberg şi Marynia Farnham au publicat bestsellerul *Modern Woman: The Lost Sex,* în care au susţinut că o femeie care se bucură de succes în „sferele masculine de acţiune" ar putea să pară că are succes în „la nivel înalt", dar că pentru asta plăteşte scump: „îşi sacrifică cele mai fundamentale porniri instinctuale. Nu este, privind la rece, potrivită ca temperament pentru acest tip de concurenţă dură, ceea ce o afectează negativ, mai ales în privinţa propriilor sentimente". Şi, în plus, o face şi frigidă: „Aruncând mănuşa bărbaţilor în stânga şi-n

dreapta, prin refuzul de a accepta un rol chiar şi moderat supus, multe femei au simţit cum li se reduce capacitatea de gratificare sexuală".[9] În deceniul care a urmat, dr. Farnham, care îşi primise diploma medicală de la Universitatea Minnesota şi făcuse studii avansate la Facultatea de Medicină Harvard, şi-a construit întreaga carieră spunându-le femeilor să nu aibă cariere. Oare ea nu
se temea că o să devină frigidă şi o să-şi afecteze pornirile instinctive fundamentale?
Poliţia din Kern County, California, a arestat un director de şcoală aflat la pensie, Patrick Dunn, bănuit că şi-ar fi ucis soţia. Au fost intervievaţi doi oameni care au depus mărturii contradictorii. Unul dintre ei era o femeie fără cazier şi fără niciun motiv personal să mintă; femeia avea atât agende calendaristice, cât şi pe şeful ei în sprijinul mărturiei. Celălalt era un infractor înveterat pe care îl păşteau şase ani de închisoare, care se oferise să depună mărturie împotriva lui Dunn ca parte din târgul făcut cu procuratura; omul nu avea nimic în sprijinul

mărturiei sale decât propriul cuvânt. Procurorii aveau de ales între a crede o femeie (şi nevinovăţia lui Dunn) şi a crede un infractor (şi vinovăţia lui Dunn). Au ales să-l creadă pe infractor.[10] De ce?

înţelegând funcţionarea internă a autojustificării, putem da răspunsuri la aceste întrebări şi putem lămuri multe alte lucruri pe care le fac oamenii, lucruri care altfel ni s-ar părea complet de nepătruns, chiar nebuneşti. Putem răspunde la întrebarea pe care o pun mulţi atunci când văd dictatori necruţători, directori lacomi de corporaţii, fanatici religioşi care ucid în numele lui Dumnezeu, preoţi care molestează copii sau oameni care îşi înşală fraţii şi surorile, furându-le moştenirea: Cum reuşesc să se *suporte?*

Răspunsul este: exact la fel ca noi, ceilalţi. Autojustificarea are şi costuri, şi beneficii. în sine, nu este ceva neapărat rău. Ne permite să dormim bine noaptea. Fără ea, am prelungi crampele atât de dureroase ale jenei. Ne-am tortura singuri cu regrete privitoare la drumul pe care nu l-am urmat sau la cât de prost l-am

străbătut pe acela pe care l-am urmat. Ne-am da de ceasul morţii la aproape fiecare hotărâre pe care o luăm: Oare am făcut ce trebuia, oare ne-am căsătorit cu persoana care trebuia, am luat casa care trebuia, am ales maşina cea mai bună, am ales cariera cea mai bună? Cu toate acestea, precum nisipul mişcător, autojustificarea oarbă ne poate adânci şi mai mult în nenorocire. Ne blochează capacitatea de a ne vedea greşelile, nemaivorbind de capacitatea de a ni le îndrepta. Distorsionează realitatea, ne împiedică să obţinem toate informaţiile necesare şi să evaluăm limpede problemele importante. Prelungeşte şi adânceşte faliile dintre iubiţi, prieteni şi naţiuni. Ne împiedică să ne dezbărăm de obiceiuri proaste. Le permite celor vinovaţi să evite asumarea răspunderii pentru propriile fapte. Şi împiedică mulţi profesionişti să îşi schimbe atitudinile şi procedurile învechite, care pot face rău publicului.
Nimeni nu poate trăi fără să facă gafe. Dar avem capacitatea să spunem: „Asta nu merge. N-are nicio noimă". A greşi e omenesc, dar oamenii au

de ales între a muşamaliza şi a-şi asuma vina. Alegerea pe care o facem este esenţială atunci când vine vorba de ceea ce facem după aceea. Ni se spune tot timpul că trebuie să învăţăm din propriile greşeli, dar cum putem învăţa dacă nu recunoaştem mai întâi că am făcut vreo greşeală? Pentru a face asta, trebuie să recunoaştem cântecul de sirenă al autojustificării. în capitolul care urmează vom discuta despre disonanţa cognitivă, mecanismul psihologic constitutiv care creează autojustificare şi ne protejează certitudinile, stima de sine şi afiliaţiile tribale. în capitolele următoare, vom discuta mai pe larg consecinţele dăunătoare ale autojustificării: modul în care exacerbează prejudecăţile şi corupţia, cum distorsionează memoria, transformă încrederea profesională în aroganţă, generează vrajbe şi rupturi între oameni.
Vestea bună este că, dacă înţelegem mecanismul de funcţionare, putem învinge această predispoziţie. De asemenea, în ultimul capitol vom face un pas înapoi pentru a vedea

ce soluţii apar pentru noi înşine, ca indivizi, pentru relaţiile noastre şi pentru societate, înţelegerea este primul pas către găsirea soluţiilor care pot duce la schimbare şi răscumpărare. De aceea am scris această carte.
CAPITOLUL I
Bill Clinton despre Monica Lewinski - n.tr
.Richard Nixon despre scandalul Watergate - n. tr.
Disonanţa cognitivă: motorul an to justificării
Comunicat de presă, 1 noiembrie 1993
Nu am greşit atunci când am scris în comunicatele precedente că New Yorkul o să fie distrus la 4 septembrie şi la 14 octombrie 1993. Nu am făcut nicio greşeală, nici măcar una mică de tot!

Comunicat de presă, 4 aprilie 1994
Toate datele pe care le-am anunţat în comunicatele din trecut sunt corecte, aşa cum au fost lăsate de Dumnezeu în Sfintele Scripturi. Niciuna dintre datele acestea nu este greşită... Ezechiel spune că asediul oraşului va dura 430 de zile în total... [ceea ce] ne aduce exact la data de 2 mai 1994. Toată lumea a fost prevenită deja. Neam făcut datoria...
Noi suntem singurii din întreaga lume care îndrumăm oamenii spre siguranţă şi mântuire!
S-a dovedit că avem o acurateţe de sută la sută![1]

Este fascinant şi, câteodată, amuzant să citim profeţiile despre sfârşitul lumii, dar şi mai fascinant este să vedem ce se întâmplă cu raţionamentul credincioşilor adevăraţi atunci când profeţiile se duc pe apa sâmbetei şi lumea continuă să se meargă înainte. Observaţi că aproape niciunul nu spune: „Am dat-o în bară! Nu-mi vine să cred că am fost atât de prost încât să cred asemenea inepţii"? Dimpotrivă, de cele mai multe ori devin şi mai convinşi de puterile lor profetice. Cei care cred că Apocalipsa biblică

şi scrierile profetului autoproclamat Nostradamus, din secolul al XVI-lea, au prezis absolut toate dezastrele, de la ciuma neagră până la 9/11, se agaţă de propriile convingeri complet netulburaţi de mica problemă că profeţiile lor vagi şi confuze devin inteligibile numai după consumarea evenimentelor.
Cu jumătate de secol în urmă, un tânăr care studia psihologia socială, Leon Festinger, împreună cu doi colaboratori, s-au infiltrat într-un grup de oameni care credeau că lumea se sfârşeşte la 21 decembrie.[2] Voiau să vadă ce se întâmplă atunci când (sperau ei!) profeţia urma să dea greş. Conducătoarea grupului, pe care cercetătorii au numit-o Marian Keech, le-a promis prozeliţilor că vor fi preluaţi de o farfurie zburătoare şi ridicaţi la cer în siguranţă, la miezul nopţii de 20 decembrie. Mulţi dintre ei şi-au dat demisia, şi-au vândut casele, şi-au împărţit averile altora, în aşteptarea sfârşitului. Cui îi trebuie bani în spaţiul cosmic? Alţii aşteptau resemnaţi şi speriaţi, la casele lor. (Soţul doamnei Keech, care nu se număra printre

credincioşi, s-a culcat devreme şi a dormit toată noaptea tun, în timp ce soţia sa şi prozeliţii se rugau în sufragerie.) Festinger a făcut şi el o profeţie: cei care nu s-au dedicat totaI profeţiei - care aşteptau sfârşitul lumii acasă, sperând că nu o să moară la miezul nopţii - urmau să-şi piardă treptat credinţa în doamna Keech. însă cei care vânduseră tot şi aşteptau cu ceilalţi nava spaţială urmau să creadă cu şi mai mare tărie în capacităţile ei mistice. Mai mult, urmau să facă tot ce le stătea în putere să îi convingă şi pe alţii să li se alăture.
La miezul nopţii, cum nu era nici urmă de navă spaţială în curte, grupul a început să se simtă un pic stresat. Pe la două noaptea, erau deja foarte îngrijoraţi. La cinci fără un sfert, doamna Keech a avut o nouă vedenie: lumea fusese cruţată, a spus ea, datorită credinţei impresionante a micului ei grup. „Căci atotputernic este cuvântul lui Dumnezeu", le-a spus ea adepţilor săi, „iar prin acest cuvânt aţi fost voi mântuiţi - căci am fost smulşi din gura morţii şi nicicând nu s-a mai coborât aşa o forţă asupra Pământului. Nicicând,

de la începuturile vremurilor, n-a mai fost pe acest Pământ aşa o forţă a Binelui şi o lumină cum este cea care luminează odaia asta." Starea de spirit a grupului s-a transformat din deznădejde în exaltare. Mulţi dintre membrii grupului, care nu simţiseră nevoia să propovăduiască înainte de 21 decembrie, au început să sune la presă pentru a raporta miracole şi au început să iasă pe stradă şi să agaţe trecători pe care încercau să-i convertească. Profeţia doamnei Keech nu se împlinise, cea a lui Leon Festinger, da. Motorul care împinge autojustificarea, energia care produce nevoia noastră de a ne justifica acţiunile şi deciziile - mai ales pe cele proaste - este o senzaţie neplăcută pe care Festinger o numeşte „disonanţă cognitivă". Disonanţa cognitivă este acea stare de tensiune care apare atunci când o persoană menţine două cogniţii (idei, atitudini, credinţe, opinii) contradictorii psihologic, precum „Fumatul este o tâmpenie pentru că mă poate ucide" şi „Fumez două pachete pe zi". Disonanţa produce disconfort

mental, de la o mică jenă până la angoasă adâncă; oamenii nu îşi găsesc odihna până când nu găsesc o cale de a o reduce. în acest exemplu, pentru un fumător cel mai direct mod de a reduce disonanţa este să se lase de fumat. Dar dacă a încercat să se lase şi nu a reuşit, acum trebuie să reducă disonanţa convingându-se că fumatul nu este chiar aşa de dăunător sau că fumatul merită riscul pentru că este relaxant sau te ajută să nu iei în greutate (pentru că şi obezitatea pune în pericol sănătatea, nu-i aşa?) şi aşa mai departe. Majoritatea fumătorilor reuşesc să reducă disonanţa prin multe mijloace pe cât de ingenioase, pe atât de autoamăgitoare.
Disonanţa ne nelinişteşte pentru că a menţine două idei care se contrazic înseamnă a cocheta cu absurdul şi, aşa cum a observat Albert Camus, suntem creaturi care îşi petrec viaţa încercând să se convingă că existenţa lor nu este absurdă. La baza ei, teoria lui Festinger spune că oamenii se străduiesc să limpezească idei contradictorii şi să ducă vieţi care sunt

consecvente şi pline de înţeles, cel puţin în mintea lor. Teoria aceasta a inspirat peste 3000 de experimente care, luate laolaltă, au transformat modul în care psihologii înţeleg funcţionarea minţii omeneşti. Disonanţa cognitivă a ajuns să depăşească mediul academic, facându-şi intrarea în cultura de masă. Sintagma este întâlnită peste tot. Noi doi am întâlnit-o la ştirile televizate, în editorialele politice, în articole de revistă, pe abţibildurile lipite pe maşini, chiar şi într-o telenovelă. Alex Trebek a folosit-o la *Jeopardy,* Jon Stewart la *The Daily Show,* iar preşedintele Bartlet a folosit-o în *The West Wing.* Deşi această formulă apare peste tot, puţini înţeleg pe deplin ce înseamnă sau apreciază puterea sa motivaţională enormă. în 1956, unul dintre noi (Elliot) a ajuns la Universitatea Stanford ca masterand în psihologie. Festinger ajunsese acolo chiar în anul acela ca tânăr profesor şi cei doi au început îndată să lucreze împreună, concepând experimente pentru a testa şi extinde teoria disonanţei.[3] Gândirea lor a pus la îndoială multe

noţiuni care erau literă de lege pentru psihologie şi pentru public, precum perspectiva behavioristă potrivit căreia oamenii fac ceea ce fac pentru răsplata pe care o aduc acţiunile, perspectiva economistă potrivit căreia fiinţele umane iau în general decizii raţionale sau cea psihanalistă potrivit căreia acţiunile agresive te scapă de impulsuri agresive.
Să vedem cum a schimbat behaviorismul teoria disonanţei. La vremea respectivă, majoritatea celor care faceau psihologie ştiinţifică erau convinşi că acţiunile oamenilor erau guvernate de recompensă şi pedeapsă. Desigur, dacă oferi unui şoarece de laborator mâncare, la capătul unui labirint, acesta va învăţa să iasă mai repede decât dacă nu îi oferi; dacă îi oferi unui câine un biscuit atunci când dă laba, va învăţa asta mai repede decât dacă stai acolo şi te uiţi la el, sperând să o facă de unul singur. în schimb, dacă pedepseşti un căţeluş când face pipi pe covor, învaţă repede să nu o mai facă. Behavioriştii au mai argumentat că orice lucru asociat cu o recompensă devine mai atrăgător - căţelul

te va plăcea mai mult pentru că îi dai biscuiţi -, iar orice lucru asociat cu durerea devine respingător şi indezirabil.
Legile behaviorismului se aplică, de bună seamă, şi la fiinţele umane; nimeni nu ar sta la o slujbă plicticoasă fără să fie plătit, iar dacă îi dai unui copil mic ceva dulce ca să se oprească dintr-o criză de nervi, tocmai l-ai învăţat că, dacă face crize, primeşte dulciuri. Dar, de bine de rău, mintea umană este mai complexă decât cea de şoarece sau de căţel. Un căţel ar putea părea spăsit dacă este prins făcând pipi pe covor, dar nu va încerca să scornească justificări pentru comportamentul respectiv. Oamenii gândesc; şi, întrucât gândim, teoria disonanţei a demonstrat că propriul nostru comportament transcende efectele recompensei şi pedepsei, şi adesea le contrazice.
De exemplu, Elliot a prezis că, dacă oamenii trec prin experienţe dureroase, disconfort, eforturi mari sau îndură situaţii jenante pentru a obţine ceva, vor fi mai mulţumiţi cu acel „ceva" decât dacă l-ar fi obţinut cu uşurinţă. Pentru beha-

viorişti, aceasta era o predicţie de neconceput. De ce să le placă oamenilor ceva asociat cu durerea? însă pentru Elliot, răspunsul era evident: autojustificarea. Impresia pe care o am despre mine că sunt o persoană de bun-simţ şi competentă se află în disonanţă cu impresia că am trecut printr-un proces dureros pentru a realiza ceva - pentru a deveni, de exemplu, parte dintr-un grup care se dovedeşte a fi plicticos sau neinteresant. De aceea, aş încerca să îmi distorsionez percepţia asupra grupului în sens pozitiv, încercând să îi găsesc aspecte bune sau să le ignor pe cele proaste.
S-ar părea că cel mai uşor mod de a testa această ipoteză este de a stabili o ierarhie a severităţii ritualurilor de iniţiere în frăţiile studenţeşti şi de a-i întreba apoi pe membrii acestora cât de mult le place frăţia din care fac parte. Dacă membrilor grupurilor cu ritualuri de iniţiere mai severe le plac mai mult fraţii decât celor cu ritualuri mai uşoare, atunci am dovedit oare că severitatea face frăţiile mai plăcute? Nu este aşa. Ar putea fi exact invers. Dacă membrii

unei frăţii se consideră un grup foarte dezirabil şi de elită, atunci ar putea să-şi facă ritualurile mai dificile pentru a împiedica pleava să ajungă membri. Numai cei puternic atraşi de grupul cu ritualuri severe încă de la început ar fi dispuşi să se supună iniţierii pentru a fi acceptaţi. Cei care nu sunt pasionaţi de o frăţie anume, ci doar vor să fie întruna oarecare, vor alege una cu ritual uşor.

De aceea, este esenţial să facem experimente de control. Frumuseţea unui experiment este aceea că aşază oamenii în mod aleatoriu în condiţiile date. Indiferent de nivelul de interes pe care îl are cineva faţă un grup sau altul, fiecare participant trebuie distribuit în mod aleatoriu condiţiilor de ritual sever sau uşor. Dacă oamenii care au avut de înfruntat greutăţi mai mari pentru a ajunge într-un grup găsesc după aceea acel grup mai dezirabil decât cei care au fost aceptaţi fără efort, atunci ştim că efortul este cauza, nu diferenţele iniţiale ale nivelului de interes.

Şi astfel, Elliot şi colegul său Judson Mills au făcut exact acest experiment.' Studenţi de la Stanford au fost invitaţi să devină membrii unui grup care se presupunea că discută psihologie sexuală, dar, înainte de a putea intra, trebuiau să treacă un test. Unii studenţi erau puşi în mod aleatoriu să se supună unui ritual extrem de jenant: trebuiau să recite cu voce tare, pentru cercetători, pasaje obscene, cu conţinut sexual explicit, din *Amantul doamnei Chatterley* şi din alte romane fără perdea. (Pentru studenţii conformişti din anii cincizeci, acest lucru era dureros de jenant.) Altora li s-a repartizat un ritual mult mai puţin jenant, acela de a citi cuvinte de natură sexuală din dicţionar.
După iniţiere, toţi studenţii au ascultat aceeaşi înregistrare a unei discuţii care s-ar fi purtat între aşa-zişii membrii ai grupului din care făceau acum parte. De fapt, înregistrarea fusese regizată astfel încât discuţia să fie cât mai plicticoasă şi mai neinteresantă cu putinţă. Interlocutorii vorbeau şovăitor, cu pauze lungi, despre caracteristicile sexuale secundare ale

păsărilor: schimbări de penaj în perioada de împerechere şi altele asemenea. Interlocutorii înregistraţi vorbeau cu bălmăjeli, se întrerupeau mereu unul pe altul şi lăsau propoziţiile neterminate.
în final, studenţii evaluau discuţiile din mai multe puncte de vedere. Cei care trecuseră prin iniţierea uşoară au văzut discuţiile aşa cum erau - inutile şi neinteresante - şi i-au catalogat în mod corect pe membrii grupului ca fiind plictisitori. Unul dintre cei înregistraţi, bâlbâind şi mormăind, recunoştea că nu citise ce trebuia despre ritualurile de împerechere ale unei anumite specii rare de pasăre, iar membrii grupului cu iniţiere uşoară erau iritaţi de acesta. Ce idiot iresponsabil! Nici măcar nu citise lecturile de bază! îşi bătuse joc de grup! Cine ar vrea să fie în acelaşi grup cu el? însă cei care trecuseră prin iniţierea severă calificau discuţia drept foarte interesantă, iar pe membrii grupului, ca fiind atractivi şi isteţi. Aceştia îl iertau pe idiotul iresponsabil. Candoarea lui era aparte! Cine n-ar vrea să fie în grup cu un tip

aşa de cinstit? Era greu de crezut că ascultau aceeaşi înregistrare. Aceasta este puterea disonanţei.

Acest experiment a fost reprodus de mai multe ori de alţi cercetători, care au folosit o varietate de metode de iniţiere, de la şocuri electrice până la eforturi fizice extreme.[5] Rezultate sunt întotdeauna la fel: ritualurile de iniţiere severe fac un grup mai plăcut membrilor. Această descoperire nu arată că oamenilor le plac experienţele dureroase, precum completarea formularelor de impozite, sau că se bucură de lucruri asociate cu durerea. în schimb, demonstrează că, dacă o persoană îndură voluntar o experienţă dureroasă *pentru a* obţine sau a realiza ceva, acel scop sau obiect devine mai atrăgător. Dacă te duci să devii membru într-un grup de discuţie şi de pe un pervaz îţi cade în cap un ghiveci cu flori, asta nu o să te facă să îţi placă grupul mai mult. Dar dacă te-ai oferit să încasezi un ghiveci în cap pentru a deveni membru al acelui grup, atunci, în mod clar, grupul o să-ţi placă mai mult.

Trebuie să crezi pentru a vedea
Voi lua în considerare orice dovezi suplimentare care confirmă opinia pe care mi-am format-o deja.
Lordul Molson, politician britanic (1903-1991)
Teoria disonanţei a distrus, de asemenea, ideea măgulitoare potrivit căreia noi, oamenii, fiind *Homo sapiens,* procesăm informaţiile în mod logic. Dimpotrivă: dacă informaţiile noi sunt consonante cu ceea ce credem, le considerăm fondate şi utile: „Exact asta ziceam şi eu dintotdeauna!" Dar dacă informaţiile noi sunt disonante, atunci le considerăm părtinitoare sau prosteşti: „Ce argument prostesc!" Nevoia de consonanţă este atât de puternică, încât atunci când suntem confruntaţi cu dovezi care ne infirmă părerile, găsim o modalitate să le criticăm, să le distorsionăm sau să le respingem, astfel încât să ne putem menţine sau chiar întări credinţele.
Aceste contorsiuni mentale sunt numite „eroare de confirmare".[6] Lenny Bruce, legendarul umorist şi comentator social american, a descris-o în

culori vii după ce a urmărit celebra confruntare din 1960 dintre Richard Nixon şi John Kennedy, la prima dezbatere prezidenţială televizată: Dacă in-aş fi dus acasă la nişte fani Kennedy care se uitau la dezbatere, comentariul ar fi fost: „îl face praf pe Nixon". După aia, dacă aş fi mers la alt apartament, fanii lui Nixon ar fi zis: „Ai văzut cum l-a cotonogit pe Kennedy?" După care mi-am dat seama că fiecare grup îşi iubea atât de tare candidatul, încât ar fi trebuit să-l vadă făcând ceva extrem de deplasat - cum ar fi să se uite direct la camera de luat vederi şi să zică: „Sunt un hoţ, un tâlhar, mă auziţi? Sunt cea mai proastă alegere pe care aţi putea s-o faceţi pentru preşedinţie!" Şi chiar şi-atunci, adepţii lui ar fi spus: „Uite ce om cinstit. Trebuie să fii foarte puternic să recunoşti aşa ceva. Ăsta e genul de om care ne trebuie ca preşedinte".[7] în 2003, când devenise cât se poate de clar că nu existau arme de distrugere în masă în Irak, americanii care fuseseră în favoarea războiului şi a motivelor pentru care preşedintele Bush îl iniţiase au fost aruncaţi într-o stare de

disonanţă: L-ani crezut pe preşedinte şi am greşit (asemenea lui). Cum rezolvăm asta? Pentru democraţii care crezuseră că Saddam Hus-sein avea adm (arme de distrugere în masă), hotărârea a fost destul de simplă: republicanii dăduseră din nou greş; preşedintele minţise sau cel puţin fusese prea dispus să plece urechea la informaţii proaste; ce neghiob am fost pentru că l-am crezut. Pentru republicani însă, disonanţa era mai pronunţată. Mai mult de jumătate dintre ei au refuzat să accepte dovezile, spunând într-un sondaj Knowledge Networks că ei credeau că armele *fuseseră* găsite. Directorul sondajului a spus: „Pentru unii americani, dorinţa de a sprijini războiul i-a determinat să filtreze informaţia că armele de distrugere în masă nu fuseseră găsite. Având în vedere multitudinea ştirilor televizate şi nivelul înalt
de atenţie publică acordată subiectului, acest nivel de
informare greşită sugerează că e posibil ca unii americani să încerce

să evite senzaţia de disonanţă cognitivă". Poţi fi sigur de asta.[8]
Neurologii au demonstrat recent că aceste predispoziţii de gândire depind de modul în care creierul procesează informaţia - lucru valabil pentru creierii tuturor oamenilor, indiferent de afilierea politică. De exemplu, într-un studiu făcut pe persoane monitorizate cu ajutorul rezonanţei magnetice nucleare (rmn) în timp ce încercau să proceseze informaţie disonantă sau consonantă despre George Bush sau John Kerry, Drew Western şi colaboratorii săi au descoperit că zonele creierului responsabile cu gândirea raţională practic se blocau atunci când participanţii la studiu erau confruntaţi cu informaţii disonante şi că circuitele responsabile de emoţii se aprindeau instantaneu când consonanţa se restabilea.[9] Aceste mecanisme furnizează o bază neurologică pentru observaţia că, îndată ce ne-am hotărât asupra unui lucru, este greu să ne răzgândim.
De fapt, chiar citirea unor informaţii care contravin punctului tău de vedere te poate

convinge şi mai mult că ai dreptate. în cadrul unui experiment, cercetătorii au ales oameni care erau pro sau contra pedepsei capitale şi i-au rugat să citească articole bine documentate despre problema foarte delicată dacă pedeapsa capitală previne infracţiunile violente. Unul dintre articole trăgea concluzia că previne, celălalt că nu previne. Dacă cititorii ar fi procesat informaţia raţional, măcar ar fi realizat că problema este mai complexă decât crezuseră şi ar fi început să se apropie între ei în privinţa credinţelor pe care le au despre pedeapsa capitală ca formă de descurajare. Dar teoria disonanţei prezice că cititorii urmau să găsească o modalitate de a distorsiona cele două articole. Urmau să găsească motive să strângă la piept articolul care le aducea confirmare şi să îl laude drept o lucrare deosebit de competentă. Exact aşa cum urmau să trateze superficial articolul care le infirma opinia şi să îi găsească mici erori care să le dea motive majore să nu se lase influenţaţi de acesta. Exact asta s-a şi întâmplat. Nu numai că fiecare tabără a discreditat

argumentele celeilalte, dar fiecare tabără a devenit şi mai dedicată propriei păreri.[10]
Eroarea de confirmare are grijă ca până şi absenţa dovezilor să fie o dovadă pentru ceea ce credem. Atunci când fbi-u1 şi alţi investigatori nu au găsit absolut niciun fel de dovezi că naţiunea a fost infiltrată de culte satanice care sacrificau ritualic nou-născuţi, cei care credeau în aceste culte au rămas neclintiţi. Lipsa dovezilor, au spus ei, este confirmarea vicleniei şi caracterului malefic al liderilor cultelor respective: Ei chiar mâncau copii cu totul. Nu numai membrii cultelor şi cei care cred în psihologia populară cad pradă acestui tip de raţionament. Când Franklin D. Roosevelt a luat decizia gravă de a pune mii de americani de origine japoneză în lagăre, pe durata celui de-al Doilea Război Mondial, a făcut acest lucru numai pe baza unor zvonuri că americanii de origine japoneză aveau planuri să saboteze efortul de război. Nu a existat niciun fel de dovadă - nici atunci, nici mai târziu - în sprijinul acestui zvon. Şi, într-adevăr, comandantul forţelor armate ale

Coastei de Vest, generalul John DeWitt, a recunoscut că nu exista nicio dovadă de sabotaj sau de trădare din partea vreunui cetăţean american de origine japoneză. „Simplul fapt că nu a avut loc niciun fel de sabotaj", a spus el, „este un indiciu tulburător care confirmă faptul că un asemenea lucru *se va întâmpla.*

Alegerea lui Ingrid, Mercedesul lui Nick şi canoea lui Elliot

Teoria disonanţei a ajuns să explice mult mai mult decât noţiunea raţională potrivit căreia oamenii nu sunt raţionali atunci când procesează informaţii. Ne arată, de asemenea, de ce continuă să fie părtinitori după ce au luat decizii importante.[12] Psihologul social Dan Gilbert, în cartea sa extraordinară *Stumbling on Happiness,* ne pune să ne întrebăm ce s-ar fi întâmplat la finalul filmului *Casablanca* dacă Ingrid Bergman nu şi-ar fi urmat cu patriotism soţul, care lupta cu naziştii, şi ar fi rămas cu Humphrey Bogartîn Maroc.[13] Ar fi regretat oare această decizie - aşa cum îi spune Bogart, în monologul său pătrunzător - „poate nu azi,

poate nu mâine, dar curând şi pentru tot restul vieţii"? Sau a regretat pentru totdeauna că l-a părăsit
pe Bogart? Gilbert furnizează o mulţime de date ca să ne arate că răspunsul la ambele întrebări este nu, că oricare dintre decizii ar fi facut-o fericită pe termen lung. Bogart este elocvent, dar nu are dreptate, iar teoria disonanţei ne spune de ce: Ingrid ar fi găsit motive să justifice oricare dintre variante, împreună cu motive care să o bucure că nu a făcut cealaltă alegere. Odată ce am luat o decizie, avem la dispoziţie tot felul de unelte ca să o susţinem. Atunci când Nick, prietenul nostru frugal şi lipsit de pretenţii, şi-a dat la schimb propria Honda Civic veche de opt ani într-un impuls de moment şi şi-a cumpărat un Mercedes nou, cu opţiuni complete, a început să se comporte ciudat (cel puţin pentru Nick). A început să critice maşinile prietenilor lui, spunând lucruri precum „N-ar fi timpul să dai şi tu la schimb rabla aia? Nu crezi că meriţi plăcerea să conduci o maşină făcută bine?" şi „Ştii, e foarte periculos să conduci

maşini pipernicite. Dacă faci accident, poţi să mori. Viaţa ta chiar nu valorează câteva mii de dolari în plus? Nici n- ai idee cât de liniştit sunt eu ştiind că familia mea e în siguranţă într- un automobil zdravăn".

Este posibil ca Nick să fi fost cuprins de boala siguranţei şi să fi decis, calm şi raţional, că ar fi minunat dacă toată lumea ar conduce o maşină grozavă, precum Mercedesul. Dar noi nu credem că aşa s- a întâmplat. Comportamentul lui, atât atunci când a cheltuit atâţia bani pe o maşină de lux, cât şi atunci când îşi bătea prietenii la cap să facă la fel, era atât de atipic, încât am bănuit că el reducea disonanţa pe care trebuie s-o fi simţit când a cheltuit în mod impulsiv o mare parte din agoniseala de-o viaţă pe ceva considerat de el înainte „o maşină ca oricare alta". în plus, a făcut acest lucru exact înainte să îi plece copiii la facultate, un eveniment care urma să-i solicite mult contul din bancă. Prin urmare, Nick a început să adune argumente care să-i justifice decizia: „Mercedesul e o maşină minunată; am muncit din greu toată viaţa şi o

merit; în plus, îţi oferă atât de multă siguranţă". Iar dacă ar fi reuşit să-şi convingă şi zgârciţii de prieteni să-şi ia una, s-ar fi simţit de două ori mai îndreptăţit. Asemenea prozeliţilor doamnei Keech, începuse misionariatul.

Nevoia pe care o simţea Nick de a reduce disonanţa (la fel ca Ingrid) era sporită de natura irevocabilă a deciziei; nu putea reveni asupra deciziei fără să piardă mulţi bani. O parte din dovada ştiinţifică a puterii irevocabilităţii provine dintr-un studiu inteligent despre manevrele mentale ale celor care pariază la cursele de cai. Acestea sunt locul ideal pentru studiul irevocabilităţii, pentru că, de îndată ce ai pariat, nu te poţi duce la omul cumsecade de la ghişeu să-i spui că te-ai răzgândit. în acest studiu, cercetătorii interceptau oameni care stăteau la coadă să parieze suma de doi dolari şi oameni care tocmai plecau de la ghişeu. Cercetătorii îi întrebau pe toţi cât de siguri sunt că vor câştiga caii pe care au pariat. Cei care puseseră deja pariul erau mult mai siguri pe alegerea lacută decât cei aflaţi la coadă." Aşadar, este clar că nu

se petrecuse altceva în afară de finalitatea actului de a paria. Oamenii ajung să fie mai siguri că au dreptate în legătură cu ceva ce tocmai au făcut dacă lucrul respectiv este irevocabil.
Se poate observa un beneficiu imediat al înţelegerii modului în care funcţionează disonanţa: Nu îl asculta pe Nick. Cu cât o decizie este mai costisitoare în materie de timp, bani, efort sau deranj, cu cât sunt mai irevocabile consecinţele, cu atât mai mare este disonanţa şi nevoia de a o reduce prin exagerarea aspectelor bune ale alegerii făcute. Prin urmare, atunci când sunteţi pe cale să cumpăraţi ceva costisitor sau să luaţi o decizie importantă - ce maşină sau ce computer să cumpăraţi, dacă să vă faceţi operaţie estetică sau dacă să vă înscrieţi într-un program costisitor de dezvoltare personală -, nu vă consultaţi cu cineva care tocmai a făcut aceste lucruri. Acea persoană va fi deosebit de motivată să vă convingă că este o alegere corectă. întrebaţi orice om care a făcut doisprezece ani de psihoterapie, cheltuind până

la 50.000 de dolari, dacă i-a fost de folos; cei mai mulţi vă vor spune: „Dr. Weltschmerz e minunat! Dacă nu era el, n-aş fi găsit *niciodată* iubirea adevărată [n-aş fi găsit o nouă slujbă] [n-aş fi slăbit]". După atâta cheltuială de timp şi de bani, este puţin probabil să spună: „Da, am fost la Dr. Weltschmerz timp de doisprezece ani. Ce mai pierdere de vreme". Dacă vreţi un sfat legat de ce produs să cumpăraţi, întrebaţi pe cineva care încă se informează şi care este deschis la minte. Iar dacă vreţi să ştiţi ce program o să vă ajute, nu vă bazaţi pe mărturii. Obţineţi datele furnizate de experimente controlate.

Autojustificarea este suficient de complicată atunci când urmează alegerilor (acute în mod conştient; cel puţin ştim că ne putem aştepta la ea. Dar autojustificarea apare şi după ce facem lucruri din motive neconştientizate, atunci când nu avem habar de ce credem în ceva sau de ce ne agăţăm de anumite obiceiuri, dar suntem prea mândri să recunoaştem. De exemplu, în introducere am descris obiceiurile triburilor

Dinka şi Nuer din Sudan, care scot câţiva dintre dinţii permanent ai propriilor copii, o procedură dureroasă care se face cu un cârlig de pescuit. Antropologii sugerează că această tradiţie provine de pe vremea unei epidemii de tétanos; lipsa dinţilor din faţă le permitea celor afectaţi să se hrănească. Dar, dacă acesta este motivul, de ce continuă membrii tribului acest obicei după ce pericolul a trecut?

Un comportament care nu are niciun sens în ochii oamenilor din afară este absolut logic văzut din perspectiva teoriei disonanţei. Se presupune că membrii tribului au început să extragă dinţii din faţă tuturor copiilor, astfel încât, dacă aceştia faceau tétanos mai târziu, să poată fi hrăniţi. Dar procedeul este foarte dureros pentru copii, mai ales că numai unii dintre ei urmau să se contamineze. Pentru a- şi justifica şi mai departe acţiunile, faţă de ei înşişi şi faţă de copii, băştinaşii trebuie să-şi întărească decizia adăugând beneficii la procedură *post factum.* De exemplu, s-ar putea autoconvinge că rezultatul extracţiei are valoare

estetică (de exemplu, că o bărbie trasă este atrăgătoare), ceea ce ar putea duce la transformarea acelei
operaţii dureroase într-un ritual de trecere la maturitate. Şi iată că exact aşa s-a întâmplat. Băştinaşii spun că „o faţă fără dinţi este foarte frumoasă". „Oamenii care au toţi dinţii sunt urâţi. Arată ca nişte canibali care mănâncă oameni. O dantură completă te face să arăţi ca un măgar." Gura fără dinţi are şi alte avantaje estetice: „Ne place şuieratul pe care îl scoatem când vorbim". Adulţii îi îmbărbătează pe copiii speriaţi spunând: „Ritualul acesta este un semn de maturitate".[15] Justificarea medicală iniţială s-a pierdut de mult. Nu a mai rămas decât autojustificarea psihologică.
Oamenii vor să creadă că, în calitatea lor de indivizi inte-ligenţi şi raţionali, ştiu de ce fac alegerile pe care le fac, motiv pentru care nu se bucură întotdeauna când le spui motivul real al acţiunilor lor. Elliot a învăţat asta în mod direct, după experimentul iniţierii: „După ce s-a terminat experimentul, am explicat studiul în

detaliu fiecărui participant şi i-am expus cu grijă teoria. Deşi toţi cei care trecuseră prin iniţierea dificilă au spus că li se pare interesantă ipoteza şi că îşi dau seama cum ar fi afectaţi majoritatea oamenilor în modul prezis de mine, toţi s-au străduit să mă asigure că preferinţa faţă de grup pe care o manifestau nu avea nimic de-a face cu dificultatea iniţierii. Fiecare dintre ei a pretins că le plăcea grupul pentru că acesta era sentimentul lor real. Cu toate acestea, erau mult mai atraşi de grup decât cei care trecuseră prin iniţierea uşoară".

Nimeni nu este imun la necesitatea de a reduce disonanţa, nici măcar cei care ştiu teoria pe de rost. Elliot ne-a spus următoarea poveste: „Când eram tânăr profesor la Universitatea Minnesota, eu şi soţia ne săturaserăm de închiriat apartamente, aşa că, în decembrie, ne-am apucat să căutăm o casă de cumpărat. Am găsit numai două case acceptabile ca preţ. Una era mai veche, fermecătoare, şi de acolo se putea ajunge pe jos la facultate. Mi-a plăcut mult, în primul rând pentru că însemna că puteam

chema la mine acasă studenţii pentru şedinţe de cercetare, să servesc bere şi s-o fac pe profesorul modern. însă casa aceea era într-o zonă industrială, iar copiii nu prea aveau unde să se joace. Cealaltă era o casă cu grădină, situată într-un complex, mai nouă, dar anostă. Era în suburbii, la o jumătate de oră de condus de campus, însă la doar o milă distanţă de un lac. După ce am cântărit decizia câteva săptămâni, ne-am decis asupra casei din suburbii. La scurtă vreme după ce ne-am mutat acolo, am văzut în ziar un anunţ pus de cineva care vindea o canoe la mâna a doua, pe care am cumpărat-o imediat, ca să-i fac o surpriză soţiei. Când am apărut acasă într-o zi îngheţată şi mohorâtă de ianuarie, cu o canoe pe maşină, soţia mea a bufnit în râs. Am întrebat-o de ce râde. Ea a spus: «întreabă-1
pe Leon Festinger!» Normal! Simţeam o asemenea disonanţă faţă de faptul că luasem casa din suburbii, încât am simţit nevoia să fac imediat ceva ca să justific acea mişcare. Cumva, reuşisem să uit că era miezul iernii şi că, fiind in

Minneapolis, mai erau luni bune până să se dezgheţe lacul, astfel încât să putem folosi canoea. Dar, într-un fel, fără să-mi dau seama, acea canoe mi- a folosit. Deşi zăcea în garaj, toată iarna prezenţa ei m-a făcut să mă simt mai bine în legătură cu decizia luată".

Spirale de violenţă - şi de virtute

Te simţi stresat? O pagină de internet te învaţă cum să îţi faci propria Păpuşă a Naibii, care „poate fi trântită, înţepată, călcată în picioare, chiar strânsă de gât până vă trece frustrarea". Are şi o poezie care te sfătuieşte ca, atunci când îţi vine să izbeşti cu picioarele în birou şi să arunci telefonul pe geam, să apuci păpuşa de picioare şi să o izbeşti pe unde apuci, strigând: „Fir-ar al naibii! Fir-ar al naibii!"

S-AU FĂCUT GREŞELI

Păpuşa Naibii reflectă una dintre convingerile cele mai adânc înrădăcinate în cultura noastră, născută din credinţa psihanaliştilor în beneficiile catharsisului: şi anume că exprimarea furiei sau comportamentul agresiv ne eliberează de furie.

Trânteşte păpuşa, dă pumni în sacul de box, strigă la soţ sau soţie; te vei simţi mai bine. De fapt, decenii de cercetare şi experimente demonstrează exact opusul: atunci când oamenii îşi descarcă în mod agresiv nervii, se simt de multe ori mai rău, le creşte tensiunea şi se enervează şi mai tare.[16]
Descărcarea are foarte mari şanse să se întoarcă împotriva noastră, dacă săvârşim un act agresiv împotriva altei persoane, exact lucrul pe care l-ar prezice teoria disonanţei cognitive. Atunci când faci ceva care răneşte pe cineva - îl bagi în bucluc, îl agresezi verbal sau îl loveşti -, intervine un factor nou şi foarte puternic: nevoia de a justifica fapta. Să luăm ca exemplu un băiat de clasa a şaptea care
se alătură unui grup de colegi ce încep să necăjească şi să agreseze un copil mai slab, care nu le-a făcut nimic. Băiatului îi place să facă parte din gaşcă, dar nu prea agreează ce fac ceilalţi. Mai târziu, simte disonanţă faţă de ce a făcut. Se întreabă: „Cum de eu, un copil cumsecade, am săvârşit o asemenea cruzime

faţă de un copil aşa de treabă şi de nevinovat?" Pentru a reduce disonanţa, va încerca să se convingă că victima nu este nici de treabă, nici nevinovată: „Ce pămpălău! în plus, şi el mi-arfi făcut la fel, dacă ar fi avut ocazia". Odată ce băiatul o ia pe calea învinuirii victimei, creşte probabilitatea ca la următoarea ocazie să agreseze victima cu şi mai mare ferocitate. Justificarea primului act urât pregăteşte terenul pentru şi mai multă agresivitate. De aceea ipoteza catharsisului este greşită.

Primul experiment care a demonstrat acest lucru l-a surprins complet pe cercetător. Michael Kahn, pe atunci masterand în psihologie clinică la Harvard, a inventat un experiment ingenios care, după părerea lui, avea să demonstreze beneficiile catharsisului. Deghizat în laborant, Kahn punea studenţi la poligraf şi le măsura tensiunea, sub pretextul unor experimente medicale. în timp ce facea măsurătorile, Kahn se prefăcea agasat şi facea remarci insultătoare la adresa studenţilor (referitoare la mamele lor). Studenţii se înfuriau; le creştea brusc tensiunea.

Ca parte din condiţiile experimentului, studenţii aveau voie să-şi descarce furia informându-i pe superiorii lui Kahn că acesta i-a insultat, crezând astfel că îi vor face mari probleme. în grupul de control, studenţii nu aveau posibilitatea să-şi exprime furia.
Kahn, ca freudian convins ce era, a rămas uimit de rezultate: catharsisul a fost un eşec total. Cei care îşi puteau exprima furia faţă de Kahn simţeau o animozitate mult mai mare faţă de el decât cei care nu putea să o exprime. în plus, exprimarea furiei le creştea şi mai mult tensiunea arterială; tensiunea celor care nu aveau voie să- şi exprime furia revenea rapid la normal.[17] în căutarea unei explicaţii pentru aceste rezultate neaşteptate, Kahn a dat peste teoria disonanţei, care tocmai câştiga popularitate la acel moment, şi a realizat că putea explica excelent rezultatele. Pentru că studenţii credeau că îl bagă rău în bucluc, trebuiau să-şi justifice acţiunile convingându-se că acesta o merita, înteţindu-şi furia faţă de el, laolaltă cu tensiunea arterială.

Copiii învaţă de mici să-şi justifice acţiunile - îşi lovesc un frate mai mic, care începe să plângă, şi imediat zic: „El a început! El a început! A meritat-o!". Celor mai mulţi părinţi nu li se pare că aceste autojustificări copilăreşti au vreo importanţă majoră şi de obicei nu au. Dar nu poţi să rămâi indiferent când afli că acelaşi mecanism stă la baza acţiunilor găştilor de copii care agresează alţi copii mai slabi, ale angajatorilor care îşi tratează rău subalternii, ale poliţiştilor care continuă să bată un suspect care s-a predat, ale tiranilor care închid şi torturează minorităţi etnice şi ale soldaţilor care comit atrocităţi împotriva civililor. în toate aceste cazuri se creează un cerc vicios: agresivitatea naşte autojustificare, care naşte şi mai multă agresivitate. Fiodor DostoTevski a înţeles perfect cum funcţionează acest proces. în *Fraţii Karamazov,* Fiodor Pavlo- vici, derbedeul de tată al fraţilor, îşi aminteşte „că odată, e mult de atunci, nu ştiu cine îl întrebase: «De ce-l urăşti pe cutare?», la care răspunsese cu obrăznicia lui de saltimbanc: «Să-ţi spun de ce: omul nu mi-a

făcut nimic, ce-i drept, în schimb, eu i-am făcut o porcărie crasă, şi de atunci nu mai pot să-l văd în ochi, îl urăsc»...".
Din fericire, teoria disonanţei ne arată, de asemenea, că acţiunile generoase pot crea o spirală de bunăvoinţă şi compasiune, un „cerc virtuos". Atunci când cineva face o faptă bună, mai ales dintr-un impuls de moment sau din întâmplare, ajunge să vadă beneficiile generozităţii într-o lumină mai caldă. Conştientizarea faptului că a depus un efort pentru a face o favoare cuiva este disonantă faţă de orice sentiment negativ pe care l-ar avea faţă de respectiva persoană. Practic, după ce faci acea favoare, te întrebi: „De ce aş face o faptă bună pentru o canalie? Deci nu e aşa o canalie cum am crezut - de fapt, e un om destul de simpatic, care merită să i se întâmple şi lucruri bune".
Există mai multe experimente care susţin această predic-ţie. într- unui dintre acestea, un număr de studenţi au participat la un concurs

cu premii substanţiale în bani. La sfârşit, cercetătorul s-a dus la o treime dintre ei şi le-a explicat că face experimentul pe bani proprii şi că nu-i ajung, ceea ce ar putea duce la încheierea prematură a experimentului, l-a rugat: „Aţi putea să îmi faceţi o favoare personală şi să-mi returnaţi banii câştigaţi?" (Cu toţii au fost de acord.) Un al doilea grup a fost rugat să returneze banii, de data asta de către secretara facultăţii, care le-a spus că şcoala nu mai are fonduri. (Şi de data aceasta au fost toţi de acord.) Restul participanţilor n-au fost rugaţi să returneze banii. La final, cu toţii au fost rugaţi să completeze un chestionar care includea o rubrică unde puteau evalua cercetătorul. Participanţii rugaţi să-i facă o favoare personală l-au plăcut cel mai mult; aceştia se convinseseră singuri că era un tip deosebit şi merituos. Celorlalţi li s-a părut destul de simpatic, dar nici pe departe la fel de minunat cum îl credeau cei care ii făcuseră o favoare personală.[18]
Deşi cercetarea ştiinţifică a cercului virtuos este nouă, ideea generală e posibil să fi fost

descoperită în secolul al xvi-n-lea de Benjamin Franklin, un bun cunoscător al firii umane, ştiinţei şi politicii. în perioada când era deputat în Pennsylvania, Franklin era deranjat de opoziţia şi animozitatea manifestate de un alt deputat, aşa că s-a hotărât să-l câştige de partea lui. Nu a făcut acest lucru, scrie el, „arătându-i un respect servil", adică facându-i vreo favoare, ci convingându-l să îi facă el o favoare - să-i împrumute o carte rară din biblioteca personală: Mi-a trimis-o de îndată, iar eu i-ani înapoiat-o într-o săptămână, cu un răvaş care îmi exprimam adânca recunoştinţă. Când ne-am întâlnit în Cameră, cu următorul prilej, mi-a vorbit (ceea ce nu mai făcuse niciodată), adresându-se cu multă cuviinţă; iar apoi a arătat mereu aplecare spre a mă servi cu oricare prilej, astfel că am legat o mare prietenie, care a continuat până la moartea sa. Aceasta este altă dovadă a adevărului unei vechi maxime pe care o auzisem şi care spune: „Cel ce ţi-a făcut o favoare va fi mai înclinat să îţi facă o alta decât cel căruia i-ai făcut tu".[19]

Disonanţa este deranjantă în orice circumstanţă, dar cea mai mare durere o provoacă atunci când este ameninţat un element important al concepţiei despre sine - de obicei atunci când facem ceva care nu este consecvent cu imaginea pe care o avem despre noi înşine.[20] Dacă un sportiv sau o celebritate pe care o admiri e acuzată de viol, de molestare de copii sau de crimă, vei simţi înţepătura disonanţei. Cu cât te identifici mai mult cu acea persoană, cu atât mai mare este disonanţa, pentru că eşti implicat mai puternic. Dar vei simţi o disonanţă mult mai mare dacă te consideri o persoană cu un grad ridicat de integritate şi săvârşeşti o infracţiune. La urma urmei, poţi oricând să îţi schimbi preferinţele şi să ţii la o altă celebritate sau la un alt erou. Dar dacă îţi încâlci propriile valori, simţi o disonanţă mai puternică, fiindcă, la urma urmei, eşti nevoit să trăieşti cu tine însuţi.

Deoarece cei mai mulţi dintre noi avem o concepţie despre sine destul de bună, considerând că suntem competenţi, morali şi

deştepţi, eforturile de a reduce disonanţa sunt menite să ne conserve imaginea de sine pozitivă.[21] Imaginaţi-vă, de exemplu, disonanţa insuportabilă simţită de adepţii fideli ai doamnei Keech atunci când profeţia apocaliptică nu s-a împlinit: „Sunt o persoană inteligentă" s-a lovit cap în cap cu „Tocmai am făcut un lucru incredibil de stupid: mi-am dat de pomană casa şi tot ce aveam pe lume şi m-am lăsat de slujbă pentru că am crezut într-o nebună". Pentru a reduce acea disonanţă, adepţii ei puteau fie să îşi modifice părerea despre propria inteligenţă, fie să justifice acel lucru „incredibil de stupid" pe care îl făcuseră. Nu este o luptă strânsă; este justificare toată ziua. Adepţii fideli ai doamnei Keech şi-au păstrat respectul de sine hotărând că nu făcuseră nimic stupid; de fapt, făcuseră un lucru foarte deştept intrând în acest grup, pentru că propria lor credinţă salvase lumea de la prăpăd. De fapt, dacă toţi ceilalţi oameni ar fi deştepţi, s-ar alătura la rândul lor grupului. Unde- o fi cel mai aglomerat colţ de stradă?

Niciunul dintre noi nu e scutit de acest lucru. *Noi* am putea fi amuzaţi de *ei,* acei neghiobi care cred cu tărie în profeţii apocaliptice; dar - aşa cum arată Philip Tetlock în cartea sa *Expert Political Judgment:*
Flow Good Is It? How Can We Know? -, chiar şi „experţii" care se ocupă de prognoza economică şi politică nu au de obicei o precizie mai mare decât nespecialiştii - sau decât doamna Keech, dacă tot veni vorba.[22] Sute de studii au demonstrat că predicţiile bazate pe „experienţa personală" sau pe „anii de pregătire" ai unui expert sunt de obicei mai precise decât cele făcute la întâmplare, spre deosebire de predicţiile făcute pe baza datelor statistice. Doar că atunci când experţii se înşală, este ameninţată însăşi baza identităţii lor profesionale. Prin urmare, aşa cum prezice teoria disonanţei, cu cât sunt mai celebri şi mai siguri pe sine, cu atât mai puţin îşi vor recunoaşte greşelile. Exact asta a descoperit Tetlock. Experţii reduceau disonanţa cauzată de predicţiile lor greşite născocind explicaţii prin

care afirmau că ar fi avut dreptate „numai dacă" - numai dacă nu s-ar fi întâmplat acea calamitate puţin probabilă; numai dacă evenimentele s-ar fi sincronizat diferit; numai dacă bla-bla-bla.
Reducerea disonanţei funcţionează ca un termostat care ne menţine stima de sine în clocot. De aceea nu ne observăm de obicei autojustificările, micile minciuni pe care ni le spunem şi care ne împiedică să recunoaştem că am făcut greşeli sau că am luat decizii prosteşti. Dar teoria disonanţei se aplică şi în cazul celor cu respect scăzut de sine, al celor care se consideră fraieri, blegi sau incompetenţi. Aceştia nu sunt surprinşi când propriul comportament le confirmă imaginea proastă de sine. Atunci când fac o previziune greşită sau se supun unui ritual dur pentru a ajunge membri într-un grup plicticos, ei nu fac decât să-şi spună: „Mda, am dat-o iar în bară; ca de obicei". Un vânzător de maşini la mâna a doua care ştie că este necinstit nu simte disonanţă atunci când ascunde numărul înfiorător de reparaţii prin care a trecut

maşina de care încearcă să se descotorosească; o femeie care crede că este imposibil de iubit nu simte disonanţă atunci când uşurează un bătrân de economiile de-o viaţă.
Convingerile pe care le avem despre cine suntem ne însoţesc pe tot parcursul zilei şi interpretăm în permanenţă ceea ce ni se întâmplă prin filtrul acestor credinţe de bază. Atunci când acestea sunt încălcate, chiar şi de către o experienţă plăcută, simţim disconfort. Aprecierea puterii autojustificării ne ajută să înţelegem, prin urmare, de ce oamenii care au o stimă de sine scăzută sau care pur şi simplu se consideră incompetenţi într-un anumit domeniu nu se bucură din toată inima atunci când reuşesc să facă un lucru bine; de ce, dimpotrivă, se simt de multe ori ca nişte impostori. Dacă femeia care se simte imposibil de iubit întâlneşte un tip nemaipomenit care începe să îi facă curte în mod serios, o să se simtă bine pe moment, dar acea plăcere e posibil să fie întinată de o criză de disonanţă: „Ce-o fi văzând la mine?" Concluzia ei e puţin probabil să fie:

„Ce drăguţ; se pare că sunt mai atrăgătoare decât credeam". Mai degrabă va fi: „De îndată ce descoperă cine sunt cu adevărat mă va lăsa baltă". Refacerea consonanţei o va costa scump din punct de vedere psihologic.

într-adevăr, mai multe experimente au arătat că majoritatea celor cu stimă de sine redusă sau care au o părere proastă despre propriile capacităţi nu se simt în largul lor când au succese disonante şi le desconsideră, crezându-le accidente sau anomalii.[23] De aceea par atât de încăpăţânaţi pentru rudele şi prietenii care încearcă să-i încurajeze. „Ai luat Premiul Pulitzer pentru literatură! Nu e clar că eşti bun?". „Da, frumos, dar e doar o întâmplare. O să vedeţi voi că n-o să mai fiu în stare să scriu un singur cuvânt de-acum înainte." Aşadar, autojustificarea nu contribuie doar la protejarea stimei de sine ridicate, dar şi a stimei de sine scăzute, dacă aşa se vede persoana în cauză.

Piramida alegerii

Să ne imaginăm doi tineri care sunt identici ca atitudine, abilităţi şi sănătate psihologică. Sunt

destul de cinstiţi şi au cam aceeaşi atitudine moderată faţă de copiat, să zicem: ei consideră că nu este bine să copiezi, dar că există şi fapte mai rele pe lume. Acum se găsesc în mijlocul unui examen care e hotărâtor pentru admiterea la masterat. Amândoi nimeresc o întrebare crucială la care nu au idee cum să răspundă. Sunt pe punctul să pice... clipă în care ambii au ocazia să copieze de la un alt student. Cei doi tineri se luptă cu
ispita. După un lung moment de frământare, unul cedează şi celălalt rezistă. Deciziile lor se succed la o fracţiune de secundă; fiecare ar fi putut la fel de bine să facă alegerea contrară. Fiecare dintre ei câştigă ceva important, dar cu un anumit preţ: unul renunţă la integritate pentru o notă bună, celălalt renunţă la o notă bună pentru integritate.
Acum întrebarea este: ce părere au despre copiat după o săptămână? Fiecare dintre ei a avut timp suficient să îşi găsească o justificare pentru modul în care procedase. Cel care cedase ispitei decide că nu este o faptă atât de

reprobabilă să copiezi. îşi va spune: „Până la urmă, toată lumea copiază. Nu-i mare lucru. Plus că trebuia să fac asta pentru viitoarea mea

carieră . Cel care a rezistat ispitei va decide că faptul de a copia este mult mai imoral decât a considerat la început: „De fapt, cei care copiază sunt josnici. De fapt, cei care copiază ar trebui exmatriculaţi definitiv. Trebuie să facem un exemplu din ei".

La capătul acestor autojustificări tot mai sporite se petrec două lucruri: în primul rând, cei doi se află acum la puncte foarte îndepărtate unul de altul; şi, în al doilea rând, şi-au internalizat credinţele şi sunt convinşi că aşa au simţit dintot-deauna.[24] Este ca şi cum ar fi pornit din vârful unei piramide unde erau la un milimetru distanţă unul de celălalt; apoi, când au terminat de justificat propriile acţiuni, au ajuns la bază şi acum sunt la colţuri opuse. Cel care nu a copiat consideră că celălalt este total imoral, pe când cel care a copiat crede că celălalt este un

puritan desăvârşit. Acest proces ilustrează modul în care oamenii care au fost ispitiţi teribil, s-au luptat cu ispita şi aproape au cedat - dar au rezistat în ceasul al doisprezecelea - ajung să simtă antipatie, chiar să fie dezgustaţi de cei care nu au reuşit.
Metafora piramidei se aplică majorităţii deciziilor foarte importante care implică opţiuni morale sau opţiuni de viaţă, înlocuiţi, de exemplu, copiatul la examen cu: decizia de a începe o aventură amoroasă de moment (sau nu), de a încerca un drog ilegal (sau nu), de a lua steroizi pentru performanţă sportivă (sau nu), de a rămâne într-o căsnicie nereuşită (sau nu), de a furniza nume Comitetului pentru Activităţi Neamericane (sau nu), de a minţi pentru a-ţi proteja angajatorul sau slujba (sau nu), de a face copii (sau nu), de a alege o carieră dificilă (în loc de a sta acasă, cu copiii). Când persoana aflată în vârful piramidei este nesigură, când ambele variante au beneficii şi costuri, atunci va simţi cu atât mai mult nevoia de a justifica alegerea făcută. Dar atunci când persoana ajunge la

bază, deja ambivalenţa se va fi transformat în certitudine şi el sau ea va fi la kilometri distanţă de oricine a luat o altă decizie.
Acest proces estompează distincţia pe care oamenii o fac de obicei între „noi, băieţii buni" şi „ei, băieţii răi". De multe ori, când ne aflăm în vârful piramidei nu avem de-a face cu o decizie între alb şi negru, de genul *merge* sau *nu merge,* ci cu o alegere gri ale cărei consecinţe sunt ascunse. Primii paşi pe acest drum sunt ambigui din punct de vedere moral, iar decizia corectă nu este totdeauna clară. La început luăm o decizie care pare lipsită de importanţă, iar apoi o justificăm pentru a reduce ambiguitatea alegerii. Aceasta iniţiază un proces de alunecare în capcană - acţiune, justificare, din nou acţiune -care ne creşte intensitatea şi dedicarea, şi poate sfârşi prin a ne duce departe de intenţiile sau principiile noastre iniţiale.
Este clar că aşa au funcţionat lucrurile în cazul lui Jeb Stuart Magruder, asistentul special al lui Richard Nixon, care a fost un personaj-cheie în complotul soldat cu spargerea sediului

Comitetului Naţional Democratic din complexul Watergate, a ascuns implicarea Casei Albe şi a minţit sub jurământ pentru a se proteja pe sine şi pe alţii implicaţi. Când Magruder a fost angajat, consilierul lui Nixon, Bob Halderman, nu i-a spus că sperjurul, înşelăciunea şi încălcarea legii ţineau de fişa postului. Dacă i-ar fi spus, Magruder ar fi refuzat aproape sigur. Atunci cum a ajuns să fie un actor central în scandalul Watergate? Este uşor, privind în urmă, să spui „Ar fi trebuit să-şi dea seama" sau „Ar fi trebuit să pună piciorul în prag de prima dată când i s-a cerut să facă ceva ilegal".
în autobiografia sa, Magruder a descris prima întâlnire avută cu Bob Halderman, la San Clemente. Halderman l-a măgulit şi l-a cucerit. „Aici vei face mai mult decât să câştigi bani pentru propria companie", i-a spus Halderman. „Vei lucra la rezolvarea problemelor ţării şi ale lumii. Jeb, eram cu preşedintele când au păşit primii astronauţi pe Lună... Fac parte din istoria în desfăşurare." La finalul acelei întâlniri, Halderman şi Magruder au pornit spre casa

preşedintelui. Halderman s-a înfuriat rău când a văzut că maşinuţa lui de golf nu îl aştepta şi i-a adresat asistentului său „o apostrofare brutală", amenințân-du-l că-l dă afară dacă nu e în stare să-şi facă treaba. Lui Magruder nu-i venea să creadă ce auzea, mai ales că era o seară minunată şi aveau doar puţin de mers până la destinaţie. La început, Magruder a spus că tirada lui Halderman era excesivă şi bădărănească. Dar nu după mult timp, dorindu-şi foarte mult slujba, Magruder a început să justifice comportamentul lui Halderman. „Am petrecut doar câteva ore la San Clemente şi m-a frapat *perfecţiunea* vieţii de acolo... După o perioadă de timp în care ai fost răsfăţat astfel, ceva mărunt precum o maşinuţă de golf nelalocul ei poate părea un afront uriaş"[25]

Şi astfel, înainte să înceapă cina şi chiar înainte să i se ofere slujba, Magruder era cucerit. Este un prim pas foarte mic, dar acesta se află deja pe drumul către Watergate. Odată ajuns la Casa Albă, a acceptat toate micile compromisuri pe care le justifică mai toţi politicienii, cu scopul de

a-şi servi partidul. Mai târziu, când Magruder şi alţii se luptau pentru realegerea lui Nixon, a intrat în scenă G. Gordon Liddy, angajat de Procurorul General John Mitchell în calitate de consilier pentru Magruder. Liddy era imprevizibil, un tip care se voia James Bond. Primul lui plan de a se asigura că Nixon este reales a fost să cheltuiască un milion de dolari cu angajarea unor grupuri care să îi lovească pe protestatari, să răpească activişti care ar fi putut să facă scandal la convenţia republicană, să saboteze convenţia democrată, să folosească prostituate „de înaltă clasă" ca să ademenească şi apoi să şantajeze democraţi de frunte,
să spargă birouri ale democraţilor şi să folosească metode de urmărire şi interceptare electronică împotriva celor pe care îi considerau inamici.
Mitchell nu era de acord cu unele aspecte extreme ale planului; în plus, a spus el, costa prea mult. Astfel că Liddy a revenit cu o propunere: nu vor face decât să intre prin efracţie în birourile cnd din complexul Watergate

şi vor instala intercep-toare telefonice. De data asta, Mitchell a fost de acord şi nimeni nu s-a opus. Cum au justificat încălcarea legii? „Dacă [Liddy] venea din capul locului la noi şi spunea: «Am un plan să dau o spargere şi să instalez interceptoare în biroul lui Larry O'Brian», poate că am fi respins ideea din start", scrie Magruder. „în loc de asta, a venit cu schema elaborată sub formă de escorte / răpire / brutalizare / sabotaj / interceptare, iar noi am început să-l potolim, simţind în permanenţă că trebuie să- i permitem şi lui Liddy câte ceva - simţeam că aveam nevoie de el şi nu voiam să-l lăsăm cu ochii în soare." în final, adaugă Magruder, planul lui Liddy s-a aprobat datorită atmosferei paranoice de la Casa Albă: „Decizii care acum par nebuneşti, la vremea respectivă păreau raţionale.... Trecusem de mult de pragul jumătăţilor de măsură sau al manevrelor diplomatice".[26]

Când Magruder a păşit prima dată în Casa Albă, era o persoană decentă. Dar, cu paşi mici, a ajuns să participe la activităţi necinstite,

justificându-le pe rând. A alunecat în aceeaşi capcană în care au căzut cei 3000 de participanţi la celebrul experiment creat de psihologul social Stanley Milgram.[27]În versiunea iniţială, formulată de Milgram, două treimi dintre participanţi au administrat ceea ce credeau că sunt doze de electricitate care puteau pune viaţa altor persoane în pericol, pur şi simplu pentru că cercetătorul le spunea „Experimentul cere să continuaţi". Acest experiment este aproape întotdeauna descris ca un experiment despre supunerea faţă de autoritate. Aşa şi este. Dar reprezintă mai mult de atât: este, de asemenea, o demonstraţie a rezultatelor pe termen lung ale autojustificării.[28]
Imaginează-ţi că un domn cu aspect distins, îmbrăcat într-un halat de laborator, vine şi îţi oferă 20 de dolari ca să participi la un experiment. îţi spune: „Vreau să administrezi unei persoane un şoc incredibil de dureros, de 500 de volţi, ca să ne ajuţi să înţelegem rolul pedepsei în învăţare". Poate că vei refuza; nu merită să faci rău altcuiva pentru banii aceia,

chiar şi de dragul ştiinţei. Desigur, unii ar face-o pentru 20 de dolari, iar câţiva n-ar face-o nici pentru 20.000, însă majoritatea i-ar spune cercetătorului unde poate să-şi bage banii. Acum să spunem că omul de ştiinţă te ademeneşte treptat. Să spunem că îţi oferă 20 de dolari pentru a administra cuiva din camera alăturată un şoc minuscul - să spunem 10 volţi -, ca să vadă dacă şocul îl ajută la învăţat. Experimentatorul chiar îţi arată ce înseamnă să primeşti 10 volţi pc propria piele şi abia dacă simţi ceva. Aşa că accepţi. Nu faci niciun rău, iar experimentul pare destul de interesant. (în afară de asta, ai vrut întotdeauna să ştii dacă o palmă peste fund poate corecta comportamentul propriilor copii.) Pentru moment, eşti de acord, iar acum cercetătorul îţi spune că, dacă cel care învaţă greşeşte răspunsul, trebuie să administrezi un şoc de 20 de volţi. Din nou, un şoc mic şi neînsemnat. Din moment ce i-ai administrat un şoc de 10 volţi, nu vezi niciun motiv să nu- i administrezi unul de 20. Şi pentru că tocmai i-ai administrat 20, îţi spui: 30 nu este

cu mult peste 20, aşa că urc până la 30. Presupusul subiect mai face o greşeală, iar cercetătorul spune: „Vă rog administraţi nivelul următor: 40 de volţi".
Unde tragi linia? Când decizi că este prea mult? Vei continua până la 450 de volţi sau chiar mai mult, până unde scrie XXX pericol? Când oamenii erau întrebaţi în avans cât de departe îşi închipuie că pot merge, aproape niciunul nu a spus că ar ajunge la 450. Doar că atunci când se află în situaţia în cauză, două treimi dintre ei merg până la nivelul maxim pe care ei îl consideră periculos. Fac asta justificând fiecare pas din mers: şocul ăsta mic nu doare; 20 nu este mult mai rău decât 10; dacă i-am administrat 20, de ce nu şi 30? Pe măsură ce îşi justificau fiecare pas, deveneau tot mai dedicaţi. Ajunşi în pragul în care administrau ceea ce considerau a fi şocuri puternice, majoritatea îşi dădeau seama că le vine greu să justifice decizia de a se opri brusc. Participanţii care s-au opus din primele etape ale experimentului, punând la îndoială validitatea procedurii, aveau o

probabilitate mai mică de a pica în capcană şi una mai mare de a părăsi încăperea. Experimentul lui Milgram ne arată cum oameni obişnuiţi pot ajunge să săvârşească lucruri imorale şi dăunătoare prin-tr-o reacţie comportamentală în lanţ şi aulojustificare ulterioară. Atunci când noi, cei care îi vedem din afară, îi privim tulburaţi şi nedumeriţi, nu ne dăm seama că ne uităm adesea la punctul final al unui proces lent şi îndelungat de alunecare pe piramidă. Atunci când a fost condamnat, Magruder i-a spus judecătorului John Sirica: „Știu ce am făcut, iar dumneavoastră, onorată instanţă, ştiţi ce am făcut. Undeva între ambiţia mea şi idealurile mele, mi-am pierdut busola morală". Cum faci un om cinstit să-şi piardă busola morală? îl împingi să facă un pas, pe rând, iar de restul se ocupă autojustificarea. Faptul că ştim cum funcţionează disonanţa nu ne face automat imuni la ispita autojustificării, aşa cum a aflat Elliot când a cumpărat acea canoe, în luna ianuarie. Nu poţi să te duci la oameni şi să le spui, aşa cum a făcut el după experimentul

cu ritualul de iniţiere: „Vezi cum reduci disonanţa? Nu-i aşa că e interesant?" şi să te aştepţi să spună: „A, da, mulţumesc că mi-ai arătat adevăratul motiv pentru care mi-a plăcut grupul.
Acum chiar că mă simt mai deştept!" Cu toţii facem din când în când lucruri prosteşti cu scopul de a ne păstra credinţa că suntem deştepţi. Nu ne putem abţine. Aşa e construit creierul nostru.
Ceea ce nu înseamnă că suntem sortiţi să ne străduim mereu să ne justificăm acţiunile post-factum - fiind mereu, asemenea lui Sisif, incapabili să ajungem în vârful dealului acceptării de sine? O înţelegere mai bogată a modului în care ne funcţionează mintea este primul pas către înfrângerea obiceiului autojustificării. Iar acest lucru ne cere, la rândul său, să fim mai atenţi cum ne comportăm şi ce motive avem pentru alegerile pe care le facem. Este nevoie de timp, autoreflecţie şi voinţă.
Editorialistul conservator William Safire a descris la un moment dat „provocarea psihopolitică" cu

care se confruntă votanţii: „cum să gestionăm disonanţa cognitivă".[29] Acesta începe cu povestea propriei lui provocări de acest gen. în timpul administraţiei Clinton, povesteşte Safire, o criticase pe Hillary Clinton pentru că încerca să ascundă identitatea membrilor grupului ei de politică din domeniul sănătăţii. A scris un editorial în care o mustra pentru secretomanie, spunând că este o atitudine toxică pentru democraţie. Nicio disonanţă aici; democraţii răi fac tot timpul răutăţi. însă, şase ani mai târziu, a aflat că el însuşi „suferă" de disonanţă cognitivă atunci când vicepreşedintele Dick Cheney - care era, ca şi el, republican conservator şi pe care îl admira - a insistat să ascundă identitatea membrilor grupului său de politică energetică. Ce a făcut Safire? întrucât era conştient de disonanţă şi de modul în care aceasta funcţionează, a inspirat adânc, şi-a potrivit pantalonii şi a ales calea grea şi virtuoasă: a scris un editorial în care îl critica pe Cheney. Ironia este că, datorită criticilor lui la adresa lui Cheney, Safire a primit câteva scrisori în care

era lăudat de liberali - iar acestea, după cum a recunoscut, i-au produs o disonanţă enormă. Doamne, tocmai făcuse ceva care era pe placul *lor?*
Capacitatea lui Safire de a-şi recunoaşte propria disonanţă şi de a o rezolva, făcând lucrul corect, este rar întâlnită. Aşa cum vom vedea, faptul că a fost dispus să admită că tabăra sa făcuse o greşeală este ceva ce puţini dintre noi suntem pregătiţi să facem. în loc de asta, oamenii depun mari eforturi să reducă disonanţa într-un mod care le este favorabil lor şi echipei lor. Circumstanţele sunt diferite, dar eforturile noastre de autojustificare sunt toate folosite în slujba nevoii de a ne simţi bine în raport cu ceea ce am făcut, cu ceea ce credem şi cu ceea ce suntem.

Mândrie şi prejudecata... şi alte puncte oarbe

De ce vezi paiul din ochiul fratelui tău, şi bârna din ochiul tău nu o iei în seamă?
(Matei 7:3)

Când publicul a aflat că judecătorul Curţii Supreme, Antonin Scalia, a zburat cu un avion guvernamental până în Louisiana pentru a merge cu vicepreşedintele Dick Cheney la vânătoare de raţe, în ciuda faptului că Cheney era implicat într-un caz aflat pe masa Curţii Supreme, s-au ridicat o mulţime de voci împotriva conflictului de interes implicat. Scalia s-a arătat indignat de sugestia că abilitatea sa de a evalua constituţionalitatea poziţiei lui Cheney - aceea că avea dreptul prin lege să ţină secret grupul său axat pe politică energetică - ar fi viciată din cauza unor raţe şi a unor avantaje. într-o scrisoare către *Los Angeles Times*, în care explică de ce nu se recuză, Scalia scrie: „Nu cred că poate cineva să-mi pună în mod rezonabil la îndoială imparţialitatea".

Neuropsihologul Stanley Berent şi neurologul James Albers au fost angajaţi de CSX Transportation Inc. şi de Dow Chemical să

investigheze acuzaţia făcută de muncitorii feroviari potrivit căreia expunerea la chimicale le-a produs leziuni cerebrale permanente şi alte probleme medicale. Peste 600 de muncitori feroviari din cincisprezece state fuseseră diagnosticaţi cu o formă de leziune cerebrală în urma expunerii îndelungate la cantităţi mari de solvenţi pe bază de clor. CSX a plătit peste 170.000 de dolari firmei de consultanţă a lui Berent şi Albers, a cărei cercetare a pus la îndoială legătura dintre solventul industrial al companiei şi leziunile cerebrale. în timpul studiului, care a presupus cercetarea dosarelor medicale ale muncitorilor fără aprobarea acestora, cei doi oameni de ştiinţă au depus mărturie în calitate de experţi pentru firme de avocatură ce reprezentau CSX în procesele intentate de muncitori. Berent nu vedea nimic greşit în cercetarea lui, care, spunea el, „a produs informaţii importante despre expunerea la solvenţi". Berent şi Albers au fost în final

sancţionaţi de oficiul federal destinat protecţiei persoanelor supuse cercetării (Office of Human Research Protections) pentru conflictul de interese din acest caz.[1]

X- X- X-

Când intri în Muzeul Toleranţei din Los Angeles, te trezeşti într-o încăpere cu expoziţii interactive menite să identifice oamenii pe care nu îi poţi tolera. Acolo se află ţintele obişnuite (afro-americani, femei, evrei, homosexuali), dar şi persoane scunde, grase, blonde, cu dizabilităţi etc. Vezi un film despre varietatea imensă de prejudecăţi, făcut să te convingă că toată lumea are cel puţin câteva dintre ele, apoi eşti invitat să intri în muzeul propriu-zis, pe una din două uşi: una pe care scrie CU PREJUDECĂŢI, cealaltă pe care scrie FĂRĂ PREJUDECĂŢI. A doua este încuiată, în caz că cineva nu înţelege aluzia, deşi câteodată se mai întâmplă. Când vizitam muzeul într-o zi, am avut plăcerea să vedem patru evrei hasizi care băteau furioşi în uşa FĂRĂ PREJUDECĂŢI, cerând insistent să li se dea drumul.

Creierul are în constituţia sa puncte oarbe, din punct de vedere optic şi psihologic, iar unul dintre cele mai ingenioase trucuri ale acestuia este să ne dea impresia mulţumitoare că noi, personal, nu avem niciunul. într-un anumit fel, teoria disonanţei este o teorie a punctelor oarbe: cum şi de ce oamenii se orbesc pe ei înşişi în mod neintenţionat, astfel încât nu reuşesc să observe evenimente şi informaţii vitale care ar putea să-i determine să îşi pună la îndoială comportamentul şi convingerile. Pe lângă eroarea de confirmare, creierul conţine şi alte obiceiuri egocentrice care ne permit să ne justificăm percepţiile şi credinţele ca fiind exacte, realiste şi nepărtinitoare. Psihologul social Lee Ross numeşte acest fenomen „realism naiv", convingerea inevitabilă că percepem obiectele şi evenimentele cu claritate, „aşa cum sunt ele de fapt".[2] Plecăm de la presupunerea că alţi oameni rezonabili văd lucrurile ca şi noi. Dacă nu sunt de acord cu noi, atunci este evident că nu văd lucrurile clar. Realismul naiv creează un labirint logic pentru că presupune

două lucruri: (1) oamenii care sunt deschişi la minte şi corecţi ar trebui să fie de acord cu o opinie rezonabilă; şi (2) orice opinie aş avea, nu poate fi decât rezonabilă - dacă nu ar fi, nu aş avea-o. în consecinţă, dacă aş putea să îi conving pe oponenţii mei să stea jos şi să mă asculte, ca să le pot spune cum stau lucrurile în realitate, vor fi de acord cu mine. Şi dacă nu sunt, trebuie să fie din cauza prejudecăţilor lor. Ross ştie despre ce vorbeşte, datorită experimentelor sale de laborator şi eforturilor de a aplana conflictul crâncen dintre israelieni şi palestinieni. Chiar şi atunci când fiecare dintre părţi recunoaşte că cealaltă parte percepe problemele în mod diferit, fiecare crede că cealaltă parte este cea cu prejudecăţi, în vreme ce ei înşişi sunt obiectivi, şi că percepţiile lor asupra realităţii ar trebui să fie baza pe care să se construiască acordul. Ross a făcut un experiment în care a luat propuneri de pace făcute de negociatorii israelieni, a spus că sunt propuneri palestiniene şi a pus cetăţeni israelieni să le evalueze. „Israeli-enilor le-au plăcut

propunerile palestiniene atribuite Israelului mai mult decât cele israeliene atribuite palestinienilor", spune el. „Dacă propria ta propunere nu are să-ţi placă atunci când vine din tabăra cealaltă, care sunt şansele să-ţi placă propunerea celeilalte tabere atunci când chiar vine din partea taberei respective?"[3]
Mai aproape de casă, psihologul social Geoffrey Cohen a descoperit că democraţii vor aproba o propunere extrem de restrictivă de protecţie socială, asociată în mod normal cu republicanii, dacă credeau că este propusă de Partidul Democrat, iar republicanii vor sprijini o politică generoasă de asistenţă socială dacă cred că vine de la Partidul Republican.[4] Dacă le spui că propunerea vine din tabăra cealaltă, la fel de bine ai putea să le ceri să spună dacă sunt în favoarea unei politici propuse de Osama bin Laden. Niciunul dintre participanţii la studiul lui Cohen nu era conştient de punctul lui orb - de faptul că erau influenţaţi de poziţia propriului partid. Dimpotrivă, toţi pretindeau că propriile credinţe erau o consecinţă logică a unei studieri

detaliate a politicilor în chestiune, ghidate de propria filozofie despre guvernare.
Ross şi colegii săi au descoperit că ne considerăm propriile judecăţi mai puţin părtinitoare şi mai independente decât ale altora - în parte pentru că ne bazăm pe introspecţie ca să aflăm ce gândim şi simţim, dar nu avem cum să ştim ce gândesc alţii cu adevărat.[5] Iar atunci când ne uităm în interiorul nostru, privind în inima şi în sufletul nostru, nevoia de a evita disonanţa ne asigură că avem cele mai bune şi mai onorabile motive. Ne vedem propria implicare într-o problemă ca pe o sursă de acurateţe şi iluminare - „Am o opinie puternică faţă de controlul armelor de foc de ani de zile; prin urmare, ştiu ce zic" -, însă considerăm că astfel de sentimente personale ale unei persoane cu vederi diferite sunt prejudecăţi - „Nu are cum să fie imparţial cu privire la controlului armelor de foc pentru că a avut o opinie puternică despre acest subiect vreme de ani de zile".

Nu suntem conştienţi de propriile puncte oarbe, tot aşa cum nici peştii nu sunt conştienţi de apa în care înoată, însă cei care înoată în apele privilegiului au o motivaţie particulară să rămână inconştienţi. Când Marynia Farnham a făcut avere şi s-a bucurat de renume în anii 1940 şi 1950 sfătuind femeile să stea acasă şi să crească copii, altfel riscând frigiditate, nevroză şi pierderea feminităţii, nu vedea nicio incoerenţă (sau ironie) în faptul că avea privilegiul să fie un medic care nu stă acasă să crească copii, deşi avea doi. Când oamenii bogaţi vorbesc despre cei neprivilegiaţi, rareori mulţumesc cerului că sunt privilegiaţi - poate chiar excesiv. Privilegiul este punctul lor orb.[6] Este invizibil; nici nu se gândesc la el; îşi justifică poziţia socială ca pe ceva ce li se cuvine. într-un fel sau altul, cu toţii suntem orbi la privilegiile pe care ni le oferă viaţa, chiar dacă sunt temporare. Majoritatea oamenilor care zboară de obicei la ceea ce putem numi eufemistic „cabina principală" îi privesc pe cei de la clasa business şi de la clasa I ca pe nişte snobi risipitori. Cum să plăteşti

atâţia bani pentru un zbor scurt, de şase ore! Dar când ei sunt cei care plătesc un bilet la clasa business sau îl primesc de la compania aeriană, atitudinea respectivă dispare, fiind înlocuită de un amestec autojus-tificativ de milă şi dispreţ pentru pasagerii care trec mâhniţi pe lângă ei, către clasa inferioară.

Şoferii nu pot evita punctele oarbe din câmpul lor vizual, dar şoferii buni sunt conştienţi de ele; ştiu că trebuie să aibă grijă când dau cu spatele sau când schimbă benzile dacă nu vor să se izbească de stâlpi şi de alte maşini. Prejudecăţile noastre înnăscute sunt, aşa cum au spus doi experţi juridici, „asemenea iluziilor optice în două privinţe: ne conduc la concluzii greşite pornind de la date şi continuă să pară reale chiar şi atunci când ni se arată trucul".[7] Nu ne putem evita punctele psihologice oarbe, dar dacă nu suntem conştienţi de ele, am putea deveni fără să vrem nesăbuiţi, încălcând limite etice şi luând decizii prosteşti. Introspecţia de una singură nu ne va ajuta să vedem mai bine, pentru că nu va face decât să ne confirme credinţele

autojustificative potrivit cărora noi, personal, nu putem fi cooptaţi sau corupţi, că antipatia sau ura faţă de oamenii din anumite grupuri nu este iraţională, ci rezonabilă şi legitimă. Punctele oarbe ne sporesc mândria şi ne activează prejudecăţile.
Drumul spre St. Andrews
Cea mai mare greşeală, trebuie să spun, este să nu fii conştient de niciuna.
Thomas Carlyle, istoric şi eseist
Editorialista Dorothy Samuels, de la New *York Times,* a spus pe scurt ce gândeam mai toţi când am aflat că congresmenul Tom DeLay, fost preşedinte al republicanilor din Camera Reprezentanţilor, acceptase să meargă într-o vacanţă la legendarul club de golf St. Andrews din Scoţia cu Jack Abramoff, lobbistul corupt devenit informator în viitorul scandal de corupţie din Congres. „Am scris despre metehnele oficialităţilor publice de mai mulţi ani decât aş fi dispusă să recunosc fără o citaţie", a scris ea, „şi tot nu pricep: de ce şi-ar strica cineva reputaţia

şi cariera pentru o vacanţă într-o staţiune de lux, oferită de un lobbist?"[8]
Teoria disonanţei ne dă răspunsul: pas cu pas. Deşi sunt destui politicieni care nici măcar nu se jenează de propria corupţie şi îşi vând votul celui care a contribuit cel mai mult la campania lor, majoritatea politicienilor, din cauza punctelor lor oarbe, se cred incoruptibili. Când intră în politică, acceptă să li se ofere o masă de prânz de către un lobbist pentru că, în definitiv, aşa funcţionează politica şi este un mod eficient de a obţine informaţii despre un proiect de lege, nu-i aşa? „în plus", îşi spune politicianul, „lobbiştii, asemenea oricărui alt cetăţean, îşi exercită dreptul la liberă exprimare. Trebuie doar să ascult ce are de zis. Voi decide cum votez în funcţie de sprijinul faţă de lege manifestat de partidul meu şi de alegători, mai ales dacă este spre binele poporului american."
De îndată ce ai acceptat primul mic stimulent şi îl justifici în felul acesta, deja ai început să aluneci în josul piramidei. Dacă tot ai luat prânzul cu un lobbist, pentru a vorbi despre

proiecte de lege, de ce n-ai avea discuţia asta la clubul local de golf? Care-i diferenţa? E un loc mai plăcut pentru conversaţie. Şi dacă ai stat de vorbă la clubul local, de ce n-ai accepta o ofertă prietenească: să mergi cu el la un club de golf mai bun - să zicem la St. Andrews, în Scoţia. Cei rău cu asta? Când politicienii ajung la baza piramidei, după ce au acceptat şi justificat stimulente din ce în ce mai mari, publicul deja urlă din rărunchi: „Cum adică ce-i *rău* cu asta? Glumeşti?" La un anumit nivel, politicianul nu glumeşte. Dorothy Samuels are drep-tăte: cine şi-ar periclita cariera şi reputaţia pentru o vacanţă în Scoţia? Răspunsul e: nimeni, dacă asta ar fi fost oferta iniţială; dar mulţi dintre noi ar face-o, dacă oferta ar fi fost precedată de altele mai mici, pe care le-am fi acceptat. Mândria, urmată de autojustificare, pavează drumul spre Scoţia.

Conflictul de interese este sinonim cu politica şi toată lumea înţelege colaborarea strânsă pe care o cultivă politicienii pentru a-şi menţine puterea în detrimentul binelui general. Este mai

greu de observat că exact acelaşi proces afectează judecători, oameni de ştiinţă şi medici, profesionişti care se mândresc cu abilitatea de a fi independenţi intelectual în numele justiţiei, al progresului ştiinţific sau al sănătăţii publice. Aceştia sunt profesionişti a căror pregătire şi cultură promovează valoarea fundamentală a imparţialităţii, motiv pentru care majoritatea sunt indignaţi numai dacă le sugerezi că propriile interese financiare sau personale le-ar putea contamina munca. Mândria lor profesională îi face să se considere deasupra unor astfel de lucruri. Fără îndoială că unii sunt aşa; la fel cum, la extrema cealaltă, există judecători şi oameni de ştiinţă necinstiţi, corupţi de ambiţie sau de bani. (Savantul sud-core- ean Hwang Woo-Suk, care a recunoscut că şi-a falsificat datele legate de donare, a fost echivalentul ştiinţific al fostului con- gresmen Randy „Duke" Cunningham, care a intrat la închisoare pentru că a luat mită în valoare de milioane de dolari şi a comis evaziune fiscală.) între cele două extreme de rară integritate şi

lipsă izbitoare de onestitate sunt majoritatea, care, oameni fiind, au toate punctele oarbe pe care le avem cu toţii. Din nefericire, sunt mai multe şanse ca ei să creadă că nu le au, ceea ce-i face mult mai susceptibili să alunece în capcană.

Nu cum multă vreme în urmă, majoritatea savanţilor ignorau ispita comerţului. În 1954, când Jonas Salk a fost întrebat de ce nu patentează vaccinul împotriva poliomielitei, acesta a răspuns: „Ai putea patenta soarele?" Remarca lui pare fermecătoare, dar naivă azi; imaginaţi-vă că vă donaţi descoperirea în interes public fără a păstra câteva milioane de dolari. Lumea ştiinţifică valoriza separarea dintre cercetare şi comerţ, iar universităţile puneau un zid între cele două. Savanţii luau bani de la guvern sau de la instituţii finanţatoare independente şi, într-o anumită măsură, erau liberi să petreacă ani de zile investigând o problemă care putea sau nu să dea roade, intelectual sau practic. Un savant care facea publice rezultatele sale şi profita de pe urma

descoperirii era privit cu suspiciune, chiar cu dispreţ. „A fost o vreme când era considerat nepotrivit ca un biolog să se gândească la o antrepriză comercială şi să facă cercetare în acelaşi timp", scrie bioeticianul şi savantul Sheldon Krimsky.[9] „Cele două nu păreau a face casă bună, dar pe măsură ce figurile proeminente din biologie găseau antreprize comerciale interesate şi metode de îmbogăţire peste noapte, au ajutat la schimbarea etosului din domeniu. Acum, prestigiul îi aparţine omului de ştiinţă cu interese multiple."
Evenimentul critic s-a petrecut în 1980, când Curtea Supremă a dat o sentinţă care permitea patentarea bacteriilor modificate genetic, independent de procesul de dezvoltare. Asta însemna că puteai obţine un patent pentru descoperirea unui virus, modificarea unei plante, izolarea unei gene sau modificarea oricărui organism viu ca fiind „produs de manufactură". Goana după aur începuse - drumul oamenilor de ştiinţă spre St. Andrews. Nu a trecut mult şi profesorii de biologie moleculară au început să

fie membri în consiliile corporaţiilor de biotehnologie şi să deţină acţiuni la companiile care vindeau produse bazate pe cercetarea lor. Universităţile, în căutare de noi surse de venit, au început să-şi înfiinţeze birouri de proprietate intelectuală şi să ofere stimulente membrilor catedrelor care îşi patentau descoperirile. în anii 1980, climatul ideologic s-a schimbat dintr-unul în care ştiinţa era valorizată în sine sau pentru că servea interesul public, într-unui în care ştiinţa era valorizată pentru profitabilitatea pe care o putea genera la nivelul interesului privat. S- au implementat schimbări majore în legislaţia fiscală şi în cea cu privire la proprietatea intelectuală; finanţarea federală pentru cercetare s-a diminuat puternic; stimulentele fiscale au dus la creşterea puternică a finanţării provenite din sectorul industrial. Industria farmaceutică a fost lăsată să funcţioneze liber şi, după un deceniu, devenise una intre cele mai profitabile afaceri din Statele Unite.[11]
Apoi au început să erupă scandalurile care aveau în centru conflicte de interese din partea

cercetătorilor şi medicilor. Marile companii farmaceutice produceau medicamente noi, care salvau vieţi, dar şi unele care erau în cel mai bun caz inutile şi în cel mai rău caz riscante: peste trei sferturi dintre medicamentele aprobate între 1989 şi 2000 nu reprezentau decât îmbunătăţiri minore faţă de medicamente existente, costau dublu şi prezentau riscuri mai mari.[11] În 1999, şapte medicamente majore - inclusiv Rezulin şi Lotronex - au fost retrase de pe piaţă, din motive de siguranţă. Niciunul nu salva vieţi (unul era pentru arsuri la stomac, altul era o pilulă de slăbit, unul era analgezic, altul era antibiotic) şi niciunul nu era mai bun decât alte medicamente mai vechi şi mai sigure. Cu toate astea, aceste şapte medicamente au fost responsabile de moartea a 1002 oameni şi au provocat mii de cazuri de complicaţii severe.[12] Publicul a reacţionat la veştile acestea nu numai cu furia pe care erau obişnuiţi s-o simtă faţă de politicienii necinstiţi, dar şi cu spaimă şi

consternare: Cum este posibil ca savanţii şi medicii să promoveze un medicament despre care ştiu că face rău? Nu îşi dau ei seama că îşi trădează principiile? Cum pot justifica o asemenea faptă? Desigur că anumiţi cercetători, ca şi politicienii corupţi, ştiu exact ce fac. Fac ce au fost angajaţi să facă: să obţină rezultatele pe care le vor şefii lor şi să respingă rezultatele pe care şefii lor nu vor să le audă, aşa cum au făcut cercetătorii din industria tutunului vreme de zeci de ani. Dar cel puţin grupurile de interes public, agenţiile de monitorizare şi oamenii de ştiinţă independenţi pot până la urmă să dea în vileag cercetările eronate sau înşelătoare. Cel mai mare pericol pentru public vine din partea autojustificării unor oameni de ştiinţă sau medici bine intenţionaţi, care, din cauza nevoii de a reduce disonanţa, cred cu adevărat că sunt mai presus de influenţa finanţatorilor lor corporatişti. Şi totuşi, asemenea plantei care se îndreaptă către soare, ei se îndreaptă către interesele sponsorilor lor fără să-şi dea seama.

Cum ştim asta? O modalitate este să comparăm rezultatele studiilor finanţate în mod independent cu cele finanţate de industrie, care relevă fără echivoc o anumită tendinţă guvernată de finanţare.

- Doi cercetători au selectat 161 de studii asupra posibilelor riscuri pentru sănătatea umană a patru substanţe chimice, toate publicate în acelaşi interval de şase ani. Dintre studiile finanţate de industrie, numai 14 procente au descoperit că au efecte dăunătoare asupra sănătăţii; iar dintre cele finanţate independent, nu mai puţin de 60 procente au descoperit că au efecte dăunătoare.[13]
- Un cercetător a examinat peste 100 de studii clinice cu grup de control, proiectate pentru a determina eficacitatea unui nou medicament, spre deosebire de unul mai vechi. Dintre cele care favorizau medicamentul tradiţional, 13 procente fuseseră finanţate de companii farmaceutice, iar 87 de procente, de instituţii nonprofit.[14]

• Doi cercetători danezi au examinat 159 de studii clinice publicate între 1999 şi 2001 în *British Medical Journal,* în care autorii erau obligaţi să declare potenţiale conflicte de interese. Astfel, cercetătorii puteau compara studiile în care cercetătorii declaraseră un conflict de interese şi cele în care nu apărea aşa ceva. Au descoperit că rezultatele erau „puternic înclinate către intervenţia experimentală (adică medicamentul nou să fie comparat cu unul mai vechi) atunci când studiul fusese finanţat de o organizaţie bazată pe profit.[15]

Dacă majoritatea savanţilor finanţaţi de industrie nu trişează în mod conştient, ce anume provoacă înclinaţia asociată finanţării? Testele clinice ale medicamentelor sunt complicate de mulţi factori, inclusiv durata tratamentului, gravitatea bolii pacientului, efectele secundare, dozarea medicamentului, variabilitatea pacienţilor trataţi. Interpretarea rezultatelor este rareori clară şi neechivocă; de aceea toate studiile ştiinţifice necesită replicare şi rafinare, iar majoritatea rezultatelor sunt susceptibile la

diferenţe legitime de interpretare. Dacă eşti ui om de ştiinţă imparţial şi cercetarea ta dă rezultate ambigue, dar îngrijorătoare, în legătură cu un medicament nou - poate ceva ce prezintă un risc crescut de infarct sau de accident vascular -, ai putea spune: „lată ceva îngrijorător; hai să investigăm. Acest risc crescut este o întâmplare, e din cauza medicamentului ori sunt pacienţii neobişnuit de vulnerabili?" Cu toate acestea, dacă eşti motivat să dovedeşti că noul medicament este eficace şi mai bun decât alte medicamente mai vechi, vei avea tendinţa să minimalizezi îndoielile pe care le ai şi să rezolvi ambiguitatea în favoarea companiei. „Nu-i nimic. Nu trebuie să cercetez mai departe." „Pacienţii respectivi erau oricum destul de bolnavi." „Până la dovada contrarie, hai să presupunem că medicamentul nu este periculos." Acesta a fost raţionamentul cercetătorilor finanţaţi de Merck care studiaseră Vioxx, analgezicul de miliarde de dolari, până când dovezile riscurilor prezentate de

medicament au fost produse de oameni de ştiinţă independenţi.[16]
Vei fi motivat, de asemenea, să cauţi numai dovezi care îţi confirmă ipoteza şi care sunt pe placul sponsorului. în 1998, o echipă de cercetători a raportat în distinsul jurnal medical *Lancet* că au găsit o corelaţie pozitivă între autism şi vaccinarea infantilă. Fireşte că studiul a generat panică printre părinţi şi i-a determinat pe mulţi să nu-şi mai vaccineze copiii. Şase ani mai târziu, zece dintre cei treisprezece savanţi implicaţi în studiu au retras acel rezultat şi au dezvăluit că autorul principal, Andrew Wakefield, avusese un conflict de interese pe care-l ascunsese jurnalului: facea cercetare pentru un grup de avocaţi care reprezentau părinţi de copii cu autism. Wakefield fusese plătit cu peste 800.000 de dolari pentru a stabili dacă existau baze pentru o acţiune în instanţă, iar el le confirmase avocaţilor rezultatul pozitiv înainte de publicarea studiului. „Considerăm că aceste informaţii ar fi fost importante în momentul când am decis oportunitatea, credibilitatea şi

validitatea lucrării în vederea publicării", a scris Richard Horton, redactor la *Lancet.*[17]
însă Wakefield nu a semnat retractarea rezultatelor şi nu considera că exista vreo problemă. „Conflictul de interese", a scris el în propria apărare, „se creează atunci când implicarea într-un proiect poate interfera, în mod potenţial sau activ, cu evaluarea obiectivă şi detaşată a proceselor şi rezultatelor unui alt proiect. Nu putem accepta că accesul nostru la informaţia că acei copii afectaţi vor intenta mai târziu un proces, ca urmare a unor trimiteri şi investigaţii clinice, a influenţat tonul sau conţinutul lucrării noastre [anterioare]... Subliniem faptul că aceasta nu a fost o lucrare ştiinţifică, ci un raport clinic."[18] O, da. Nu era nici măcar o lucrare ştiinţifică.
Sigur că nu ştim motivaţiile reale ale lui Andrew Wakefield sau ce credea acesta despre studiul respectiv, dar bănuim că, asemenea lui Stanley Berent de mai sus, s-a convins că se comportă onorabil, că face treabă bună şi că nu este influenţat de faptul că fusese plătit cu 800.000

de dolari de către avocaţi. Totuşi, spre deosebire de oamenii de ştiinţă independenţi, nimic nu îl motiva să caute dovezi împotriva corelaţiei dintre vaccinuri şi autism, fiind în schimb perfect motivat să treacă cu vederea alte explicaţii. De fapt, cinci studii majore nu au găsit nicio relaţie cauzală între autism şi conservantul din vaccinuri (care a fost retras de pe piaţă în 2001, fără ca, de atunci încoace, să se observe vreo scădere a numărului de cazuri de autism). Corelaţia este întâmplătoare, un rezultat al faptului că autismul este în mod normal diagnosticat la copiii aflaţi în jurul vârstei de vaccinare.[19]

Darul ce tot dăruieşte

Medicii, asemenea oamenilor de ştiinţă, vor să creadă că integritatea lor nu poate fi compromisă. Şi totuşi, ori de câte ori un medic acceptă un onorariu sau alte recompense pentru a face anumite teste sau operaţii, pentru a coopta pacienţi în teste clinice sau pentru a prescrie medicamente noi şi scumpe, care nu sunt mai bune sau nu prezintă mai multă

siguranţă decât altele mai vechi, acesta pune în balanţă bunăstarea pacientului cu propriile interese financiare. Punctul lor orb îi ajută să încline balanţa în favoarea lor şi apoi să justifice: „Dacă o companie farmaceutică vrea să ne dea pixuri, carneţele, calendare, mese de prânz, onorarii sau mici plăţi pentru consultanţă, de ce nu? Doar nu ne-or cumpăra cu mărunţişuri şi pizza!" Conform unor studii, medicii consideră cadourile mărunte mai
acceptabile din punct de vedere etic decât cadourile mari. Asociaţia Medicală Americană este de acord şi aprobă cadourile de la reprezentanţii companiilor farmaceutice, câtă vreme niciun cadou individual nu valorează peste 100 de dolari. S-a demonstrat însă că majoritatea medicilor sunt influenţaţi mai mult de cadourile mărunte decât de cele mari.[20] Companiile farmaceutice ştiu asta, lucru care ar putea avea ceva de-a face cu faptul că şi-au mărit cheltuielile de marketing către medici de la 12,1 miliarde de dolari, în 1999, la 22 de

miliarde de dolari, în 2003. O groază de mărunţişuri.
Motivul pentru care marile companii farmaceutice cheltuiesc atât de mult pentru a cumpăra daruri mărunte le este cunoscut oamenilor din marketing, lobbiştilor şi psihologilor sociali: primirea unui dar incită dorinţa de a întoarce gestul. Oamenii de la departamentul de vânzări al companiei Fuller Brush au înţeles acest lucru cu zeci de ani în urmă, când au născocit metoda „piciorului în uşă": dă-i unei casnice o periuţă în dar şi nu-ţi va mai trânti uşa în nas. Şi din clipa în care nu ţi-a trântit uşa în nas, va fi mai înclinată să te invite înăuntru şi eventual să-ţi cumpere periile mai scumpe. Robert Cialdini, care a studiat ani de zile tehnicile de influenţare şi persuasiune, a observat sistematic cum strângeau bani în aeroporturi adepţi ai mişcării Hare Krishna.[21] Faptul de a cere pur şi simplu donaţii de la călători obosiţi nu a dat roade; adepţii lui Krishna nu făceau decât să-i enerveze. Aşa că le-a venit o idee mult mai bună: se duceau la

călători şi le puneau în mână o floare sau le-o prindeau la rever. Dacă ţinta refuza şi încerca să returneze floarea, adeptul lui Krishna protesta şi spunea: „Este cadoul nostru către dumneavoastră". Numai atunci cerea o donaţie. De data aceasta, cererea era acceptată mult mai des, pentru că floarea oferită în dar stabilise în călător o senzaţie de îndatorire şi obligaţie. Cum să te revanşezi? Cu o mică donaţie... şi, poate, cumpărând un exemplar fermecător din *Bhaga-vad Gita,* vândut la suprapreţ.

Să fi fost oare conştienţi călătorii de puterea exercitată de reciprocitate asupra propriului comportament? Deloc. Dar îndată ce se manifestă reciprocitatea, urmează şi autojustifica-rea: „Mi-am dorit dintotdeauna să am un exemplar din *Bha-gavat Gita;* despre ce e vorba, mai exact?" Floarea exercită putere la nivel inconştient. „Este doar o floare", spune călătorul. „Este doar o pizza", spune rezidentul la medicină. „E doar o mică donaţie de care avem nevoie pentru simpozionul educaţional", spune medicul. Şi totuşi puterea florii este unul

dintre motivele pentru care măsura în care doctorii au contact cu reprezentaţii de vânzări este corelată pozitiv cu sumele cheltuite pe medicamentele prescrise ulterior de doctor.
„Reprezentantul a fost foarte convingător în legătură cu acel nou medicament; aş putea să-l încerc; pacienţilor mei ar putea să le fie bine dacă îl vor lua." De îndată ce ai acceptat cadoul, indiferent cât de mic, mecanismul se pune în mişcare. Vei simţi nevoia să oferi la rândul tău ceva, chiar dacă la început este doar atenţia ta, dispoziţia de a-l asculta, simpatia ta pentru el. în cele din urmă,
devii mult mai înclinat să îi recomanzi şi să îi susţii produsul. Ţi se schimbă comportamentul, dar, mulţumită punctelor oarbe şi autojustificării, perspectiva pe care o ai asupra integrităţii tale intelectuale şi profesionale rămâne neschimbată.
Cari Elliott, bioetician şi filozof care are şi diplomă în medicină, a scris pe larg despre modul în care micile daruri îl prind în capcană pe cel care le primeşte. Fratele său, Hal, de meserie

psihiatru, i-a povestit cum a ajuns să ţină prelegeri pentru o mare companie farmaceutică: la început, l-au rugat să ţină o prelegere despre depresie în faţa unui grup comunitar. De ce nu? s-a gândit el; ar fi un serviciu public. Apoi l-au rugat să vorbească pe acelaşi subiect la un spital. Apoi au început să-i facă sugestii despre conţinutul prelegerii, încurajân-du-l să vorbească nu despre depresie, ci despre medicamentele antidepresive. Apoi i-au spus că pot aranja ca Hal să intre într-un circuit naţional de prelegeri, „unde se plăteşte bine". Apoi i-au cerut să vorbească despre noul lor antidepresiv. Privind în retrospectivă, Hal i-a spus fratelui său:
E ca şi cum ai fi o femeie la o petrecere şi şeful ţi-ar spune: „Te rog şi eu ceva: fii drăguţă cu tipul de acolo". îl vezi pe tip, nu arată rău, tu nu te afli într-o relaţie, aşa că zici: „De ce nu? Pot să fiu drăguţă". Şi nu după mult timp, te trezeşti în cala unui avion nemarcat care te duce la un bordel din Bangkok. „Stai puţin, nu cu asta am fost de acord." Dar atunci trebuie să te întrebi:

„Când a început prostituţia? Nu cumva la petrecerea respectivă?".[22]
în ziua de azi, până şi eticienii profesionişti se duc la petrecere: câinii de pază sunt îmblânziţi de vulpile pe care au fost dresaţi să le prindă. Industriile farmaceutică şi de biotehnologie le oferă bioeticienilor remuneraţii pentru consultanţă, contracte şi onorarii - adică exact oamenilor care scriu, printre altele, despre pericolele conflictului de interese în relaţia dintre medici şi companiile farmaceutice. Cari Elliott a descris justificarea colegilor săi care iau acei bani. „De multe ori, apărătorii consultanţei pentru corporaţii se indignează când le sugerezi că a accepta bani de la industrie le compromite imparţialitatea sau îi face critici morali mai puţin obiectivi", scrie el. „«Obiectivitatea este un mit», mi-a zis [bioetici-ana Evan] DeRonzo, recurgând la argumente din filozofia feministă ca să-şi sprijine mai bine cauza. «Nu cred că există cineva pe lumea asta care să fie angajat într-o activitate al cărei rezultat nu îl interesează câtuşi de puţin»", lată o afirmaţie deşteaptă

pentru reducerea disonanţei: „Obiectivitatea perfectă este oricum imposibilă, aşa că mai bine accept plata pentru consultanţă".
Thomas Donaldson, directorul programului de etică din cadrul Wharton School, a justificat această practică comparând consultanţii în etică cu firmele independente de contabilitate angajate de companii pentru a realiza audit financiar. De ce n-ar face şi audit etic? Nici această încercare de autojustifi-care nu i-a scăpat lui Cari Elliott. „Analiza etică nu are nimic de-a face cu auditul financiar", a spus el. Abaterile unui contabil pot fi detectate şi verificate, dar cum detectezi abaterile unui consultant în etică? „Cum îţi dai seama de diferenţa dintre un consultant în etică ce s-a răzgândit din motive legitime şi unul care a facut-o pentru bani? Cum distingi un consultant care a fost angajat pentru integritatea sa şi unul angajat pentru că sprijină ceea ce plănuieşte compania?"[23] Cu toate astea, spune Elliott sec, poate că putem fi recunoscători că Consiliul ama pentru Etică şi Probleme Juridice a creat o

iniţiativă prin care să educe doctorii în privinţa problemelor etice presupuse de acceptarea de daruri din partea industriei farmaceutice. Acea iniţiativă a fost finanţată cu 590.000 de dolari sub formă de daruri din partea Eli Lily and Company; GlaxoSmithKline, Inc.; Pfizer, Inc.; U.S. Pharmaceutical Group; AstraZeneca Pharmaceuticals; Bayer Corporation; Procter&Gamble; şi Wyeth-Ayerst Pharmaceutical.

O scăpare a minţii

Al Campanis a fost un om foarte cumsecade, un om de treabă, dar în acelaşi timp un om imperfect care a făcut o eroare colosală în cei 81 de ani de viaţă - o eroare care avea să-l definească pentru totdeauna.

Reporterul sportiv Mike Littwin vorbind de moartea lui Campanis, în 1998 La 6 aprilie 1987, emisiunea Nightline a dedicat o ediţie întreagă aniversării intrării lui Jackie Robinson în Liga Mare. Ted Koppel l-a intervievat pe Al Campanis, manager general la Los Angeles Dodgers, care facea parte din organizaţia Dodger din 1943 şi

fusese coechipierul lui Robinson la Montreal Royals, în 1946. în acel an, dăduse un pumn unui jucător rasist care îl insultase pe Robinson, devenind un pionier al admiterii persoanelor de culoare în Liga Mare de Baseball. Apoi, în timp ce vorbea cu Koppel, Campanis şi-a pus creierul pe pilot automat. Koppel l-a întrebat, ca prieten vechi al lui Jackie Robinson, de ce în baseball nu erau manageri, manageri generali şi proprietari de echipe care să fie de culoare. La început, Campanis a fost evaziv - trebuie să faci întâi munca de jos în ligile secundare, nu prea faci bani câtă vreme urci scara -, dar Koppel a insistat:

Koppel: Da, dar ştiţi în adâncul inimii... ştiţi că ăsta e praf în ochi. Avem mulţi jucători de culoare, sunt mulţi jucători de culoare excelenţi care şi-ar dori foarte mult să facă parte din management şi cred că ce vă cer cu adevărat este să încercaţi să sondaţi un pic mai adânc. Spuneţi-mi ce credeţi cu adevărat. Chiar mai avem atâtea prejudecăţi în baseball în zilele noastre?

Campanis: Nu, nu cred că e o prejudecată. Cred cu adevărat că s-ar putea să nu aibă ce le trebuie pentru a fi manageri de teren, să zicem, sau poate manageri generali.
Koppel: Chiar credeţi asta?
Campanis: Păi, nu zic că toţi, dar sigur au limite. Câţi fundaşi ai? Câţi aruncători de culoare ai?
La două zile după acest interviu şi în urma scandalului provocat, echipa Dodgers l-a concediat pe Campanis. După un an, acesta a spus că era „rupt de oboseală" la momentul interviului - prin urmare, nu fusese el însuşi. Cine era adevăratul Campanis? Un rasist sau o victimă a corectitudinii politice? Nici unul, nici altul. Era un om care îi plăcea şi îi respecta pe jucătorii de culoare pe care îi cunoştea, care îl apărase pe Jackie Robinson când un astfel de gest nu era nici la modă, nici de aşteptat, şi care avea un punct orb: considera că afro- americanii erau perfect capabili să joace excelent, doar că nu erau destul de deştepţi ca să fie buni manageri. în inima lui, aşa cum i-a zis lui Koppel, nu vedea nimic greşit în acea atitudine. „Nu cred

că e o prejudecată", a spus el. Campa-nis nu minţea şi nu se sfia. Dar, ca manager general, se afla în poziţia de a recomanda angajarea unui manager negru, iar punctul lui orb îl împiedica să ia în considerare o astfel de posibilitate.
Aşa cum putem identifica ipocrizia oricui, în afară de cea prezentă în noi înşine, aşa cum este evident că alţii pot fi influenţaţi de bani, dar noi nu, tot aşa putem vedea prejudecăţi la alţii, dar nu şi la noi. Graţie punctelor oarbe care ne menţin intactă mândria de sine, ne este imposibil să avem prejudecăţi, care sunt sentimente iraţionale sau răutăcioase faţă de toţi membrii unui grup. Pentru că nu suntem iraţionali sau răutăcioşi, orice sentimente negative am avea despre un alt grup sunt justificate; lucrurile care ne displac sunt raţionale şi bine fundamentate. Ale celorlalţi sunt cele care trebuie suprimate. Asemenea hasizilor care băteau în uşa Fără Prejudecăţi de la Muzeul Toleranţei, suntem orbi faţă de propriile prejudecăţi.

Prejudecăţile provin din predispoziţia minţii umane de a percepe şi procesa informaţia în categorii. „Categorii" este un cuvânt mai blând, mai neutru decât „stereotipuri", dar reprezintă acelaşi lucru. Experţii în psihologie cognitivă consideră că stereotipurile sunt dispozitive de economisire a energiei care ne permit să luăm decizii în mod eficient, pe baza experienţelor precedente; ne ajută să procesăm rapid informaţiile noi şi să accesăm amintiri, să observăm diferenţe reale între grupuri şi să prezicem - adesea, cu acurateţe deosebită - cum se vor comporta sau cum vor gândi alţii.[24] Ne bazăm într- un mod înţelept pe stereotipuri şi pe informaţia rapidă furnizată de acestea pentru a evita pericole, pentru a aborda potenţiali prieteni noi, pentru a ne alege o şcoală sau o slujbă în locul alteia sau pentru a decide că o persoană anume dintr-o sală aglomerată va deveni iubirea vieţii noastre.
Aceasta este partea bună a lucrurilor. Partea proastă este că stereotipurile nivelează diferenţele din interiorul categoriei avute în

vedere şi exagerează diferenţele dintre categorii. Oamenii din statele americane „roşii" (predominant republicane) şi statele „albastre" (predominant democrate) se văd adesea ca aparţinând unor categorii care nu se intersectează, dar mulţi oameni în Kansas vor să se predea teoria evoluţiei în şcoli, aşa cum mulţi din California nu aprobă căsătoriile gay. pu toţii recunoaştem variaţii în interiorul propriului gen, al propriului partid, al propriei etnii sau al propriei naţiuni, dar suntem înclinaţi să generalizăm doar pe baza câtorva contacte cu oameni din alte categorii şi să-i înghesuim pe toţi în cuvântul *ei*. Acest obicei începe de foarte timpuriu în viaţă. Psihologul social Marilynn Brewer, care a studiat timp de mulţi ani natura stereotipurilor, a raportat la un moment dat că fiica ei s-a întors într-o zi de la grădiniţă spunând că toţi băieţii sunt „nişte plângăcioşi".[25] Dovada copilului a fost aceea că a văzut doi băieţi plângând în prima lorzi departe de casă. Brewer, ca un om de ştiinţă ce era, a întrebat-o dacă n-a văzut şi fetiţe care plângeau. „A, da", a răspuns

fiica sa, „dar numai *unele* fete plâng. Eu nu am plâns"
Ca noi toţi, fetiţa lui Brewer deja împărţea lumea între ei şi noi. *Noi* este cea mai fundamentală categorie socială din sistemul de organizare al creierului şi este congenitală. Chiar şi pronumele colective *noi* şi *ei* sunt semnale emoţionale puternice. într-un experiment în care participanţilor li s-a spus că li se testează abilitatea verbală, silabe lipsite de sens precum *xeh, yof, laj* şi *wuh* au fost asociate la întâmplare fie cu un cuvânt asociat cu grupul propriu *(noi, nouă, al nostru),* fie cu unul asociat cu grupul altora *(ei, lor, al lor),* sau, ca măsură de control, cu alte pronume (precum *el, al ei* sau *al tău).* Toată lumea trebuia să evalueze silabele în funcţie de cât de plăcute sau de neplăcute erau. Aţi putea să vă întrebaţi de ce ar simţi cineva ceva faţă de cuvinte fără sens precum *yof* sau de ce ar crede că *wuh e* mai simpatic decât *laj.* Cu toate astea, participanţilor le-au plăcut mai mult silabele lipsite de sens când

acestea erau asociate cu termeni ce ţin de grupul propriu decât cu orice alţi termeni.[26] Niciunul nu putea spune de ce; nimeni nu era conştient cum se făcuseră perechile.

Din momentul în care oamenii au creat categoria numită *noi*, ei îi vor percepe în mod invariabil pe toţi ceilalţi ca fiind *ne-noi.* Conţinutul specific avut de *noi* se poate schimba într-o clipită: suntem noi, cei din statele centrale, împotriva voastră, cei de pe coaste; suntem noi, cei care avem maşini Prius, contra voastră, cei care ard benzină cu toptanul; suntem noi, fanii Boston Red Sox, contra voastră, fanii Los Angeles Angels (am luat un exemplu la întâmplare ,care să ne descrie pe noi doi în sezonul de baseball). Senzaţia că există un „noi" poate fi fabricată în laborator într-un minut, aşa cum au demonstrat Henri Tajfel şi colegii săi într-un experiment clasic, efectuat cu elevi britanici.[27] Tajfel a demonstrat acest lucru arătând elevilor diapozitive cu grupări de puncte în număr variabil şi i-a rugat să ghicească numărul de puncte din grupări. Le-a spus unora dintre ei în

mod arbitrar că sunt supraestimatori, iar altora, că sunt subestimatori, apoi i-a rugat pe copii să lucreze la o altă sarcină. La acest stadiu, le-a dat posibilitatea să acorde note
altor copii identificaţi ca fiind supraestimatori sau subestima-tori. Deşi fiecare dintre copii lucra singur într-un separeu, aproape toţi au acordat note mai bune copiilor care erau ca ei, supraestimatori sau subestimatori. Pe măsură ce ieşeau din separeuri, ceilalţi copii îi întrebau „Tu de care eşti?" Răspunsurile primeau urale de la cei asemănători şi huiduieli de la ceilalţi. Desigur, anumite categorii care se referă la *noi* sunt mult mai cruciale pentru identitatea noastră decât tipul de maşină pe care o conducem şi numărul de puncte pe care le ghicim într-un diapozitiv: genul, orientarea sexuală, religia, politica, etnia şi naţionalitatea sunt doar câteva. Fără sentimentul de apartenenţă la un grup, care să dea vieţii un sens, o identitate şi un scop, am suferi senzaţia intolerabilă că suntem asemenea unor bile care plutesc la întâmplare într-un univers aleatoriu.

Prin urmare, facem tot ce ne stă în putinţă să menţinem aceste ataşamente. Psihologii evoluţionişti susţin că etnocentrismul -credinţa că propria cultură, naţiune sau religie sunt superioare tuturor celorlalte - contribuie la supravieţuirea noastră întă-rindu-ne legăturile cu grupurile noastre sociale primare, spo- rindu-ne dorinţa de a munci, de a lupta şi, uneori, de a muri pentru ele. Când lucrurile merg bine, oamenii sunt destul de toleranţi faţă de alte culturi şi religii - chiar toleranţi faţă de sexul opus! -, dar atunci când suntem furioşi, anxioşi sau ameninţaţi, reacţia automată este să ne activăm punctele oarbe. *Noi* suntem înzestraţi cu inteligenţă şi cu emoţii adânci, dar *ei* sunt proşti, *ei* sunt plângăcioşi, *ei* nu ştiu ce este dragostea, ruşinea, mâhnirea sau remuşcarea.[28] Simplul fapt de a gândi că *ei* nu sunt la fel de inteligenţi şi de raţionali ca noi ne face să ne simţim mai apropiaţi de alţii care sunt ca noi. Dar, în mod la fel de crucial, ne permite să justificăm modul în care îi tratam pe *ei.* Se

obişnuieşte să se creadă că stereotipurile duc la discriminare: Al Campanis, crezând că celor de culoare le lipsesc „cele necesare" ca să fie manageri, refuza să-i angajeze. Dar teoria disonanţei cognitive arată că drumul de la atitudine la acţiune merge în ambele direcţii. De multe ori, discriminarea este cea care evocă stereotipul autojustificativ: Al Campanis, din cauză că nu avea voinţa sau curajul să pledeze în faţa organizaţiei Dodgers pentru a deveni primul care angajează un manager negru, şi-a justificat lipsa de acţiunea convingându-se că afro-americanii oricum nu sunt în stare să facă munca respectivă.
Tot aşa, dacă am ţinut în sclavie membrii unui alt grup, i-am privat de o educaţie decentă sau de accesul la o muncă plătită, dacă i-am ţinut la distanţă de teritoriul nostru profesional sau i-am privat de drepturile lor umane, atunci evocăm stereotipuri pentru a ne justifica acţiunile. Convingându-ne pe noi înşine că sunt lipsiţi de orice valoare, imposibil de educat, incompetenţi, incapabili să înţeleagă matematica, imorali,

păcătoşi, proşti şi chiar subumani, vom evita senzaţia de vino văţie cu privire la modul în care îi tratăm. Şi evităm cu certitu dine senzaţia că avem prejudecăţi. De ce am avea prejudecăţi? Unii dintre ei chiar ne plac, câtă vreme îşi ştiu locul - care, apropo, nu e aici, în clubul nostru, în universitatea noastră, la serviciul nostru sau în cartierul nostru. Pe scurt, invocăm stereotipuri pentru a ne justifica nişte comportamente care, în alte condiţii, ne-ar face să ne simţim prost faţă de persoana care suntem şi faţă de felul de ţară în care trăim. De ce totuşi, din moment ce toată lumea gândeşte în categorii, numai unii oameni au prejudecăţi amare şi pasionale faţă de alte grupuri? Al Campanis nu avea prejudecăţi în sensul unei antipatii puternice faţă de persoanele de culoare; noi bănuim că putea fi convins să se răzgândească în privinţa capacităţii jucătorilor de culoare de a fi buni manageri. Un stereotip se poate clătina sau chiar rupe sub greutatea unor informaţii care îl contrazic, dar caracteristica principală a

prejudecăţii este imunitatea în faţa raţiunii, experienţei şi contraexemplului. Psihologul social Gordon Allport descrie, în cartea sa sclipitoare *The Nature ofPrejudice,* scrisă în urmă cu peste 50 de ani, reacţiile caracteristice ale unui om confruntat cu dovezi care îi contrazic credinţele:

Dl. X: Problema cu evreii este că au grijă numai de grupul lor.

Dl. Y: Dar registrele campaniei Fondul Comunităţii ne arată că aceştia fac donaţii organizaţiilor caritabile ale comunităţii cu mai mare generozitate, proporţional vorbind, decât cei care nu sunt evrei.

Dl. X: Asta demonstrează că încearcă tot timpul să cumpere favoruri şi să se insinueze în treburile creştinilor. Nu se gândesc decât la bani; de aceea sunt atâţia bancheri evrei.

Dl. Y: Dar un studiu recent arată că procentul de evrei din sistemul bancar este neglijabil, mult mai mic decât procentul de neevrei.

Dl. X: Tocmai asta e; nu se orientează spre afaceri respectabile; se bagă în industria filmului sau deschid cluburi de noapte.[29]

Allport a identificat perfect gândirea domnului X; domnul X nici măcar nu încearcă să dea replici la dovezile prezentate de Domnul Y; nu face decât să alunece spre alt motiv pentru antipatia pe care o simte faţă de evrei. Când ce oamenii adoptă o prejudecată sau o ideologie politică, nu renunţă cu uşurinţă la ea, chiar dacă dovezile contrazic în mod indiscutabil justificarea de bază a acesteia. Ei mai degrabă produc o altă justificare pentru a-şi menţine credinţa şi direcţia de acţiune. Să spunem că rezonabilul domn Y vă spune că insectele sunt o bună sursă de proteine şi că noul şi senzaţionalul maestru bucătar de la restaurantul Melci şi Gândaci oferă antreuri delicioase preparate din piure de omidă. O să vă grăbiţi la restaurant să începeţi această aventură? Dacă aveţi o prejudecată împotriva mâncatului de insecte, probabil că nu, chiar dacă maestrul a ajuns pe pagina întâi a secţiei de gastronomie din *New York Times.* Asemenea domnului X, veţi găsi alt motiv să o justificaţi. O să-i spuneţi domnului Y: „Pfu, insectele sunt urâte, moi şi umede". „Sigur", va spune el. „Mai

zi-mi o dată de ce mănânci homar şi stridii crude?"
Astfel, odată ce oamenii dobândesc idee preconceptă, le va fi greu să renunţe la ea. După cum a spus marele jurist Oliver Wendell Holmes Jr.: „A încerca să educi un bigot este ca şi cum ai lumina pupila ochiului - se va contracta". Cei mai mulţi dintre noi suntem dispuşi mai degrabă să investim o cantitate mare de energie mentală în conservarea prejudecăţilor proprii, decât să fim nevoiţi să le schimbăm şi respingem adesea dovezile ce se opun prejudecăţii, categorisindu-le drept „excepţii care confirmă regula". (Ne întrebăm ce anume ar contrazice regula.) Replica „Dar unii dintre cei mai buni prieteni ai mei sunt..." ce merită din plin ridiculizarea din zilele noastre, a persistat pentru că este un mod atât de eficient de a rezolva disonanţa creată atunci când prejudecata se izbeşte de o excepţie. Când Elliot s-a mutat la Minneapolis, cu mai mulţi ani în urmă, pentru a preda la Universitatea din Minnesota, o vecină i-a zis: „Sunteţi evreu? Dar

sunteţi mult mai cumsecade decât..." S-a oprit. „Decât ce?" a întrebat el. „Decât mă aşteptam", a completat femeia, cu o voce moale. Faptul că Elliot nu se potrivea cu stereotipul ei i-a permis să se simtă deschisă la minte şi generoasă, şi în acelaşi timp să-şi menţină prejudecata faţă de întreaga categorie a evreilor. în mintea ei, îi facea chiar un compliment; el este mult mai cumsecade decât toţi ceilalţi de aceeaşi... rasă. Jeffrey Sherman şi colegii săi au făcut o serie de experimente care au demonstrat efortul pe care oamenii cu prejudecăţi puternice sunt pregătiţi să-l facă pentru a menţine consonanţa dintre prejudecata lor şi informaţia care nu se potriveşte cu ea. De fapt, ei sunt mai atenţi la informaţia care nu se potriveşte decât la cea concordantă cu prejudecata, fiindcă, asemenea domnului X şi a vecinei din Minnesota, trebuie să găsească o modalitate pentru a descalifica dovada disonantă. într-unui dintre experimente, câţiva studenţi (heterosexuali) au fost rugaţi să evalueze un bărbat homosexual, „Robert", care era descris făcând opt lucruri care se potriveau

stereotipului gay (de exemplu, studiase dansul interpretativ) şi opt lucruri care nu se potriveau cu stereotipul (de exemplu, se uitase la un meci de fotbal). Subiecţii anti-gay au sucit dovezile legate de Robert şi l-au descris ca fiind mult mai efeminat, spre deosebire de studenţii fără prejudecăţi, cei dintâi menţinându-şi prejudecăţile. Pentru a rezolva disonanţa cauzată de faptele care nu se potriveau cu prejudecata, ei le descalificau ca fiind un produs al situaţiei de moment. Sigur că Robert s-a uitat la un meci de fotbal, dar asta numai fiindcă îl avea în vizită pe vărul Fred.[30]

Având în vedere că mulţi oameni trăiesc şi lucrează în medii unde pot fi penalizaţi, umiliţi în public sau concediaţi pentru orice exprimare care miroase a ,,-ism", în zilele noastre, majoritatea celor care nu se ruşinează de propriile prejudecăţi au destulă minte încât să nu se exprime ca atare în public, excepţie făcând momentul când se află într-un grup cu vederi similare, care le oferă siguranţă. Cu toate astea, aşa cum este nevoie de efort mental

pentru a menţine o prejudecată, în ciuda informaţiilor care o contrazic, tot astfel este nevoie de efort mental şi pentru a suprima sentimentele negative. Psihologii sociali Chris Crandall şi Amy Eshelman, evaluând cantitatea uriaşă de cercetare axată pe prejudecată, au descoperit că atunci când oamenii sunt epuizaţi emoţional - când sunt somnoroşi, frustraţi, furioşi, anxioşi, beţi sau stresaţi - ajung să fie mai dispuşi să îşi exprime prejudecăţile reale faţă de un alt grup. Când Mei Gibson a fost arestat pentru că a condus în stare de ebrietate şi s-a lansat într-o tiradă antisemită, a pretins a doua zi, în inevitabila declaraţie prin care îşi cerea scuze, că „am spus lucruri pe care nu le cred adevărate şi care sunt dezgustătoare. Sunt profund ruşinat de tot ce am spus... îmi cer iertare pentru orice comportament nedemn în starea mea de ebrietate". Traducere: Nu eram eu, era băutura. Cum să nu! S-a dovedit clar că, deşi ebrietatea ne face să ne exprimăm mai uşor prejudecăţile, nu înseamnă că aceasta este şi sursa lor. De aceea, când oamenii îşi cer scuze

spunând: „Nu cred cu adevărat ce am zis; eram obosit / îngrijorat / furios / beat" - sau, cum a zis Al Campanis, „rupt de oboseală" -, putem fi siguri că de fapt ei cred în lucrul respectiv.
Dar majoritatea oamenilor nu se bucură că au acele credinţe, iar acest lucru creează disonanţă: „Nu-mi plac oamenii ăia" se ciocneşte cu o convingere la fel de intensă potrivit căreia, din punct de vedere social şi moral, este greşit să afirmi aşa ceva. Cei care simt această disonanţă, ne spun Crandall şi Eshelman, se vor agăţa imediat de orice autojustificare care le permite să îşi exprime credinţele reale şi, totodată, să continue să creadă că sunt oameni buni şi morali. „Justificarea", explică aceştia, „anulează suprimarea, oferă adăpost şi protejează un sentiment de egalitarism, precum şi o imagine de sine lipsită de prejudecăţi".[31] Nici nu-i de mirare că este o modalitate foarte populară de reducere a disonanţei.
De exemplu, într-un experiment tipic, unor elevi albi li s-a spus că vor administra şocuri electrice unui alt elev, despre care ştiau că este alb sau

afro-american, ca parte dintr-un studiu care ar fi cercetat biofeedbackul. Iniţial, elevii au administrat şocuri electrice mai puţin intense elevilor de culoare decât celor albi - reflectând, poate, dorinţa de a demonstra că nu au prejudecăţi. Apoi auzeau cum elevul făcea o remarcă derogatorie despre ei, ceea ce - fireşte - îi înfuria. Oferindu-le apoi din nou ocazia să administreze şocuri electrice, elevii care lucrau cu subiecţi de culoare administrau şocuri mai puternice decât cei care lucrau cu subiecţi albi. Aceleaşi rezultate au apărut în studii despre felul în care canadienii anglofoni se comportă cu cei francofoni, heterosexualii cu homosexualii, studenţii neevrei cu cei evrei, bărbaţii cu femeile.[32] Participan- ii îşi controlează sentimentele negative foarte bine în condiţii normale, dar în momentul în care se înfurie sau sunt
frustraţi, sau când stima de sine le este zdruncinată, îşi exprimă prejudecăţile în mod direct pentru că acum au o justificare: „Nu sunt un om rău sau cu prejudecăţi, dar m-a insultat!".

în acest mod, prejudecata este energia etnocentrismului. Aceasta stă ascunsă şi hibernează până când etnocentrismul o cheamă să îi facă treburile murdare, justificând lucrurile rele pe care uneori noi, cei buni, vrem să le facem. De exemplu, în Vestul American al secolului al xix-lea, imigranţii chinezi erau angajaţi să lucreze în minele de aur, potenţial lăsându-i fără locuri de muncă pe albi. Ziarele albilor stârneau şi întreţineau prejudecăţi împotriva lor, descriindu-i pe chinezi ca fiind „depravaţi şi cruzi", „lacomi până în măduva oaselor", „însetaţi de sânge şi inumani" Şi totuşi, la numai zece ani distanţă, atunci când chinezii s-au arătat dispuşi să accepte munca periculoasă şi foarte grea de a construi calea ferată transcontinental - muncă pe care albii nu erau dispuşi s-o facă -, prejudecata publicului împotriva lor s-a redus şi a fost înlocuită cu opinia că aceştia sunt serioşi, foarte muncitori şi paşnici. „Sunt la acelaşi nivel cu cei mai buni dintre albi", a spus magnatul căilor ferate, Charles Crocker. „Sunt foarte de încredere,

foarte inteligenţi şi îşi respectă contractele."
După terminarea căii ferate, locurile de muncă au început fie din nou rare, iar finalul Războiului Civil a adus un val de veterani pe o piaţă a muncii deja limitată. Prejudecata anti- chineză a revenit, iar presa îi descria acum pe chinezi ca fiind „infractori", „vicleni", „uneltitori" şi „nătărăi".[33]
Prejudecata justifică relele tratamente la care îi supunem pe ceilalţi, şi vrem să îi supunem la rele tratamente pentru că nu ne place de ei. Şi de ce nu ne place de ei? Deoarece se află în concurenţă cu noi pentru slujbe, pe o piaţă de muncă limitată. Pentru că prezenţa lor ne face să ne punem la îndoială validitatea propriei religii. Pentru că vrem să ne menţinem statutul, puterea şi privilegiile. Pentru că avem nevoie să simţim că suntem mai buni decât *cineva.* Pentru că ţara noastră se luptă cu ei. Pentru că obiceiurile lor ne afectează, mai ales obiceiurile lor sexuale, perverşi promiscui ce sunt. Pentru că refuză să se asimileze culturii noastre. Pentru

că încearcă prea mult să se asimileze culturii noastre.

Dacă înţelegem că prejudecăţile sunt sluga noastră autojus- tificatoare, ne putem da seama mai bine de ce anumite prejudecăţi sunt atât de greu de eradicat: acestea permit oamenilor să îşi justifice şi să îşi apere cele mai importante componente ale identităţii sociale - rasa, religia, sexualitatea -, reducând în acelaşi timp disonanţa dintre „Sunt o persoană bună" şi „Numi place deloc de acei oameni". Din fericire, ne permite, totodată, să înţelegem mai bine condiţiile în care prejudecăţile se pot diminua: când se reduce concurenţa economică, atunci când se semnează un armistiţiu, când profesia este integrată, când *ei* ne devin mai familiari, când ne aflăm în poziţia de a conştientiza că nu sunt chiar atât de diferiţi de noi.

*** * X-**

Albert Speer, un acolit al lui Hitler, scria în memoriile sale: „în circumstanţe normale, oamenii care întorc spatele realităţii sunt aduşi

curând pe calea cea dreaptă de batjocura şi critica celor din jur, ceea ce îi face conştienţi că au pierdut din credibilitate. în Al Treilea Reich nu existau asemenea elemente de ajustare, mai ales pentru cei din pătura superioară. Din contră, fiecare autoamăgire se înmulţea ca într-o sală cu oglinzi distorsionante, devenind imaginea confirmată în mod repetat a unei lumi fantastice a viselor care nu mai avea nicio legătură cu lumea sumbră de afară. în aceste oglinzi nu îmi puteam vedea decât propria faţă reprodusă la nesfârşit".[34]

Având în vedere că avem cu toţii puncte oarbe, cea mai mare speranţă pe care o putem avea pentru autocorectare este aceea de a ne asigura că nu funcţionăm într-o sală cu oglinzi, în care tot ce vedem sunt reflexiile distorsionate ale propriilor dorinţe şi convingeri, în viaţă ne trebuie câţiva cârcotaşi de încredere dispuşi să ne înţepe balonul protector al autojustifi-cărilor şi să ne aducă cu picioarele pe pământ dacă ne ridicăm prea mult. Acest lucru este cu atât mai

important în cazul persoanelor aflate în poziţii de putere.
Conform istoricului Doris Kearns Goodwin, Abraham Lincoln a fost dintre acei preşedinţi rar întâlniţi care au înţeles cât de important este să te înconjori de oameni dispuşi să nu fie de acord cu tine. Lincoln şi-a format un cabinet care includea patru dintre foştii săi oponenţi politici, dintre care trei candidaseră împotriva sa la nominalizarea republicană din 1860 şi care se simţeau umiliţi şi furioşi că pierduseră în faţa acestui avocat de ţară relativ necunoscut: William H. Seward (pe care Lincoln l-a numit secretar de stat), Salmon P. Chase (ministru de finanţe) şi Edward Bates (ministru de justiţie). Deşi toţi împărtăşeau ţelul lui Lincoln de a menţine Uniunea şi de a pune capăt sclaviei, această „echipă de rivali" (cum îi numeşte Goodwin) avea în compoziţie oameni care se aflau într-un dezacord acerb când se punea problema modului de a- 1 realiza. La începutul Războiului Civil, Lincoln avea mari probleme politice. Trebuia să-i împace atât pe abolиţionиştii

din Nord, care doreau emanciparea sclavilor care scăpaseră, cât şi pe stăpânii de sclavi din statele de frontieră, precum Missouri şi Kentucky, care ar fi putut să se alăture Confederaţiei în orice moment, ceea ce ar fi fost un dezastru pentru Uniune. Ca rezultat al dezbaterilor cu sfătuitorii săi, care aveau idei diferite despre modul în care să împace ambele tabere, Lincoln a evitat iluzia că se bucură de un consens general la fiecare decizie. A putut să ia în considerare alternativele şi până la urmă să îşi asigure sprijinul şi respectul foştilor săi opozanţi.[35]

Atât timp cât avem convingerea că suntem complet obiectivi, incoruptibili şi imuni la prejudecăţi, cei mai mulţi dintre noi ne vom trezi din când în când pe propriul drum spre St. Andrews - iar unii dintre noi ne vom afla în acel avion spre Bangkok. Jeb Stuart Magruder, despre a cărui implicare în scandalul Watergate am discutat în capitolul anterior, a fost orbit de credinţa că este important să facă tot ce se putea, chiar dacă era vorba despre fapte ilegale, pentru a-i învinge pe „ei", duşmanii politici ai lui

Nixon. Dar atunci când a fost prins, Magruder a avut curajul să se privească în faţă. Este un moment şocant şi extrem de dureros pentru oricine, ca şi cum te-ai vedea în oglindă şi ţi-ai da seama brusc că ai în frunte o mare pată de culoare mov. Magruder ar fi putut să procedeze aşa cum suntem tentaţi să procedăm cu toţii: să ne dăm cu mult fond de ten şi să spunem „Care pată?". Dar el a rezistat acestei porniri. Până la urmă, avea să susţină Magruder, nimeni nu l-a obligat să încalce
legea, tot aşa cum nimeni nu i-a obligat nici pe ceilalţi. „Am fi putut ridica obiecţii împotriva celor ce se întâmplau sau ne-am fi putut da demisia în semn de protest", scrie el.[36] „În loc de asta, ne-am convins că răul era bine şi ne-am aruncat cu capul înainte."

„Nu ai cum să justifici spargerile, interceptările telefonice, sperjurul şi toate

celelalte elemente ale muşamalizării. ... Eu şi ceilalţi am raţionalizat acţiunile ilegale ca fiind «manevre politice» sau „strângere de informaţii" sau „siguranţă naţională . Ne-am înşelat în totalitate, şi numai după ce vom fi recunoscut acest lucru şi vom fi plătit preţul public pentru greşelile noastre ne vom putea aştepta ca publicul să aibă cât de cât

încredere în guvernul şi în sistemul nostru politic.
"CAPITOLUL 3

Memoria, istoricul autojustificărilor

Ceea ce... considerăm cu cea mai mare încredere a fi memorie... este, de fapt, un mod de povestire ce se desfăşoară neîncetat în minte şi care, de multe ori, se schimbă cu fiecare reiterare.
Memorialistul şi editorul William Maxwell
Cu mulţi ani în urmă, în timpul administraţiei lui Jimmy Carter, Gore Vidai fusese invitat la *Today Show*; program de televiziune moderat de Tom Brokaw. După cum povesteşte Vidai, Brokaw a început prin a spune: „Aţi scris mult despre bisexu-alitate...", dar Vidai l-a întrerupt, spunând: „Tom, hai să-ţi spun ceva despre aceste talk- show-uri de dimineaţă. Este prea devreme să vorbim despre sex. Nimeni nu vrea

să audă astfel de lucruri la ora asta, iar dacă vor, înseamnă că o fac. Hai să nu deschidem subiectul". „Da, domnule Gore, dar aţi scris mult despre bisex..." Vidai l-a întrerupt, spunând că noua lui carte nu avea nimic de-a face cu bisexualitatea şi că mai degrabă ar vorbi despre politică. Brokaw a încercat din nou, iar Vidai l-a refuzat din nou, spunând: „Hai să vorbim despre Carter... Ce face el cu dictatorii ăia brazilieni care pretind că sunt lideri democratici şi că iubesc libertatea?" Şi astfel conversaţia s-a mutat la Carter pentru restul interviului. La câţiva ani distanţă, când Brokaw devenise prezentator la *Nightly News*, revista *Time a* scris un articol despre el, cerându-i să vorbească despre interviurile dificile pe care le făcuse. Brokaw a ales conversaţia cu Gore Vidai: „Voiam să vorbesc despre politică", îşi amintea Brokaw „iar el voia să vorbească despre bisexualitate". A fost o „inversare totală", a spus Vidai, „ca să facă din mine personajul negativ al poveştii."[1] A vrut oare Tom Brokaw să îl transforme pe Gore Vidai în personajul negativ al poveştii? Oare

Brokaw minţea, după cum sugera Vidai? Puţin probabil. Dacă ne gândim bine, Brokaw a fost cel care a ales ce poveste să-i spună reporterului de la *Time-,* putea să aleagă orice interviu dificil din lunga sa carieră, nu unul care îl obliga să înflorească sau să mintă; ştia foarte bine că reporterul urma să verifice transcrierea interviului. Brokaw a inversat rolurile inconştient nu pentru a-l pune pe Vidai într-o lumină proastă, ci pentru a se pune pe sine într-o lumină bună. Ca prezentator proaspăt venit la *Nightly News,* ar fi fost puţin ciudat să pună întrebări despre bisexualitate; era preferabil să creadă (sau să-şi aducă aminte) că alesese întotdeauna înalta cale intelectuală a politicii. Când doi oameni produc amintiri complet diferite despre acelaşi eveniment, de obicei observatorii presupun că unul dintre ei minte. Bineînţeles că unii chiar inventează şi înfloresc poveşti pentru a-şi manipula sau înşela publicul, aşa cum făcuse James Frey cu bestsellerül său *A Million Little Pieces.* Dar cei mai mulţi dintre noi, în cea mai mare parte a timpului, nici nu

spunem tot adevărul şi nici nu îi înşelăm pe ceilalţi în mod intenţionat. Nu minţim; ne autojustificăm. Cu toţii, când ne spunem poveştile, adăugăm detalii şi omitem fapte stânjenitoare; denaturăm un pic povestea în favoarea noastră; această denaturare are un succes atât de mare, încât cu următorul prilej adăugăm încă o înfloritură dramatică; justificăm mica minciună nevinovată prin faptul că îmbunătăţeşte povestea sau o face să fie mai limpede - până când ceea ce ne aducem aminte este posibil să nu se fi petrecut în felul respectiv sau să nu se fi petrecut deloc.
În acest fel, memoria devine istoricul nostru personal şi autojustificatorul de serviciu. Psihologul social Anthony Greenwald a descris şinele ca fiind cârmuit de un „eu totalitar" care distruge necruţător informaţiile pe care nu vrea să le audă şi, asemenea tuturor liderilor fascişti, rescrie istoria din perspectiva învingătorului.[2]
Cu toate astea, deşi liderul totalitar rescrie istoria pentru a înşela generaţiile viitoare, şinele totalitar rescrie istoria ca să se înşele pe sine.

Istoria este scrisă de învingători, iar atunci când ne scriem propriile istorii, o facem exact precum cuceritorii naţiunilor: pentru a ne justifica acţiunile şi a ne pune într-o lumină bună în propriii ochi, astfel încât să ne simţim bine cu ceea ce am făcut sau n-am făcut. Dacă s-au făcut greşeli, memoria ne ajută să ne amintim că au fost făcute de altcineva. Dacă ne aflam acolo, am fost doai martori nevinovaţi.
La cel mai elementar nivel, memoria netezeşte încreţiturile disonanţei îngăduind erorii de confirmare să-şi continue liniştită drumul, în timp ce ne face să uităm informaţiile discrepante şi pe cele care infirmă ceea ce credem. De exemplu, dacă am fi fiinţe perfect raţionale, am încerca să ne amintim idei inteligente şi rezonabile şi nu ne-am împovăra mintea cu amintirea unora prosteşti. Dar teoria disonanţei prezice că vom uita, în mod convenabil, argumentele bune oferite de un oponent, la fel cum uităm argumentele prosteşti aduse de cei aflaţi de partea noastră. Un argument prostesc în favoarea poziţiei noastre generează

disonanţă, pentru că produce dubii legate de înţelepciunea poziţiei sau de inteligenţa celor care sunt de acord cu ea. Tot aşa, un argument rezonabil adus de un adversar generează de asemenea disonanţă, pentru că sugerează posibilitatea că, Doamne fereşte, cealaltă parte ar putea avea dreptate sau că ar avea de spus ceva care trebuie luat în serios. întrucât un argument prostesc din partea noastră şi unul bun de partea cealaltă produc amândouă disonanţă, teoria prezice că fie nu vom învăţa aceste argumente foarte bine, fie le vom uita repede. Exact asta au demonstrat Edward Jones şi Rika Kohler într-un experiment clasic despre atitudinile legate de eliminarea segregării rasiale în Carolina de Nord, în 1958.[3] Fiecare dintre părţi tindea să ţină minte argumentele plauzibile în acord cu propria poziţie şi argumentele neplauzibile în acord cu poziţia opusă; fiecare dintre părţi uitau argumentele neplauzibile pentru perspectiva lor şi argumentele plauzibile pentru perspectiva opusă.

Desigur, amintirile pot fi remarcabil de detaliate şi de precise. Ne amintim primul sărut şi învăţătorii favoriţi. Ne amintim poveşti de familie, filme, întâlniri, statistici sportive, umilinţe şi momente triumfale din copilărie. Ne amintim evenimentele centrale din propria viaţă. Dar atunci când ne amintim greşit, greşelile nu sunt aleatorii. Distorsiunile cotidiene de memorie care ne reduc disonanţa ne ajută să ne lămurim lumea şi locul nostru în ea, să ne protejăm deciziile şi credinţele. Distorsiunea este şi mai puternică atunci când este motivată de nevoia de a păstra coerentă imaginea pe care o avem despre noi înşine; de nevoia de a avea dreptate; de nevoia de a ne conserva stima de sine; de nevoia de a ne scuza eşecurile şi deciziile proaste; sau de nevoia de a găsi o explicaţie pentru problemele curente - preferabil una aflată la o distanţă confortabilă în trecut.[4] Confabulaţia, distorsiunea şi simpla uitare sunt infanteriştii memoriei, chemaţi pe front atunci când şinele totalitar vrea să se protejeze de durerea şi de umilinţa provocate de faptele

noastre aflate în disonanţă cu imaginea fundamentală pe care o avem despre noi înşine: „Să fi făcut eu *asta?"* De aceea, celor care se ocupă de cercetarea memoriei le place să-l citeze pe Nietzsche: „«Am făcut asta», spune memoria. «N-aveam cum să fac asta», spune mândria, care rămâne inexorabilă. în cele din urmă, memoria cedează".

Distorsiunile memoriei

Unul dintre noi doi (Carol) avea o carte favorită pentru copii, *The Wonderful* O_y de James Thurber, care îşi aminteşte că i-a fost oferită de tatăl său în copilărie. „O bandă de piraţi ocupă o insulă şi le interzic localnicilor să folosească cuvinte sau orice obiect care conţine litera O", îşi aduce aminte Carol. „îmi aduc aminte aievea cum îmi citea tatăl meu *The Wonderful* O şi cum râdeam împreună de biata Ophelia Oliver cea timidă, gândindu-ne cum ar fi să-şi spună numele fără O'. îmi adur aminte cum încercam cutezătoare, împreună cu locuitorii inv< daţi ai insulei, să ghicesc al patrulea cuvânt cu litera O care n ar trebui să se piardă niciodată (după

love [iubire], *hope* [speranţă] şi *valor* [bravură])
şi cum mă necăjea tatăl prefacându-se că
încearcă să ghicească: Oregon? Orangutan?
Oftalmolog? Şi apoi, nu cu multă vreme în urmă,
am găsit prima ediţie a cărţii. Fusese publicată
în 1957, la un an după moartea tatălui meu. Mă
uitam şocată la dată şi nu-mi venea să cred.
Evident că altcineva îmi dăduse cartea, altcineva
mi-o citise, altcineva râdea cu mine când
pronunţam „Phelia Liver", o altă persoană dorise
să înţeleg că al patrulea cuvânt cu O era
„freedom" [libertate]. O persoană pe care
memoria mea o pierduse."
Această poveste ilustrează trei lucruri despre
memorie: cât de dezorientant este să realizezi
că o amintire vie, plină de
* Eng. „liver" = „ficat" - n.tr. emoţii şi simţiri,
este în mod indubitabil greşită; faptul că şi
atunci când eşti absolut sigur că o amintire este
corectă, nu înseamnă că şi este; şi felul în care
erorile de memorie ne sprijină ceea ce simţim şi
credem la un moment dat. „Eu am un set de
credinţe despre tatăl meu", comentează Carol,

„omul cald care era, tatăl amuzant şi devotat căruia îi plăcea să îmi citească şi să mă ducă la biblioteci ca să scotocim după cărţi, iubitorul de jocuri de cuvinte. Aşa că a fost logic pentru mine să plec de la presupunerea - nu, să-mi *amintesc* - că el a fost cel care mi-a citit *The Wonderful O".*

Metaforele memoriei depind de vremurile şi de pragul tehnologic în care ne aflăm. Cu secole în urmă, filozofii comparau memoria cu o tăbliţă cerată care conservă orice este întipărit pe ea. Odată cu apariţia tiparniţei, oamenii au început să vadă memoria ca pe un fel de bibliotecă ce stochează evenimente şi fapte, pentru a fi accesate ulterior. (Persoanele de o anumită vârstă încă mai gândesc aşa, întrebând bombănit unde au „îndosariat" informaţia în propriile sertare înţesate ale memoriei.) Odată cu apariţia filmelor şi a înregistrărilor pe bandă, lumea a început să vadă memoria ca pe o cameră video care porneşte la naştere şi înregistrează tot ce se petrece după aceea. în zilele noastre, ne gândim la memorie în termeni

care ţin de informatică şi, cu toate că unii dintre noi îşi doresc mai mult ram, plecăm de la presupunerea că aproape tot ce ni se întâmplă este „salvat". Creierul are putea să aleagă să nu ia în considerare toate acele amintiri, dar - credem noi - ele sunt acolo, aşteptând să fie accesate.

Aceste metafore ale memoriei sunt răspândite, ne dau încredere şi sunt greşite. Amintirile nu sunt îngropate în creier, asemenea oaselor dintr-un sit arheologic; nu le putem extrage din pământ ca pe nişte ridichi; iar atunci când le scoatem, nu sunt perfect conservate. Nu ne amintim orice ni se întâmplă; nu alegem decât anumite fragmente. (Dacă nu am uita, mintea noastră nu ar mai funcţiona eficient, pentru că ni s-ar aglomera cu mărunţişuri mentale: temperatura de miercurea trecută, o conversaţie plicticoasă în autobuz, toate numerele de telefon pe care le formăm.) în plus, accesarea unei amintiri nu e ca şi cum am scoate un dosar de undeva sau am asculta o bandă înregistrată; este ca şi cum ne-am uita la câteva cadre

disparate dintr-un film, încercând apoi să ne dăm seama cum ar arăta scena. Putem reproduce poezii, glume şi alte informaţii pe de rost, dar când ne amintim informaţii complexe, le dăm o formă care să se potrivească cu firul unei poveşti.
întrucât memoria e reconstructivă, este supusă confabu-laţiei - putem confunda un eveniment din viaţa altcuiva cu unul din viaţa noastră sau putem ajunge să credem că ne amintim ceva ce nu ni s- a întâmplat deloc. Oamenii recurg la mai multe surse când reconstruiesc o amintire. Când ne amintim petrecerea din ziua în care am împlinit cinci ani, am putea avea o amintire directă cu fratele nostru mai mic care a băgat degetul în tort şi l-a stricat, dar vom încorpora şi informaţi' pe care le adunăm mai târziu din poveşti de familie, poze înregistrări video făcute în casă şi petreceri cu ocazia zilei de naştere văzute la televizor. împletim toate aceste elemente într-o singură poveste integrată. Dacă cineva te hipnotizează şi te întoarce în timp, la acea petrecere din ziua în care ai împlinit cinci

ani, vei spune o poveste foarte animată, care îţi va părea perfect reală, dar care va include multe detalii post-petrecere care nu s-au întâmplat niciodată. După o vreme, nu vei mai putea deosebi amintirea reală de informaţiile ulterioare, venite din afară. Acest fenomen este numit „confuzie a surselor", cunoscut şi ca problema „unde am mai auzit asta?"[5] Oare am citit despre ea, am văzut-o undeva sau mi-a vorbit cineva despre ea?

Mary McCarthy a folosit în mod strălucit înţelegerea pe care o are despre confabulaţie în *Memories of a Catholic Girlhood*, care reprezintă o excepţie rară de la modul în care cei mai mulţi dintre noi ne spunem poveştile. La finalul fiecărui capitol, McCarthy îşi compară memoriile cu dovezi pro sau contra lor, chiar şi atunci când dovezile distrug o poveste bine spusă. în „Fluture de tinichea", McCarthy îşi aduce aminte aievea momentul în care unchiul Myers şi mătuşa Margaret, rudele îi creşteau pe ea şi pe fraţii săi după moartea părinţilor lor, au acuzat-o că a furat o jucărie de la fratele ei mai mic, un

fluture de tinichea. Ea nu-l furase şi nimeni nu l-a găsit, deşi au scotocit prin toată casa. Dar într-o seară, după cină, fluturele fost găsit sub faţa de masă, lângă locul lui Mary. Unchiul şi mătuşa au bătut-o pe Mary îngrozitor - el cu o curea, ea cu o perie de păr -, dar a rămas un mister ce se întâmplase cu jucăria. Ani de zile după aceea, când fratele şi sora depănau amintiri, au început să vorbească despre temutul unchi Myers. „Şi atunci fratele meu, Preston, mi-a zis", scrie McCarthy, „că în celebra seară când se petrecuse incidentul cu fluturele îl văzuse pe unchiul Myers furişându-se în sufragerie şi ridicând faţa de masă, având fluturele de tinichea în mână."
Final de capitol. Fabulos! Un final dramatic, povestit strălucit. Apoi McCarthy adaugă un post-scriptum. Pe măsură ce scria povestea, spune ea, „mi-am adus aminte brusc că în facultate începusem să scriu o piesă pe acel subiect. Este posibil ca ideea potrivit căreia unchiul Myers pusese acolo fluturele să-mi fi fost sugerată de profesoara mea? Aproape că-i aud

vocea spunându-mi cu entuziasm: «Trebuie să fi fost unchiul tău!»". McCarthy şi-a sunat fraţii, dar niciunul dintre ei nu-şi aducea aminte de versiunea ei, inclusiv Preston, care nu-şi amintea nici să-l fi văzut pe unchiul Myers cu fluturele (avea doar şapte ani la momentul respectiv) şi nici să-i fi povestit aşa ceva în seara în care s-au văzut. „Mă tem că cel mai probabil", conchide McCarthy, „am fuzionat două amintiri": povestea cu fluturele pierdut şi explicaţia ulterioară a profesoarei.[6] E perfect plauzibil din punct de vedere psihologic: faptul că unchiul Myers ar fi pus fluturele sub faţa de masă este consonant cu sentimentele ei legate de răutatea lui generală şi îi justifica indignarea perfect îndreptăţită faţă de pedeapsa nemeritată.
Dar când majoritatea oamenilor îşi scriu memoriile sau îşi descriu experienţele din trecut, nu procedează ca McCarthy. O fac aşa cum şi-ar spune povestea unui terapeut: „Domnule doctor, iată ce s-a întâmplat". Ei se bazează pe faptul că interlocutorul nu va spune: „Serios? Eşti sigur că aşa s-a întâmplat? Eşti sigur că mama ta te ura?

Eşti sigur că tatăl tău a fost o brută? Şi, dacă tot veni vorba, hai să examinăm toate amintirile pe care le ai despre fostul tău partener oribil? Este posibil să fi uitat ceva făcut de *tine* care ar putea fi un pic iritant - de pildă, mica aventură cu avocatul din Bug Tussle, Oklahoma, pe care încercai să o justifici?" Dimpotrivă, nj spunem poveştile având încredere că interlocutorul nu le v< pune la îndoială sau nu va căuta dovezi care le contrazic, ceea ce înseamnă că nu suntem foarte motivaţi să le verificăm acurateţea. Ai amintiri despre tatăl tău care sunt importante pentru tine şi care reprezintă omul din trecut şi relaţia ta cu el. Ce ai uitat? îţi aminteşti momentul când ai fost neascultător şi te-a plesnit, şi încă mai eşti supărat că nu ţi-a explicat de ce te-a pedepsit. Dar este posibil să fi fost tu genul de copil căruia un tată nu-i putea explica nimic pentru că nu aveai răbdare şi erai impulsiv şi neascultător? Când spunem o poveste, tindem să ne omitem pe noi înşine: tatăl meu a făcut aşa şi pe dincolo pentru că aşa era el, nu din cauza felului meu de a fi în

copilărie. Asta e autojustificarea memoriei. Şi este motivul pentru care, atunci când aflăm că o amintire este eronată, ne simţim buimăciţi, dezorientaţi, de parcă ne-arfugi pământul de sub picioare. într-un anumit sens chiar aşa e. Ne face să ne regân- dim rolul avut în poveste.
Fiecare părinte a intrat fără voie într-un joc imposibil de câştigat. Cere-i fiicei tale să ia lecţii de pian şi mai târziu se va plânge că i-ai stricat dragostea pentru pian. Las-o să renunţe la lecţii pentru că nu vrea să exerseze şi mai târziu se va plânge că nu ai obligat-o să continue - şi uite că acum nu ştie deloc să cânte la pian. Cere-i fiului tău să se ducă la şcoala ebraică după-amiaza şi se va plânge că din cauza asta n-a putut să devină următorul Hank Greenberg. Lasă-l să chiulească de la şcoala ebraică şi mai târziu te va învinovăţi că nu se simte destul de legat de moştenirea lui culturală. Betsy Petersen s-a apucat să arate cu degetul în memoriile sale *Dancing With Daddy,* 'n care îşi condamnă părinţii că au dus-o numai la înot, lecţii le trambulină, călărie, tenis, da nu şi la balet. „Nu

m-au dus exact la acel lucru pe care mi-l doream cu adevărat", scrie ea. învinovăţirea părinţilor este la modă şi reprezintă o modalitate convenabilă de autojustificare pentru că le permite oamenilor să se simtă mai bine în propria piele, cu tot cu regrete şi imperfecţiuni. S- au făcut greşeli, dar de către ei. Nu contează că am făcut scandal în legătură cu lecţiile respective şi am refuzat să profit de ele. Astfel, memoria ne minimalizează propria răspundere şi o exagerează pe a părinţilor.
însă cele mai importante distorsiuni şi confabulaţii ale memoriei sunt cele folosite pentru a ne justifica şi explica propria viaţă. Mintea, ca organ creator de sens ce este, nu ne interpretează experienţele sub forma unor cioburi de sticlă, ci le asamblează ca pe un mozaic. Privind de la o distanţă măsurată în ani, vedem tiparul mozaicului. Pare tangibil, de neschimbat; nu ne dăm seama cum am putea reconfigura piesele respective într-o nouă formă. Dar este un rezultat al anilor în care ne-am spus povestea, modelând-o pentru a deveni o

naraţiune a vieţii cu eroi şi personaje negative, o poveste despre cum am ajuns să fim ceea ce suntem. întrucât reprezintă modul în care vedem lumea şi locul nostru în ea, această naraţiune este mai mare decât suma părţilor ei. Dacă una dintre părţi - o amintire - se dovedeşte a fi greşită, oamenii trebuie să reducă disonanţa rezultată şi chiar să regândească categoria mentală de bază: Vrei să spui că, până la urmă, tata (mama) nu era o persoană aşa de rea (bună)? Vrei să spui că tata (mama) era o fiinţă umană complexă?
La bază, naraţiunea vieţii poate fi adevărată; se poate ca tatăl sau mama să fi fost cu adevărat groaznici sau nişte sfinţi. Problema este că atunci când naraţiunea devine o sursă majoră de autojustificare, una pe care naratorul se bazează pentru a-şi scuza anumite greşeli
şi eşecuri, memoria se deformează în slujba acesteia. Povestitorul îşi aminteşte numai exemplele care confirmă răutatea părintelui şi uită exemplele disonante, care pun în lumină calităţile bune ale aceluiaşi părinte. Cu trecerea

timpului, pe măsură ce povestea se întăreşte, devine din ce în ce mai greu să vezi părintele în totalitatea sa - amestecul de bun şi rău, calităţile şi neajunsurile, intenţiile bune şi gafele nefericite.
Amintirile ne creează poveştile, dar şi poveştile ne creează amintirile. Odată ce avem o naraţiune, ne modelăm amintirile pentru a se potrivi cu aceasta. într-o serie de experimente, Barbara Tversky şi Elizabeth Marsh au arătat cum „ne denaturăm povestea vieţii", într-unui dintre experimente, oamenii citeau o poveste despre doi colegi de apartament: unul făcea un lucru enervant şi celălalt un lucru prietenesc. Apoi erau puşi să scrie câte o scrisoare despre unul dintre ei: fie plângere la autoritatea pentru locuinţe, fie o scrisoare de recomandare adresată unui club social. Pe măsură ce scriau, participanţii la studiu adăugau înfloriturişi detalii care nu se regăseau în povestea iniţială. De exeniplu, dacă scriau o scrisoare de recomandare, unii spuneau ceva de genul: „Rachel este o persoană energică". După aceea,

când li s-a cerut să îşi amintească povestea iniţială cât mai precis, amintirile lor începeau să se încline în direcţia scrisorii pe care tocmai o scriseseră.[7] îşi aminteau detaliile false pe care le adăugaseră şi uitau informaţia disonantă, despre care nu scriseseră.

Pentru a arăta modul în care memoria se schimbă pentru a se potrivi propriei noastre naraţiuni, psihologii studiază cum evoluează amintirile în timp: dacă amintirile despre aceiaşi oameni se schimbă, devenind pozitive sau negative în funcţie de ce ţi se întâmplă în viaţă la un moment dat, atunci problema ţine de tine şi nu de ei. Acest proces are loc atât de treptat, încât ai putea avea un şoc când îţi dai seama că altădată ai avut o altă părere. „Acum câţiva ani, am găsit un jurnal scris când eram adolescentă", a scris o femeie la „Ask Amy", o rubrică de sfaturi personale. „Era plin de nesiguranţă şi mânie. Am rămas şocată citind că am simţit vreodată aşa ceva. Consider că relaţia mea cu mama este foarte bună, nu-mi

amintesc să fi avut nicio problemă prea mare, deşi jurnalul sugerează cu totul altceva." Motivul pentru care acea persoană nu îşi amintea „să fi avut nicio problemă prea mare" a fost identificat în două experimente făcute de Brooke Feeney şi Jude Cassidy, care au arătat modul în care adolescenţii îşi aduc aminte (eventual eronat) certuri cu fiecare dintre părinţi. Adolescenţii şi părinţii erau invitaţi în laborator şi completau formulare care enumerau motive tipice aflate la baza neînţelegerilor: aspectul personal, ore-limită de venit acasă, certuri cu fraţi şi surori, lucruri obişnuite. Apoi fiecare adolescent avea o discuţie de zece minute cu fiecare dintre părinţi, în mod separat, pentru a încerca să rezolve cele mai importante puncte nevralgice, în final, adolescenţilor li s-a cerut să-şi exprime sentimentele faţă de conflict, cât de intense le sunt emoţiile, atitudinea faţă de părinţi ş.a.m.d. După şase săptămâni, li s-a cerut să-şi amintească din nou conflictul, să-l evalueze şi să îşi exprime reacţia faţă de acesta. Adolescenţii care se simţeau mai apropiaţi de

părinţi îşi aminteau cearta ca fiind mai puţin intensă şi conflictuală decât raportaseră iniţial. Cei care aveau sentimente ambivalenţe şi nu se simţeau apropiaţi de părinţi îşi aminteau conflictul ca fiind mai intens şi mai înverşunat decât raportaseră iniţial.[8]

Aşa cum sentimentele noastre actuale despre părinţi ne modelează amintirile despre cum ne-au tratat, tot aşa perspectiva actuală pe care o avem despre noi înşine ne afectează modul în care ne amintim propria viaţă. În 1962, Daniel Offer, pe atunci tânăr rezident specializat în psihiatrie, şi colegii săi au intervievat 73 de băieţi de paisprezece ani despre viaţa de acasă, sexualitate, religie, părinţi, disciplina parentală şi alte subiecte încărcate emoţional. Offer şi colaboratorii săi au avut posibilitatea să îi intervieveze din nou pe aproape toţi aceşti oameni, după treizeci şi patru de ani, când subiecţii aveau patruzeci şi opt de ani, şi să-i întrebe ce îşi amintesc despre adolescenţă. „În mod remarcabil", au conchis cercetătorii, „capacitatea acestora de a ghici ce au spus

despre ei înşişi în adolescenţă nu a fost mai bună decât dacă ar fi răspuns la întâmplare." Majoritatea celor care îşi aminteau că erau îndrăzneţi şi sociabili ca adolescenţi se descriseseră drept timizi la paisprezece ani. Trecând prin revoluţia sexuală a anilor 1970 şi 1980, bărbaţii îşi aminteau că, în adolescenţă, fuseseră mult mai liberi şi mai aventuroşi din punct de vedere sexual decât fuseseră cu adevărat. Aproape jumătate dintre ei şi-au amintit că atunci când erau adolescenţi li se părea în regulă ca elevii de liceu să aibă relaţii sexuale, însă numai 15% dintre ei avuseseră atitudinea respectivă la paisprezece ani. Perspectiva despre sine avută atunci de bărbaţii respectivi le estompa amintirile, punând în armonie şinele din trecut cu şinele din prezent.[9] Amintirile sunt distorsionate în fel şi chip, ca să ne pună într-o lumină mai bună. Bărbaţii şi femeile, fără deosebire, îşi aduc aminte că au avut mai puţini parteneri sexuali decât în realitate, îşi aduc aminte că au făcut mai mult sex cu acei parteneri decât în realitate şi îşi aduc

aminte că au folosit prezervative mult mai des decât în realitate. De asemenea, oamenii îşi amintesc că au votat la alegeri care nu au existat, îşi amintesc că au votat cu candidatul care a câştigat, mai degrabă decât cu cel cu care au votat în realitate, îşi amintesc că au donat mai mulţi bani decât în realitate, îşi amintesc că propriii copii au învăţat să meargă şi să vorbească la o vârstă mai fragedă decât în realitate... V-aţi prins.[10]

Dacă o amintire reprezintă o parte centrală a propriei tale identităţi, distorsiunile care te pun într-o lumină bună devin cu atât mai probabile. Lui Ralph Haber, un important specialist în psihologie cognitivă, îi place să relateze cum a ales să meargă la masterat la Stanford, în ciuda obiecţiilor mamei sale. Ea dorea ca el să studieze la Universitatea Michigan, mai aproape de casă; el dorea să meargă mai departe, pentru a fi mai independent. „Amintirea mea constantă fusese că, atunci când Stanford m-a admis şi mi-a oferit o bursă, am sărit în sus de bucurie şi m-am pregătit să merg pe Coasta de Vest. Treaba

era aranjată!" După douăzeci şi cinci de ani, când Haber s- a întors în Michigan pentru a sărbători împlinirea vârstei de optzeci de ani a mamei sale, aceasta i-a dat o cutie ce conţinea corespondenţa dintre ei în decursul anilor. Din primele
scrisori pe care le-a scos din cutie, a aflat că el hotărâse în mod clar să rămână în Michigan şi respinsese toate celelalte oferte. „Mama, ne-a spus el, „a fost cea care a pledat cu înfocare să mă răzgândesc şi să plec". „Probabil că am rescris toată istoria acestei alegeri conflictuale astfel încât amintirea mea să fie coerentă", spune acum Haber, „coerentă cu ceea ce am făcut când am părăsit căminul; coerentă cu modul în care voiam să mă văd pe mine însumi: capabil să mă despart de casă; coerentă cu nevoia mea de a avea o mamă iubitoare care mă vrea aproape" Apropo, specializarea profesională a lui Haber este memoria autobiografică.
în cazul lui Ralph Haber, denaturarea amintirilor i-a conservat perspectiva despre sine drept o

persoană care a avut dintotdeauna un spirit independent. Dar pentru majoritatea oamenilor perspectiva avută asupra propriei persoane se bazează pe credinţa în schimbare, perfecţionare şi creştere. Pentru unii dintre noi, se bazează pe credinţa că ne-am schimbat complet şi poate merge până în punctul în care şinele nostru din trecut pare o persoană complet diferită. Când oamenii trec printr-o convertire religioasă, când supravieţuiesc unui dezastru, când suferă şi scapă de cancer sau când se vindecă de o dependenţă, de multe ori se simt transformaţi; fostul sine, spun ei, „nu sunt eu". Pe cei care au trecut prin acest fel de transformări, memoria îi ajută să împace discrepanţele dintre şinele din trecut şi cel din prezent schimbându- le literalmente perspectiva. Când oamenii îşi aduc aminte de acţiuni aflate în disonanţă cu modul în care se văd pe sine în prezent - de exemplu, când oamenilor religioşi li se cere să-şi aducă aminte momente în care nu s-au dus la slujbă, deşi simţeau că ar trebui să se ducă, sau când oamenii antireligioşi îşi duc aminte de

momentele în care s-au dus la o slujbă religioasă -, aceştia vizualizează amintirea dintr-o perspectivă aflată la persoana a treia, ca şi cum ar fi un observator imparţial. Dar atunci când rememorează acţiuni care sunt consonante cu identităţile lor din prezent» aceştia spun povestea la persoana întâi, ca şi cum şi-ar vedea fostul sine prin propriii ochi.[11]

Ce se întâmplă însă dacă suntem de părere că doar ne-am perfecţionat, dar, de fapt, nu ne-am schimbat deloc? Memoria ne vine din nou în ajutor. într-un experiment, Michael Conway şi Michael Ross au cerut unui număr de 106 studenţi să participe la un program de îmbunătăţire a abilităţilor de învăţare; asemenea multor astfel de programe, mai mult promitea decât oferea. La început, studenţii îşi evaluau abilităţile de învăţare, apoi erau împărţiţi în mod aleatoriu în două grupe: cei care vor urma cursurile şi cei care vor rămâne înscrişi pe o listă de aşteptare. Cursul nu avea nici cel mai mic efect asupra abilităţilor de învăţare sau asupra notelor. în ce fel şi-au justificat atunci studenţii

pierderea de vreme şi efortul depus? După trei săptămâni, când li s-a cerut să-şi aducă aminte cât mai bine cum se evaluaseră iniţial, ei îşi aduceau aminte în mod eronat că propriile abilităţi erau mult mai necorespunzătoare decât spuseseră la început, ceea ce le permitea să creadă că se perfecţionaseră, când de fapt nu se schimbaseră deloc. După şase luni, când li s-a cerut să- şi amintească notele din perioada scursă, şi-au adus aminte în mod eronat şi acest lucru, spunând că au fost mai mari decât în realitate. Studenţii distribuai pe lista de aşteptare, care nu irosiseră niciun pic de efort, de energie sau de timp, nu simţeau nicio disonanţă cognitivă şi nu aveau nimic de justificat. Neavând nevoie să îşi denatureze amintirile, şi-au adus aminte cu acurateţe de abilităţile proprii şi de notele recente.[12] Conway şi Ross au descris această denaturare a memoriei aflate în slujba propriei imagini de sine ca fiind faptul de „a obţine ce vrei revizuind ce ai avut". Pe scena mai extinsă a ciclului vieţii, mulţi dintre noi facem exact acest lucru: ne amintim

în mod greşit propria istorie ca fiind mai rea decât a fost, denaturându-ne percepţia asupra modului în care ne-am perfecţionat, pentru a ne simţi mai bine cu modul în care suntem acum[13]. Normal că noi toţi creştem şi ne maturizăm, dar, în general, nu în măsura în care ne imaginăm. Această prejudecată a memoriei explică de ce fiecare dintre noi simte că s-a schimbat profund, dar că prietenii, inamicii şi cei dragi sunt aceiaşi vechi prieteni, inamici şi oameni dragi dintotdeauna. Ne vedem cu Harry la întâlnirea cu foştii colegi de liceu şi îl ascultăm cum povesteşte câte a învăţat şi cât s-a dezvoltat de la absolvire, dând din cap şi spunându-ne în sinea noastră: „E acelaşi Harry pe care-l ştiam; un pic mai gras, un pic mai chel".

Mecanismele de autojustificare ale memoriei ar putea fi doar un simplu aspect fermecător şi adesea exasperant al naturii umane, dacă nu s-ar întâmpla să luăm decizii cu privire la oameni, să ne formăm filozofii de viaţă şi să ne construim naraţiuni întregi pe baza unor amintiri care de

multe ori sunt corecte, dar care frecvent pot fi complet greşite. Este destul de frustrant că ni se întâmplă lucruri pe care nu ni le amintim şi înfricoşător când ne aducem aminte lucruri care nu s-au întâmplat niciodată. Multe dintre amintirile greşite sunt benigne, precum identitatea persoanei care ne-a citit *The Wonderful* O, dar uneori au consecinţe profunde nu numai pentru noi, dar şi pentru familiile noastre, prietenii noştri şi pentru societate în general.

Poveşti adevărate despre amintiri false

în 1995, Binjamin Wilkomirski a publicat în Germania volumul *Fragments*, memoriile sale despre experienţele îngrozitoare avute în copilărie în lagărele de concentrare Majdanek şi Birkenau. Fiind povestea unui copil martor al atrocităţilor naziste, care în cele din urmă este salvat şi se mută în Elveţia, *Fragments* s-a bucurat de multe aprecieri. Recenziile au comparat cartea cu opera lui Primo Levi şi cu jurnalul Annei Frank. New *York Times* a scris despre carte că este „uimitoare", iar *Los Angeles*

Times - că este „o mărturie clasică despre Holocaust". în Statele Unite, *Fragments* a primit Premiul Naţional pentru Carte Evreiască în 1996, la categoria autobiografie şi memorii, Asociaţia Americană de Ortopsihiatrie i-a acordat lui Wilkomirski Premiul Hayman pentru studierea Holocaustului şi a genocidului. în Marea Britanie, cartea a fost distinsă cu Premiul pentru Literatură Jewish Quarterly; în Franţa a luat Prix Mémoire de la Shoah. Muzeul Memorial al Holocaustului, din Washington, l-a trimis pe Wilkomirski să facă un tur în şase oraşe pentru strângere de fonduri.

Apoi s-a dovedit că *Fragments* era confabulaţie de la un capăt la altul. Autorul ei, pe numele lui real Bruno Grosjean, u era evreu şi nu avea descendenţă evreiască. Era un muzi-an elveţian care se născuse în 1941, mama lui era o femeie îemăritată numită Yvonne Grosjean şi fusese adoptat de un cuplu elveţian fără copii numit Dosekker. Nu călcase în viaţa lui într-un lagăr de concentrare. Povestea lui era adunată din cărţile de istorie pe care le citise, din filmele pe care le

văzuse, din *Pasărea vopsită*, de Jerzy Kosinski, un roman suprarealist despre suferinţele unui băieţel în timpul Holocaustului.[14] (în mod ironic, s-a dovedit ulterior că nici Kosinski nu spusese adevărul când pretinsese că romanul său este autobiografic.)

Să trecem acum din Elveţia la o suburbie înstărită a Bostonului, unde locuieşte Will Andrews. (Acesta este pseudonimul pe care i l-au dat psihologii care l-au intervievat.) Will este un bărbat de patruzeci şi ceva de ani, chipeş, cu exprimare aleasă şi cu o căsnicie fericită. Will crede că a fost răpit de extraterestri şi are amintiri vii despre experimentele medicale, sexuale şi psihologice la care a fost supus în ultimii zece ani. De fapt - afirmă acesta -, călăuza lui extraterestră rămăsese gravidă cu el şi născuse doi băieţi gemeni care acum aveau opt ani şi pe care, spune el cu tristeţe, nu-i va vedea niciodată, dar care joacă un rol foarte important în viaţa lui emoţională. Răpirile, afirmă el, erau terifiante şi dureroase, dar, în definitiv, era fericit că fusese „ales".[15]

Să fie cei doi vinovaţi de fraudă? Oare Bruno-Binjamin Grosjean- Dosekker-Wilkomirski inventase povestea ca să devină faimos în întreaga lume, iar Will Andrews o inventase pe a sa ca să ajungă la Oprah în emisiune? Noi suntem de părere că nu şi nici nu credem că au minţit - în orice caz, nu mai mult decât Tom Brokaw, deşi la o scară mai mică. Să fi fost cumva bolnavi mental? Nicidecum. Au dus vieţi perfect rezonabile, au funcţionat normal, aveau slujbe bune, aveau relaţii, îşi plăteau facturile. De fapt, ei sunt reprezentativi pentru mii de oameni care au ajuns să-şi aducă aminte de suferinţe teribile din perioada copilăriei sau a maturităţii, experienţe despre care s-a dovedit în mod clar că nu le-au avut. Psihologii care i-au testat pe mulţi dintre ei raportează că nu sufereau de schizofrenie sau de alte tulburări psihologice. Problemele lor mentale - dacă le aveau - se încadrau în zona normală a suferinţelor omeneşti: depresie, anxietate, tulburări de alimentaţie, singurătate sau angoasă existenţială.

Deci nu, Wilkomirski si Andrews nu sunt nebuni sau mincinoşi, dar amintirile lor sunt false din motive particulare ce ţin de autojustificare. Poveştile lor, în aparenţă atât de diferite, au în comun mecanismele psihologice şi neurologice ce pot crea amintiri false care totuşi par vii, reale din punct de vedere emoţional. Aceste amintiri nu se dezvoltă peste noapte, în mod fulgerător. Durează luni, câteodată ani întregi pentru a se dezvolta, iar etapele în care apar le sunt bine cunoscu-te cercetătorilor în psihologie. Istoricul elveţian Ştefan Maechler - care a discutat cu Wilkomirski, cu prietenii acestuia, cu rudele, cu fosta lui soţie, precum şi cu oricine avea legătură cu povestea - spune că motivaţia lui Bruno Grosjean nu era dictată de un interes personal calculat, ci de autoconvingere. Grosjean şi-a petrecut peste douăzeci de ani transformându-se în Wilkomirski; *Fragments* a reprezentat ultimul stadiu al metamorfozei acestuia într-o nouă identitate, şi nu primul pas al unei minciuni bine calculate. „înregistrările video şi mărturiile despre prezentările lui

Wilkomirski dau impresia unui om care devenea euforic în raport cu propria naraţiune", spune Maechler. „El a înflorit de-a dreptul rolul său de victimă a lagărelor de concentrare, pentru că aici s-a găsit în sfârşit pe sine."[16] Noua identitate a lui Wilkomirski îi oferea sentimentul puternic că viaţa sa are un sens şi un scop, la care se adăugau adoraţia şi sprijinul venite din partea persoanelor pe care le întâlnea. Cum altfel să obţină medalii şi să fie invitat ca vorbitor? în niciun caz în calitate de clarinetist de mâna a doua.

Binjamin Wilkomirski, alias Bruno Grosjean, şi-a petrecut primii patru ani din viaţă mutându-se din loc în loc. Mama sa îl vedea cu intermitenţe şi, în final, l-a abandonat într-un cămin de copii, unde a trăit până când a fost adoptat de familia Dosekker. Ca adult, Wilkomirski a decis că anii săi de copilărie erau sursa problemelor din prezent, şi probabil că avea dreptate. Cu toate astea, se pare că povestea mult prea întâlnită a unui copil născut de o mamă singură, care nu îl putea creşte -copil care în cele din urmă este

adoptat de un cuplu cumsecade, dar rigid -, nu putea explica într-un mod destul de dramatic dificultăţile prin care trecea. Dar dacă nu ar fi fost adoptat, ci salvat după război şi plasat într-un orfelinat în locul unui copil pe nume Bruno Grosjean? „Din ce alt motiv ar fi avut atacurile de panică ce îl năpădeau din senin?" spune biograful lui Wilkomirski că i-arfi comunicat acesta. „Sau umflătura de la ceafa sau cicatricea de pe frunte? Sau coşmarurile care îl chinuiau la nesfârşit?"[17]

Din ce alt motiv? Atacurile de panică sunt o reacţie normală la stres survenită în cazul celor care sunt vulnerabili la aşa ceva. Mai toţi avem umflături şi cicatrici de vreun fel sau altul; fiul lui Wilkomirski avea şi el o umflătură în acelaşi loc, sugerând o rezolvare genetică a acelui mister. Coşmarurile sunt un fenomen obişnuit raportat la populaţia generală şi, în mod surprinzător, nu reflectă neapărat experienţe reale. Mulţi adulţi şi copii traumatizaţi nu au coşmaruri, în timp ce mulţi oameni fără traume au aşa ceva.

Dar pe Wilkomirski nu-l interesau aceste explicaţii. în căutarea unui sens al vieţii, a coborât piramida luând hotărârea că va găsi adevăratul motiv pentru simptomele pe care le avea în primii săi patru ani de viaţă pierduţi. La început, nu î$ amintea vreo experienţă timpurie traumatică şi, cu cât deve nea mai obsedat de amintiri, cu atât mai neclari i se păreau acei ani timpurii. A început să citească despre Holocaust, inclusiv relatări ale supravieţuitorilor. A început să se identifice cu evreii, punându-şi o mezuză la uşă şi purtând steaua lui David. La treizeci şi opt de ani, l-a întâlnit pe Elitsur Bernstein, psiholog israelian care trăia la Zurich, un om care urma să-i devină cel mai apropiat prieten şi sfătuitor în lunga sa călătorie în propriul trecut.
Aflat la vânătoare de amintiri, Wilkomirski a ajuns la Majdanek cu un grup de prieteni, inclusiv cu familia Bernstein. Când au ajuns, Wilkomirski a început să plângă: „Asta a fost casa mea! Aici stăteau copiii în carantină!". Grupul a vizitat istoricii de la arhiva lagărului,

dar când Wilkomirski a întrebat de carantina copiilor, i-au râs în nas.
Copiii foarte mici mureau sau erau uciși, i-au spus; naziștii nu avuseseră creșă pentru ei, în barăci speciale. La momentul respectiv, Wilkomirski era însă mult prea angajat pe drumul către noua identitate ca să facă cale întoarsă, confruntat cu dovada că greșea, așa că reacția lui a fost să reducă disonanța dând vina pe istorici: „M-au făcut să par idiot. Au făcut un lucru groaznic", i-a spus lui Maechler. „Din acel moment, mi-am dat seama că mă puteam baza mai mult pe memoria mea decât pe ce spun așa-ziși istorici, care nici măcar nu s-au gândit la copii în cercetarea lor."[18]
Următorul pas pentru Wilkomirski a fost să meargă la terapie din cauza coșmarurilor, a fricii și a atacurilor de panică. A găsit o terapeută de orientare psihodinamică, numită Monika Matta, care i-a analizat visele și a lucrat cu tehnici nonverbale, precum desenul și alte metode de a spori „conștientizarea emoțiilor corpului". Matta l-a încurajat să pună pe hârtie amintiri. Pentru

cei care îşi aduc aminte dintotdeauna o experienţă traumatică sau secretă, scrisul poate fi benefic, permiţând de multe ori suferinzilor să îşi vadă experienţele într-o altă lumină şi să înceapă să le depăşească.[19] Dar pentru cei care încearcă să-şi aducă aminte de ceva ce nu s-a întâmplat niciodată, scrisul, analiza viselor şi desenul - tehnici centrale pentru mulţi psihoterapeuţi - sunt metode care pot amesteca lesne imaginaţia cu realitatea.
Elizabeth Loftus, cercetătoare de frunte în domeniul memoriei, numeşte acest proces „inflaţie a imaginaţiei": cu cât îţi imaginezi ceva mai mult, cu atât eşti mai predispus să umfli lucrul respectiv până la nivelul unei amintiri, adăugând detalii din mers.[20] (Există experimente în cadrul cărora s-a urmărit inflaţia imaginaţiei până în creier, folosindu-se rmn pentru a demonstra cum funcţionează aceasta la nivel neuronal[21].) De exemplu, Giuliana Mazzoni şi colaboratorii săi le-au cerut participanţilor la studiu să le povestească un vis şi le-au pre-zentat în schimb o analiză „personalizată" (falsă)

a visului. La jumătate dintre participanţi le-au spus că visul lor înseamnă că au fost brutalizaţi de un alt copil înainte de vârsta de trei ani, că s-au pierdut într-un loc public sau că au trecut prin alte evenimente traumatice de acest fel. Comparaţi cu subiecţii de control, cărora nu li s-au furnizat asemenea analize, subiecţii care au primit o interpretare falsă prezentau o probabilitate mai mare să creadă că evenimentele prezentate în explicaţia visului se întâmplaseră cu adevărat, aproape jumătate dintre ei ajungând să producă amintiri detaliate despre acea experienţă.
într-un alt experiment, subiecţilor li s-a cerut să îşi amintească de momentul când sora medicală de la şcoala generală le-a prelevat o mostră de piele de pe degetul mic pentru un test naţional de sănătate (Nu exista un asemenea test.) Simplul fapt că şi-au imaginat acest scenariu puţin probabil i-a făcut pe participanţi să fie mai siguri că li se întâmplase. Cu cât erau mai siguri, cu atât adăugau mai multe detalii senzoriale

amintirii false („mirosea oribil în locul ăla").[22] Cercetătorii au creat o inflaţie a imaginaţiei şi în mod indirect, cerând pur şi simplu oamenilor să explice cum *s-ar fi putut* întâmpla un eveniment puţin probabil. Psihologul cognitiv Maryanne Garry a demonstrat că, pe măsură ce îţi povestesc modul în care un eveniment ar fi putut avea loc, oamenii încep să aibă senzaţia că e real. Copiii sunt cu atât mai vulnerabili la această sugestie.[23]

Scrisul transformă un gând trecător într-un fapt istoric, iar pentru Wilkomirski scrierea amintirilor a însemnat confirmarea lor. „Boala mi-a arătat că era momentul să scriu totul pentru mine însumi", spunea Wilkomirski, „aşa cum era conservat în memoria mea, să urmăresc şi cele mai mici amănunte până la capăt."[24] Aşa cum Wilkomirski i-a respins pe istoricii de la Majdanek, care i-au pus la îndoială amintirea, tot aşa i-a respins şi pe savanţii care i-au spus că memoria nu funcţionează aşa.

în timp ce *Fragments* se afla în pregătire, editura a primit o scrisoare de la un om care pretindea că povestea lui Wilkomirski nu este adevărată. Alarmată, editura l-a contactat pe WIkomirski pentru confirmare. Elitsur Bernstein şi Monika Matta au trimis scrisori în sprijinul acestuia. „Citind manuscrisul lui Bruno, nu am avut nicio clipă îndoiala că ar fi autentic", i-a scris Bernstein redactorului. „Mă simt îndreptăţit să spun că, după părerea mea, numai cineva care a trecut prin asemenea lucruri poate scrie despre ele în felul acesta." Monika Matta, care a intrat la rândul ei într-un mic dans al autojustificării, nu avea nici ea dubii legate de autenticitatea memoriei sau identităţii lui Wilkomirski. Wilkomirski, scria aceasta, este un om dăruit, onest, cu „o memorie care funcţionează extraordinar de precis" şi care fusese influenţat profund de experienţele din copilărie. A scris că speră ca orice „îndoieli absurde să fie spulberate", pentru că publicarea acelei cărţi este foarte importantă pentru sănătatea mentală a lui Wilkomirski. A mai scris că îşi

doreşte ca soarta să nu îi joace o asemenea festă perfidă, *„demonstrându-i din nou că este un «nimeni»"*[25] Editorul, convins de mărturiile şi asigurările furnizate de experţi, a publicat volumul la timp. Acel „nimeni" devenise în sfârşit cineva.

în data de 8 august 1983, în timp ce traversa cu bicicleta Nebraska rurală, Michael Shermer a fost răpit de extraterestri. O navă mare a aterizat şi l-a forţat pe Shermer să coboare de pe bicicletă. Extraterestrii au coborât din navă şi l-au răpit pentru nouăzeci de minute, timp despre care nu îşi aminteşte nimic. Experienţa lui Shermer nu este neobişnuită; milioane de americani cred că au avut, într-un fel sau altul, contact cu un OZN sau cu extraterestri. Pentru unii acest lucru se întâmplă în timp ce conduc pe distanţe foarte lungi: se plictisesc, peisajul nu se schimbă şi ei se întreabă ce s-a întâmplat în minutele sau orele despre care nu îşi aduc aminte. Unii oameni, chiar şi piloţii profesionişti, văd pe cer lumini misterioase inexplicabile. Pentru majoritatea, experienţa respectivă are loc

în ciudata ceaţă mentală situată între somn şi starea de veghe, când se trezesc brusc şi văd stafii, extraterestri, umbre sau spirite în patul lor. De multe ori, se simt paralizaţi fizic, incapabili să se mişte.
Biciclistul sportiv, şoferul şi persoana care doarme sunt în vârful piramidei: s-a întâmplat ceva misterios şi alarmant, dar ce? Nu ai nicio problemă dacă nu ştii de ce te-ai trezit morocănos de dimineaţă, dar nu poţi trăi cu ideea că nu ştii de ce te-ai trezit cu un gnom în pat. Dacă eşti om de ştiinţă sau alt gen de sceptic, atunci o să cercetezi şi o să afli că explicaţia pentru acel eveniment înspăimântător este reconfortantă: în cele mai profunde stadii ale somnului, când visăm, o parte din creier blochează mişcarea corpului, ca să nu te arunci din pat dacă visezi că te fugăresc nişte tigri. Dacă te trezeşti din această stare înaintea corpului, vei fi chiar paralizat pentru câteva clipe; dacă creierul încă generează imagini onirice, vei avea, pentru câteva secunde, un vis în stare de veghe. Acesta este motivul pentru

care acele figuri din patul tău sunt ca prin vis, sunt de coşmar: tu chiar visezi, dar cu ochii deschişi. Paralizia în timpul somnului - afirmă Richard J. McNally, psiholog şi clinician de la Harvard, care studiază memoria şi trauma - nu este un fenomen „mai patologic decât un sughiţ". Se întâmplă destul de des, spune el, „mai ales în cazul oamenilor al căror ritm de somn este alterat de schimbarea fuselor orare, de schimbarea turelor de lucru sau de astenie". Cam 30% din populaţie a avut la un moment dat senzaţia de paralizie în timpul somnului, dar numai 5% au avut şi halucinaţii în stare de veghe. Aproape toţi cei care au senzaţia de paralizie în timpul somnului şi vise în starea de veghe raportează că această combinaţie creează senzaţia de teroare.[26] Putem spune că este o senzaţie extraterestră.
Michael Shermer, sceptic ca înclinaţie şi ca profesie, a înţeles aproape imediat ce i s-a întâmplat. „Experienţa mea cu răpirea a fost stârnită de o puternică deprivare de somn şi de extenuare fizică", avea să scrie el mai târziu.[27]

„Tocmai mersesem neîntrerupt cu bicicleta 83 de ore şi parcursesem 1259 de mile în zilele deschiderii Cursei transcontinentale a Americii de 3100 de mile. Mergeam aproape adormit, când rulota mea le sprijin a făcut semn cu farurile şi a tras pe dreapta, iar echipa mea mi-a zis că a sosit momentul să iau o pauză de somn. în acea clipă, s-a activat o amintire distantă a serialului televizat *Invadatorii*, din anii şaizeci, care s-a strecurat în visul meu în stare de veghe. . .. Brusc, membrii echipei mele de sprijin s-au transformat în extraterestri."

De fapt, cei ca Shermer reacţionează la astfel de experienţe neobişnuite spunând: „Uau, ce vis în stare de veghe ciudat şi înfricoşător! Ce fascinant e creierul!" Dar Bill Andrews, ca şi restul
celor trei milioane de americani care cred că au avut un fel de întâlnire extraterestră, coboară piramida într-o direcţie diferită. Intervievând sute de oameni care cred în răpirile extraterestre, psihologul clinician Susan Clancy a descoperit că procesul se desfăşoară într-un ritm

susţinut pe măsură ce posibilitatea unei răpiri devine din ce în ce mai credibilă. „Toţi subiecţii pe care i-am intervievat", scrie ea, „au urmat aceeaşi traiectorie: odată ce suspectau că fuseseră răpiţi de extraterestri, nu mai exista cale de întoarcere.... De îndată ce sământa acestei credinţe era sădită, de îndată ce răpirea extraterestră era doar bănuită, cei răpiţi începeau să caute dovezi confirmatoare. Iar odată căutarea începută, aproape întotdeauna se găseau dovezi."[28]
Evenimentul declanşator este experienţa înfricoşătoare: ,,într-o noapte, m-am trezit deodată şi nu mă puteam mişca", spunea unul dintre intervievaţi. „Eram pătruns de teroare şi m-am gândit că era un intrus în casă. Am vrut să ţip, dar n-am reuşit să scot niciun sunet. Totul a durat o clipită, dar a fost suficient încât să-mi fie frică să adorm iar." Este de înţeles că persoana vrea să lămurească ce s- a întâmplat şi caută o explicaţie care ar putea lămuri şi alte probleme curente. „Sunt deprimat de când mă ştiu", a spus o persoană care a participat la studiul lui

Clancy. „Mi se întâmplă ceva grav şi vreau să ştiu ce anume." Alţii au raportat disfuncţii sexuale, obezitate, experienţe ciudate sau simptome care îi îngrijorau şi îi bulversau: „Mă întrebam de ce pijamalele mele erau pe jos când m- am trezit"; „în ultima vreme îmi curge sânge din nas - înainte nu mi se întâmpla niciodată"; „Mă întrebam de ce am vânătăi în formă de monedă de pe spate".[29]

De ce aleg oamenii aceştia răpirea extraterestră ca explicaţie pentru aceste simptome şi îngrijorări? De ce nu se gândesc la explicaţii mai raţionale, precum „pentru că îmi era foarte cald noaptea şi mi-am dat jos pijamalele sau „am cam luat în greutate - trebuie să fac mai multă mişcare sau „poate că e momentul să iau Prozac sau să încerc consilierea de cuplu"? Date fiind toate explicaţiile disponibile pentru probleme de somn, depresie, disfuncţii sexuale şi simptome fizice de rutină, Clancy s-a întrebat de ce ar alege-o cineva pe cea mai implauzibilă: răpirea extraterestră? Cum pot oamenii pretinde că îşi amintesc evenimente pe care majoritatea

celorlalţi le- ar considera imposibile, dacă nu cumva chiar s-au întâmplat? Răspunsul este legat în parte de cultura americană şi în parte de nevoile şi personalităţile „trăitorilor", termen pe care îl folosesc cu referire la sine mulţi dintre cei care cred că au fost răpiţi.

Trăitorii ajung să creadă că răpirea extraterestră este o explicaţie rezonabilă pentru simptomele lor auzind sau citind poveşti şi mărturii despre acest lucru. Când o poveste este repetată de suficiente ori, devine atât de familiară, încât începe să erodeze scepticismul iniţial al persoanei - chiar şi o poveste incredibilă, care ne poate convinge că am fost martorii unei posedări demonice în copilărie.[30] Desigur, poveştile cu răpiri extraterestre se găsesc peste tot în cultura populară americană, în cărţi, filme, la televizor, la talk-show-uri. în acelaşi timp, poveştile se potrivesc necesităţilor trăitorilor. Clancy a descoperit că majoritatea crescuseră în cadrul unor credinţe religioase tradiţionale pe care le respinseseră, înlocuindu-le cu o orientare de tip new age spre *channeling* şi practici de

vindecare alternative. Aceştia sunt mai predispuşi la fantezii şi mai sugestionabili decât alţii şi întâmpină dificultăţi mai mari în privinţa confuziei surselor, adică tind să confunde lucruri pe care le gândiseră sau le trăiseră direct cu poveşti citite sau auzite la televizor. (Spre deosebire de aceştia, Shermer a recunoscut că extraterestrii lui îşi aveau originea într-un serial din anii şaizeci.) Poate că lucrul cel mai important este faptul că explicaţia care face apel la răpire surprinde intensitatea emoţională şi importanţa dramatică a viselor înfricoşătoare petrecute în stare de veghe. Această explicaţie li se pare mult mai reală, spune Clancy, decât alternativa mundană a „paraliziei în timpul somnului".
Senzaţia de revelaţie simţită de trăitori atunci când explicaţia răpirii se potriveşte cu propriile simptome este euforică, la fel ca potrivirea găsită de Wilkomirski între explicaţia supravieţuirii Holocaustului şi propriile dificultăţi. Povestea răpirii îi ajută pe acei trăitori să îşi explice suferinţa psihologică şi să evite

răspunderea pentru propriile greşeli, regrete şi probleme. „Nu puteam fi atinsă" - i-a spus o femeie lui Clancy - „nici măcar de soţul meu, care e un om blând şi bun. închipuiţi-vă cum e să ai patruzeci şi cinci de ani şi să nu ştii ce înseamnă o partidă bună de sex! Acum înţeleg că are de-a face cu ce mi-au făcut acele fiinţe. Am fost subiectul experimentelor lor sexuale de la o vârstă fragedă." Toate femeile intervievate de Clancy i-au spus că se simţeau schimbate în urma experienţelor avute, că deveniseră persoane mai bune, că vieţile lor se îmbunătăţiseră şi, mai ales, că viaţa lor avea sens acum. Will Andrews a spus: „Eram gata să mă dau bătut. Nu ştiam ce e în neregulă, dar ştiam că lipseşte ceva. Astăzi lucrurile sunt altfel. Mă simt excelent. Ştiu că există ceva mult mai mare, mai important decât noi - şi, dintr-un motiv sau altul, au ales să-mi dezvăluie mie prezenţa lor. .. . Fiinţele astea învaţă de la noi şi noi învăţăm de la ele şi, în cele din urmă, se va crea o lume nouă. Iar eu voi fi o parte a ei, direct sau prin intermediul gemenilor. Soţia lui Will (cea

de pe această planetă) ne-a furnizat o motivaţie suplimentară pentru faptul că Will inventase progenituri extraterestre atunci când s-a întrebat cu voce tare în faţa lui Clancy: „Oare ar fi stat lucrurile altfel dacă am fi putut face copii?"[31] în stadiul final, după ce trăitorii au acceptat teoria răpirii extraterestre pentru problemele lor şi după ce şi-au recuperat amintirile, îi caută pe alţii ca ei şi citesc numai mărturii care le confirmă noua explicaţie. Refuză cu tărie orice dovadă care creează disonanţă sau orice alt mod de a înţelege ce li s-a întâmplat. Unul dintre subiecţii lui Clancy i-a zis: „Jur pe ce-am mai sfânt că, dacă mai pomeneşte cineva de paralizie în timpul somnului, cred că am să vărs. Chiar a fost ceva în cameră în noaptea aia! Totul se învârtea cu mine. ... Nu dormeam. Am fost răpită"[32] Absolut toţi oamenii intervievaţi de Clancy erau conştienţi de explicaţia ştiinţifică şi o respingeau cu furie. în Boston, acum câţiva ani, s-a tinut o dezbatere între McNally şi John Mack, un psihiatru care era de părere că răpi-ţii spun adevărul.[33] Mack a adus cu el un trăitor.

Femeia a ascultat dezbaterea, inclusiv argumentele lui McNally despre cum oamenii care cred că au fost răpiţi sunt înclinaţi spre fantezii şi ajung să interpreteze greşit o experienţă onirică obişnuită ca pe o experienţă cu extraterestri. în discuţia care a urmat, femeia i-a zis lui McNally: „Nu vedeţi că n-aş crede că am fost răpită dacă îmi mi-ar da cineva o explicaţie alternativă rezonabilă?" McNally a spus: „Tocmai asta am făcut".
Spre finalul acestui proces, aflaţi la baza piramidei şi la mare distanţă de sceptici precum Michael Shermer, trăitorii şi-au internalizat amintirile false şi nu le mai pot deosebi de cele adevărate. Atunci când sunt aduşi în laborator şi li se cere să descrie răpirea traumatizantă, reacţiile lor fiziologice puternice (puls şi tensiune) sunt echivalente cu cele avute de paci-enţii care suferă de sindrom de stres posttraumatic.[34] Ajung să-şi creadă propria poveste.
Amintirile false ne permit să ne iertăm pe noi înşine şi să ne justificăm greşelile, dar uneori

sunem nevoiţi să plătim un preţ ridicat: incapacitatea de a ne asuma răspunderea pentru propria viaţă. Conştientizarea distorsiunii memoriei, a faptului că unele amintiri trăite profund pot fi eronate, ar putea încuraja oamenii să nu- şi trateze cu atâta seriozitate amintirile, să renunţe la certitudinea că amintirile lor sunt întotdeauna corecte şi să reziste înclinaţiei ademenitoare de a folosi trecutul pentru a justifica problemele prezentului. Dacă trebuie să avem grijă ce ne dorim pentru că s-ar putea să se împlinească, trebuie să avem grijă şi ce amintiri selectăm când ne justificăm viaţa, pentru că va trebui să trăim cu ele.

Una dintre cele mai puternice poveşti la care mulţi oameni vor să acceadă este naraţiunea victimei. Nimeni nu a fost răpit până acum de extraterestri (deşi orice trăitor ne va contrazice cu ardoare), dar milioane de oameni sunt supravieţuitorii unor acte de cruzime în copilărie: neglijenţă, abuz sexual, alcoolism parental, violenţă, abandon, ororile războiului. Mulţi îşi spun povestea public: cum au făcut faţă,

cum au îndurat, ce au învăţat, cum au reuşit să meargă mai departe. Poveştile despre traumă şi despre depăşirea acesteia sunt exemple de rezistenţă omenească ce ne inspiră.[35]
Tocmai pentru că aceste poveşti au o putere emoţională atât de mare, mii de oameni sunt atraşi de construirea unor versiuni de tipul „mi s-a întâmplat şi mie". Câţiva au pretins că sunt supravieţuitori ai Holocaustului; mii pretind că au supra vieţuit răpirilor extraterestre; zeci de mii pretind că au supra vieţuit incestului sau altor traume sexuale a căror amintire se pare că a fost refulată până în momentul în care, ajunşi la maturitate, au început să meargă la terapie. De ce oamenii ar pretinde că au suferit experienţe devastatoare dacă nu s- a întâmplat aşa, mai ales când această credinţă le cauzează rupturi cu familia şi prietenii? Prin distorsiunea amintirilor, aceşti oameni „pot obţine ce vor revizuind ce au avut", iar ceea ce vor este să îşi schimbe viaţa din prezent - indiferent cât de deprimantă sau de banală ar fi ea - într-o victorie uimitoare asupra adversităţii. Amintirile despre

abuz îi ajută să rezolve disonanţa dintre „Sunt o persoană deşteaptă şi capabilă" şi „Viaţa mea este dezordonată în clipa asta" cu o explicaţie care îi face să se simtă bine şi îi scuteşte de orice răspundere: „Nu e vina mea că viaţa mea e dezordonată. Uite ce lucruri îngrozitoare mi s-au întâmplat". Ellen Bass şi Laura Davis au exprimat cât se poate de clar acest mod de gândire în *The Courage to Heal.* Autoarele spun cititorilor care nu au nicio amintire de abuz sexual în copilărie că „atunci când îţi aduci prima dată aminte de abuz şi îi conştientizezi efectele, s-ar putea să ai un imens sentiment de uşurare. în sfârşit, problemele tale au un motiv. Avem pe cineva sau ceva pe care să dăm vina".[36]

Nu este de mirare, aşadar, că majoritatea oamenilor care şi-au creat amintiri despre suferinţe timpurii, asemenea celor care cred că au fost răpiţi de extraterestri, fac mari eforturi să îşi justifice şi să îşi menţină noile explicaţii. Să luăm în considerare cazul unei tinere numită Holly Ramona, care, după un an petrecut la

facultate, a mers la terapie pentru depresie şi bulimie. Terapeutul i-a spus că aceste probleme des întâlnite sunt de obicei simptome de abuz sexual în copilărie, dar Holly a negat că i s-ar fi întâmplat aşa ceva vreodată. Cu toate astea, în timp, la îndemnul terapeutului şi după ce un psihiatru i-a administrat pentothal de sodiu (numit în mod obişnuit şi eronat „serul adevărului"), Holly a ajuns să-şi amintească faptul că, între cinci şi şaisprezece ani, fusese violată în mod repetat de tatăl ei, care o forţase chiar să aibă relaţii sexuale cu câinele familiei. Tatăl lui Holly, plin de furie, i-a dat în judecată pe cei doi terapeuţi pentru „implantarea sau întărirea unor amintiri false potrivit cărora [el] ar fi molestat-o în copilărie". Juraţii au fost de acord, l-au exonerat pe tată şi i-au găsit pe terapeuţi vinovaţi.[37]

Această decizie a pus-o pe Holly într-o stare de disonanţă pe care o putea rezolva în două moduri: putea să accepte verdictul, să conştientizeze că amintirile sunt false, să-i ceară iertare tatălui său şi să încerce să readucă

laolaltă familia distrusă de acuzaţii. Sau putea să respingă verdictul ca fiind o enormă eroare judiciară, să devină din ce în ce mai convinsă că tatăl său profitase de ea şi să se dedice din nou terapiei de recuperare a memoriei. Alegerea mai uşoară era de departe opţiunea a doua, din cauza nevoii sale de a justifica răul făcut tatălui şi familiei. Să se răzgândească acum ar fi fost ca şi cum ai încerca să întorci un vapor cu aburi pe un râu îngust - nu prea ai loc de manevră şi întâmpini pericole peste tot; este mult mai uşor să menţii cursul. într-adevăr, Holly Ramona nu numai că a respins vehement verdictul; ea şi-a întărit decizia, hotărând să termine facultatea şi să se apuce să practice psihoterapia. Ultimul lucru pe care l-am aflat în legătură cu ea a fost că îşi încurajează unii clienţi să-şi recupereze amintirile de abuz sexual din copilărie.
Cu toate astea, din când în când apare câte cineva care apără adevărul, chiar şi atunci când adevărul stă în calea unei poveşti autojustificatoare bune. Nu este uşor de făcut, pentru că presupune să arunci o privire nouă,

sceptică, asupra amintirii mângâietoare cu care trăiai, analizând-o din toate unghiurile ca să vezi dacă este plauzibilă şi, indiferent cât de mare ar fi disonanţa rezultată, să renunţi la ea. Toată viaţa ei adultă, scriitoarea Mary Karr avusese o amintire în care, ca adolescentă, fusese abandonată de tatăl său. Acea amintire îi permitea să se simtă ca o supravieţuitoare eroică a abandonului tatălui. Dar când a început să-şi scrie memoriile, a trebuit să admită faptul că povestea nu avea cum să fie adevărată. „Numai studiind evenimentele aşa cum au fost şi punând la îndoială propriile motivaţii vom ajunge să scoatem la lumină adevărurile complexe", a scris ea.
Dar cum ar putea un memorialist să dezgroape adevărurile vieţii pornind de la evenimente false? La un moment dat, am scris o scenă de rămas-bun ca să arăt cum tăticul meu, mare băutor şi aventurier, a dat bir cu fugiţii şi m-a abandonat când abia ajunsesem la pubertate. Când am scotocit prin amintirile din adolescenţă pentru a dovedi acest lucru, faptele au spus o

altă poveste: tatăl meu continuase să mă ducă la şcoală la timp şi să-mi facă micul dejun, să mă invite la excursii de vânătoare şi pescuit. Eu fusesem cea care spunea nu. L-am părăsit şi am mers în Mexic şi în California cu o gaşcă de vânzători de droguri, apoi am plecat la facultate. Varianta aceasta era mult mai tristă decât autoportretul caricatural cu care începusem. Dacă m-aş fi agăţat de presupunerile mele, crezând că drama mea era provocată de obstacole pe care nu a trebuit le depăşesc - mă zugrăveam ca pe o supravieţuitoare dură a unor cruzimi nemeritate -, nu aş fi aflat niciodată ce se întâmplase cu adevărat. La asta mă refer când spun că Dumnezeu se află în adevăr.[38]

CAPITOLUL

4Intenţii bune, ştiinfă prost făcută:

bucla inchisa a judecăţii clinice

Nu contează cât de frumoasă e teoria, cât de deştept eşti sau cum te cheamă. Dacă nu e în acord cu experimentul, e greşită. Asta e tot.
Richard Feynman, fizician

Dacă Holly Ramona a simţit disonanţă când a auzit verdictul care-i condamna pe terapeuţii ei pentru că îi implantaseră amintiri false, cum vă imaginaţi că s-au simţit terapeuţii ei? Să fi simţit nevoia să zică: „Dragă Holly, ne cerem iertare, am greşit îngrozitor modul în care ţi-am tratat depresia şi tulburările alimentare. Ar trebui să ne ducem înapoi la şcoală şi să mai învăţăm despre memorie"? Din nefericire, mult mai tipică este reacţia unui alt terapeut. O femeie pe care o vom numi Grace s-a dus la terapie după un atac de panică. Nu se înţelegea bine cu şeful ei şi, pentru prima dată în viaţă, se simţea într-o situaţie pe care nu o putea controla. Dar, în loc să o trateze pentru atacul de panică şi să o ajute

să-şi rezolve situaţia de la serviciu, terapeutul a decis că simptomele lui Grace indicau că tatăl ei o molestase sexual în copilărie. La început, Grace a îmbrăţişat interpretarea terapeutului; la urma urmei, terapeutul era expert. De-a lungul timpului, asemenea lui Holly, a ajuns să creadă că tatăl ei chiar o molestase. Grace şi-a acuzat tatăl în mod direct, a tăiat relaţiile cu părinţii şi surorile şi şi-a părăsit temporar soţul şi copiii. Cu toate astea, noile sale amintiri nu i s-au părut niciodată complet acceptabile, pentru că îi contraziceau istoricul relaţiei în general bune şi iubitoare cu tatăl său. într-o zi, i-a spus terapeutului că nu mai crede în faptul că tatăl ei o molestase.

Terapeutul putea să accepte ce i-a zis clienta şi să înceapă să caute împreună cu ea o explicaţie mai bună pentru problemele respective.

Putea să se apuce să citească despre ultimele cercetări care indicau ce abordare terapeutică funcţionează mai bine pentru atacurile de panică. Putea să stea de vorbă cu propriii colegi despre caz, pentru a verifica dacă nu îi scăpase

ceva. însă terapeutul lui Grace n-a făcut niciunul din aceste lucruri. Când Grace şi-a exprimat îndoiala în legătură cu veridicitatea amintirilor, terapeutul i-a spus: „Eşti mai bolnavă ca oricând".[1]

în anii 1980 şi 1990, indicii nou apărute ale abuzului sexual împotriva copiilor şi femeilor au declanşat două epidemii de isterie neprevăzute. Una a fost fenomenul terapiei de recuperare a memoriei, în care adulţi ce intrau în terapie fără amintirea vreunei traume din copilărie ieşeau de acolo crezând că au fost molestaţi sexual de părinţi sau torturaţi în cadrul unor culte satanice, câteodată timp de ani de zile, fără să fie conştienţi la momentul respectiv şi fără nicio coroborare din partea fraţilor şi surorilor, prietenilor sau medicilor. Sub hipnoză, spuneau aceştia, terapeuţii lor le-au facilitat amintirea experienţelor oribile prin care trecuseră în copilărie, în leagăn şi uneori chiar în vieţi anterioare. O femeie şi-a adus aminte că mama ei îi introducea păianjeni în vagin. Alta a spus că tatăl ei o molestase de la cinci la douăzeci şi trei

de ani şi că o violase chiar cu câteva zile înaintea nunţii - amintiri pe care le refulase până la terapie. Altele au spus că li se provocaseră arsuri, deşi nu aveau niciun semn pe corp. Unele au spus că au fost lăsate gravide şi forţate să avorteze, deşi corpul lor nu prezenta niciun fel de urme. Cele care au ajuns în faţa instanţei au adus martori experţi, mulţi dintre ei cu diplome impresionante în psihologie clinică şi psihiatrie, care au depus mărturie că acele amintiri recuperate erau dovezi valabile de abuz.[2]

A doua epidemie majoră a fost panica legată de abuzul sexual în grădiniţe. în 1983, educatorii de la McMartin Preschool din Manhattan Beach, California, au fost acuzaţi că au comis fapte de nedescris împotriva copiilor pe care îi îngrijeau, precum tortură în ritualuri satanice în camere subterane uciderea de iepuraşi sub ochii lor şi abuz sexual. Unii copii ai spus că educatorii îi luau cu avionul. Acuzarea nu a reuşit să convingă juriul că abuzul avusese loc, dar acel caz a produs multe alte procese copiate la indigo în toată ţara: cazul Little Rascals Day Care din

Carolina de Nord, Kelly Michaels din New Jersey, familia Amirault din Massachusetts, Dale Akiki din San Diego, precum şi pretinse grupuri organizate de molestatori din Jordan, Minnesota; Wenatchee, Washington; Niles, Michigan; Miami, Florida şi din zeci de alte comunităţi. Peste tot, copiii spuneau poveşti bizare. Unii relatau că fuseseră atacaţi de un robot, molestaţi de clovni sau homari, sau că fuseseră forţaţi să mănânce broaşte. Un copil a spus că fusese dezbrăcat şi legat de un copac din curtea şcolii, în văzul educatorilor şi al copiilor, deşi niciun trecător nu observase aşa ceva şi niciun alt copil nu a confirmat. Au fost chemaţi asistenţii sociali şi alţi terapeuţi să evalueze poveştile copiilor, să facă terapie cu aceştia şi să-i ajute să dezvăluie cele întâmplate. Mulţi au depus ulterior mărturie în tribunal că, pe baza judecăţii lor clinice, erau siguri că educatorii se fac vinovaţi.[3]

Unde dispar toate epidemiile? Cum se face că în ultima vreme nu au mai apărut pe la talk-show-uri celebrităţi care îşi dezvăluie amintirile recuperate despre torturile suferite în copilărie?

Oare să-şi fi închis toţi pedofilii sadici creşele? Majoritatea educatorilor condamnaţi în acele cazuri au fost reabilitaţi în urma recursurilor, dar mulţi educatori şi părinţi rămân în închisoare, se află în arest la domiciliu sau sunt nevoiţi să-şi trăiască viaţa ca infractori sexuali înregistraţi la poliţie. Epoca de glorie a mişcării memoriei recuperate a trecut, deşi a distrus multe vieţi şi a destrămat nenumărate familii. însă mai apar ocazional cazuri în tribunale, la ştiri, în filme şi în cărţi populare[1]. *Leaving the Saints,* de Martha Beck, este o carte în care autoarea descrie cum tatăl său mormon se pare că o supusese la ritualuri de abuz sexual în copilărie, dar fără să precizeze că uitase totul până când a beneficiat de ajutorul unui psihoterapeut specializat în recuperarea memoriei, care a învăţat-o practica autohipnozei.

Astfel, deşi epidemiile s-au terminat, premisele care le-au declanşat rămân în cultura populară: dacă ai fost traumatizat în mod repetat în copilărie, probabil că ţi-ai refulat amintirea. Dacă ai refulat amintirea, hipnoza te poate ajuta să o

recuperezi. Dacă eşti convins cu tărie că amintirile tale sunt adevărate, atunci chiar aşa este. Dacă nu ai amintiri, ci doar suspiciuni că ai suferit abuzuri, probabil că aşa s-a întâmplat. Dacă ai flashbackuri sau vise legate de abuz, îţi dezgropi o amintire adevărată. Copiii nu mint aproape niciodată în privinţa chestiunilor sexuale. Dacă copilul tău are coşmaruri, face în pat, vrea să doarmă cu lumina aprinsă sau se masturbează, acestea sunt posibile semne că a fost molestat.

Aceste credinţe nu au apărut în peisajul cultural ca ciupercile după ploaie. Au pornit de la specialişti în sănătate mentală care au diseminat ideile acestea la conferinţe, în jurnalele clinice şi în mass- media, precum şi în cărţile populare, şi care şi-au făcut reclamă ca experţi în diagnosticarea abuzului sexual la copii şi în determinarea validităţii amintirilor recuperate. Afirmaţiile lor se bazau în mare parte pe rămăşiţe de idei freudiene (şi pseudofreudiene) despre refulare, memorie, traumă sexuală, sensul viselor şi încrederea în propria putere

clinică a intuiţiei şi diagnosticului. Tot ce au pretins aceşti terapeuţi a fost între timp studiat ştiinţific şi s-a dovedit că totul este eronat. Este dureros să recunoaştem asta, dar când povestea McMar-tin a apărut pentru prima dată în presă, noi amândoi, independent unul de celălalt, am fost înclinaţi să credem că acei educatori erau vinovaţi. Fără să cunoaştem detaliile acuzaţiilor, am acceptat pe negândite clişeul că „nu iese fum fără foc"; ca oameni de ştiinţă, ar fi trebuit să fim mai precauţi. Când, la mai multe luni după proces, toate detaliile au ieşit la iveală -despre mama cu probleme emoţionale care făcuse primele acuzaţii şi ale cărei învinuiri deveniseră din ce în ce mai nebuneşti, până în punctul în care nici procurorii nu-i mai dădeau atenţie; despre cum, pe parcursul mai multor luni, copiii fuseseră presaţi să „spună" de către grupuri de asistenţi sociali porniţi într-o cruciadă morală; despre cum poveştile copiilor deveneau din ce în ce mai fantasmagorice - ne-am simţit ca doi neghiobi şi ne-a fost jenă că ne sacrificaserăm scepticismul

ştiinţific pe altarul indignării. Credulitatea noastră iniţială ne-a produs disonanţă din belşug şi produce în continuare.
Dar disonanţa noastră este incomparabilă cu a celor care erau implicaţi personal şi care au luat atitudine în public, inclusiv grupurile de psihoterapeuţi, psihiatri şi asistenţi sociali care se considerau clinicieni abili şi apărători ai drepturilor copiilor.
Nimănui nu-i place să afle că a greşit, că amintirile noastre sunt distorsionate sau sunt confabulaţii, sau că am făcut o eroare profesională jenantă. Pentru oamenii din oricare profesie legată de sănătate, miza e cu atât mai mare. Dacă ai un set de credinţe care îţi îndrumă practica şi afli că unele sunt greşite, ori recunoşti că ai greşit şi îţi schimbi abordarea, ori respingi noile dovezi. Dacă greşelile nu ameninţă prea mult modul în care îţi vezi propria competenţă şi dacă nu ai luat atitudine în public în apărarea lor, probabil că vei fi dispus să-ţi schimbi abordarea, recunoscător că acum ai una mai bună. Dar dacă unele dintre acele credinţe

greşite au înrăutăţit problemele unui client, dacă i-au distrus familia sau au aruncat oameni nevinovaţi în închisoare, atunci şi tu, precum terapeutul lui Grace, va trebui să rezolvi o disonanţă foarte gravă.

Este dilema lui Semmelweiss, pe care am descris-o în introducere. De ce colegii nu i-au spus: „Ignac, îţi mulţumim foarte mult că ai găsit cauza deceselor tragice şi inutile ale pacientelor"? Pentru ca acei medici să fi acceptat intervenţia sa simplă şi salvatoare de vieţi - spălatul mâinilor -, ar fi trebuit să recunoască faptul că ei erau cauza niorţii tuturor acelor paciente aflate în grija lor. Aceasta reprezenta o conştientizare intolerabilă, pentru că ataca în mod direct imaginea de experţi în medicină şi de vindecători înţelepţi pe care o aveau medicii despre ei înşişi. Astfel, în esenţă, i-au spus lui Semmelweiss să-şi ia tălpăşiţa cu ideile lui tâmpite cu tot. întrucât refuzul lor încăpăţânat de a accepta dovezile prezentate de Semmelweiss - rata de deces mai mică în rândul pacientelor sale - avusese loc mult înainte de

era proceselor de malpraxis, putem spune cu siguranţă că ei acţionau din nevoia de a-şi proteja mândria, nu veniturile. Medicina a mai avansat din zilele lor, dar nevoia de autojustificare nu s-a clintit deloc.
Chiar dacă treptat, majoritatea ocupaţiilor se află în cele din urmă într-un proces continuu de autoperfecţionare şi autocorectare. Astăzi, dacă eşti medic, te speli pe mâini şi porţi mănuşi de cauciuc, iar dacă uiţi s-o faci, colegii, asistenţii şi pacienţii îţi vor atrage atenţia. Dacă ai o firmă care face jucării şi se dovedeşte că noua ta păpuşă nu se vinde mai bine decât păpuşile Bărbie, piaţa te va informa. Dacă eşti om de ştiinţă, nu poţi pur şi simplu să falsifici datele despre oaia ta donată, întrucât primul laborator care nu-ţi poate reproduce rezultatele se va grăbi să anunţe tot restul lumii. Dacă eşti psiholog experimental şi faci o greşeală în modul în care îţi construieşti experimentele sau analiza rezultatelor, colegii şi criticii te vor informa imediat şi vor da de ştire întregii comunităţi ştiinţifice. Desigur, nu toţi oamenii de ştiinţă

sunt ştiinţifici, adică deschişi la minte şi dispuşi să renunţe la convingerile lor adânci sau să recunoască faptul că un conflict de interese le-ar putea influenţa cercetarea. Dar atunci când omul de ştiinţă individual nu se mai autocorectează, în cele din urmă ştiinţa o face de una singură.

Specializările în sănătatea mentală sunt diferite. Cei care lucrează în aceste domenii au un amalgam de diplome, calificări şi abordări care de multe ori nu prea au tangenţă una cu cealaltă. Imaginaţi-vă că profesia juridică ar fi alcătuită din oameni care au făcut dreptul, au studiat toate aspectele legii şi au trecut un examen de barou extrem de dificil, precum şi din oameni care nu au făcut decât să plătească 78 de dolari pentru un curs de weekend despre eticheta în tribunal. Acum aveţi o idee despre ce se întâmplă în acest domeniu.

în profesia de psihoterapeut, psihologii clinicieni sunt cel mai bun echivalent al avocaţilor de profesie. Majoritatea au un doctorat, iar dacă şi-au luat diploma de la o universitate serioasă şi

nu de la o fabricuţă independentă de terapeuţi, au cunoştinţe de bază legate de cum se face cercetare în psihologie. Unii fac cercetare personal, focalizându-se, de exemplu, pe ingredientele de succes în terapie sau pe originile tulburărilor emoţionale. Dar, indiferent dacă fac sau
nu cercetare personal, ei sunt de obicei experimentaţi în ştiinţa psihologiei şi ştiu ce fel de terapie are o eficienţă dovedită. De exemplu, metodele cognitiv-comportamentale sunt preferate în tratamentul atacurilor de panică, depresiei, tulburărilor de alimentaţie, insomniei, furiei cronice şi altor tulburări emoţionale. Aceste metode sunt adesea la fel de eficiente sau chiar mai eficiente decât medicaţia.[5]
Pe de altă parte, majoritatea psihiatrilor, care au diplome în medicină, învaţă despre medicină şi medicaţie, dar nu învaţă prea multe lucruri despre metoda ştiinţifică şi nici măcar despre cercetarea de bază în psihologie. De-a lungul secolului al XX-lea, ei erau în general practicanţi ai psihanalizei freudiene sau ai unei ramuri a

acesteia; îţi trebuia o diplomă de medicină ca să fii admis la un institut de pregătire în psihanaliză. Pe măsură ce popularitatea psihanalizei a scăzut şi modelul biomedical al tulburărilor câştiga teren, majoritatea psihiatrilor au început să trateze pacienţii mai degrabă cu medicamente, decât cu vreo formă de terapie prin conversaţie. Astfel, deşi psihiatrii află multe despre creier, mulţi nu află mai nimic despre psihologie sau despre esenţa sceptică a ştiinţei, obişnuită cu punerea ideilor în discuţie. Antropologul Tanya Luhrmann a studiat rezidenţi la psihiatrie timp de patru ani, însoţindu-i la cursuri şi la convenţii, observându-le activitatea în clinici şi în camerele de urgenţă. A descoperit că rezidenţi-lor nu li se cerea să citească cine ştie ce; mai degrabă aşteptarea era ca aceştia să absoarbă lecţiile care li se dădeau, fără dezbateri sau întrebări. Cursurile la care asistau ofereau deprinderi practice, fără substanţă intelectuală; profesorii vorbeau despre ce se face în terapie şi nu despre motivele pentru care

terapia ajută sau despre ce tip de terapie este mai potrivită pentru o problemă dată.[6]
Şi, în fine, există toţi acei oameni care practică una dintre multele forme de psihoterapie. Unii au masterate în psihologie, consiliere sau asistenţă socială clinică; sunt certificaţi în specialitatea lor, precum terapia de cuplu sau de familie. însă alţii nu au niciun fel de pregătire în psihologie, nici măcar o diplomă de facultate. Cuvântul
„psihoterapeut" nu este reglementat prin lege; în multe state, oricine poate spune că este terapeut fără vreo pregătire.
în ultimele două decenii, pe măsură ce numărul specialiştilor în sănătate mentală a crescut vertiginos, majoritatea programelor de pregătire în psihoterapie s-au separat de rudele lor cu orientare ştiinţifică din departamentele universitare de psihologie.[7] „La ce bun să ştim statistică şi cercetare?" întreabă mulţi dintre absolvenţii acestor programe. „Tot ce trebuie să ştim este cum să facem terapie, iar pentru asta avem nevoie, în principal, de experienţă clinică."

Din anumite puncte de vedere, au dreptate. Terapeuţii iau decizii în mod constant cu privire la cursul tratamentelor: Ce ar fi benefic în acest moment? în ce direcţie să merg? Este timpul potrivit să risc să pun la îndoială povestea clientului sau risc să-l fac să zboare pe uşă? Aceste decizii cer cunoaşterea practică a paletei infinite de capricii şi pasiuni ale psihicului uman, acel miez de beznă şi iubire.
în plus, prin însăşi natura sa, psihoterapia este o tranzacţie privată între terapeut şi client. Nimeni nu se uită peste umărul terapeutului în intimitatea cabinetului său, gata să sară la cea mai mică greşeală. Cu toate acestea, intimitatea inerentă tranzacţiei presupune şi faptul că terapeuţii fără pregătire ştiinţifică şi scepticism nu au corectori interni care să-i apere de prejudecăţile cognitive care ne afectează pe toţi. Ce văd aceşti terapeuţi confirmă ceea ce cred, iar ceea ce cred influenţează ceea ce văd. Este o buclă închisă. A progresat clientul? Excelent; înseamnă că ce am făcut a fost eficient. Starea clientului a rămas neschimbată sau s-a

înrăutăţit? Păcat, dar ea *este* rezistentă la terapie şi extrem de tulburată; în plus, câteodată starea clientului trebuie să se înrăutăţească înainte să devină mai bună. Cred oare că furia reprimată cauzează dificultăţi sexuale? Atunci problemele erectile ale clientului meu trebuie că reflectă furia reprimată faţă de mamă sau de soţie. Cred oare că abuzul sexual cauzează tulburări de alimentaţie? Atunvi bulimia trebuie că reflectă un abuz sexual petrecut în copilăria clientului.

Trebuie să spunem clar că majoritatea terapeuţilor sunt eficienţi şi că anumiţi clienţi chiar *şutit* rezistenţi la terapie şi chiar *sunt* profund tulburaţi. Acest capitol nu este o condamnare a terapiei, tot aşa cum nici faptul de a scrie despre erorile memoriei nu înseamnă că toate amintirile sunt supuse greşelii; nici faptul de a scrie despre conflictele de interes în cazul anumitor oameni de ştiinţă nu implică automat că toţi oamenii de ştiinţă fac cercetare viciată. Intenţia noastră este să examinăm tipurile de greşeli care pot rezulta din bucla

închisă a practicii clinice şi să arătăm cum autojustificarea le perpetuează.
Pentru orice persoană având un cabinet particular, scepticismul şi ştiinţa reprezintă căi de ieşire din bucla închisă. Scepticismul, de exemplu, îi învaţă pe terapeuţi să aibă grijă cum filtrează informaţiile oferite de clienţi. Dacă o femeie spune că mama îi introducea păianjeni în vagin la vârsta de trei ani, terapeutul sceptic poate empatiza fără să creadă că acest lucru s-a întâmplat literalmente. Dacă un copil susţine că educatorii l-au luat cu un avion plin de clovni şi broaşte, terapeutul sceptic poate fi fermecat de poveste fără să creadă că educatorii chiar au închiriat un avion (mai ales având în vedere salariile lor). Cercetarea ştiinţifică le furnizează terapeuţilor modalităţi de a-şi îmbunătăţi practica clinică şi de a evita greşelile. Dacă foloseşti hipnoza, de exemplu, ai face bine să ştii că, deşi această metodă poate ajuta clientul să înveţe să se relaxeze, să gestioneze durerea şi să se lase de fumat, nu ar trebui să o foloseşti niciodată pentru a-ţi ajuta clientul să recupereze

amintiri, pentru că un client înclinat către aşa ceva şi vulnerabil va născoci adesea amintiri false.[8]

Şi totuşi, astăzi există mii de psihiatri, asistenţi sociali, consilieri şi psihoterapeuţi care îşi încep practica privată neghidaţi de scepticism sau dovezi. Paul Meehl, foarte stimat ca cercetător ştiinţific şi clinician, a spus la un moment dat că, atunci când era student, factorul comun în pregătirea unui psiholog era „dedicarea ştiinţifică generală faţă de ideea de a nu fi păcălit şi de a nu păcăli pe nimeni. S-au petrecut nişte lucruri în lumea practicii clinice care mă îngrijorează în această privinţă. Acest scepticism, acea pasiune de a nu fi păcăliţi şi de a nu păcăli pe nimeni nu mai pare a fi o parte atât de importantă a echipamentului mental al psihologilor cum era
acum o jumătate de secol.... în tribunalele locale am auzit mărturii din partea unor psihologi la care această mentalitate critică pare să lipsească în mare parte".[9]

Un exemplu al problemei de care se temea Meehl se poate observa în depoziţia unui psihiatru de renume, Bessel van Kolk, care a depus frecvent mărturie în favoarea reclamanţilor în procese care implicau amintiri refulate. Van der Kolk a explicat că, în calitate de psihiatru, avea pregătire medicală şi că făcuse un rezidenţiat în psihiatrie, dar că nu participase niciodată la niciun curs de psihologie experimentală.

întrebare: Sunteţi conştient de vreo cercetare cu privire la acurateţea sau valabilitatea judecăţilor sau predicţiilor clinice bazate pe informaţiile obţinute prin intervievare?

Răspuns: Nu.

/. Cum înţelegeţi, în acest moment, termenul „dovezi infirmatoare"?

R: Bănuiesc că înseamnă dovezi care infirmă anumite noţiuni pe care oamenii le nutresc şi le valorizează.

/. Care este cea mai puternică dovadă infirmatoare de care aţi auzit cu privire la teoria potrivit căreia oamenii pot refula amintiri sau pot scoate din planul conştient o serie de

evenimente traumatice, le pot stoca în memorie şi le pot recupera cu destulă acurateţe după mai mulţi ani?
R: Care e cea mai puternică probă împotriva acestei teorii?
/. Da. Care este cea mai puternică dovadă infirmatoare. *R:* Chiar numi vine în cap nicio dovadă bună care să o contrazică...
1: Aţi citit vreo lucrare de specialitate despre conceptul de amintiri false produse sub hipnoză?
R: Nu.
/. S-au făcut cercetări cu privire la faptul dacă judecata clinică devine mai precisă odată cu trecerea anilor?
R: De fapt, nu ştiu dacă s-au făcut...
/. Există vreo tehnică pe care o folosiţi ca să deosebiţi amintirile adevărate de cele false?
R: Cu toţii, în calitate de fiinţe umane, ne confruntăm cu problema dacă să credem sau nu ce ne spun alţii şi cu toţii facem judecăţi tot timpul. Există noţiunea de coerenţă internă, iar dacă oamenii îţi spun cu o atitudine potrivită

ceva ce are coerenţă internă, tinzi să crezi că acele relatări sunt adevărate.[10]
La momentul acestei depoziţii, van der Kolk nu citise voluminoasa literatură de specialitate despre amintirile false şi despre cum le poate crea hipnoza şi nici nu era informat cu privire la caracterul neîntemeiat al „predicţiilor clinice bazate pe informaţii obţinute prin intervievare". Nu citise niciun studiu care să-i infirme credinţa că amintirile traumatice sunt de obicei refulate. Cu toate acestea, depusese frecvent mărturie - dând dovadă de multă încredere în sine - în favoarea reclamanţilor, în cazuri care implicau amintiri refulate. Asemenea multor altor clinicieni, el era încrezător că poate stabili dacă un dien spune sau nu adevărul şi dacă o amintire este adevărată sat falsă bazându-se pe experienţa sa clinică; indiciile pe care le căuta erau dacă povestea clientului are „coerenţă internă" şi dacă clientul povesteşte amintirea cu emoţia potrivită - adică ţinea cont de măsura în care clientul *simte* că amintirea este adevărată, însă problema cu acest raţionament este că,

după cum am văzut în capitolul precedent, mii de oameni sănătoşi mental cred că au fost răpiţi de extraterestri şi povestesc, cu toate emoţiile de rigoare, versiuni coerente intern despre experienţele bizare prin care au trecut. După cum a observat cercetătorul în psihologie John Kihlstrom: „Caracterul şubred al relaţiei dintre exactitate şi certitudine este unul dintre cele mai bine documentate fenomene din istoria de 100 de ani a cercetării asupra memoriei martorilor oculari"[11], dar van der Kolk nu era conştient de aceste rezultate pe care aproape oricine a terminat un curs introductiv de psihologie le-ar şti.

Nimeni nu spune să avem observatori onu care să monitorizeze intimitatea şedinţei terapeutice sau ca toţi terapeuţii să înceapă să-şi facă propria cercetare. înţelegerea modului ştiinţific de gândire ar putea să nu-i ajute cu nimic pe terapeuţi în procesul subiectiv de ajutorare a unui client care caută răspunsuri la întrebări existenţiale. Dar contează enorm de mult dacă terapeutul pretinde că are expertiză şi

certitudine în domenii în care opiniile clinice neverificate pot distruge vieţi. Metoda ştiinţifică constă în folosirea unor proceduri concepute nu pentru a arăta că predicţiile şi ipotezele noastre sunt corecte, *ci pentru a arăta că ar putea fi incorecte.* Raţionamentul ştiinţific este foarte util oricui, indiferent de ocupaţie, pentru că ne permite să ne confruntăm cu posibilitatea - ba chiar cu realitatea crudă - că am greşit. Ne forţează să ne înfruntăm autojustificările şi să le afişăm public pentru a fi demontate de alţii. La bază, ştiinţa este, aşadar, o formă de control al aroganţei.

Problema delfinului binevoitor

Din când în când apare câte o ştire despre un marinar naufragiat, gata să se înece în marea furioasă. Din senin, apare un delfin din valuri şi îl împinge pe înotător spre mal, ferm, dar cu blândeţe, Am fi tentaţi să tragem concluzia că delfinilor le plac oamenii atât de mult, încât îi salvează de la moarte. Dar staţi puţin - oare delfinii ştiu că oamenii nu înoată la fel de bine ca ei? Chiar încearcă să îi ajute? Pentru a răspunde

la aceste întrebări, ar trebui să ştim câţi marinari naufragiaţi au fost împinşi spre larg de delfini, unde s-au înecat şi li s-a pierdut urma. Nu cunoaştem aceste cazuri pentru că înotătorii respectivi nu ajung să trăiască şi să ne spună despre experienţa lor cu delfinul malefic. Dacă am avea această informaţie, am putea trage concluzia că delfinii nu sunt nici binevoitori şi nici malefici; sunt doar jucăuşi.
însuşi Sigmund Freud a fost victima raţionamentului greşit al problemei delfinului binevoitor. Atunci când alţi analişti i-au pus la îndoială noţiunea că toţi bărbaţii suferă de anxietatea castrării, acesta s-a amuzat. A scris: „Mai auzi de analişti care se laudă că, deşi profesează de zeci de ani, n-au găsit niciun semn al existenţei complexului castrării. Trebuie să ne plecăm în faţa virtuozităţii în arta greşitului şi a trecutului cu vederea".[12] Deci, dacă analiştii vedeau anxietatea castrării la pacienţii lor, Freud avea dreptate; dacă nu o vedeau, atunci „o treceau cu vederea", iar Freud avea iarăşi dreptate. Bărbaţii nu vă pot spune

dacă simt anxietatea castrării, pentru că aceasta este inconştientă; dar dacă neagă că o simt, atunci se află în mod clar în stare de negare. Ce teorie minunată! Nu se poate să fie greşită. Dar acesta este exact motivul pentru care Freud, în ciuda observaţiilor sale extraordinare despre civilizaţie şi neajunsurile ei, nu practica o ştiinţă. Pentru ca o teorie să fie ştiinţifică, aceasta trebuie exprimată în aşa fel încât să poată fi dovedită a fi atât falsă, cât şi adevărată. Dacă fiecare rezultat îţi confirmă ipoteza că toţi bărbaţii suferă în mod inconştient de anxietatea castrării; că proiectul inteligent divin şi nu evoluţia explică diversitatea speciilor; că mediumul tău favorit ar fi putut prevedea atacurile de la 11 septembrie, dacă nu s-ar fi aflat sub duş în dimineaţa respectivă; sau că toţi delfinii sunt binevoitori faţă de oameni, te bazezi atunci pe credinţă şi nu pe ştiinţă. Freud se considera însă un om de ştiinţă desăvârşit. în 1934, psihologul american Saul Rosenzweig i-a scris, sugerând ca Freud să-şi supună afirmaţiile psihanalitice unor verificări ştiinţifice. „Bogăţia

de observaţii de încredere pe care se bazează aceste aserţiuni le face independente de verificarea experimentală", a răspuns Freud arogant. „Cu toate acestea, [experimentele] nu pot fi ceva nociv."[13]
însă, din cauza erorii de confirmare, „observaţiile de încredere" nu sunt de încredere. Intuiţia clinică - „o recunosc atunci când o văd" - este finalul conversaţiei cu mulţi psihiatri şi psihoterapeuţi, dar reprezintă începutul conversaţiei cu oamenii de ştiinţă - „o observaţie bună, dar ce ai văzut, mai exact, şi cum ştii că ai dreptate?" Fără verificare independentă, observaţiile şi intuiţia sunt călăuze care nu prezintă încredere.
Unele dintre ideile lui Freud sunt sprijinite empiric (funcţionarea proceselor inconştiente şi a mecanismelor de apărare); altele pur şi simplu nu mai sunt la modă, precum crinolina şi chiloţii bufanţi (invidie de penis). Deşi freudienii ortodocşi sunt foarte puţini în zilele noastre, avem multe şcoli de terapie psihodinamică, numită astfel pentru că derivă din accentul pus

de Freud pe dinamici mentale inconştiente. Apoi mai avem şi mulţi terapeuţi fără licenţă care nu ştiu mare lucru despre teoriile psihodinamice, dar care au absorbit fără discernământ limbajul freudian omniprezent în cultura din ziua de azi - noţiuni precum regresie, negare şi refulare. Ce îi aduce laolaltă pe aceşti practicieni clinicieni este faptul că se bazează în mod eronat pe puterile proprii de observaţie şi pe bucla închisă pe care o creează. Tot ce văd le confirmă ceea ce cred. Un pericol prezentat de bucla închisă este acela că îi face pe practicieni vulnerabili faţă de erorile de logică. Să ne gândim la celebrul silogism: „Toţi oamenii sunt muritori; Socrate este om; prin urmare, Socrate este muritor". Toate bune până aici. Dar din simplul fapt că toţi oamenii sunt muritori nu decurge că toţi muritorii sunt oameni şi în mod sigur nu decurge că toţi oamenii sunt Socrate. Cu toate acestea, mişcarea amintirilor recuperate s-a bazat de la început pe eroarea logică potrivit căreia dacă unele femei care au fost supuse abuzului sexual încep să dezvolte depresii, tulburări de

alimentaţie şi atacuri de panică, atunci toate femeile care suferă de depresie, tulburări de alimentaţie şi atacuri de panică trebuie să fi fost supuse abuzului sexual. în consecinţă, mulţi clinici-eni din domeniul psihodinamic au început să îşi împingă nefericiţii clienţi să îşi scotocească trecutul pentru a găsi dovezi care să le vină în sprijinul teoriei. Dar clienţii lor, întrebaţi la început, negau că suferiseră abuzuri. Ce ne facem cu acest răspuns disonant? Soluţia a venit sub forma ideii lui Freud că inconştientul refulează în mod activ experienţele traumatice, mai ales pe cele de natură sexuală.
lată explicaţia! Asta explică modul în care a reuşit Holly Ramona să uite că tatăl său o violase timp de unsprezece ani.
Având în vedere că se agăţaseră de refulare pentru a explica de ce clienţii lor nu-şi aminteau abuzuri sexuale, se poate înţelege de ce unii dintre aceşti clinicieni s-au simţit îndreptăţiţi, ba chiar obligaţi profesional să facă tot ce le stă în putinţă pentru a scoate la iveală acele amintiri refulate. Din moment ce negarea din partea

clientului este o dovadă în plus a refulării, se cer metode mai puternice. Dacă nu funcţionează hipnoza, să încercăm pentothalul de sodiu („serul adevărului"), o altă intervenţie care pur şi simplu relaxează persoana şi măreşte şansele apariţiei amintirilor false.[14]

Desigur, mulţi dintre noi evităm în mod intenţionat amintirile dureroase, căutând să ne distragem atenţia şi să nu ne gândim la ele; iar mulţi dintre noi am trecut prin experienţa amintirii unui moment dureros, o amintire pe care o credeam de mult apusă, când ne-am aflat într-o situaţie care o evoca. Situaţia furnizează ceea ce experţii în studiul memoriei numesc indicii de recuperare, semnale familiare care retrezesc amintirea.[15]

Terapeuţii specializaţi în psihodinamică pretind însă că refularea este complet diferită de mecanismele normale ale uitării şi reamintirii. Ei cred că acest lucru explică de ce o persoană poate uita ani şi ani de zile de experienţe traumatizante, precum violul repetat. Şi totuşi, în cartea *Remembering Trauma*, după o analiză

meticuloasă a cercetărilor experimentale şi a dovezilor clinice, psihologul clinician Richard McNally ajunge la următoarea concluzie: „Noţiunea că mintea se protejează prin refulare sau disocierea amintirilor traumei, facându-le inaccesibile conştientului, este un exemplu de folclor psihiatric lipsit de argumente empirice convingătoare".[16] Dovezile indică exact opusul. Pentru majoritatea celor care au trecut prin experienţe traumatizante problema nu este că le uită, ci că nu le pot uita: amintirile se afirmă cu încăpăţânare.

Astfel, oamenii nu îşi refulează amintirea faptului că au fost torturaţi, că au fost în război sau că au fost victimele unui dezastru natural (în afară de cazul în care au suferit leziuni cerebrale la momentul respectiv), deşi chiar şi detaliile acestor experienţe oribile sunt supuse în timp deformării, asemenea tuturor celorlalte amintiri. „Experienţele cu adevărat traumatizante - cele terifiante, ce ameninţă viaţa - nu se uită niciodată, fără să mai vorbim de cazul în care se şi repetă", scrie McNally. „Principiul de bază este

următorul: dacă abuzul a fost traumatizant în momentul în care a avut loc, este puţin probabil să fie uitat. Iar dacă a fost uitat, atunci este puţin probabil să fi fost traumatizant. Şi chiar dacă a fost uitat, nu există dovezi că a fost blocat, refulat, închis în spatele unei bariere mentale, că este inaccesibil."
Acestea sunt, desigur, informaţii infirmatoare pentru cli-nicienii dedicaţi ideii că oamenii care au fost brutalizaţi ani de zile refulează amintirile. Dacă ar avea dreptate, atunci supravieţuitorii Holocaustului ar fi candidaţii de frunte pentru refulare. Dar, din câte se ştie, precum şi din documentarea efectuată de McNally, niciun supravieţuitor al Holocaustului nu a uitat şi nu a refulat ce i s-a întâmplat. Susţinătorii amintirilor recuperate au o replică şi la acest fapt: îl distorsionează. într-un studiu efectuat la patruzeci de ani după război, li s-a cerut unor supravieţuitori de la Kamp Erika, un lagăr de concentrare nazist, să-şi aducă aminte ce au îndurat acolo. Atunci când amintirile din prezent au fost comparate cu depoziţiile pe care le

dăduseră când fuseseră eliberaţi, s-a descoperit că supravieţuitorii îşi aduceau aminte ce li s-a întâmplat cu o acurateţe remarcabilă. Orice observator neutru care ar fi citit studiul ar fi zis: „Incredibil! Au fost în stare să îşi amintească toate acele detalii după patruzeci de ani". Şi totuşi, o echipă de susţinători ai amintirilor recuperate au citat acest studiu ca dovadă că „s-a raportat amnezie şi în cazul experienţelor în lagărele naziste". Ce se raportase nu semăna nici pe departe cu amnezia. Unii supravieţuitori nu au reuşit să-şi aducă aminte câteva evenimente violente dintr-un număr foarte mare de evenimente similare sau uitaseră numele vreunui gardian sadic. Nu este vorba de refulare; este uitarea normală a detaliilor, de care suferim cu toţii odată cu trecerea anilor.[17]

Prin urmare, clinicienii care cred în refulare o văd peste tot, chiar şi acolo unde nimeni altcineva nu o vede. Dar dacă tot ce observi în experienţa ta clinică sunt dovezi în sprijinul propriilor credinţe, ce anume ai putea considera că reprezintă dovezi care îţi pot contrazice opiniile?

Ce-arfi dacă clientul tău nu îşi aduce aminte de abuz nu pentru că a refulat, ci pentru că abuzul nu a avut loc niciodată? Ce te-ar putea scoate din bucla închisă? Pentru a ne păzi de prejudecata propriilor observaţii directe, oamenii de ştiinţă au inventat noţiunea de grup de control: grupul care *nu* beneficiază de noua metodă de terapie, cei care *nu* primesc noul medicament. Majoritatea înţeleg importanţa grupurilor de control în studiul eficienţei unui medicament nou pentru că, fără un grup de control, nu se poate stabili dacă reacţia pozitivă se datorează medicamentului sau efectului placebo, adică aşteptării generale că medicamentul le va fi de ajutor. De exemplu, un studiu axat pe femei care se plângeau de probleme sexuale a indicat că 41 de procente spuneau că libidoul le-a revenit când au luat Viagra. La fel au afirmat însă şi 43 de procente din grupul de control, căruia i s-a dat pastile fără niciun efect.[18] (Acest studiu a stabilit în mod cert că organul cel mai implicat în excitarea sexuală este creierul.)

Desigur, dacă eşti psihoterapeut, nu poţi să pui în mod aleatoriu anumiţi clienţi pe lista de aşteptare şi să te ocupi în mod serios de alţii; cei din primul grup îşi vor căuta imediat un alt terapeut. Dar dacă nu ai pregătirea necesară pentru a fi conştient de problema delfinului binevoitor şi dacă eşti absolut convins că opiniile îţi sunt corecte şi abilităţile clinice - de netăgăduit, poţi comite erori serioase. Un asistent social clinician a explicat de ce a decis să retragă un copil de sub tutela mamei: mama suferise abuzuri fizice în copilărie şi „ştim cu toţii" - i-a spus asistentul social judecătorului - că acest fapt reprezintă un risc major ca mama să comită abuzuri faţă de propriul copil la un moment dat. Această presupunere legată de cercul vicios al abuzului venea din observarea unor cazuri confirmatoare: părinţi abuzivi care, la închisoare sau în cabinetul terapeutului, au raportat că fuseseră bătuţi fără milă sau abuzaţi sexual de către propriii părinţi. Ce lipseau erau cazurile infirmatoare: copiii abuzaţi care nu ajung să fie părinţi abuzivi.

Aceştia sunt invizibili pentru asistenţii sociali şi pentru experţii în sănătate mentală fiindcă, prin definiţie, părinţii abuzivi nu ajung la închisoare sau în terapie. Cercetătorii din domeniul psihologiei care au făcut studii longitudinale, urmărind evoluţia în timp a copiilor, au descoperit că, deşi abuzurile fizice din copilărie se asociază cu şanse crescute de a deveni un părinte abuziv, marea majoritate a copiilor care au suferit abuzuri - aproape 70 de procente - nu repetă cruzimile propriilor părinţi.[19] Dacă faci terapie cu o victimă a abuzurilor parentale sau cu un părinte abuziv, această informaţie s- ar putea să nu fie relevantă pentru tine. Dar dacă te afli în poziţia de a face predicţii ce vor afecta un părinte care ar putea pierde custodia copiilor, atunci este extrem de relevantă.
în mod similar, să spunem că faci terapie cu copii care au fost molestaţi sexual. îţi înmoaie inima şi îţi notezi cu grijă simptomele: sunt temători, urinează în pat, vor să doarmă cu lumina aprinsă, au coşmaruri, se masturbează şi îşi arată organele genitale altor copii. După o

vreme, probabil că vei căpăta destul de multă încredere în capacitatea ta de a determina dacă un copil a suferit sau nu abuzuri folosind aceste simp-tome ca pe o listă care să te ghideze. Ai putea înmâna unui copil foarte mic o păpuşă cu anatomie realistă cu care să se joace, în ideea că ceea ce nu poate exprima în cuvinte ar putea exprima prin joacă. Unul dintre tinerii tăi clienţi ar putea încerca să introducă un băţ în vaginul păpuşii. Un altul se uită la penisul păpuşii cu o concentrare alarmantă pentru vârsta de patru ani.

Terapeuţii care nu au fost pregătiţi să gândească ştiinţific ar putea să nu aibă în vedere cazurile invizibile - copiii care nu intră în cabinetul lor. Probabil că nici nu se vor gândi să se întrebe cât de frecvente sunt simptomele urinatului în pat, ale jocului sexual şi ale fricii la nivelul populaţiei generale de copii. Când cercetătorii şi-au pus această întrebare, au descoperit că şi copiii care nu au fost molestaţi au înclinaţia să se masturbeze şi să fie curioşi în legătură cu sexul; copiii fricoşi din punct de vedere temperamental

au multe şanse să urineze în pat şi să fie speriaţi de întuneric.[20] Nici măcar copiii care au fost molestaţi nu prezintă un set previzibil de simptome, lucru pe care oamenii de ştiinţă l-au descoperit mai degrabă observând reacţiile copiilor în timp, în loc să îi evalueze o dată sau de două ori în interviuri clinice. Trecerea în revistă a 45 de studii care au urmărit copii abuzaţi sexual timp de până la optsprezece luni a indicat faptul că, deşi aceştia prezentau iniţial simptome de frică şi reacţii sexuale compulsive mai frecvent decât copiii neabuzaţi, „niciun simptom individual nu caracteriza majoritatea copiilor expuşi la abuzuri [şi] aproximativ o treime dintre victime nu prezentau simptome. . . . Aceste rezultate sugerează absenţa unui sindrom specific abuzului sexual la copii."[21] în plus, copiii care nu au fost abuzaţi nu se deosebesc în mod apreciabil de copiii abuzaţi în privinţa modului în care se joacă cu păpuşi detaliate anatomic; organele genitale proeminente sunt destul de interesante. Unii

copii fac lucruri bizare, care nu înseamnă absolut nimic, în afară de faptul că păpuşile nu reprezintă un instrument sigur de diagnostic.[22] într-un studiu coordonat de doi psihologi eminenţi, specialişti în psihologia dezvoltării copilului, Maggie Bruck şi Stephen Ceci, o fetiţă împingea cu forţă un băţ în vaginul păpuşii ca să le arate părinţilor ce i se întâmplase la un consult medical în ziua respectivă.[23] Medicul (care fusese filmat) nu făcuse aşa ceva, dar închipuiţi-vă cum v-aţi simţi dacă v-aţi vedea fetiţa jucân-du-se atât de violent cu o păpuşă, iar un psihiatru v-ar spune cu cea mai mare seriozitate că trebuie să fi fost molestată. N- aţi vrea să-i veniţi doctorului de hac?
Mulţi terapeuţi care au început să se specializeze în abuzul infantil în anii optzeci se simt adesea foarte siguri pe propria capacitate de a determina dacă un copil a fost molestat; până la urmă, în opinia lor, au ani de experienţă clinică în sprijinul propriilor judecăţi. Şi totuşi, studiu după studiu arată că certitudinea lor este nefondată. De exemplu, psihologul clinician

Thomas Hornerşi colaboratorii săi au examinat evaluări furnizate de o echipă de experţi clinicieni într-un caz în care un tată era acuzat de molestarea fiicei lui în vârstă de trei ani. Experţii au revizuit stenograme, s-au uitat la înregistrări cu interacţiuni părinte-copil şi au revizuit rezultatele clinice. Au avut informaţii identice, doar că unii dintre ei erau convinşi că abuzul se întâmplase, pe când ceilalţi erau la fel de convinşi că nu se întâmplase. Apoi, cercetătorii au recrutat alţi 129 de specialişti în sănătate mentală şi i-au rugat să evalueze dovezile în acel caz şi să estimeze care era probabilitatea ca fetiţa să fi fost molestată de tatăl ei, apoi să facă o recomandare în privinţa custodiei. Din nou, rezultatele au variat de la certitudinea că fusese molestată la certitudinea contrară. Unii voiau să-i interzică tatălui s-o mai vadă vreodată, alţii voiau să-i acorde custodie deplină. Experţii care erau înclinaţi să creadă că abuzul sexual este foarte răspândit în familii se grăbeau să interpreteze dovezile ambigue în moduri care le sprijineau credinţa, pe când

scepticii nu. Pentru experţii care nu erau sceptici, spun cercetătorii, „să crezi înseamnă să vezi."[24]

Alte studii despre cât de mult ne putem baza pe predicţiile clinice (şi avem la dispoziţie sute de asemenea predicţii) reprezintă toate veşti generatoare de disonanţă pentru specialiştii în sănătate mentală a căror încredere în sine se sprijină pe credinţa că evaluările lor experte sunt extrem de precise.[25] La acest lucru ne-am referit când am spus că ştiinţa e o modalitate de a controla aroganţa.

„A crede înseamnă a vedea" a fost principiul care a generat fiecare dintre scandalurile creşelor din anii 1980 şi 1990. Exact ca şi în cazul McMartin, fiecare a pornit de la un părinte cu probleme sau de la comentariile excentrice ale unui copil, lucru care a condus la o investigaţie care, la rândul său, a provocat panică. De exemplu, la Wee Care Nursery School din New Jersey, un copil de patru ani aflat în cabinetul medical, unde i se lua temperatura pe cale rectală, a spus: „Asta îmi face educatoarea

[Kelly Michaels] la şcoală."[26] Mama copilului a sesizat agenţia statală pentru protecţia copilului. Agenţia l-a dus pe copil la procuratură şi i-a dat o păpuşă anatomică să se joace. Băiatul şi-a introdus un deget în rectul păpuşii şi a zis că şi altor doi băieţi li se luase temperatura la fel. Părinţilor copiilor de la grădiniţă li s-a spus să caute semne de abuz la copii. Au fost chemaţi profesionişti să intervieveze copiii. Nu după mult timp, copiii au început să pretindă, printre altele, că educatoarea Kelly
Michaelsle lingea unt de arahide de pe organele lor genitale, că i-a făcut să-i bea urina şi să-i mănânce fecalele şi i-a violat cu cuţite, furculiţe şi jucării. Aceste fapte s-ar fi petrecut în timpul orelor de şcoală, pe o perioadă de şapte luni, deşi părinţii veneau şi plecau de acolo când doreau, niciun copil nu se plânsese şi niciunul dintre părinţi nu observase vreo problemă cu propriul copil.
Kelly Michaels a fost găsită vinovată pentru 115 capete de acuzare de abuz sexual şi condamnată la 47 de ani de închisoare. A fost

eliberată după cinci ani, când o curte de apel a decis că mărturia copiilor fusese influenţată de procedurile utilizate în cadrul interviurilor. Cum s-a putut întâmpla aşa ceva? Cu eroarea de confirmare la viteză maximă şi fără frâiele precauţiei ştiinţifice - o combinaţie letală specifică interviurilor copiilor din toate cazurile abuzurilor din creşe. De exemplu, iată cum folosea Susan Kelley - o asistentă de pediatrie care a intervievat copiii în câteva dintre aceste spețe - păpuşi Bert şi Ernie ca să-i „ajute" pe copiii să îşi aducă aminte:

• *Kelley:* Ai vrea să-i spui lui Ernie? *Copil:* Nu.
Kelley: Hai, te rog. *[ton rugător]* Hai, te rog, spune-i lui Ernie. Hai, te rog, spune-mi. Te rog, spune-mi. Ca să putem să te ajutăm. Te rog... Șoptește-i lui Ernie. Te-a atins cineva aici? *[arată spre vaginul păpuşii]*
Copil: Nu.
Kelley: [arătând spre posteriorul păpuşii] Te-a atins cineva pe funduleţ?
Copil: Nu.
Kelley: Ai vrea să-i spui lui Bert?

Copil: Nu m-au atins!
Kelley: Cine nu te-a atins?
Copil: Nu profesoara. Nimeni.
Kelley. Te-a atins pe fundulet vreun om mare, vreun adult? *Copil:* Nu.[27]

„Cine nu te-a atins?" Aici deja intrăm în universul *Catch-22,* marele roman al lui Joseph Heller, în care colonelul cu mustaţă groasă îl întreabă pe Clevinger: „Ce voiai să spui când ai zis că nu putem să te pedepsim?" Clevinger răspunde: „N-am spus că nu puteţi să mă pedepsiţi, domnule colonel" Colonelul: „Când n-ai spus că nu putem să te pedepsim?" Clevinger: „întotdeauna n-am spus că nu puteţi să mă pedepsiţi, domule colonel."

Pe atunci, psihoterapeuţii şi asistenţii sociali chemaţi să conducă astfel de interviuri credeau că acei copii care fuseseră molestaţi, fiind speriaţi sau simţindu-se ruşinaţi, nu vor spune nimănui ce li s-a întâmplat atât timp cât nu vor fi presaţi în mod constant cu întrebări sugestive. în absenţa cercetărilor, aceasta era o presupunere rezonabilă şi, uneori, chiar adevărată. Dar când

se transformă presiunea în coerciţie?
Cercetătorii în psihologie au făcut experimente pentru a investiga fiecare aspect al memoriei şi mărturiilor copiilor: Cum înţeleg copiii ce îi întreabă adulţii? Răspunsurile lor depind oare de vârstă, de abilităţile lor verbale sau de tipul de întrebări? în ce condiţii există o probabilitate mai mare ca aceştia să spună adevărul şi în ce condiţii există o probabilitate mai mare să fie sugestionabili, să spună că ceva s-a întâmplat când de fapt nu s-a întâmplat?[28]
De exemplu, într-un experiment centrat pe copii preşcolari, Sena Garven şi colegii săi au folosit tehnici de interviu bazate pe stenograme ale interviurilor făcute cu copii în cazul McMartin. Un tânăr a venit la grădiniţă şi le-a citit o poveste, apoi le-a dat dulciuri. N-a făcut nimic agresiv, nepotrivit sau ieşit din comun. O săptămână mai târziu, un cercetător i-a chestionat pe copii în legătură cu vizita omului respectiv. Copiilor dintr-un grup le-a adresat întrebări
sugestive, precum: „A împins-o pe educatoare? A aruncat cu cretă în copiii care vorbeau?" Un al

doilea grup a fost chestionat facându- se apel la tehnicile de influenţare folosite de interogatorii din cazul McMartin. De exemplu, le-au spus copiilor ce ar fi spus alţi copii, arătându-se dezamăgiţi dacă răspunsurile erau negative şi lăudând copiii când aceştia aduceau acuzaţii. Din primul grup, copiii au răspuns „da, s-a întâmplat" cam la 15 procente dintre sugestiile false despre vizita bărbatului - nu este un procent mare, dar nici trivial. Din cel de-al doilea grup însă, copiii de trei ani au răspuns „da, s-a întâmplat" la 80 de procente dintre sugestiile false, iar cei între patru şi şase ani au răspuns „da" la aproximativ jumătate dintre sugestii. Aceste rezultate au fost obţinute după ce s-au scurs între cinci şi zece minute de interviu; în cadrul investigaţiilor penale, interviurile se repetau de multe ori, timp de săptămâni sau luni întregi, într-un studiu similar, de data aceasta axat pe copii între cinci şi şapte ani, cercetătorii au descoperit că îi puteau influenţa cu uşurinţă să fie de acord cu întrebări total aberante, de genul: „Deci Paco te-a luat cu avionul?" Faptul şi

mai îngrijorător este că, în scurtă vreme, multe dintre declaraţiile inexacte ale copiilor s-au cristalizat în amintiri stabile, dar false.[29] Cercetările de acest tip le-au permis psihologilor să îşi îmbunătăţească metodele de intervievare a copiilor, astfel încât să-i poată ajuta pe cei care au suferit abuzuri să dezvăluie ce li s-a întâmplat, dar fără a mări sugestibilitatea copiilor care nu le-au suferit. Oamenii de ştiinţă au arătat cum copiii foarte mici, sub cinci ani, nu fac de multe ori diferenţa între ceva ce li s-a spus şi ceva ce li s-a întâmplat. Atunci când preşcolarii trag cu urechea la adulţii care vorbesc despre zvonuri legate de un eveniment oarecare, mulţi dintre ei ajung să creadă că au fost martori la eveniment.[30] în toate aceste studii, cea mai semnificativă descoperire este aceea că adulţii pot influenţa cu foarte mare uşurinţă un interviu atunci când îl conduc având convingerea prealabilă că acel copil a fost molestat. în astfel de cazuri, ei sunt pregătiţi să accepte un singur „adevăr" atunci când le cer copiilor să spună adevărul. Asemenea lui Susan

Kelley, nu acceptă niciodată un „nu" din partea copilului; „nu înseamnă că acel copil neagă sau refulează sau este prea înspăimântat ca să vorbească. Copilul nu poate face nimic ca să- l convingă pe adult că nu a fost molestat. Putem înţelege de ce atât de multe persoane precum Susan Kelley şi atât de mulţi procurori şi părinţi s-au grăbit să presupună ce era mai rău; nimeni nu îşi doreşte să ştie în libertate vreo persoană care molestează copii. Dar nimeni nu ar trebui să îşi dorească să contribuie la condamnarea unui adult nevinovat. Astăzi, după ani de cercetare asupra copiilor, Institutul Naţional al Sănătăţii Copilului şi Dezvoltării Umane, precum şi anumite state, mai ales Michigan, au stabilit noi protocoale pentru asistenţii sociali, poliţie şi alte persoane care realizează interviuri cu copii.[31] Aceste protocoale scot în evidenţă pericolul erorii de confirmare, instruind intervievatorii să testeze ipoteza posibilului abuz şi să nu plece de la presupunerea că ştiu ce s-a întâmplat. Instrucţiunile adoptate ţin cont de faptul că

majoritatea copiilor vor dezvălui cu uşurinţă abuzul real şi că unii dintre ei trebuie îndemnaţi; de asemenea, instrucţiunile atrag atenţia cu privire la folosirea unor tehnici despre care se ştie că produc mărturii false.

Această trecere de la atitudinea lipsită de gândire critică, de tipul „să credem copiii", la gândirea de tipul „să înţelegem copiii" reflectă recunoaşterea faptului că specialiştii în sănătate mintală trebuie să gândească mai mult ca nişte oameni de tiinţă şi mai puţin ca nişte militanţi, cântărind toate dovezile î mod corect şi luând în considerare posibilitatea că bănuielile ar putea fi nefondate. în caz contrar, nu servesc cauza justiţiei, ci pe cea a autojustificării.

Ştiinţă, scepticism şi autojustificare

Atunci când Judith Herman, o psihiatră eminentă, a publicat *Father- Daughter Incest,* în 1981, pacientele descrise de ea îşi aduceau aminte cu mare claritate ce li s-a întâmplat. în acea perioadă, clinicienele feministe, precum Herman, desfăşurau o activitate importantă în efortul de a face publicul conştient de viol,

abuzuri împotriva copiilor, incest şi violenţă conjugală. Nu pretindeau că pacientele refulaseră amintiri; acele femei spuneau că optaseră să păstreze tăcerea de frică şi de ruşine şi pentru că nu le-ar fi crezut nimeni. Dacă ne uităm în indexul cărţii, nici măcar nu găsim termenul „refulare". Şi totuşi, în decurs de zece ani, Herman avea să devină o susţinătoare a mişcării amintirilor recuperate. Prima propoziţie din cartea publicată de aceasta în 1992, *Trauma and Recovery,* este: „Reacţia obişnuită faţă de atrocităţi este să le alungăm din conştiinţă". Cum au trecut Herman şi alţi clinicieni cu vastă experienţă de la credinţa că experienţele traumatizante sunt rareori sau deloc uitate la credinţa că această reacţie este una „obişnuită"? Pas cu pas.

Să spunem că eşti un terapeut profund dedicat drepturilor şi siguranţei femeilor şi copiilor. Te consideri un practician priceput şi plin de compasiune. Ştii cât de greu a fost să convingi politicienii şi publicul să ia în serios problemele femeilor şi copiilor. Ştii cât de greu le-a fost

femeilor brutalizate să rupă tăcerea. Acum începi să auzi despre un fenomen nou: în cadrul terapiei, femeile recuperează brusc amintiri care fuseseră refulate toată viaţa, amintiri ale unor evenimente oribile. Aceste cazuri apar la talk-show-uri, la conferinţele la care te duci şi într-o sumedenie de cărţi, mai ales în cartea de mare popularitate *The Courage to Heal.* Este adevărat că autoarele cărţii, Elen Bass şi Laura Davis, nu aveau niciun fel de pregătire în psihoterapie şi cu atât mai puţin în ştiinţă, lucru pe care îl recunoşteau deschis. „Nimic din ceea ce vă prezentăm aici nu se bazează pe teorii psihologice", explică Bass în prefaţă, dar această ignoranţă cu privire la psihologie nu le-a împiedicat să se definească drept vindecătoare şi experte în abuz sexual, pe baza atelierelor pe care le ţinuseră.[32] Au alcătuit o listă de simptome, susţinând că oricare dintre ele sugerează că femeia respectivă a fost victima incestului; printre simptomele enumerate se află inclusiv următoarele: se simte neajutorată şi lipsită de motivaţie; are tulburări de alimentaţie

sau probleme sexuale; în adâncul său, simte că ceva nu este în regulă cu ea; simte nevoia să fie perfectă tot timpul; se simte prost, se simte murdară şi ruşinată. Să presupunem că eşti terapeut şi lucrezi cu femei ce prezintă unele dintre aceste probleme. Ar trebui să presupui că motivul principal îl reprezintă ani de incest refulat din memorie?

lată-te în vârful piramidei, unde trebuie să iei o decizie: să te laşi dus de valul amintirilor recuperate sau să rămâi pe mal. Majoritatea specialiştilor în sănătatea mentală au fost sceptici şi nu au luat-o pe această cale. Dar o bună parte dintre terapeuţi - între un sfert şi o treime, conform unor studii[33] - au făcut acel prim pas în direcţia credinţei şi, având în vedere bucla închisă a practicii clinice, putem înţelege cât de uşor le-a fost să facă acest lucru. Cei mai mulţi nu aveau pregătirea în spiritul sceptic de tipul „arătaţi-mi datele". Nu ştiau de exis-enţa erorii de confirmare, aşa că nu le-a trecut prin cap că Bass şi Davis găseau dovezi de incest în orice simptom manifestat de o femeie, ba chiar şi în

faptul că nu aveau simptome. Le lipsea aprecierea profundă a importanţei grupurilor de control, aşa că era puţin probabil să se întrebe câte femei nemolestate aveau totuşi tulburări de alimentaţie sau se simţeau neajutorate şi nemotivate.[34] N-au stat să se gândească ce alte motive, în afară de incest, s-ar putea afla la baza problemelor sexuale ale clientelor lor.

Chiar şi unii dintre practicienii sceptici au avut reţineri în a opri acest avânt prin afirmaţii critice la adresa colegilor lor sau a femeilor care veneau cu asemenea relatări. Este deranjant - disonant - să îţi dai seama că anumiţi colegi pătează profesia cu idei stupide sau periculoase. Este jenant - disonant - să îţi dai seama că nu tot ce spun femeile sau copiii este adevărat, mai ales după atâtea eforturi de a convinge femeile abuzate să rupă tăcerea şi de a face lumea să admită problema abuzului la copii. Unii terapeuţi se temeau că a pune la îndoială probabilitatea recuperării amintirilor putea submina credibilitatea femeilor care fuseseră într-adevăr molestate sau violate. Unii se temeau că a

critica mişcarea amintirilor recuperate ar da apă la moară şi ar furniza sprijin moral agresorilor sexuali şi antifeminiştilor. Iniţial, nu aveau cum să-şi dea seama că urma să erupă o panică naţională în legătură cu fenomenul abuzului sexual şi că mulţi oameni nevinovaţi vor fi luaţi pe sus, în goana după vinovaţi. Cu toate acestea, prin tăcerea lor din timpul acestor întâmplări, nu faceau decât să îşi grăbească alunecarea în josul piramidei.
Astăzi, unii dintre psihoterapeuţii care s-au alăturat mişcării amintirilor recuperate continuă să facă ce au făcut ani de zile, ajutându-şi clienţii să îşi descopere amintiri „refulate", (însă majoritatea au devenit mai precauţi, de teama proceselor.) Alţii au încetat treptat să se concentreze asupra amintirilor incestuoase refulate ca explicaţie principală a problemelor clienţilor; a încetat să mai fie la modă, tot aşa cum, cu decenii în urmă, a încetat moda invidiei de penis, a frigidităţii sau a bolii psihice a masturbării. Lumea renunţă la o anumită obsesie când aceasta îşi pierde din popularitate

şi se agaţă de următoarea, fără să se întrebe unde au dispărut toate acele cazuri de incest refulat. Poate că au şi auzit pe undeva că există controverse, dar le este mai uşor să se ţină de ce au făcut dintotdea-una şi eventual să mai adauge o tehnică nouă, pe care să o urmeze. Este neîndoielnic însă că practicienii care ar avea cea mai gravă disonanţă de rezolvat sunt psihologii şi psihiatrii care au fost vârf de lance în mişcarea amintirilor recuperate. Mulţi dintre ei au în spate o pregătire impresionantă. Mişcarea le-a adus mare faimă şi mult succes. Erau cap de afiş la conferinţele de specialitate. Erau chemaţi (şi încă sunt chemaţi) să depună mărturie la tribunal pentru a se stabili dacă un copil a suferit abuzuri sau dacă amintirile recuperate ale unui reclamant sunt de încredere; şi, după cum am văzut, îşi lansau de obicei judecăţile dând dovadă de un înalt grad de încredere. Pe măsură ce se acumulau dovezi ştiinţifice care arătau că au greşit, câte şanse credeţi că ar fi existat ca ei să le fi adoptat cu braţele deschise şi să fi fost recunoscători

pentru toate studiile despre memorie şi despre mărturiile copiilor, studii care le- ar putea îmbunătăţii practica? Dacă ar fi făcut acest lucru, ar fi fost nevoiţi să conştientizeze că le-au făcut rău tocmai femei-or şi copiilor pe care încercau să-i ajute. Le-a fost mult mai uşor să rămână dedicaţi aceloraşi idei, respingând cercetarea ştiinţifică drept ¡relevantă în practica clinică. Şi din clipa în care au făcut acel prim pas autojustificativ, n-au mai putut face cale întoarsă fără dificultăţi psihice enorme.
Astăzi, aflaţi la baza piramidei, la kilometri întregi distantă de colegii lor cu orientare ştiinţifică, după ce au dedicat două decenii promovării unei forme de terapie descrisă de Richard McNally ca „cea mai mare catastrofă din domeniul sănătăţii mentale de la lobotomie încoace"[35], majoritatea clinicienilor din domeniul recuperării amintirilor rămân la fel de devotaţi propriilor credinţe. Cum şi-au redus ei disonanţa?
O metodă răspândită este minimalizarea dimensiunilor problemei şi a pagubelor

provocate. Psihologul clinician John Briere, unul dintre primii susţinători ai terapiei amintirilor recuperate, a recunoscut până la urmă, în cadrul unei conferinţe, că numărul de amintiri recuperate în anii 1980 s-ar putea să fi fost cauzat, cel puţin parţial, de terapeuţi „excesiv de entuziaşti" care au încercat în mod necuvenit să „extragă amintiri din creierul [clienţilor]". S-au făcut greşeli, dar de către ei. Numai de către unii dintre ei, a adăugat el imediat. Amintirile recuperate false sunt rare, a spus el; amintirile refulate adevărate sunt mult mai frecvente.[36] Alţii reduc disonanţa dând vina pe victimă. Colin Ross, un psihiatru care a câştigat faimă şi a făcut avere afirmând că amintirile refulate legate de abuz duc la tulburare de personalitate multiplă, a recunoscut până la urmă că „indivizii cu grad ridicat de sugestibilitate pot avea amintiri elaborate de propria minte datorită unor tehnici inadecvate de terapie". Dar, întrucât „memoria umană normală este profund supusă greşelii", Ross a conchis că „amintirile false sunt normale din punct d< vedere biologic şi, prin

urmare, nu sunt neapărat vina terape utului."
Terapeuţii nu creează amintiri false în mintea clienţilor pentru că terapeuţii nu sunt decât „consultanţi".[37] Prin urmare, dacă un client scoate la iveală o amintire greşită, vina este a clientului.
Clinicienii cei mai dedicaţi ideologic reduc disonanţa împuşcând mesagerul. Spre sfârşitul anilor 1990, când mulţi psihiatri şi psihoterapeuţi erau condamnaţi pentru malpraxis întrucât folosiseră metode coercitive, iar tribunalele dădeau sentinţe împotriva lor în cazuri care implicau aşa-zise amintiri recuperate, D. Corydon
Hammond, în cadrul unei convenţii, îşi sfătuia colegii clinicieni astfel: „Cred că ar fi timpul ca cineva să declare deschis sezonul de vânătoare împotriva cercetătorilor şi.a mediului academic. în Statele Unite şi mai ales în Canada, lucrurile au devenit atât de extreme cu cei din mediul academic care susţin ideea că amintirile sunt false, încât cred că a sosit timpul ca specialiştii clinicieni să înceapă să îi acuze de malpraxis

ştiinţific pe cercetători şi pe redactorii jurnalelor de specialitate - şi pot să adaug că majoritatea acestora nu au asigurare de malpraxis."[38] Unii clinicieni, psihiatri şi psihologi au urmat sfatul lui Hammond, hărţuind redactorii jurnalelor şi cercetătorii cu scrisori care pretindeau în mod fals încălcări etice de partea oamenilor de ştiinţă care studiau memoria şi mărturiile copiilor, şi intentau procese de intimidare ca să blocheze publicarea articolelor şi a cărţilor critice. Niciunul dintre aceste eforturi nu a reuşit să închidă gura oamenilor de ştiinţă.[39]

Şi, în fine, mai există un mod de a reduce disonanţa: respingerea cercetării ştiinţifice ca făcând parte dintr-o opoziţie faţă de copiii abuzaţi şi faţă de supravieţuitoarele incestului. Ultima secţiune din partea a treia a cărţii *TJie Courage to Heal* este intitulată „în cinstea adevărului: răspunsul la opoziţie". Dar nu există nicio secţiune numită „în cinstea adevărului: am făcut nişte greşeli uriaşe".[40]

Aproape niciun psihoterapeut care a practicat terapia recuperării amintirilor nu a recunoscut că

a greşit. Desigur, poate că le este teamă că vor fi daţi în judecată. Dar dacă ne uităm la puţinii care au admis în public că au greşit, ne dăm seama cât de greu le-a fost să iasă din cochilia protectoare a autojustificării. Pentru Linda Ross a fost nevoie să se sustragă din bucla închisă a şedinţelor private de terapie şi să se confrunte personal cu părinţii ale căror vieţi fuseseră distruse de acuzaţiile propriilor fiice. Una dintre cliente a dus-o la o întâlnire a părinţilor acuzaţi. Ross şi-a dat seama brusc că o poveste spusă de clientă în cadrul şedinţelor de terapie - relatare care păruse bizară, dar plauzibilă - multiplicată într-o sală plină de poveşti similare părea acum fantasmagorică. „Oferisem atât de mult sprijin femeilor şi amintirilor lor reprimate", a spus ea, „dar nicio clipă nu m-am gândit cum fusese pentru părinţi. Atunci mi-am dat seama cât de penibil suna. Mi s-a prezentat un cuplu în vârstă şi soţia mi-a spus că fiica lor îl acuzase pe soţul ei că omorâse trei oameni. . . . Durerea de pe faţa părinţilor era atât de vie. Iar singurul fir comun era acela că fiicele lor făcuseră terapie

[de recuperare a amintirilor]. În ziua aceea nu m-am mai simţit atât de mândră de mine şi de profesia mea."

După acea întâlnire, a spus Ross, s-a trezit de multe ori în miez de noapte, „plină de groază şi durere", pe măsură ce cochilia se fisura. Era îngrijorată că va fi dată în judecată, dar cel mai des „pur şi simplu mă gândeam la acei părinţi care voiau să-şi recapete copiii". Şi-a sunat foştii clienţi încercând să îşi dea seama cât de mult rău făcuse şi şi-a schimbat metodele în cadrul terapiei. într-un interviu acordat pentru National Public Radio, la emisiunea *This American Life,* găzduită de Alix Spiegel, Ross a povestit cum şi-a însoţit una dintre cliente la o întâlnire cu părinţii acesteia, a căror casă fusese practic distrusă de poliţie în căutarea unui cadavru pe care fiica şi- l amintise în terapie.'[1] Nu s-a găsit niciun cadavru, exact cum nu s- au găsit nici camere de tortură la creşa McMartin. „Aşa că am avut şansa să le spun ce rol am jucat", a continuat Ross. „Şi să îi asigur că înţeleg perfect cât de greu le va fi, pentru tot restul vieţii, să

găsească puterea de a mă ierta. Am mai adăugat că sunt profund conştientă de faptul că am mare nevoie de iertarea lor."
La finalul interviului, Alix Spiegel a spus: „Nu mai există aproape nimeni ca Linda Ross - terapeuţi care să vorbească public despre experienţa lor, să-şi recunoască vina sau să încerce să-şi dea seama cum s-a ajuns la o astfel de situaţie. Bizar este că, pentru prima dată, experţii păstrează tăcerea."
CAPITOLUL 5
Lege şi dezordine
Cred că este foarte dificil pentru orice procuror [să-şi recunoască greşelile şi] să spună: „Băi, i-am luat tipului ăstuia douăzeci şi cinci de ani din viaţă. Ajunge".
Dale M. Rubin, avocatul lui Thomas Lee Goldstein
Thomas Lee Goldstein, student şi fost puşcaş marin, a fos condamnat în 1980 pentru o crimă pe care nu o comisese şi ; petrecut următorii douăzeci şi patru de ani în închisoare. Singura lui greşeală fusese că se aflase în locul nepotrivit, la momentul nepotrivit. Deşi locuia aproape de

victimă, poliţia nu a găsit nicio dovadă materială care să-l asocieze pe Goldstein cu crima: nici armă, nici amprente, nici sânge. Nu avea niciun mobil. A fost condamnat pe baza mărturiei unui informator din închisoare, numit în mod ironic Edward Fink', care fusese arestat de treizeci şi cinci de ori, avea trei condamnări penale la activ şi era dependent de heroină. în zece cazuri diferite, acesta depusese mărturie că acuzatul i se spovedise cât fuseseră închişi în aceeaşi celulă. (Un psiholog l-a descris pe Fink drept „un escroc cu tendinţa de a trata faptele ca pe ceva elastic".) Fink a minţit sub jurământ şi a negat că i se ofe-

* „Fink" este un termen argotic învechit care desemnează un informator al poliţiei - n. tr.

rise reducerea sentinţei în schimbul mărturiei. Singurul argument al procurorilor în cadrul acelui caz era un martor ocular, Lora Campbell, care l-a identificat pe Goldstein ca fiind ucigaşul după ce poliţia a asigurat-o, în mod fals, că Goldstein nu trecuse testul cu detectorul de minciuni. Niciunul dintre ceilalţi cinci martori oculari nu l-a

identificat pe Goldstein, iar patru dintre ei au spus că ucigaşul era „de culoare sau mexican". Campbell şi-a retras ulterior mărturia, spunând că fusese „un pic prea nerăbdătoare" să ajute poliţia spunându-le ce voiau să audă. Prea târziu. Goldstein a fost condamnat pentru crimă la închisoare pe viaţă, fără drept de eliberare condiţionată, timp de douăzeci şi şapte de ani. De-a lungul anilor, cinci judecători federali au fost de acord că procurorii îl privaseră pe Goldstein de dreptul la un proces echitabil deoarece nu dezvăluiseră apărării că făcuseră un aranjament cu
Fink; dar Goldstein a rămas mai departe în închisoare. Până la urmă, în februarie 2004, un judecător de la Curtea Superioară din California a anulat cazul, „pentru promovarea justiţiei", invocând lipsa de probe şi „natura sa canceroasă" - faptul că era bazat pe un informator profesionist care comisese sperjur. Chiar şi aşa, Procuratura din Los Angeles a refuzat să recunoască faptul că făcuse o greşeală. La câteva ore distanţă, au adus noi

acuzări împotriva lui Goldstein, i-au stabilit cauţiunea la un milion de dolari şi au anunţat că urmau să-l trimită din nou în judecată pentru crimă. „Sunt foarte sigur că el este făptuitorul", a spus procurorul-şef adjunct Patrick Connolly. După două luni, Procuratura a admis că nu are nicio probă împotriva lui Goldstein şi l-a eliberat.

X- X- X-

în noaptea de 19 aprilie 1989, femeia care a ajuns să fie cunoscută drept Alergătoarea din Central Park a fost violată brutal şi ucisă cu un obiect contondent. Poliţia a arestat în foarte scurt timp patru adolescenţi de culoare şi unul hispanic, din Harlem, care în acel moment se aflau în parc şi care atacau şi bruscau trecătorii la întâmplare. Nu fără motiv, poliţia i-a considerat suspecţi în atacul împotriva alergătoarei, l-au reţinut pe adolescenţi şi i-au interogat intens între paisprezece şi treizeci de ore. Băieţii, cu vârste cuprinse între paisprezece şi şaisprezece ani, au sfârşit prin a mărturisi crima, dar au făcut mai mult de atât: au dat detalii sinistre despre fapta respectivă. Unul

dintre băieţi a reprodus modul în care trăseseră pantalonii victimei. Altul a povestit cum i-au tăiat cămaşa cu un cuţit şi cum un membru al găştii a lovit-o în cap în mod repetat cu o piatră. Altul şi-a exprimat remuşcarea pentru „primul său viol", spunând că a fost presat de ceilalţi să o facă, şi a promis că nu va mai face niciodată aşa ceva. Deşi nu exista nicio probă materială care să îi asocieze cu crima - nu se găsise la faţa locului spermă, sânge sau ADN aparţinând acuzaţilor -, mărturisirile acestora au convins poliţia, juriul, experţii crimino-logi şi publicul că făptaşii fuseseră prinşi. Donald Trump a cheltuit 80.000 de dolari pe publicitate în ziare ca să încurajeze publicul să ceară pedeapsa cu moartea.[1]

Şi totuşi adolescenţii erau nevinovaţi. Treisprezece ani mai târziu, un infractor numit Matias Reyes, aflat în închisoare pentru trei violuri cu jaf şi un viol cu omor, a recunoscut că el, de unul singur, comisese crima. A dezvăluit detalii pe care nu le ştia nimeni, iar adn-u! lui corespundea cu cel prelevat din corpul victimei

şi de pe ciorapul acesteia. Procuratura din Manhattan, condusă de Robert M. Morgenthau, a făcut investigaţii timp de aproape un an şi nu a găsit nicio legătură între Reyes şi băieţii care fuseseră condamnaţi. Procuratura a sprijinit cererea apărării de anulare a sentinţelor băieţilor, iar în 2002 cererea a fost aprobată. Dar decizia lui Morgenthau a fost atacată cu furie de foşti procurori din propriul său birou şi de ofiţerii de poliţie care lucraseră la investigaţia iniţială, care au refuzat să creadă că băieţii erau nevinovaţi.[2] Păi nu mărturisiseră?

în 1932, Edwin Borchard, profesor la Yale, a publicat *Convicting the Innocent: Sixty-five Actual Errors of Criminl Justice* („Condamnarea nevinovaţilor: şaizeci şi cinci de erori reale în justiţia penală"). Dintre cele 65 de cazuri investigate de Borchard, opt erau crime, deşi presupusa victimă apăruse ulterior, cât se poate vie. Aţi crede că aceasta este o dovadă concludentă că poliţia şi procurorii făcuseră greşeli grave, şi totuşi un procuror i-a spus lui Borchard: „Nevinovăţii nu sunt niciodată

condamnaţi. Nu vă faceţi griji, nu se întâmplă niciodată. .. Este imposibil".
Apoi a apărut adn-u1. începând cu 1989, primul an în care testele adn au avut drept rezultat eliberarea unui deţinut nevinovat, publicul s-a confruntat în mod repetat cu dovezi că, departe de a fi o imposibilitate, condamnarea nevinovaţilor este un fenomen mult mai obişnuit decât ne temeam. Innocence Project, înfiinţat de Barry Scheck şi Peter J. Neufeld, ţine o evidenţă pe internet, aflată în desfăşurare, a sutelor de oameni trimişi la închisoare pe nedrept pentru crimă sau viol şi care ulterior au fost disculpaţi, cel mai des cu ajutorul testelor adn, dar şi cu alte tipuri de probe, precum identificarea eronată de către martorii oculari.[3] Desigur, exonerările
în cazurile cu condamnare la moarte au parte de cea mai mare atenţie din partea publicului, dar numărul de condamnări eronate pentru infracţiuni mai puţin grave este, de asemenea, alarmant. După un studiu cuprinzător al cazurilor penale în care persoana condamnată a fost

exonerată, profesorul de drept Samuel R. Gross şi colaboratorii săi au conchis că, „dacă am fi evaluat sentinţele cu condamnare la închisoare dând dovadă de aceeaşi meticulozitate cu care tratăm condamnările la moarte, atunci în ultimii cincisprezece ani am fi avut *peste 28.500 de exonerări în cazurile cu pedepse mai mici decât cea cu moartea,* faţă de cele 255 care au avut loc de fapt".[4]

Aceste informaţii produc o disonanţă deranjantă pentru orice persoană care doreşte să creadă că sistemul funcţionează. Rezolvarea ei este destul de dificilă pentru cetăţeanul obişnuit, dar, dacă faci parte din sistemul judiciar, motivaţia de a justifica greşelile sistemului - ca să nu mai vorbim de justificarea propriilor tale greşeli - va fi imensă. Psihologul social Richard Ofshe, expert în psihologia mărturiilor false, a făcut la un moment dat observaţia că a condamna pe nedrept o persoană este „una dintre cele mai grave greşeli profesionale pe care le poţi face - ca un medic care amputează braţul greşit".[5]

Să spunem că ţi se aduc dovezi că ai amputat braţul greşit: că ai trimis la închisoare persoana care nu trebuie. Ce faci? Prima tendinţă este să negi greşeala, din motivul evident că vrei să îţi protejezi slujba, reputaţia şi colegii. în plus, dacă eliberezi pe cineva care ulterior comite un delict grav sau dacă eliberezi un nevinovat, dar care a fost încarcerat în mod eronat pentru o infracţiune oribilă, precum molestare de minori, publicul revoltat ar putea să te blameze pentru asta, să te critice că nu ai fost destul de dur cu infracţionalitatea.[6] Ai o sumedenie de stimulente externe pentru a nega că ai făcut o greşeală, dar şi un stimulent interior foarte puternic. Vrei să te consideri o persoană onorabilă şi competentă, care nu ar condamna niciodată pe cine nu trebuie. Dar cum ai putea crede că ai prins pe cine trebuie când eşti pus în faţa unor noi dovezi contrarii? Pentru că te convingi pe tine însuţi că dovezile sunt proaste şi, în plus, este vorba de un om rău; chiar dacă nu a comis delictul respectiv, sigur a comis el un altul. Alternativa, adică faptul că ai trimis un om nevinovat la

închisoare pentru cincisprezece ani, este atât de antitetică faţă de perspectiva pe care o ai asupra propriei competenţe, încât vei face acrobaţii mentale ca să te convingi că este imposibil să fi făcut o asemenea gafa.
Cu fiecare persoană nevinovată eliberată pe baza dovezilor ADN, publicul aproape că aude cum se învârt rotiţele mentale ale procurorilor, poliţiştilor şi judecătorilor care se străduiesc să-şi rezolve disonanţa. Una dintre strategii este să pretindă că majoritatea acestor cazuri nu reflectă *condamnări* eronate, ci *graţieri* eronate: faptul că un deţinut este exonerat nu înseamnă că este nevinovat. Şi chiar dacă persoana este nevinovată, foarte rău, dar condamnările eronate se întâmplă extrem de rar şi sunt un preţ acceptabil pentru sistemul superb pe care îl avem. Problema reală este că prea mulţi infractori sunt eliberaţi din motive ce ţin de procedură sau scapă de justiţie pentru că sunt destul de bogaţi să angajeze echipe bine plătite de avo-caţi. După cum a spus Joshua Marquis, un procuror din Oregon şi un fel de apărător

profesionist al sistemului penal, „americanii ar trebui să se îngrijoreze mai mult pentru graţierile greşite decât pentru condamnările greşite".[7] Când Centrul pentru Integritate Publică, o organizaţie apolitică, a publicat un raport conţinând 2012 cazuri documentate de abateri de la urmărirea penală comise de procurori, abateri care au condus la condamnări eronate, Marquis a respins cifrele şi ideea că problema ar putea avea o proporţie „epidemică". „Adevărul este că asemenea încălcări ar putea fi mai degrabă descrise drept episodice", a scris el, „cazurile respective fiind suficient de rare încât să merite o atenţie considerabilă din partea tribunalelor şi mass-mediei."

Când se comit greşeli sau când se înregistrează abateri, a adăugat Marquis, sistemul are multe proceduri de autocorec-tare, care le rezolvă imediat. De fapt - îşi arată el îngrijorarea -, dacă începem să umblăm la sistem pentru a face ajustări menite să reducă rata de condamnări eronate, vom ajunge să graliem prea mulţi

oameni vinovaţi. Această afirmaţie reflectă logica perversă a autojustificării.
Atunci când o persoană nevinovată este condamnată pe nedrept, vinovatul *real* rămâne în libertate. „Dintre toate profesiile juridice", pretinde Marquis, „numai procurorul este dedicat adevărului - chiar dacă asta înseamnă că îşi va sabota singur cazul."[8] Este un sentiment admirabil, care reduce disonanţa şi dezvăluie problema subiacentă mult mai bine decât conştientizează Marquis. De fapt, procurorii nu îşi vor sabota propriile cazuri atunci când trebuie tocmai pentru că au impresia că se află pe urmele adevărului; pentru că, mulţumită autojustificării, sunt puţine cazurile în care consideră că trebuie să facă acest lucru.
Nici nu este nevoie să fii un procuror corupt şi ticălo pentru a gândi astfel. Rob Warden, director executiv al Centrului pentru Condamnări Nedrepte de la Facultatea de Drept a Universităţii Northwestern, a observat cum funcţionează disonanţa la procurorii pe care îi considera oameni „fundamental buni" şi

onorabili, care vor să facă lucruri bune. La un moment dat, într-o şedinţă în care a fost exonerat un condamnat, Jack O'Malley, procurorul cazului, îi tot spunea lui Warden: „Dar cum este posibil? Cum este posibil să se întâmple aşa ceva?" Warden a spus: „Nu pricepea. Chiar nu înţelegea. Iar Jack O'Malley chiar era un om bun". Şi totuşi procurorii nu pot trece peste faptul că se văd pe sine, împreună cu poliţiştii, drept personajele pozitive, pe când acuzaţii sunt personajele negative. După cum spunea Warden: „Intri în sistem şi ajungi să devii foarte cinic. Oamenii te mint peste tot. Apoi dezvolţi o teorie despre
infracţiune care conduce la ceea ce se numeşte vedere-tunel. După ani şi ani de zile, apar dovezi covârşitoare că tipul era nevinovat. Iar tu începi să te gândeşti: «Stai puţin. Fie dovezile astea covârşitoare sunt eronate, fie eu am comis o eroare - şi este imposibil să fi greşit, pentru că sunt un om bun». Este un fenomen psihologic pe care l- am văzut de nenumărate ori".[9]

Acest fenomen este autojustificarea. De nenumărate ori, pe măsură ce treceam în revistă istoria condamnărilor în America, am constatat că autojustificarea poate mări probabilitatea nedreptăţii la fiecare pas al procesului care duce de la arest la condamnare. Poliţia şi procurorii folosesc metode dobândite din experienţa de o viaţă pentru a identifica un suspect şi a construi un dosar pentru condamnare. De obicei au dreptate. Din nefericire, aceleaşi metode pot mări riscul de a cerceta suspectul greşit, ignorând dovezi care ar putea duce la lt suspect, ceea ce le măreşte angajamentul faţă de o decizie jreşită, refuzând astfel să îşi recunoască mai târziu greşeala. Pe măsură ce procesul continuă, cei angrenaţi în efortul de condamnare a suspectului iniţial devin de multe ori tot mai convinşi că au prins persoana care trebuie şi tot mai dedicaţi obţinerii unei condamnări. îndată ce persoana ajunge la închisoare, *faptul acesta este suficient pentru a justifica tot ce am făcut pentru a-l încarcera.* în plus, judecătorul şi juriul au fost de

acord cu noi, nu-i aşa? Autojustificarea nu numai că aruncă oameni nevinovaţi în închisoare, ci se asigură totodată că aceştia vor rămâne acolo.

Anchetatorii

în dimineaţa zilei de 21 ianuarie 1998, în Escondido, California, Stephanie Crowe, în vârstă de doisprezece ani, a fost găsită moartă în dormitorul ei, înjunghiată. în noapte precedentă, vecinii sunaseră la poliţie ca să raporteze temeri cu privire la un vagabond din cartier care se comporta ciudat - un om numit Richard Tuite, un schizofrenic care urmărea femei şi pătrundea prin efracţie în casele lor. Cu toate astea, detectivii din Escondido şi o echipă FBI de la Unitatea de Analiză Comportamentală au tras aproape imediat concluzia că crima fusese săvârşită de cineva apropiat victimei. Ştiau că majoritatea crimelor sunt săvârşite de cineva înrudit cu victima, nu de către spărgători bolnavi mental.

Ca urmare, detectivii, în special Ralph Claytorşi Chris McDonough, şi-au îndreptat atenţia către fratele lui Stephanie, Michael, în vârstă de

paisprezece ani la acel moment. Michael, care avea febră, a fost interogat fără ştirea părinţilor şi fără pauză, timp de trei ore la prima şedinţă şi timp de şase ore la următoarea. Detectivii l-au minţit: i-au spus că au găsit sângele lui Stephanie în camera lui, că aceasta avea în mână fire de păr de-ale lui, că trebuie să o fi omorât cineva
din casă, din moment ce toate uşile şi ferestrele erau încuiate, că hainele lui erau pline de sângele lui Stephanie şi că picase testul computerizat de analiză a stresului vocal. (Aceasta este o tehnică pseudoştiinţifică ce susţine că identifică persoanele care mint prin măsurarea „microvibraţiilor" din vocea lor. Nimeni nu a demonstrat ştiinţific existenţa acestor microvibraţii sau validitatea acestei metode.[10]) Deşi Michael le-a spus în mod repetat că nu îşi amintea să fi comis crima şi nu le-a dat niciun fel de detalii - de exemplu, ce făcuse cu arma crimei -, până la urmă a mărturisit că îşi ucisese sora într-o criză de gelozie. La câteva zile distanţă, poliţia i-a arestat şi pe prietenii lui

Michael, Joshua Treadway şi Aaron Houser, ambii în vârstă de cincisprezece ani. După două interogatorii care au durat 22 de ore, Joshua Treadway a produs o poveste elaborată despre cum cei trei complotaseră să o ucidă pe Stephanie.
în ajunul procesului, într-o turnură dramatică de evenimente, sângele lui Stephanie a fost găsit pe tricoul purtat de vagabondul Richard Tuite în noaptea crimei. Această dovadă l-a forţat pe procurorul-şef de atunci, Paul Pfingst, să îi scoată de sub acuzare pe adolescenţi, deşi, după cum a spus acesta, era convins că sunt vinovaţi datorită mărturisirilor făcute; prin urmare, a refuzat să-l acuze pe Tuite. Detectivii care îi anchetaseră pe băieţi, Claytor şi McDonough, nu au încetat niciodată să fie convinşi că puseseră mâna pe adevăraţii ucigaşi. Au publicat o carte din banii lor, pentru a-şi justifica procedurile şi convingerile. în volum, au pretins că Richard Tuite fusese un ţap ispăşitor, un vagabond care a ajuns pionul politicienilor, al presei, al celebrităţilor, al

avocaţilor angajaţi de familiile băieţilor „pentru a muta vina de la clienţii lor pe umerii acestuia".[11] Adolescenţii au fost eliberaţi, iar cazul i-a fost transferat unui alt detectiv din departament, Vie Caloca, pentru a fi clasat. în ciuda opoziţiei din partea poliţiei şi a procuraturii, Caloca a redeschis investigaţia de unul singur. Unii poliţişti au încetat să-i vorbească; un judecător l-a mustrat pentru că facea valuri; procurorii i-au ignorat cererile de asistenţă. A trebuit să ceară un ordin special de la tribunal pentru a obţine dovezile necesare de la un laborator criminalistic. Caloca a perseverat şi, în final, a compilat un raport de 300 de pagini în care facea o listă cu „speculaţiile, judecăţile greşite şi dovezile neconcludente" folosite în dosarul împotriva lui Michael Crowe şi a prietenilor acestuia. Deoarece Caloca nu făcuse parte din echipa iniţială de anchetatori şi nu trăsese concluzii premature, dovezile care îl implicau pe Tuite nu îi produceau disonanţă. Nu erau decât dovezi.

Caloca a trecut peste capul procuraturii locale şi a dus dovezile la procuratura generală a statului California din Sacramento. Acolo, procurorul general adjunct David Drulin-ger a aprobat punerea sub acuzare a lui Tuite. în mai 2004, la şase luni după ce fusese trecut cu vederea de anchetatori ca fiind un simplu spărgător inept, Richard Tuite a fost găsit vinovat de uciderea lui Stephanie Crowe. Drulinger a avut critici aspre la adresa anchetei iniţiale efectuate de detectivii din Escondido. „S-au dus într-o direcţie complet greşită, în detrimentul tuturor", a spus el. „Nu am putut pricepe cum de nu s-au concentrat asupra domnului Tuite."[12]
Dar acum putem pricepe. Pare ridicol că detectivii nu s-au răzgândit sau nu au avut nicio clipă de îndoială atunci când sângele lui Stephanie a fost găsit pe tricoul lui Tuite. Dar, odată ce detectivii se convinseseră de vinovăţia lui Michael şi a prietenilor acestuia, au început să alunece pe piramida deciziei, autojustificând fiecare etapă până la bază.

Să o luăm de la vârf, cu procedura iniţială a identificării suspectului. Mulţi detectivi fac exact ceea ce avem cu toţii tendinţa să facem când auzim pentru prima dată despre o crimă: decidem în mod impulsiv ce s-a întâmplat, apoi potrivim dovezile pentru a ne sprijini concluziile, ignorând sau dând la o parte dovezile contrarii. Psihologii sociali au studiat pe larg acest fenomen punând oameni să joace rolul de juraţi pentru a observa ce factori le influenţează deciziile, într-un astfel de experiment, juraţii au ascultat înregistrarea unui proces de crimă reprodus de actori, apoi au fost întrebaţi cum ar fi votat şi de ce. în loc să ia în considerare şi să cântărească posibilele verdicte în lumina dovezilor, majoritatea au început să încropească o poveste despre ce s-a întâmplat, apoi, pe măsură ce se prezentau dovezile la pseudo-proces, acceptau numai dovezile care sprijineau perspectiva lor preconceptă asupra evenimentelor. Cei care ajunseseră la o concluzie încă de la început erau, de asemenea, cei mai încrezători în decizia lor şi erau mai

înclinaţi să voteze pentru un verdict extrem.[13]
Acest lucru este normal şi, totodată, alarmant. La primul interviu cu un suspect, detectivii au tendinţa să ia o decizie pe loc: Este vinovat sau nevinovat suspectul acesta? în timp şi pe măsură ce adună experienţă, poliţiştii învaţă să urmeze anumite piste şi să respingă altele, ajungând să se convingă de acurateţea deciziei luate. încrederea lor este parţial rezultatul experienţei şi parţial rezultatul tehnicilor de pregătire care răsplătesc viteza şi certitudinea, spre deosebire de precauţie şi dubii. Jack Kirsch, fost şef al Unităţii de Analiză Comportamentală de la fbi, i-a spus unui reporter că veneau la ei mulţi poliţişti pentru a primi ajutor în anumite cazuri şi pentru a le cere sfatul. „Oricât de spontan ar fi fost, nu ne temeam să ne mişcăm repede şi să ne atingem de obicei obiectivele", a spus el. „Am facut-o de mii de ori."[14]
De multe ori, această certitudine este justificată pentru că, de obicei, poliţia are de-a face cu cazuri reale, cu oameni vino-vaţi. Cu toate acestea, există şi riscul de a cataloga nevinovăţii

ca fiind vinovaţi, închizând prea repede uşa în faţa celorlalţi posibili suspecţi. Odată închisă acea uşă, mintea se închide şi ea. Astfel, detectivii nici măcar nu au încercat să folosească pe Tuite aparatura lor sofisticată de analiză a stresului vocal, aşa cum făcuseră în cazul lui Crowe. Detectivul McDonough a explicat că, „din moment ce Tuite avea antecedente de boală mentală şi abuz de stupefiante, probabil fiind încă bolnav mental şi abuzând de stupefiante în acea perioadă, testul de analiză a vocii putea să nu fie valid."[15] Cu alte cuvinte, haideţi să ne folosim jucăria nefundamentată ştiinţific numai pe suspecţii despre care credem deja că sunt vinovaţi, pentru că, indiferent ce vor face aceştia, ne va confirma credinţa; nu o vom folosi pe suspecţii despre care credem deja că sunt nevi-novaţi, pentru că oricum nu va funcţiona în cazul lor. Decizia iniţială în legătură cu vinovăţia sau nevinovăţia unui suspect pare evidentă şi raţională la început: este posibil ca suspectul să se potrivească unei descrieri furnizate de

victimă sau de un martor ocular, sau suspectul intră într-o anumită categorie statistică. Mergi pe urma dragostei sau a banilor şi „forţa" va fi cu tine. Astfel, în cazul majorităţii crimelor, ucigaşul este cel mai probabil amantul victimei, soţul sau soția, fostul soţ sau fosta soție, o rudă sau un beneficiar. Când ai de-a face cu uciderea unei tinere, spune locotenentul Ralph M. Lacer, „persoana numărul unu pe care o cauţi este perechea victimei. Nu începi să cauţi vreun individ care conduce o dubă". Lacer îşi justifica certitudinea că studenta Bibi Lee, de origine chineză, fusese ucisă de prietenul ei, Bradley Page, motiv pentru care nu investigase pista oferită de declaraţiile martorilor oculari, care spuneau că văzuseră în apropierea locului crimei un bărbat care împinsese o tânără „orientală" într-o dubă şi plecase cu ea.[16] Cu toate astea, după cum observă avocatul Steven Drizin, „membrii familiei pot fi un punct de plecare legitim pentru investigaţie, dar asta e tot. în loc să încerce să dovedească faptul că acea crimă a

fost intrafamili-ală, poliţia trebuie să exploreze toate alternativele. De multe ori, nu face asta".[17]
Odată ce un detectiv decide că a găsit ucigaşul, eroarea de confirmare se asigură că suspectul principal devine singurul suspect, îndată ce se întâmplă acest lucru, un acuzat nevinovat e pus cu spatele la zid. în cazul lui Patrick Dunn din Bakersfield, California, pe care l-am menţionat în introducere, poliţia a ales să creadă povestea necoroborată a unui infractor de carieră care le sprijinea teoria că Dunn este vinovat, în loc să creadă declaraţiile coroborate de martori imparţiali, care l-ar fi exonerat. Această decizie era incredibilă pentru acuzat, care şi-a întrebat avocatul, pe Stan Simrin: „Cum, nu vor adevărul?" „Ba da", a răspuns Simrin, „şi sunt convinşi că l-au găsit. Ei cred adevărul că tu eşti vinovat. Iar acum vor face tot ce le stă în puteri ca să te condamne."[18]
A face tot ce îţi stă în putinţă pentru a obţine condamnare duce la ignorarea şi descalificarea unor dovezi care i-ar face pe poliţişti să se

răzgândească în legătură cu suspectul. În cazuri extreme, îi poate
ispiti pe unii ofiţeri sau chiar secţii întregi de poliţie să treacă de la acţiuni legale la acţiuni ilegale. Departamentul de Apărare al Poliţiei din Los Angeles a înfiinţat o unitate specială împotriva bandelor organizate. Zeci de ofiţeri din unitatea respectivă au ajuns să fie acuzaţi de arestări ilegale, sperjur şi acuzare pe nedrept a unor oameni nevinovaţi; aproape 100 de condamnări care fuseseră obţinute pe aceste căi ilegale au fost în cele din urmă anulate. în New York, o investigaţie statală din 1989 a dezvăluit că Departamentul de Poliţie din Suffolk County vidase câteva cazuri de calibru pentru că brutalizase suspecţii, interceptase ilegal convorbiri telefonice şi pierduse sau falsificase probe de o importanţă crucială.
Astfel de poliţişti corupţi se formează, nu se nasc aşa. Sunt conduşi în josul piramidei de cultura secţiei de poliţie şi de loialitatea lor faţă de ţelurile acesteia. Profesorul de drept Andrew McClurg a schiţat procesul care îi face pe mulţi

poliţişti să ajungă să se comporte în modalităţi pe care nici nu şi le-ar fi imaginat când se aflau la începutul carierei. Să ţi se ceară să minţi în cursul exercitării datoriei creează disonanţă la început: „Mă aflu aici ca să apăr legea" faţă de „lată cum o încalc chiar eu". în timp, după cum observa McClurg, aceştia „învaţă să îşi înăbuşe disonanţa sub o pătură protectoare de autojustificare". Odată ce poliţiştii cred că pot justifica minciuna şi chiar ajung să o considere un aspect esenţial al meseriei, adaugă el, „senzaţia disonantă de ipocrizie nu mai apare. Poliţistul învaţă să raţionalizeze minciuna ca fiind un act moral sau, în cel mai rău caz, ca nefiind un act imoral. Astfel, imaginea de persoană decentă şi morală pe care o are despre sine nu este compromisă în mod substanţial".[19]
Să spunem că eşti poliţist şi că execuţi un mandat de percheziţie într-o casă în care se vinde cocaină. Fugăreşti un tip până în baie, sperând să-l prinzi înainte să tragă apa peste droguri şi peste cazul tău. Prea târziu, lată-te ambalat, plin de adrenalină, tocmai te-ai pus în

pericol - iar nemernicul ăsta va scăpa? Te afli într-o casă de traficanţi - toată lumea ştie asta -, iar ei scapă basma curată? Îşi vor lua un avocat de top şi vor fi în libertate în doi timpi şi trei mişcări. Toată munca, tot riscul şi tot pericolul prin care ai trecut au fost în zadar? De ce să nu scoţi un pic de cocaină din buzunar, să o scapi pe jos în baie, apoi să îl înhaţi pe suspect? Tot ce trebuie să zici este: „l-a picat din buzunar un pic de cocaină înainte să o poată arunca pe toată în closet".[20]

Este uşor de înţeles de ce ai face aşa ceva, având în vedere împrejurările. Se întâmplă pentru că vrei să-ţi faci datoria. Ştii că este ilegal să plantezi probe, dar gestul pare atât de justificat. Prima dată când o faci, îţi spui: „Individul e *vinovat*." Această experienţă te va face să îţi fie mai uşor să repeţi acţiunea respectivă; de fapt, vei fi puternic motivat să repeţi acel comportament, pentru că a face altfel înseamnă să recunoşti, cel puţin faţă de tine, că ai greşit când ai facut-o prima dată. Nu trece mult timp şi începi să încâlci regulile în

situaţii mai ambigue, întrucât cultura poliţiei sprijină în general aceste justificări, devine şi mai greu să te abţii să încâlci (sau să ocoleşti) regulile, în cele din urmă, mulţi poliţişti vor face paşii următori, îndemnând şi alţi polițiști, convingându-i să se comporte ca ei, izolând şi sabotând poliţiştii care nu merg pe această cale. Aceştia le aduc aminte de calea morală pe care au părăsit-o.

Astfel, în 1992, Comisia Mollen, care a emis un raport despre corupţia poliţiei din New York, a tras concluzia că tendinţa poliţiei de a falsifica probe este „atât de obişnuită în anumite sectoare, încât s- a creat un cuvânt special pentru acest lucru: «testilying»'".[21] în astfel de culturi poliţieneşti, organele competente mint în mod curent pentru a justifica percheziţio-narea oricărei persoane bănuite de posesie de droguri sau de arme, spunând sub jurământ că au oprit maşina suspectului pentru că trecuse pe roşu, pentru că observaseră o tranzacţie de droguri sau pentru că suspectul aruncase drogurile când se apropia poliţistul, dându-i motiv să-l aresteze

şi să-l percheziţioneze pe suspect. Norm Stamper, un poliţist cu experienţă de treizeci şi patru de ani şi fost şef al poliţiei din Seattle, a scris că nicio forţă de poliţie importantă din ţară nu a scăpat de problema poliţiştilor care folosesc droguri în scopuri personale, plantându-le asupra suspecţilor sau jefuind şi şantajând trafi-canţii.[22] Cea mai obişnuită justificare pentru minciuni şi pentru plantarea probelor este că scopul scuză mijloacele. Un poliţist le-a spus anchetatorilor de la Comisia Mollen că facea „lucrarea Domnului". Altul a spus: „Dacă vrem să-i prindem pe indivizii ăştia, dă-o dracului de Constituţie". Atunci când un poliţist a fost arestat pentru acuzaţia de sperjur, a întrebat foarte mirat: „Care-i problema? Sunt vinovaţi".[23] „Problema" este că nimic nu-i opreşte pe poliţişti să planteze probe şi să comită sperjur pentru a condamna o persoană pe care o consideră vinovată - dar care de fapt este nevinovată. Poliţiştii corupţi sunt în mod evident un pericol public, dar un pericol la fel de mare sunt totodată mulţi dintre cei bine intenţionaţi, care

nici nu ar visa să arunce o persoană nevinovată în puşcărie. într-un anumit sens, poliţiştii cinstiţi sunt chiar mai periculoşi decât poliţiştii corupţi, pentru că sunt mult mai

* Cuvânt compus din termenii *testifying* („a depune mărturie") şi *lying* („a minţi") - n. tr.

numeroşi şi mult mai greu de detectat. Problema este că, odată ce s- au hotărât asupra unui suspect, nu mai cred în posibilitatea nevinovăţiei respectivului. Apoi se comportă în modalităţi care le confirmă judecata iniţială, justificând tehnicile folosite prin credinţa că numai vinovăţii sunt vulnerabili la ele.

Interogatorii

Cea mai importantă probă pe care o poate produce un detectiv într-o anchetă este o mărturisire, pentru că are cele mai mai mari şanse de a convinge un procuror, un juriu şi un judecător de vinovăţia cuiva. în consecinţă, poliţiştii interogatori sunt antrenaţi să o obţină, chiar dacă acest lucru înseamnă a minţi un suspect şi a folosi, după cum a recunoscut cu mândrie un detectiv, „tertipuri şi păcăleli".[24]

Majoritatea oamenilor sunt surprinşi când află că acest lucru este perfect legal. Detectivii se mândresc cu capacitatea lor de a păcăli un suspect pentru a-l face să mărturisească; este un semn că şi-au
învăţa' foarte bine meseria. Cu cât le este mai mare certitudinea, ci atât mai mare va fi disonanţa pe care o simt atunci când sunt puşi în faţa dovezilor care arată că au greşit şi cu atât mai mare va fi nevoia de a respinge dovezile respective.
A determina o persoană nevinovată să mărturisească este, evident, una dintre cele mai periculoase greşeli care se pot face în interogatoriile de poliţie, dar majoritatea detectivilor, procurorilor şi judecătorilor nu cred că acest lucru este posibil. „Ideea că cineva poate fi convins să facă o mărturisire falsă e ridicolă", spune Joshua Marquis. „Este apărarea Twinkie [a vremurilor noastre]'. în cel mai bun caz, este ştiinţă de doi
* „Apărarea Twinkie" este o expresie inventată de presă pentru a ridiculiza o strategie de

apărare complet lipsită de credibilitate, chiar absurdă - n. tr.
bani."[25] Majoritatea oamenilor sunt de acord, pentru că nu ne putem imagina mărturisind o faptă de care nu suntem vinovaţi. Am protesta. Am rămâne pe poziţii. Ne-am suna avocatul... nu-i aşa? Şi totuşi studii efectuate pe deţinuţi exoneraţi fără niciun echivoc au demonstrat că între 15 şi 25 procente dintre ei au mărturisit că au comis un delict de care nu se făceau vinovaţi. Sociologii şi criminologii au analizat aceste cazuri şi au făcut cercetări experimentală pentru a demonstra cum se poate întâmpla aşa ceva. Biblia metodelor de interogare este *Criminal Interrogation and Confessions,* de Fred E. Inbau, John E. Reid, Joseph P. Buckley şi Brian C. Jayne. John E. Reid şi Asociaţii oferă programe de pregătire, seminarii şi înregistrări video care predau Tehnica Reid în 9 paşi, iar pagina lor de web pretinde că au iniţiat peste 300.000 de lucrători ai poliţiei în cele mai eficiente metode de obţinere a mărturisirilor. Manualul începe prin a-i asigura pe cititori că „niciunul dintre aceşti

paşi nu poate face o persoană nevinovată să mărturisească şi toţi aceşti paşi sunt justificabili din punct de vedere legal şi moral"[26]:
Poziţia noastră clară este că simpla introducere de dovezi fictive în timpul unui interogatoriu nu ar determina o persoană nevinovată să mărturisească. Este absurd să credem că un suspect care ştie că nu a comis un delict va pune mai mult preţ sau va acorda mai multă credibilitate unor pretinse dovezi decât faptului că se ştie nevinovat, în aceste circumstanţe, *reacţia umană firească* ar fi una de mânie şi neîncredere faţă de anchetator. Efectul net ar fi acela că suspectul ar deveni şi mai hotărât să îşi susţină nevinovăţia.[27]
Greşit. „Reacţia umană firească" nu este de obicei mânia şi neîncrederea, ci confuzia şi disperarea - disonanţă -, pentru că majoritatea suspecţilor nevinovaţi sunt convinşi că anchetorul nu-i va minţi. însă anchetatorul este părtinitor încă de la început. În timp ce interviul este o conversaţie concepută pentru a obţine informaţii generale de la o persoană, un

interogatoriu este conceput pentru a-l face pe suspect să-şi recunoască vinovăţia. (De multe ori, suspecţii nu sunt conştienţi de această diferenţă.) Manualul declară acest lucru în mod explicit: „Interogatoriul se efectuează numai atunci când anchetatorul este cât se poate de sigur de vinovăţia suspectului". Pericolul prezentat de această atitudine este că, odată ce anchetatorul devine „cât se poate de sigur", suspectul nu poate clinti certitudinea respectivă. Dimpotrivă, orice gest al suspectului va fi interpretat drept o dovadă a minciunii, negării sau evitării adevărului - inclusiv susţinerea repetată a propriei nevinovăţii. Interogatorii sunt învăţaţi în mod explicit să gândească în acest mod. Sunt învăţaţi să adopte atitudinea „Nu minţi; ştim că eşti vinovat" şi să respingă negările suspectului. Am mai văzut această buclă a autojustificării în modul în care unii terapeuţi şi asistenţi sociali intervievează copiii despre care ei consideră că au fost molestaţi. Odată început acest tip de interogatoriu, nu mai există dovezi infirmatoare.[28]

Promotorii Tehnicii Reid înţeleg intuitiv cum funcţionează disonanţa (cel puţin pentru alţii). Ei îşi dau seama că, dacă unui suspect i se dă ocazia să pretindă că este nevinovat, el se va dedicat public acestei atitudini şi îi va fi mai greu să se răzgândească mai târziu şi să-şi recunoască vinovăţia. „Cu cât suspectul îşi neagă mai mult
implicarea", scrie Louis Senese, vicepreşedinte la Reid şi Asociaţii, „cu atât îi va fi mai greu să recunoască faptul că a comis crima" - tocmai din cauza disonanţei. Prin urmare, Senese îi sfătuieşte pe interogatori să anticipeze negările suspectului şi să le intercepteze. Interogatorii, spune el, trebuie să fie atenţi la semnale nonverbale care indică faptul că suspectul urmează să îşi nege vinovăţia („când îşi ţine mâna ridicată, când scutură din cap în semn de negare sau când iniţiază contact vizual"), iar dacă suspectul întreabă direct: „Pot să spun ceva?" interogatorii ar trebui să răspundă poruncitor, folosind numele mic al suspectului

(„Jim, ai puţină răbdare") şi apoi să continue cu întrebările.[29]
Prezumţia de vinovăţie din partea persoanei care interoghează creează o profeţie care se autoîmplineşte. Acesta devine mai agresiv, ceea ce îi face pe suspecţii nevinovaţi să se comporte mai suspect. Într-un experiment, psihologul social Saul Kassin şi colegii săi au format perechi de indivizi care erau vinovaţi sau nevinovaţi de furt cu interogatori cărora li s-a spus că cei dintâi sunt vinovaţi sau nevinovaţi. Prin urmare, existau patru combinaţii posibile de suspecţi şi interogatori: eşti nevinovat şi el crede că eşti nevinovat; eşti nevinovat şi el crede că eşti vinovat; eşti vinovat şi el crede că eşti nevinovat; sau eşti vinovat şi el crede că eşti vinovat. Combinaţia cea mai etală, care produce cel mai mare grad de presiune şi constrângere, a fost cea dintre un interogator convins de vinovăţia suspectului şi un suspect care chiar era nevinovat. în asemenea împrejurări, cu cât suspectul nega vinovăţia, cu atât interogatorul

devenea mai convins că suspectul minte, mărind în consecinţă presiunea.
Kassin a ţinut o mulţime de cursuri pentru detectivi şi poliţişti, în care le arăta cum tehnicile de interogare pe care le folosesc se pot întoarce împotriva lor. Aceştia, după cum relatează Kassin, dau întotdeauna din cap, aprobator, şi sunt de acord cu el că trebuie evitate mărturisirile false, după care adaugă imediat că ei nu au constrâns pe nimeni să facă o mărturisire falsă. „De unde ştiţi?" l-a întrebat Kassin pe un poliţist. „Pentru că niciodată nu interoghez nevinovaţi", a răspuns el. Kassin a descoperit că această certitudine a infailibilităţii începe de la vârf. „Mă aflam la o conferinţă internaţională a anchetatorilor de poliţie, în Québec, la o dezbatere condusă de Joe Buckley, preşedintele Şcolii Reid", ne-a spus el. „După prezentarea acestuia, cineva din public l-a întrebat dacă nu era îngrijorat că nevinovăţii ar putea face o mărturisire ca urmare a aplicării tehnicilor sale. Vă jur că a răspuns exact cum vă spun, cuvânt cu cuvânt. Am fost atât de surprins

de o asemenea aroganţă făţişă, încât mi-am notat citatul şi data la care a spus asta: «Nu, pentru că nu interogăm oameni nevinovaţi»."[30] în următorul stadiu de pregătire, detectivii învaţă să devină siguri pe propria capacitate de a citi semnele non-ver-bale ale suspectului: contactul vizual, limbajul corpului, postură, gesturile mâinilor şi vehemenţa negării. Dacă persoana nu vrea să te privească în ochi, explică manualul, înseamnă că minte. Dacă persoana se cocoşează (sau are o poziţie foarte rigidă), înseamnă că minte. Dacă persoana îşi neagă vinovăţia, înseamnă că minte. Şi totuşi tehnicile Reid sfătuiesc interogatorii să „evite contactul vizual cu suspectul". Să evite contactul vizual direct cu suspectul în condiţiile în care ei înşişi consideră acest lucru o dovadă de nevinovăţie? Prin urmare, Tehnica Reid este o buclă închisă: cum ştiu că suspectul este vinovat? Pentru că este agitat şi asudă (sau este prea controlat) şi pentru că nu se uită în ochii mei (iar eu nu-l las să o facă, nici dacă ar vrea). Aşa că eu şi partenerii mei îl interogăm timp de

douăsprezece ore folosind Tehnica Reid şi acesta mărturiseşte. Prin urmare, întrucât oamenii nevinovaţi nu mărturisesc niciodată, mărturisirea îmi confirmă credinţa că agitaţia şi asudatul (sau atitudinea prea controlată) sau privitul în ochi (sau lipsa contactului vizual) sunt semne de vinovăţie. După logica acestui sistem, singura eroare pe care o poate face un detectiv este să nu reuşească să obţină o mărturisire. Manualul este scris pe un ton autoritar, ca şi cum ar fi vocea lui Dumnezeu care dezvăluie adevăruri indiscutabile, dar ceea ce reuşeşte să nu facă este să îi înveţe pe cititori un principiu aflat la baza gândirii ştiinţifice: importanţa examinării şi eliminării altor explicaţii posibile pentru comportamentul cuiva, înainte de a decide care dintre ele este cea mai probabilă. Saul Kassin, de exemplu, a fost implicat într-un dosar militar în cadrul căruia anchetatorii au interogat fără oprire un acuzat împotriva căruia nu existau dovezi concrete. (Kassin îl considera nevinovat, iar acesta chiar a fost achitat.) Când unul dintre anchetatori a fost întrebat de ce îl

presau atât de agresiv pe acuzat, acesta a răspuns: „Bănuiam că nu ne spune întregul adevăr. Unele exemple de limbaj corporal au fost că încerca să-şi menţină calmul, dar se vedea că era agitat şi ori de câte ori încercam să îl întrebăm ceva, ochii i se plimbau de colo-colo şi nu facea contact vizual direct. Uneori se comporta destul de incoerent şi la un moment dat a început să plângă".
„Acesta descria", ne spune Kassin, „o persoană supusă unei situaţii tensionante." Celor care învaţă Tehnica Reid nu li se spune în general că agitaţia, evitarea contactului vizual şi încovoierea spatelui ar putea indica şi altceva în afară de vinovăţie. Ele pot indica nervozitate, adolescenţă, norme culturale, deferenţă faţă de autoritate - sau anxietate faţă de o acuzaţie nedreaptă.
Promotorii manualului susţin că metoda lor îi pregăteşte pe anchetatori să stabilească dacă cineva spune adevărul sau minte, cu o acurateţe de 80 până la 85 la sută. Pur şi simplu nu există nicio susţinere ştiinţifică pentru această

afirmaţie. Ca şi în cazul psihoterapeuţilor despre care am discutat în capitolul 4, pregătirea nu sporeşte acurateţea. într-unui dintre numeroasele studii care au documentat fenomenul certitudinii false, Kassin şi colega sa, Christina Fong, au pregătit un grup de studenţi folosind Tehnica Reid. Aceştia au vizionat cursurile Reid de pregătire, au citit manualul şi le-au fost testate cunoştinţele pentru a se stabili dacă au deprins tehnicile. Apoi li s-a cerut să privească înregistrări video cu oameni intervievaţi de poliţişti cu experienţă. Suspecţii filmaţi fie erau vinovaţi de un delict şi negau acest lucru, fie negau pentru că erau nevinovaţi. Pregătirea nu a mărit deloc acurateţea studenţilor. Nu au avut rezultate mai bune decât ce se poate obţine în mod aleatoriu, dar i-a făcut mai încrezători în propria capacitate. Cu toate acestea, nu erau profesionişti, ci doar studenţi. Aşa că Fong şi Kassin au arătat înregistrările unui număr de 44 de detectivi profesionişti din Florida şi din Ontario, Canada. Aceşti profesionişti aveau în medie paisprezece ani de

experienţă fiecare, iar două treimi dintre ei aveau pregătire specială, mulţi în Tehnica Reid. Asemenea studenţilor, nu au avut rezultate mai bune decât ce se poate obţine în mod aleatoriu, şi cu toate astea erau convinşi că rata lor de acurateţe este de aproape sută la sută. Experienţa şi pregătirea nu le-au îmbunătăţit performanţa. Experienţa şi pregătirea nu au făcut decât să le sporească credinţa că este mai bună.[31]

Cu toate acestea, de ce suspecţii nevinovaţi nu continuă să-şi nege vinovăţia? De ce nu se enervează pe cel care îi interoghează, aşa cum manualul pretinde că ar face persoanele nevinovate? Să spunem că eşti o persoană nevinovată chemată la interogatoriu, poate pentru a „ajuta poliţia cu investigaţia". Nu ai idee că eşti suspect principal. Ai încredere în poliţie şi vrei să ajuţi. Şi totuşi iată un detectiv care îţi spune că amprentele tale sunt pe arma crimei. Că ai picat la testul cu detectorul de minciuni. Că s-a găsit sângele tău pe victimă şi că aveai sângele victimei pe haine. Aceste

declaraţii vor crea o disonanţă cognitivă considerabilă:
Cogniţia 1: Nu am fost acolo. Nu am comis crima. Nu-mi aduc aminte nimic despre asta.
Cogniţia 2: Oameni în poziţie de autoritate şi de încredere îmi spun că amprentele mele sunt pe arma crimei, că aveam sângele victimei pe cămaşă, iar un martor ocular m-a văzut într-un loc în care sunt sigur că nu am fost în viaţa mea.
Cum vei rezolva această disonanţă? Dacă eşti suficient de puternic, suficient de bogat sau dacă ai destulă experienţă cu poliţia pentru a şti că este o înscenare, vei spune cele trei cuvine magice: „Vreau un avocat" însă mulţi oameni consideră că nu au nevoie de avocat dacă sunt nevinovaţi.[32] Crezând că poliţia nu are voie să îi mintă, sunt bulversaţi când aud că împotriva lor există dovezi pe care nu le pot explica. Şi încă ce dovezi: propriile amprente! Manualul susţine că „instinctul de conservare al persoanei nevinovate în timpul interogatoriului" va contracara orice acţiune a anchetatorului, dar pentru cei vulnerabili nevoia de a înţelege ce li

se întâmplă este câteodată mai puternică decât instinctul de conservare.
Bradley Page: Este posibil să fi făcut acest lucru îngrozitor şi să-l fi blocat mental?
Locotenentul Lacer: A, da. Se întâmplă tot timpul.

lar acum poliţia îţi oferă o explicaţie plauzibilă, un mod de a rezolva disonanţa: nu îţi aminteşti pentru că ai blocat mental evenimentul; erai beat şi ţi-ai pierdut cunoştinţa; ai refulat amintirea; nu ştiai că ai personalitate multiplă şi că fapta a fost săvârşită de una

dintre celelalte personalităţi. Asta au făcut detectivii în timpul interogării lui Michael Crowe. l-au spus că e posibil să existe „doi Michael", unul bun şi altul rău, şi că Michael cel rău comisese crima fără ştirea lui Michael cel bun

.Sigur, aţi putea spune că Michael avea doar paisprezece ani; nu este de mirare că poliţia a reuşit să-l intimideze astfel încât să mărturisească. Este adevărat că minorii şi persoanele bolnave mental reprezintă categorii deosebit de vulnerabile la aceste tactici, dar la fel de vulnerabili sunt şi adulţii sănătoşi. După o

examinare detaliată a unui total de 125 de cazuri în care deţinuţii fuseseră exoneraţi după ce făcuseră mărturisiri false, Steven Drizin şi Richard Leo au descoperit că 40 dintre aceştia erau minori, 28 sufereau de retard mental şi 57 erau adulţi competenţi. în cazul dosarelor în care s-a putut stabili durata interogatoriilor, peste 80 de procente dintre cei care făcuseră declaraţii false fuseseră interogaţi peste 6 ore fără întrerupere, jumătate - peste 12 ore, iar unii dintre ei, timp de două zile aproape fără oprire.[33]

informaţii plantate prin întrebările părtinitoare ale anchetatorilor.[3]" Contrar impresiei publice că mărturisiseră cu toţii, de fapt niciunul dintre acuzaţi nu recunoscuse vreodată că o violase personal pe alergătoare. Unul a spus că o „apucase". Altul a spus că i-a „pipăit sânii". Un altul a spus că a „ţinut-o de picior şi a pipăit-o". în cererea de anulare a sentinţei depusă de procuratură, se observa că „declaraţiile date de cei cinci acuzaţi diferă una de alta în aproape toate aspectele majore ale faptei - cine a iniţiat atacul, cine a doborât victima, cine a dezbrăcat-o, cine a lovit-o, cine a imobilizat-o, cine a violat-o, ce arme s-au folosit în decursul asaltului şi în ce moment al înlănţuirii de fapte avusese loc atacul"?[5]

După ore lungi de interogatoriu, nedorind decât să fie lăsat să plece acasă, suspectul epuizat acceptă explicaţia oferită de anchetatori ca fiind singura posibilă, singura care are vreun sens. Şi mărturiseşte. De obicei, în momentul în care presiunea încetează şi după ce acuzatul

reuşeşte să doarmă, el sau ea îşi retrage imediat mărturisirea. Dar este prea târziu.

Procurorii

în minunatul film *Podul de pe râul Kwai*, Alee Guinness şi solda-ţii săi, prizonieri ai japonezilor în al Doilea Război Mondial, construiesc un pod de cale ferată care urma să ajute efortul de război al inamicului. Guinness acceptă această sarcină impusă de japonezi pentru a crea unitate şi a reface moralul oamenilor săi, dar, în momentul când termină podul, acesta devine *al său* - o sursă de mândrie şi satisfacţie. La finalul filmului, când Guinness vede sârmele care arată că podul a fost minat şi îşi dă seama că aliaţii urmau să-l arunce în aer, prima lui reacţie este următoarea: „Nu se poate! Este podul *meu.* Cum îndrăzniţi să-l distrugeţi?!" Sub privirile îngrozite ale comandourilor aliate, încearcă să taie firele, pentru a proteja podul. Guinness strigă abia în ultima clipă: „Ce-am făcut?", dându-şi seama că era gata să saboteze eforturile taberei sale pentru a-şi apăra creaţia magnifică.

Tot aşa, mulţi procurori ajung să fie dispuşi să saboteze eforturile de realizare a justiţiei ale propriei tabere, pentru a-şi păstra intacte convingerile şi condamnările. Când ajung în sala de tribunal, ei se regăsesc de multe ori în echivalentul din lumea reală al experimentului justificării efortului. Au ales dosarul în cauză dintr-o mulţime de alte dosare pentru că sunt convinşi că suspectul este vinovat şi că au dovezile necesare pentru a-l condamna. De multe ori, investesc luni întregi într-un caz. Lucrează din greu cu poliţia, cu martorii şi cu familia îndoliată a victimei, care deseori vrea răzbunare. în cazul delictelor care fac vâlvă, se fac presiuni enorme asupra lor pentru a obţine rapid condamnarea. Orice dubii pe care le-ar putea avea sunt înecate de satisfacţia că reprezintă forţele binelui împotriva unui criminal înrăit. Şi astfel, având conştiinţa curată, procurorii ajung să spună juriului: „Acest acuzat este subuman, este un monstru. Faceţi ce se cuvine. Condam-naţi-1". Câteodată, ajung să se convingă atât de profund că au prins un

monstru, încât, asemenea poliţiei, merg prea departe: le spun martorilor ce anume să zică la depunerea mărturiei, fac înţelegeri cu informatori din închisoare sau ascund de apărare anumite informaţii pe care sunt obligaţi, prin lege, să le împărtăşească.
Aşadar, cum vor reacţiona procurorii mulţi ani mai târziu, când violatorul sau criminalul condamnat - care încă îşi susţine nevinovăţia (aşa cum, să nu uităm, fac o mulţime de deţinuţi vinovaţi) - cer un test adn sau anunţă că mărturisirea le-a fost smulsă cu forţa? Sau când aduc dovezi care indică faptul că o mărturie oculară care a dus la condamnare era eronată? Dar dacă - după toate acele eforturi depuse pentru a se convinge pe sine şi pe ceilalţi de adevărul acestui lucru - acuzatul nu este un monstru? Răspunsul procurorilor din Florida este tipic. După ce în decurs de cincisprezece ani au fost eliberaţi peste 130 de deţinuţi în urma testelor adn, procurorii au decis că vor reacţiona contestând cazurile noi de acest tip. Wilton Dedge a fost nevoit să dea statul în judecată

pentru a se face teste în cazul său, în timp ce procurorii au protestat vehe-nient, spunând că, din punctul de vedere al statului, hotărârea definitivă şi sentimentele victimei ar trebui să primeze asupra posibilei nevinovăţii a lui Dedge.[36] în final, Dedge a fost exonerat şi eliberat.

A spune că hotărârile definitive şi sentimentele victimei ar trebui să primeze asupra justiţiei pare un argument îngrozitor venind din partea celor cărora le încredinţăm administrarea justiţiei, dar aceasta este puterea autojustificării. (în plus, nu s-ar simţi şi victimele mai bine dacă adevăratul ucigaş al celor pe care i-au pierdut ar fi prins şi pedepsit?) Pe tot cuprinsul ţării, unde testarea adn a pus în libertate sute de deţinuţi, ştirile despre subiect includ adesea un citat sau două de la procurorii implicaţi în cazul iniţial. De exemplu, în Philadelphia, procurorul-şef, Bruce L. Castor Jr., a fost întrebat de reporteri ce bază ştiinţifică are pentru a respinge un test adn care a exonerat un om care stătuse la închisoare timp de douăzeci de ani. Acesta a răspuns: „Nu am

nicio bază ştiinţifică. Ştiu pentru că am încredere în detectivul meu şi în înregistrarea cu mărturisirea".[37]
Cum ştim că această respingere a testării adn, care ar convinge aproape toată lumea de pe planetă, este un semn de autojustificare şi nu - pur şi simplu - o evaluare onestă a dovezilor? Seamănă cu situaţia din studiul pariurilor la cursele de cai, din capitolul 1: odată plasate pariurile, nu vrem să aplecăm urechea la nicio informaţie care ne pune la îndoială decizia luată. De aceea, procurorii vor interpreta aceleaşi dovezi în două feluri diferite, în funcţie de momentul în care sunt descoperite. La începutul unei anchete, poliţia foloseşte testele adn pentru a confirma vinovăţia sau nevinovăţia unei persoane. Dar atunci când testul adn se face după ce acuzatul a fost judecat şi condamnat, de obicei procurorii îl resping ca fiind ¡relevant, insuficient de important pentru redeschiderea cazului. Conform procurorului texan Michael McDougal, faptul că ADN-ul găsit în corpul victimei unui viol soldat cu omor nu se potrivea

cu cel al lui Roy Criner, persoana condamnată pentru faptă, nu înseamnă că acesta este nevinovat. „înseamnă că sperma găsită în ea nu era a lui", a spus el. „Nu înseamnă că nu a violat-o, nu înseamnă că nu a omorât-o."[38]
Din punct de vedere tehnic, desigur că McDougal avea dreptate; Criner ar fi putut s-o violeze pe femeie în Texas şi să ejaculeze în altă parte - în Arkansas, eventual. Dar probele ADN trebuie folosite în acelaşi fel indiferent unde apar; nevoia de autojustificare este cea care îi împiedică pe procurori să facă acest lucru. Avocatul Peter J. Neufeld spune că, din experienţa lui, re interpreta rea dovezilor pentru a justifica verdictul iniţial este foarte des întâlnită printre procurori şi judecători, în timpul procesului, teoria procurorului este că o persoană şi numai o persoană - acuzatul - a imobilizat şi violat victima. Dacă după ce acuzatul este condamnat testele adn îl exclud ca făptaş, procurorii găsesc în mod miraculos alte teorii. Favorita noastră este ceea ce Neufeld numeşte teoria „co- ejaculatorului

necondamnat". Acuzatul condamnat a imobilizat femeia, în timp ce un al doilea individ misterios a comis violul pro- priu-zis. Sau victima zăcea neajutorată când un pervers „trece pe acolo, vede o ocazie bună şi acţionează", după cum a argumentat un procuror.[39] Sau acuzatul a purtat prezervativ şi victima avusese relaţii sexuale consimţite cu altcineva, cu puţină vreme înainte să fie violată. (Atunci când cazul lui Roy Criner a fost trimis la Curtea de Apel din Texas, preşedinta curţii, Sharon Keller, s-a pronunţat că proba adn „care arată că sperma nu aparţine persoanei condamnate pentru viol nu a fost hotărâtoare, pentru că e posibil să fi purtat prezervativ") Dacă acuzatul protestează şi spune că nu avusese relaţii sexuale în cele trei zile anterioare violului, procurorii înaintau teoria -din nou, după proces - că acesta minte: nu vrea să admită că a avut relaţii sexuale ilicite pentru că şi-ar supăra partenerul.
Autojustificările de acest gen creează o dublă tragedie: ţin în închisoare oameni nevinovaţi şi le permit celor vinovaţi să rămână în libertate.

Acelaşi adn care exonerează o persoană nevinovată poate fi folosit pentru a o identifica pe cea vinovată, dar acest lucru se întâmplă foarte rar.[10] Dintre toate condamnările pe care Innocence Project a reuşit să le anuleze până acum, nu există nici măcar un caz în care poliţia să fi găsit ulterior făptaşul adevărat. Poliţia şi procurorii pur şi simplu închid complet dosarul, de parcă ar vrea să şteargă de pe faţa pământului greşeala pe care au facut-o.

Agăţarea de convingeri

Dacă sistemul nu poate funcţiona corect, dacă sistemul nu îşi poate corecta singur greşelile şi nu poate recunoaşte că face greşeli, dacă nu le oferă oamenilor posibilitatea să le corecteze, atunci sistemul este defect.

Avocatul Michael Charlton, care l-a reprezentat pe Roy Criner

Toţi cetăţenii au dreptul să se aştepte ca sistemul nostru penal să aibă proceduri care duc la condamnarea celor vinovaţi şi, totodată, la protejarea celor nevinovaţi, iar ca atunci când se fac greşeli, să le remedieze cu promptitudine.

Experţii în drept şi sociologii au sugerat diferite soluţii constituţionale şi îmbunătăţiri treptate importante pentru a reduce riscul mărturisirilor false, mărturiilor oculare îndoielnice, abuzurilor poliţiei ş.a.m.d.[41] Dar, din perspectiva noastră, cel mai mare impedi-ment în calea admiterii şi corectării greşelilor din sistemul penal este faptul că membrii săi reduc disonanţa negând faptul că există o problemă. „Sistemul nostru trebuie să creeze o aură apropiată de perfecţiune, de certitudinea că nu condamnăm nevinovaţi", a spus fostul procuror Bennett Gershman.'[2] Beneficiul acestei certitudini pentru poliţişti, detectivi şi procurori este că nu au nopţi nedormite, frământaţi de posibilitatea de a fi trimis la închisoare un om nevinovat. Doar că e nevoie de câteva nopţi nedormite. Nu îndoiala este duşmanul justiţiei, ci încrederea exagerată în sine.

în momentul de faţă, pregătirea profesională a majorităţii agenţilor şi detectivilor de poliţie, a judecătorilor şi avocaţilor nu include aproape deloc informaţii despre prejudecăţile cognitive,

despre cum să le corecteze pe cât posibil şi cum să gestioneze disonanţa pe care o vor simţi atunci când credinţele lor se lovesc de dovezi contrarii. Dimpotrivă, mare parte dir ce învaţă despre psihologie vine de la experţi autoproclamaţi, care nu au pregătire de specialitate în ştiinţa psihologiei şi care, după cum ani văzut, nu îi învaţă să aibă mai multă acurateţe în judecăţi, ci doar să fie mai încrezători în propria acurateţe. „O persoană nevinovată nu ar mărturisi niciodată." „Am văzut cu ochii mei, deci am dreptate." „îmi dau seama când cineva minte, fac asta de ani de zile." Şi totuşi acest gen de certitudine este un indicator al pseudoştiinţei. Adevăraţii oameni de ştiinţă folosesc limbajul precaut al probabilităţii - „în anumite condiţii, persoanele nevinovate pot fi făcute să mărturisească; să vă explic de ce cred că mărturisirea acestui individ a fost, probabil, obţinută prin constrângere" -, motiv pentru care mărturia oamenilor de ştiinţă este de multe ori exasperantă. Mulţi judecători, juraţi şi poliţişti preferă de multe ori certitudinea în locul ştiinţei.

Profesorul de drept D. Michael Risinger şi avocatul Jeffrey L. Loop se plângeau de „incapacitatea generală a dreptului de a reflecta practic oricare dintre descoperirile cercetărilor moderne despre caracteristicile percepţiei, cogniţiei, memoriei, inferenţei sau deciziilor umane în stare de incertitudine fie în însăşi structura regulilor probatorii, fie în modul în care judecătorii sunt pregătiţi sau instruiţi în administrarea acestora".[43]
Şi totuşi pregătirea care promovează mai curând certitudinile pseudoştiinţei decât aprecierea plină de modestie a prejudecăţilor cognitive şi a punctelor oarbe sporeşte şansele condamnărilor eronate în două moduri. în primul rând, încurajează poliţia să tragă concluzii pripite. Un poliţist decide că un suspect este vinovatul, apoi evită să ia în considerare alte posibilităţi. Un procuror decide în mod impulsiv să ancheteze un caz, mai ales unul senzaţional, fără să aibă toate dovezile, anunţă decizia sa mass-mediei, apoi îi este greu să dea înapoi când dovezile obţinute ulterior sunt îndoielnice. în al doilea

rând, odată ce un caz a fost judecat şi s-a obţinut condamnarea, oficialităţile vor fi motivate să respingă dovezi ulterioare care probează nevinovăţia acuzatului.
Antidotul pentru aceste greşeli cât se poate de omeneşti este să ne asigurăm că la academiile de poliţie şi la facultăţile de drept studenţii învaţă despre propria vulnerabilitate în faţa autojustificării. Trebuie să înveţe să caute suspectul relevant din punct de vedere statistic (iubitul gelos) fără să piardă din vedere suspectul mai puţin relevant din punct de vedere statistic, dacă într-acolo duc unele dovezi. Trebuie să înveţe că şi atunci când au certitudinea că îşi pot da seama când un suspect minte, ar putea să se înşele. Trebuie să înveţe cum şi de ce persoanele nevinovate pot fi împinse să mărturisească delicte pe care nu le-au comis şi cum să facă diferenţa între mărturisirile care au şanse să fie reale şi cele obţinute prin constrângere.'*[1] Trebuie să înveţe că răspândita metodă a stabilirii profilului psihologic, atât de îndrăgită de serialele de

televiziune despre metodele fbi, prezintă riscuri serioase de eroare din cauza erorii de confirmare: atunci când anchetatorii încep să caute elemente ale infracţiunii care se potrivesc cu profilul unui suspect, încep să treacă cu vederea elemente care nu se potrivesc. Pe scurt, anchetatorii trebuie să înveţe să schimbe pista atunci când îşi dau seama că sunt pe una falsă. Profesorul de drept Andrew McClurg ar merge şi mai departe cu educarea poliţiei. El militează de multă vreme pentru aplicarea principiilor disonanţei cognitive ca să împiedice noii recruţi, care sunt foarte motivaţi, să facă primul pas în jos pe piramidă într-o direcţie necinstită, prin apelul la propria imagine de sine ca fiind personajul pozitiv care luptă cu delinc-venţa şi violenţa. El propune un program de integritate pentru gestionarea dilemelor etice, program în cadrul căruia cadeţilor li se insuflă, ca elemente centrale în formarea identităţii lor profesionale, valori precum faptul de a spune adevărul şi de a proceda corect. (în clipa de faţă, în majoritatea jurisdicţiilor, persoanele înscrise la şcoala de

poliţie au parte de câte o seară sau de câte două ore de pregătire în vederea gestionării problemelor etice.) Pentru că în meseria reală astfel de valori sunt erodate rapid de coduri morale concurente - „Nu îţi torni colegii"; „în lumea reală singurul mod de a obţine o condamnare este să ajustezi adevărul" -, McClurg propune ca începătorii să lucreze alături de parteneri mentori în etică, oameni care au experienţă şi care, precum sponsorii de la Alcoolicii Anonimi, să îi ajute pe începători să rămână dedicaţi onestităţii. „Singura speranţă de reducere substanţială a minciunii în poliţie este abordarea preventivă, cu scopul de a împiedica poliţiştii buni să se transforme în poliţişti răi", argumentează acesta. Teoria disonanţei cognitive oferă „o unealtă puternică, necostisitoare şi inepuizabilă pentru atingerea acestui scop: imaginea de sine a poliţistului".[45] întrucât nimeni, oricât de bine pregătit sau bine intenţionat ar fi, nu este complet imun la eroarea de confirmare şi la propriile puncte oarbe, principalii experţi în ştiinţe sociale care

au studiat condamnări eronate recomandă în unanimitate metode de prevenţie precum filmarea tuturor interviurilor. în momentul de faţă, numai câteva state cer poliţiei să înregistreze electronic interogatoriile.[16] Poliţia şi procurorii se opun de multă vreme acestei cerinţe, temându-se - bănuim noi - de revelaţiile jenante, generatoare de disonanţă pe care acestea le-ar crea. Ralph Lacer, unul dintre cei care l-au interogat pe Bradley Page, şi-a justificat atitudinea invocând faptul că „înregistrarea inhibă" şi „îngreunează aflarea adevărului".[47] Să presupunem, s-a plâns acesta, că interviul durează zece ore. Avocatul apărării va pune juriul să asculte toate cele zece ore, în locul mărturisirii de cincisprezece minute, iar juriul va fi confuz şi copleşit. Şi totuşi în cazul lui Page argumentul procuraturii se baza în mare măsură pe un segment de înregistrare care lipsea. Lacer a recunoscut că oprise casetofonul chiar înainte de a spune cuvintele care l-au convins pe Page să mărturisească. Page a spus ulterior că, pe durata segmentului care lipsea,

Lacer l-a pus să-şi imagineze cum ar/z *putut*s-o omoare pe prietena lui. (Aceasta este o altă manevră recomandată de creatorii Tehnicii Reid.) Page a crezut că i se cerea să construiască un scenariu imaginar care să ajute poliţia; a fost năucit când Lacer a folosit acest exerciţiu de imaginaţie drept mărturisire legitimă. Juriul nu a auzit întregul context: întrebarea care a smuls aşa-zisa mărturisire.

De fapt, în jurisdicţiile în care se fac interogatorii înregistrate, poliţia a ajuns să prefere acest mod de lucru. Centrul pentru Condamnări Nedrepte a sondat 238 de organisme însărcinate cu aplicarea legii care îşi înregistrează toate interogatoriile cu suspecţi de fapte penale şi au descoperit că aproape toţi ofiţerii întrebaţi vorbeau cu entuziasm despre această practică. înregistrarea elimină problemele create de situaţiile în care suspecţii îşi schimbă povestea şi le confirmă juraţilor că mărturisirea a fost obţinută cinstit. Şi, desigur, permite experţilor independenţi şi juraţilor să evalueze tehnicile

utilizate şi să hotărască dacă vreuna dintre ele a fost înşelătoare sau coercitivă.[18]
Reforme de tipul acesta sunt implementate treptat în Canada şi in Marea Britanie, ţări care instituie proceduri pentru a reduce la minimum şansele unei condamnări. Dar, conform experţilor în drept şi sociologilor Deborah Davis şi Richard Leo, poliţia americană rămâne adâncită în tradiţii, inclusiv în ataşamentul faţă de Tehnica Reid şi de proceduri similare, menţinând o „negare aproape absoluta a faptului că aceste tehnici pot produce şi chiar produc mărturisiri false şi condamnări eronate.[49]
Faptul că sistemul juridic penal american nu este dispus să îşi admită failibilitatea se adaugă la nedreptăţile pe care le creează. Majoritatea statelor nu fac absolut nimic pentru oamenii exoneraţi. Nu le oferă compensaţie pentru anii lungi din viaţa irosiţi şi pentru veniturile pierdute. Nici măcar nu le oferă scuze oficial. într-un mod destul de crud, aceste state de multe ori nici nu le şterg cazierul persoanelor

exonerate, ceea ce le creează dificultăţi să-şi găsească un apartament şi un loc de muncă. Din perspectiva teoriei disonanţei, putem constata de ce victimele condamnărilor eronate sunt tratate atât de aspru. Asprimea este direct proporţională cu inflexibilitatea sistemului. Dacă ştii că erorile sunt inevitabile, nu te va surprinde când acestea apar şi vei avea planuri alternative pentru a le remedia. Dar dacă refuzi să recunoşti faţă de tine însuţi şi faţă de restul lumii că greşelile chiar se întâmplă, atunci fiecare persoană încarcerată pe nedrept va fi o dovadă vie, umilitoare a greşelii tale. Să le ceri scuze? Să le dai bani? Să fim serioşi. Au scăpat printr-o chichiţă avocăţească. A, chichiţa a fost testul adn? Bun, atunci înseamnă că sunt vinovaţi de altceva.

Şi totuşi, din când în când, câte un bărbat sau câte o femeie cu integritate se ridică mai presus de impulsul obişnuit de a sacrifica adevărul pe altarul autojustificării: un poliţist dă în vileag corupţia; un detectiv redeschide un caz aparent rezolvat; un procuror recunoaşte că s-a săvârşit

o nedreptate. Thomas Vanes, care acum este avocat în Merrillville, Indiana, a fost procuror timp de treisprezece ani. „Nu m-am sfiit să cer pedeapsa cu moartea", scrie el.[50] „Atunci când un criminal este vinovat, îşi merită pedeapsa." Dar Vanes a învăţat că se fac greşeli şi că le-a făcut şi el.

Am aflat că un bărbat pe nume Larry Mayes, pe care îl anchetasem şi pentru care obţinusem condamnare, ispăşise douăzeci de ani de închisoare pentru un viol pe care nu-l comisese. Cum ştim asta? Testul ADN.... După două decenii, când a cerut o retestare ADN a probelor asociate violului, am ajutat la identificarea vechilor probe, convins că noile teste vor infirma odată pentru totdeauna pretinsa nevinovăţie pe care o susţinuse atâta vreme. Dar el avea dreptate, iar eu greşisem.

Faptele palpabile au primat în faţa opiniilor şi credinţelor, aşa cum era

cazul să se întâmple. A fost o lecţie care mi-a deschis ochii, dar niciuna dintre raţionalizările facile (îmi faceam doar meseria, juraţii sunt cei care l-au condamnat, curţile de apel au susţinut condamnarea) nu reduce cu totul sentimentul de răspundere - morală, dacă nu legală - provocat de condamnarea unui om nevinovat

.Ucigaşul iubirii: autojiistificarea ÎEB căsnicie

Iubirea este înţelegerea dificilă a faptului că altceva în afară de sine este real.
Iris Murdoch, romancieră

Atunci când William Buller Yeats s-a căsătorit, in 1917, tatăl său i-a scris o scrisoare caldă de felicitări. „Cred că te va ajuta în dezvoltarea poetică", spunea el. „Nimeni nu cunoaşte cu adevărat firea omenească, fie bărbat sau femeie", dacă nu a trăit într-un mariaj: „studiul forţat al unei creaturi similare".[1] Partenerii căsătoriţi sunt forţaţi să afle unul despre celălalt mai multe lucruri decât s-ar fi aşteptat (sau ar fi vrut) să ştie. Cu nimeni altcineva, nici măcar cu părinţii sau copiii, nu învăţăm atât de multe despre obiceiurile adorabile şi iritante, despre reacţiile la frustrare şi crize şi despre dorinţele private şi pasionale ale unei alte fiinţe umane.

Cu toate acestea, după cum ştia John Butler Yeats, căsătoria, de asemenea, forţează membrii cuplurilor să se confrunte cu sine, să înveţe mai multe despre ei înşişi şi despre modul în care se comportă cu un partener intim decât s-ar fi aşteptat (sau ar fi vrut) să ştie. Nicio altă relaţie nu ne pune la încercare atât de profund dispoziţia de a fi flexibili şi iertători, de a învăţa şi de a ne schimba - dacă putem să rezistăm ispitei autojustificării.
Benjamin Franklin, care ne sfătuia: „Ţine ochii deschişi înainte de căsătorie şi pe jumătate închişi după aceea", înţelegea puterea disonanţei în relaţii. Cuplurile îşi justifică mai întâi decizia de a fi împreună, apoi pe cea de a rămâne împreună. Când cumperi o casă, începi să reduci imediat disonanţa. Vei spune prietenilor lucrurile minunate care îţi plac la ea - cum se văd copacii, cât de spaţioasă este, că încă are ferestre originale - şi vei minimaliza lucrurile care sunt în neregulă cu ea - cum se vede parcarea,

camera de oaspeţi înghesuită, ferestrele vechi prin care răzbeşte curentul. în acest caz, autojustificarea te va face să te simţi fericit în noua şi frumoasa ta casă. Dacă, înainte să te îndrăgosteşti de ea, un geolog ţi-ar spune că stânca de deasupra casei este instabilă şi că ar putea ceda în orice moment, vei accepta informaţia şi vei căuta altceva - trist, dar nu distrus. Dar după ce te-ai îndrăgostit de casă, ai plătit pentru ea mai mult decât îţi permiteai şi te-ai mutat în ea cu tot cu pisica reticentă, ai investit prea mult emoţional şi financiar ca să mai cauţi altceva chiar atât de uşor. Dacă te-ai muta în casă şi cineva ţi-ar spune că stânca dir spate este instabilă, acelaşi impuls de a-ţi justifica decizia ai putea să te ţină în loc pentru mult prea multă vreme. Oamenii care stau în case aflate în apropierea plajei din La Conchita, California, situate în umbra unor pereţi de stâncă ce obişnuiesc să cadă peste ei iarna, când plouă torenţial, trăiesc într- o disonanţă continuă, pe care o rezolvă spunându-şi: „Nu se

va mai întâmpla". Acest lucru le permite să rămână acolo până li se mai întâmplă o dată. Relaţia cu o casă este mai simplă decât relaţia cu o altă fiinţă umană. în primul rând, este unidirecţională. Casa nu poate să te învinovăţească pentru că nu o cureţi sau pentru că eşti un proprietar iresponsabil, deşi nici nu poate să-ţi facă masaj după o zi grea de muncă. Căsătoria este însă cea mai importantă decizie bidirecţională din viaţa majorităţii oamenilor, iar cuplurile sunt enorm de dedicate ideii de a o face să funcţioneze. O anumită reducere moderată a disonanţei, cu ochii pe jumătate închişi, în cadrul căreia partenerii pun accent pe părţile pozitive şi le trec cu vederea pe cele negative, permite ca lucrurile să se desfăşoare în armonie. Dar exact acelaşi mecanism le permite anumitor oameni să rămână în căsătorii care sunt echivalentul psihologic al vieţii din La Conchita - în permanenţă la un pas de dezastru. Ce au în comun cei proaspăt căsătoriţi, aflaţi într-un delir de fericire, şi membrii unui cuplu nefericit care

stau împreună, cuprinşi de amărăciune sau dezgust, de ani de zile? Faptul că nu ţin seama de informaţii disonante. Mulţi oameni proaspăt căsătoriţi, în căutarea unor semne care să le confirme că s-au căsătorit
cu persoana perfectă, trec cu vederea sau resping orice dovezi discrepante care ar putea să le semnaleze probleme sau conflicte viitoare: „Se bosumflă când mă vede schimbând chiar şi două vorbe cu un alt bărbat. Ce drăguţ! înseamnă că mă iubeşte". „E aşa de relaxată când vine vorba de lucruri de făcut în casă; înseamnă că mă va ajuta şi pe mine să fiu mai puţin compulsiv." Soţii nefericiţi care îşi tolerează de multă vreme unul altuia cruzimea, gelozia sau umilinţele, sunt şi ei ocupaţi cu reducerea disonanţei. Pentru a evita confruntarea cu posibilitatea devastatoare de a fi investit atâţia ani, atâta energie şi atâtea certuri în efortul eşuat de a ajunge măcar să coexiste în pace, ei spun ceva de genul: „Toate căsniciile sunt aşa. Oricum nu se poate face

nimic. Există destule avantaje. Mai bine să stai într-o căsnicie dificilă decât să fii singur". Autojustificării nu-i pasă dacă aduce beneficii sau dacă face prăpăd. Ţine multe căsnicii laolaltă (de bine, de rău) şi rupe altele (de bine, de rău). Cuplurile încep cu un optimism exacerbat şi, de-a lungul anilor, unele se îndreaptă spre o apropiere şi o intimitate tot mai mari, iar altele - în direcţia unei distanţări şi a unei ostilităţi tot mai mari. Unele cupluri găsesc în căsnicie o sursă de consolare şi de bucurie, o revigorare sufletească, o relaţie care îi ajută să înflorească la nivel individual şi de cuplu. Pentru altele, căsnicia devine o sursă de gâl-ceavă şi discordie, un loc al stagnării, o relaţie care le zdrobeşte individualitatea şi disipează legătura dintre ei. Nu vrem să sugerăm în ac'est capitol că toate relaţiile pot şi trebuie să fie salvate, ci mai curând dorim să arătăm cum contribuie autojustificarea la aceste două rezultate atât de diferite.

Desigur, anumite cupluri se destramă din cauza unei revelaţii catastrofale, a unui act de trădare

sau a violenţei pe care unul dintre parteneri n-o mai poate tolera sau ignora. Dar marea majoritate a cuplurilor care ajung la despărţire o fac încet, în decursul timpului, prinşi într-un cerc vicios format din învinovăţire şi autojustificare. Fiecare dintre parteneri se concentrează pe ce face celălalt greşit, justificându-şi în acelaşi timp propriile preferinţe, atitudini şi moduri de a gestiona lucrurile. Intransigenţa unei părţi întăreşte şi mai mult hotărârea celeilalte de a rămâne neclintită. Fără să-şi dea seama, cei doi s-au plasat pe poziţii polarizate şi fiecare trăieşte cu senzaţia că are dreptatea de partea lui. Autojustificarea îi va ajute să-şi împietrească inima în faţa rugăminţilor de a fi empatici.

* x- *

Pentru a vedea cum funcţionează acest proces, să luăm în considerare căsnicia cuplului Debra şi Frank, prezentată în pătrunzătoarea carte scrisă de Andrew Christensen şi Neil Jacobson, *Reconcilable Differences*[2]. Majorităţii oamenilor le place să audă varianta lui/varianta ei despre căsnicie (doar dacă nu este a lor), dând din

umeri şi spunând că fiecare poveste are două variante. Noi considerăm că nu e chiar atât de simplu. Haideţi să începem cu varianta lui Debra despre problemele lor maritale:
[Frank] se târăşte prin viaţă, făcând tot timpul ce are de făcut, preocupat să-şi facă treaba, fără să arate vreodată entuziasm sau durere. Spune că stilul ăsta al lui arată cât este de stabil emoţional. Eu zic că nu arată decât că este pasiv şi plictisit. Eu, din multe puncte de vedere, sunt exact opusul: am multe momente plăcute şi neplăcute. Dar în majoritatea timpului sunt plină de energie, optimistă, spontană. Normal că mă enervez, mă înfurii şi devin frustrată câteodată. El spune că paleta mea largă de emoţii arată că sunt imatură emoţional, că „mai am până să mă maturizez". Eu cred că pur şi simplu demonstrează că sunt o fiinţă umană.
îmi aduc aminte un incident care rezumă într-un fel modul în care îl văd eu pe Frank. într-o seară, am ieşit la cină cu un cuplu foarte drăguţ, care abia se mutase în oraş. Pe măsură ce trecea timpul, îmi dădeam seama din ce în ce mai mult

ce viaţă minunată aveau. Păreau chiar îndrăgostiţi unul de altul, chiar dacă erau căsătoriţi de mai multă vreme decât noi. Indiferent cât de mult vorbea el cu noi, era tot timpul în contact cu soţia: o atingea, iniţia contact vizual sau o includea în conversaţie. Şi folosea mult cuvântul „noi" când vorbea despre ei. Mă uitam la ei şi îmi dădeam seama cât de puţin ne atingem eu şi Frank, cât de rar ne uităm unul la altul şi cât de diferenţiate sunt conversaţiile noastre. Da, recunosc, eram invidioasă. Păreau să aibă tot ce ţi-ai putea dori: o familie iubitoare, o casă frumoasă, timp liber, lux. Ce diferenţă faţă de Frank şi mine: noi ne zbatem să ne menţinem la suprafaţă, avem slujbe cu normă întreagă, încercăm să punem bani deoparte. Nu m-ar deranja atât de mult, dacă am munci la asta *împreună.* Dar noi suntem atât de distanţi.

Când am ajuns acasă, am început să-mi exprim aceste sentimente. Am vrut să ne reevaluăm viaţa - ca o modalitate de a deveni mai apropiaţi. Poate că nu puteam fi la fel de bogaţi

ca omenii aceia, dar nu exista niciun motiv să nu avem apropierea de care se bucurau ei. Ca de obicei, Frank nu a vrut să vorbească despre asta. Când a spus că e obosit şi că vrea să se ducă la culcare, m-am enervat. Era vineri seara şi niciunul dintre noi nu trebuia să se trezească devreme; singurul lucru care ne oprea să fim împreună era încăpăţânarea lui. M-a înfuriat asta. Mă săturasem să tot cedez la nevoia lui de a dormi de fiecare dată când semnalam o problemă de discutat. M-am gândit: De ce nu poate să stea treaz uneori doar pentru mine? Nu l-am lăsat să doarmă. Când a stins lumina, am aprins-o la loc. Când s-a întors pe partea cealaltă, am vorbit în continuare. Când şi- a pus o pernă pe cap, am vorbit mai tare. Mi-a spus că mă port ca un copil mic. Eu i-am spus că nu-i pasă de ce simt. Lucrurile au escaladat din acel moment şi a ieşit urât. Nu a fost violent, ci doar s- au aruncat vorbe. în final, s-a dus în dormitorul de oaspeţi, a încuiat uşa şi s-a culcat. Dimineaţa, eram amândoi epuizaţi şi distanţi. El m- a criticat pentru că fusesem atât de

iraţională. Ceea ce probabil că e adevărat. Devin iraţională când sunt disperată. Dar cred că foloseşte acuzaţia asta pentru a se justifica. E ceva de genul: „Dacă eşti iraţională, atunci pot să nu iau în seamă toate lucrurile de care te plângi şi astfel nu am nicio vină".
Iată varianta lui Frank:
Debra nu e mulţumită niciodată. Nu fac niciodată suficient, nu dăruiesc niciodată suficient, nu sunt niciodată suficient de iubitor, nu împărtăşesc niciodată suficient. Orice lucru ţi-ar trece prin cap, nu e niciodată suficient. Câteodată mă face să cred că nu sunt deloc un soţ bun. încep să mă simt de parcă nu m-am ridicat la nivelul aşteptărilor ei, simt că am dezamăgit-o, că nu mi-am făcut datoria de soţ iubitor, care o sprijină. Dar după aceea mă întorc la realitate. Cu ce am greşit? Sunt o persoană normală. Sunt o persoană destul de plăcută, iar lumea mă respectă. Am o slujbă stabilă şi cu răspunderi. Nu o înşel şi nu o mint. Nu beau şi nu arunc banii pe jocuri de noroc. Sunt destul de atrăgător, sunt atent şi sensibil în pat. Chiar o

fac să râdă mult. Şi totuşi nu primesc niciun dram de apreciere din partea ei - doar se plânge că nu fac destul.
Pe mine nu mă zguduie evenimentele ca pe Debra. La ea emoţiile sunt ca un *montagne russe:* când ridicate, când scăzute. Eu nu pot să trăiesc aşa. Am mai mult o viteză moderată şi constantă. Dar nici nu o cert pe Debra pentru felul ei de a fi. Sunt în esenţă o persoană tolerantă. Oamenii, inclusiv cei cu care te căsătoreşti, sunt de toate felurile. Nu sunt croiţi după toate nevoile tale. Aşa că nu mă enervez pentru toate mărunţişurile iritante. Nu simt nevoia să vorbesc despre fiecare impresie diferită sau despre fiecare lucru care nu-mi place, nu consider că fiecare zonă în care nu suntem de acord trebuie explorată în detaliu. Las lucrurile să meargă de la sine. Când manifest acest tip de toleranţă, mă aştept ca partenerul meu să facă acelaşi lucru pentru mine. Când nu face asta, mă înfurii. Când Debra se ia de mine pentru fiecare detaliu care nu se potriveşte cu ideea ei despre bine sau rău,

reacţionez într-adevăr dur. îmi dispare calmul şi explodez.
îmi aduc aminte că mergeam cu Debra acasă, după o seară petrecută cu un cuplu atrăgător, chiar impresionant, pe care îl întâlnisem pentru prima dată. Pe drumul spre casă, mă întrebam ce impresie le lăsasem eu. Mă simţeam obosit în seara aceea şi nu eram în cea mai bună formă. Câteodată pot fi inteligent şi amuzant în grupuri mici, dar nu şi în seara respectivă. Poate că mă străduiam prea tare. Câteodată îmi impun standarde prea înalte şi mă enervez pe mine însumi când nu mă ridic la nivelul lor.
Debra mi-a întrerupt cugetarea cu o întrebare aparent nevinovată: „Ai observat în ce armonie erau unul cu altui?" Eu ştiam ce era în spatele întrebării - sau cel puţin la ce fel de întrebare urma să ducă. întotdeauna se întoarce la noi, mai precis la mine. Până la urmă, se transformă în »Noi nu suntem în armonie", care se traduce prin „Tu nu eşti în armonie cu mine". Mi-e groază de conversaţiile astea despre ce este în neregulă cu noi ca pereche, pentru că întrebarea reală,

neexprimată în conversaţiile civilizate, dar aruncată în faţă în cele necivilizate, este: „Ce-i în neregulă cu Frank?" Aşa că de data asta am fentat problema spunând că sunt un cuplu drăguţ.
Dar Debra nu s-a lăsat. A insistat să-i evalueze prin comparaţie cu noi. Ei au bani şi intimitate. Noi nu avem nici una, nici alta. Poate că nu putem fi bogaţi, dar putem fi măcar intimi. De ce nu putem fi intimi? Adică: de ce nu pot fi *eu* intim? Când am ajuns acasă, am încercat să detensionez situaţia spunând că sunt obosit şi am sugerat să ne culcăm. Chiar eram obosit, iar o conversaţie de genul ăsta era ultimul lucru de care aveam chef. Dar Debra nu renunţa nici în ruptul capului. A zis că nu avem niciun motiv să nu stăm treji şi să discutăm chestiunea asta. Mi-am continuat rutina de culcare şi am avut cele mai mici reacţii cu putinţă. Dacă ea nu îmi respectă sentimentele, eu de ce le-aş respecta pe ale ei? Ea tot îmi spunea vrute şi nevrute în timp ce îmi puneam pijamaua şi mă spălam pe dinţi; nu m-a lăsat în pace nici la baie. Când am

ajuns în sfârşit în pat şi am stins lumina, ea a aprins-o la loc. M-am întors pe partea cealaltă, dar ea vorbea în continuare. Te-ai fi aşteptat să înţeleagă mesajul când mi-am pus perna pe cap - dar nu, mi-a smuls-o. în clipa aceea m-am pierdut cu firea, l-am spus că se comportă ca un copil, că e nebună - nu mai ţin minte tot ce-am zis. în final, de disperare, m-am dus în dormitorul pentru oaspeţi şi am încuiat uşa. Eram prea nervos ca să adorm imediat şi n-am dormit deloc. Dimineaţa, eram încă furios pe ea. l-am spus că e iraţională. Pentru prima dată, nu a mai avut multe de spus.

Aţi ales cu cine ţineţi? Credeţi că acestui cuplu i-ar fi bine dacă ea ar înceta să încerce să-l facă să vorbească sau dacă el nu s-ar mai ascunde sub pernă, la propriu şi la figurat? Şi care este cea mai mare problemă cu care se confruntă: sunt incompatibili ca temperament, nu se înţeleg unul pe celălalt sau sunt furioşi?

Toate cuplurile au motive de neînţelegere. Chiar şi gemenii identici au motive de neînţelegere. în cazul lui Frank şi al lui Debra, aşa cum se

întâmplă cu majoritatea cuplurilor, neînţelegerile au la bază tocmai motivul pentru care cei doi s-au îndrăgostit: el o considera nemaipomenită pentru că era sociabilă şi exteriorizată, un antidot perfect pentru temperamentul său rezervat; ea era atrasă de calmul lui şi de faptul că nu se pierdea cu firea în momentele furtunoase. Toate cuplurile au conflicte: mici lucruri iritante care sunt amuzante pentru oricine altcineva în afară de cei implicaţi - ea vrea să fie spălate vasele imediat, iar el le lasă să se adune grămezi, pentru a le spăla o dată pe zi (sau pe săptămână) - sau dezacorduri mai mari legate de bani, sex, socri sau nenumărate alte chestiuni. Neînţelegerile nu produc neapărat rupturi. Dar odată produsă o ruptură, cuplul o consideră a fi rezultatul inevitabil al propriilor neînţelegeri.
în plus, Frank şi Debra chiar îşi înţeleg foarte bine situaţia. Sunt de acord în legătură cu toate evenimentele din seara marelui conflict: de unde a pornit, cum s-au comportat amândoi, ce voiau unul de la celălalt. Ambii sunt de acord cu faptul

că se comparau cu noul cuplu, iar acest lucru i-a făcut nefericiţi şi autocritici. Sunt de acord că ea este mai abruptă, în timp ce el este mai placid - genul de lucru de care oamenii se plâng neîncetat când vine vorba de diferenţa dintre sexe. Ştiu clar ce vor de la relaţie şi ce au senzaţia că nu obţin. Sunt chiar foarte pricepuţi; chiar aş spune că sunt mai pricepuţi decât alţii când vine vorba de înţelegerea perspectivei celuilalt.

Această căsnicie nu se destramă pentru că Frank şi Debra se înfurie unul pe celălalt. Cuplurile reuşite au conflicte şi se înfurie, exact cum fac şi cuplurile nefericite. Dar cuplurile fericite ştiu să-şi gestioneze conflictele. Dacă o problemă îi irită, o discută ca să o rezolve, o lasă să moară de la sine sau învaţă să trăiască cu ea.[3] Cuplurile nefericite sunt dezbinate şi mai mult de confruntările furioase. Când Frank şi Debra se ceartă, ei se retrag pe poziţiile obişnuite, se închid în sine şi nu mai ascultă ce spune celălalt. Iar dacă ascultă, nu aud. Atitudinea lor este următoarea: „Da, da, ştiu ce

părere ai despre asta, dar n-o să mă schimb, pentru că ştiu că am dreptate'.
Pentru a vă arăta care credem că este problema subiacentă avută de Frank şi Debra, vom rescrie povestea călătoriei lor spre casă. Să presupunem că Frank anticipa temerile şi lucrurile care o frământau pe Debra, pe care le cunoaşte deja foarte bine, şi îşi exprima admiraţia autentică faţă de sociabilitatea ei şi uşurinţa cu care comunică cu oameni pe care abia i-a cunoscut. Să presupunem că anticipa faptul că ea va face o comparaţie nefavorabilă între căsnicia lor şi relaţia acelui cuplu atrăgător şi i-ar fi luat-o înainte, zicând: „Ştii, în seara asta mi-am dat seama că, deşi noi nu trăim în lux, ca ei, sunt extrem de norocos că te am pe tine". Să spunem că Frank recunoştea cinstit faţă de Debra că acel cuplu îl facea să fie foarte autocritic în legătură cu participarea lui la discuţii în seara aceea, o revelaţie care ar fi stârnit îngrijorarea şi empatia soţiei sale. Cât despre Debra, să presupunem că ar fi trecut peste autocompătimire şi ar fi observat că soţul

ei este posomorât, spunând ceva de genul: „Iubitule, nu pari să fii în apele tale. Te simţi bine? Ceva nu ţi- a convenit la cuplul acela? Sau eşti doar obosit?" Să presupunem ar fi fost cinstită cu privire la ce nu-i place la ea - precum invidia pe care o simte faţă de bunăstarea cuplului celuilalt -, în loc să spună ce nu-i place la Frank. Să presupunem că şi-ar fi întors atenţia către acele calităţi ale lui Frank pe care le iubea. Mda, dacă te gândeşti bine, are dreptate când spune că este „sensibil în pat".

Aşadar, din punctul nostru de vedere, neînţelegerile, conflictele, diferenţele de personalitate şi chiar certurile furioase nu sunt ucigaşii iubirii; autojustificarea este. Seara petrecută de Frank şi Debra cu noul cuplu ar fi putut sfârşi foarte diferit dacă cei doi nu ar fi fost atât de centraţi pe propriile autojusti-ficări şi pe blamarea celuilalt şi dacă s-ar fi gândit mai întâi la sentimentele celuilalt. Fiecare dintre ei înţelegea perfect punctul de vedere al celuilalt, dar nevoia lor de

autojustificare îi împiedica să accepte că poziţia partenerului are aceeaşi legitimitate ca a lor. îi motiva să îşi considere perspectiva mai bună, ca fiind de fapt singura cale rezonabilă.
Aici nu ne referim la genul de autojustificare pe care suntem cu toţii tentaţi să o folosim când facem o greşeală sau când ne contrazicem în chestiuni triviale, precum cine n-a pus dopul cum trebuie la sticla de apă minerală sau cine a uitat să plătească factura pentru apă sau cine îşi aduce aminte corect o scenă favorită dintr-un film. în acele cazuri, autojustificarea ne protejează pe moment de senzaţia că suntem neîndemânatici, incompetenţi sau uituci. Tipul de autojustificare ce poate eroda o căsnicie reflectă însă eforturi mult mai serioase de a proteja nu *ce am făcut,* ci *ce suntem,* şi îmbracă două forme: „Eu am dreptate şi tu nu ai" şi „Chiar dacă n-am dreptate, asta este; aşa sunt eu şi gata" Frank şi Debra nu se află pe drumul cel bun pentru că au început să-şi justifice propria imagine de sine, calităţi specifice lor pe care le preţuiesc şi pe care nu vor să le schimbe

sau despre care consideră că fac parte din natura lor. Ei nu îşi spun unul celuilalt: „Eu am dreptate şi tu nu, în legătură cu acea amintire" Ei spun: „Eu sunt genul potrivit de persoană, iar tu nu. Iar pentru că tu nu eşti genul potrivit de persoană, nu îmi poţi aprecia virtuţile; şi, în mod prostesc, tu chiar crezi că unele dintre virtuţile mele sunt defecte".
Astfel, Frank se autojustifică atunci când consideră acţiunile sale cele ale unui soţ bun, loial şi constant - aşa este el -, motiv pentru care crede că totul ar merge foarte bine dacă Debra ar înceta să-l mai bată la cap să vorbească, dacă i-ar ierta imperfecţiunile, la fel cum cum el le iartă pe ale ei. „Cu ce am greşit?" se întreabă Frank. „Sunt o persoană normală." Frank justifică faptul că nu vrea să discute subiecte dificile sau dureroase în numele propriei sale „toleranţe" şi a capacităţii sale de a lăsa lucrurile „să meargă de la sine". Cât despre Debra, ea consideră că expresivitatea ei emoţională „demonstrează pur şi simplu că sunt o fiinţă umană" - aşa este ea - şi că totul ar merge bine dacă Frank nu ar fi atât

de „pasiv şi plictisit". Debra a observat corect când a zis că Frank îşi justifică faptul că îi ignoră cererile de-a comunica punându-le pe seama firii ei iraţionale. Dar Debra nu vede că şi ea face acelaşi lucru: justifică faptul că ignoră dorinţa soţului ei de a nu vorbi, punând-o pe seama firii lui încăpăţânate.

Fiecare căsnicie este o poveste şi, ca orice poveste, se supune percepţiilor şi amintirilor distorsionate care păstrează naraţiunea aşa cum este văzută de fiecare dintre părţi. Frank şi Debra se află într-un punct crucial de decizie de pe piramida căsniciei lor, iar paşii pe care trebuie să-i facă pentru a rezolva disonanţa dintre „Iubesc persoana asta" şi „Persoana asta face lucruri care mă scot din minţi" vor duce povestea lor de dragoste mai departe sau o vor distruge. Vor trebui să decidă cum să răspundă la anumite întrebări-cheie legate de lucrurile nebuneşti pe care le face partenerul lor: sunt acestea oare cauza unui defect de personalitate imposibil de reparat? Pot să mă împac cu ele? Justifică divorţul? Putem ajunge la un

compromis? Aş putea - oroarea ororilor - să învăţ ceva de la partenerul meu, eventual să-mi îmbunătăţesc modul de a face lucrurile? Şi vor trebui să decidă cum să conceapă propriul mod de a face lucrurile. Având în vedere că trăiseră cu ei înşişi toată viaţa, „propriul mod de a face lucrurile" pare firesc, inevitabil. Autojustificarea îl împiedică pe fiecare dintre parteneri să-şi pună întrebarea: Oare am dreptate? Poate că greşesc? Aş putea să mă schimb?

Pe măsură ce se adunau problemele între Debra şi Frank, fiecare a dezvoltat o teorie implicită despre cum celălalt distruge căsnicia. (Aceste teorii se numesc „implicite" pentru că de multe ori oamenii nu sunt conştienţi că le nutresc.) Teoria implicită a lui Debra afirmă că Frank este neadaptat social şi pasiv; teoria lui este că Debra se simte nesigură pe ea şi nu se poate accepta pe sine sau pe el aşa cum este fiecare. Problema este că, odată ce oamenii dezvoltă teorii implicite, intră pe fir eroarea de confirmare, iar ei încep să nu mai observe dovezile care nu se potrivesc cu teoria lor. După

cum a observat terapeutul lor, acum Debra ignoră sau minimalizează situaţiile în care Frank nu este stângaci şi pasiv cu ea şi cu alţii - situaţiile în care a fost amuzant şi şarmant, nenumăratele cazuri în care s-a străduit să fie de ajutor. Frank, la rândul lui, ignoră sau minimalizează dovezile de stabilitate psihologică din partea soţiei sale, precum persistenţa şi optimismul de care a dat dovadă aceasta în faţa dezamăgirii. „Fiecare dintre ei crede că celălalt este vinovatul", a observat terapeutul lor, „şi astfel îşi amintesc selectiv părţi din viaţa lor şi se centrează pe părţile care le confirmă propriul punct de vedere.[4]

Teoriile noastre implicite despre motivul pentru care noi şi alţii ne comportăm într-un anumit fel se manifestă într-una dintre următoarele două variante. Putem spune că este vorba de ceva legat de situaţie sau de mediul înconjurător: „Funcţionarul de la bancă m-a repezit pentru că a muncit foarte mult azi; nu au destui funcţionari pentru toate ghişeele". Sau putem spune că ceva este în neregulă cu persoana respectivă:

„Funcţionarul de la bancă m-a repezit pentru că e bădăran". Atunci când ne explicăm propriul comportament, autojustificarea ne permite să ne măgulim: punem pe seama noastră acţiunile bune, dar dăm vina pe situaţie în cazul celor proaste. De exem piu, când facem un lucru care îi răneşte pe alţii, foarte rar spu nem: „M-am comportat aşa pentru că sunt un om crud şi fără inimă". Spunem: „Am fost provocat; oricine ar reacţiona ca mine"; sau „Nu am avut de ales"; sau „Da, am zis nişte lucruri îngrozitoare, dar nu eram *eu însumi* - eram beat". Dar atunci când facem un act de generozitate, ceva care ajută pe altcineva sau un act de curaj, nu spunem că am facut-o pentru că am fost provocaţi sau beţi, sau fiindcă nu am avut de ales, sau pentru că persoana de la telefon s-a folosit de sentimentul nostru de vinovăţie pentru a ne convinge să facem o donaţie. Am facut-o pentru că suntem generoşi şi buni.
Partenerii care se bucură de o relaţie reuşită îşi aplică unul celuilalt aceeaşi perspectivă asupra iertării pe care şi-o aplică lor: îşi iartă reciproc

greşelile, puându-le pe seama situaţiei, dar îşi recunosc unul celuilalt gesturile iubitoare şi atente. Dacă unul dintre parteneri face ceva necugetat sau este iritat, celălalt tinde să pună acest lucru pe seama unor evenimente care nu sunt din vina partenerului: „Săracul de el, este atât de stresat"; „înţeleg de ce m-a repezit; are dureri de spate de câteva zile". Dar dacă unul dintre ei face ceva deosebit pentru celălalt, acela recunoaşte firea bună şi personalitatea frumoasă a partenerului: „Iubitul mi-a adus flori fără să aibă vreun motiv anume", ar putea spune o soţie; „ce scumpete de om!"
Dacă partenerii fericiţi îşi acordă prezumţia de nevinovăţie, partenerii nefericiţi fac exact opusul? Dacă partenerul face ceva drăguţ, este o întâmplare sau a fost forţat de situaţie: „Da, mi-a adus flori, dar numai pentru că şi ceilalţi bărbaţi de la birou cumpărau flori pentru soţii". însă dacă partenerul face ceva necugetat sau iritant, se întâmplă din cauza defectelor sale de personalitate: „M-a repezit pentru că e o nenorocită". Frank nu spune că Debra a făcut un

lucru nebunesc când s-a ţinut după el prin casă, cerându-i cu insistenţă să-i vorbească, şi nu spune că s-a purtat aşa pentru că se simţea frustrată din cauză că el nu vorbeşte cu ea; el spune că este o *persoană* nebună. Debra nu spune că Frank a evitat să vorbească după cină pentru că era obosit şi nu avea chef de o confruntare exact înainte de culcare; spune că el e o *persoană* pasivă.

Teoriile implicite au consecinţe profunde pentru că, printre multe altele, afectează modul în care cuplurile se ceartă şi însuşi scopul conflictului. Dacă un cuplu se ceartă plecând de la premisa că ambii sunt persoane bune care au făcut ceva greşit, dar reparabil, sau că au făcut o boacănă din cauza presiunilor de moment dictate de situaţie, atunci există speranţă de corectare şi compromis. Dar, din nou, cuplurile nefericite inversează această premisă. întrucât fiecare partener este expert în autojustificare, fiecare blamează reticenţa celuilalt de a-şi rectifica defectele de personalitate, dar îşi scuză propria reticenţă în faţa schimbării pe baza virtuţilor

specifice personalităţii sale. Iar dacă nu vor să admită că au greşit sau să modifice un obicei care deranjează sau irită partenerul, atunci spun: „Nu mă pot abţine. Este firesc să ridici vocea când eşti nervos. Aşa sunt eu". Poţi auzi autojustificarea în aceste cuvinte pentru că, evident, se *pot* abţine. Se pot abţine de fiecare dată când nu ridică vocea la un poliţist, la şeful lor sau la un necunoscut de 150 de kilograme care se poartă urât pe stradă.

Cu toate acestea, supărăciosul care protestează prin cuvintele „Aşa sunt eu!" are de puţine ori înclinaţia să aplice aceeaşi justificare în cazul partenerului. Dimpotrivă, tinde să o transforme într-o insultă revoltătoare: „Aşa eşti tu - semeni maică-ta!" în general, remarca nu se referă la talentul sublim cu care mama ta face prăjituri sau la talentul ei pe ringul de dans. Se referă la faptul că semeni cu mama ta din punct de vedere genetic şi în mod iremediabil; nu ai ce face în această privinţă. Iar când oamenii au senzaţia că nu pot face nimic într-o anumită privinţă, se simt acuzaţi pe nedrept, ca şi cum ar

fi criticaţi că sunt prea scunzi sau prea pistruiaţi. Psihologul social June Tangney a descoperit că, dacă eşti criticat mai mult pentru ceea ce eşti decât pentru ce ai făcut, acest lucru trezeşte un sentiment profund de ruşine şi neputinţă; te face să vrei să te ascunzi, să dispari.[6] Pentru că persoana ruşinată nu are unde să scape de sentimentul dezolant de umilinţă - continuă Tangney -, partenerii ruşinaţi au tendinţa să riposteze furios: „Mă faci să mă simt ca şi cum aş fi făcut ceva îngrozitor pentru că sunt sub orice critică şi incompetent. Din moment ce nu mă consider vinovat şi incompetent, înseamnă că tu eşti vinovat dacă mă umileşti în halul ăsta".

în momentul în care stilul de ceartă al cuplului ajunge să escaladeze până la ruşinare şi blamare reciprocă, se schimbă însuşi scopul certurilor. Acestea încetează să fie modalităţi de rezolvare a unei probleme sau chiar încercări de a-l determina pe celălalt să îşi modifice comportamentul, ci sunt doar metode de a răni, de a insulta şi de a înscrie puncte. De aceea, a-l

face pe celălalt de ruşine duce la eforturi acerbe şi neîntrerupte de autojustificare, la refuzul de a face compromisuri şi la cea mai distructivă emoţie pe care o poate trezi o relaţie: dispreţul. Psihologul John Gottman, în studiul său revoluţionar care a avut în vedere peste 700 de cupluri pe care le-a urmărit ani de zile, a descoperit că dispreţul - critica plină de sarcasm, insulta şi batjocura - constituie unul dintre cele mai puternice semne că relaţia se află în cădere liberă.[7] Gottman a oferit următorul exemplu:
Fred: Mi-ai luat hainele de la curăţătorie?
Ingrid: (în batjocură) „Mi-ai luat hainele de la curăţătorie?" la-ţi naibii singur hainele. Ce-s eu, servitoarea ta?
Fred: Nici vorbă. Dacă ai fi fost servitoare, măcar ai fi ştiut să faci curat.
Replicile pline de dispreţ de acest tip pot fi devastatoare, pentru că distrug însuşi lucrul pe care autojustificarea are rolul să îl protejeze: sentimentul că avem suntem valoroşi, iubiţi, că suntem persoane bune şi respectate. Dispreţul este revelaţia finală avută de partener a faptului

că „Nu îl valorizez pe acel «cineva» care eşti tu". Noi credem că dispreţul este un bun prezicător al divorţului nu pentru că provoacă dorinţa de despărţire, ci pentru că reflectă sentimentele de despărţire psihologică ale cuplului. Dispreţul apare numai după ani întregi de ciondăneli şi certuri care au mereu ca rezultat, cum se întâmplă în cazul lui Frank şi al lui Debra, încă un efort eşuat de a-l face pe celălalt să se comporte diferit. Este o indicaţie că partenerul a depus armele şi se gândeşte: „Ce rost are să sper că te vei schimba? Până la urmă, eşti exact ca maică-ta". Furia reflectă speranţa că o problemă poate fi rezolvată. Când aceasta se epuizează, lasă în urmă numai cenuşa resentimentelor şi dispreţului. Dispreţul este umbra deznădejdii.
Ce apare prima dată în cuplu: nemulţumirea faţă de celălalt sau lumina negativă în care îl vezi pe celălalt? Sunt oare nemulţumit de tine din cauza defectelor tale de personalitate sau credinţa mea că ai defecte de personalitate (mai degrabă decât toane care se pot ierta sau presiuni externe) ajunge să mă facă să fiu nemulţumit de

tine? Evident că ambele variante sunt valabile. Dar întrucât majoritatea cuplurilor noi nu încep cu nemulţumiri şi blamare constantă, psihologii au putut să urmărească în timp cupluri pentru a vedea ce le face pe unele, dar nu şi pe altele, să pornească pe o spirală descendentă. Aceştia au aflat că modurile negative de gândire şi blamarea celuilal apar de obicei primele şi nu sunt legate de cât de des se înfuri partenerii, de cât de deprimat se simte unul dintre ei sau de alte stări emoţionale negative.[8] Partenerii fericiţi sau nefericiţi pur şi simplu gândesc diferit despre comportamentul celuilalt, chiar şi atunci când reacţionează la situaţii şi acţiuni identice. De aceea, considerăm că autojustificarea este suspectul numărul unu în uciderea unei căsnicii. Fiecare partener rezolvă disonanţa cauzată de conflicte şi iritare explicând comportamentul soţului sau soţiei într-un anumit mod. La rândul ei, explicaţia respectivă îi coboară pe un anumit versant al piramidei. Cei care merg pe calea ruşinii şi blamării vor ajunge la un moment dat să rescrie povestea propriei căsnicii. Pe măsură

ce fac acest lucru, caută şi mai multe dovezi pentru a-şi justifica perspectivele din ce în ce mai pesimiste şi dispreţuitoare asupra celuilalt. Aceştia trec de la minimalizarea aspectelor negative ale mariajului la exagerarea lor, în căutarea oricăror dovezi care se potrivesc cu noua lor poveste. Pe măsură ce se conturează noua poveste, pe care soţul şi soţia o reiterează în privat sau cu prietenii aflaţi de partea lor, partenerii încep să nu mai vadă calităţile celuilalt, exact cele care iniţial i-au făcut să se îndrăgostească.
Punctul culminant, când un cuplu începe să-şi rescrie povestea de dragoste, a descoperit Gottman, este atunci când „raportul magic" scade sub 5 la 1 : cuplurile reuşite au de cinci ori mai multe interacţiuni pozitive (precum manifestări de dragoste, afecţiune şi umor) decât negative (manifestări de iritare şi nemulţumire). Nu contează dacă perechea este volatilă emoţional, certându-se de unsprezece ori pe zi, sau placidă emoţional, certându-se odată la zece ani; raportul contează. „Există

cupluri volatile, care pot să ţipe mult unul la celălalt, dar care îşi petrec de cinci ori mai mult timp manifestându-şi dragostea şi împăcându-se", a descoperit Gottman. „Cuplurile mai tăcute şi mai évitante ar putea să nu manifeste atât de multă pasiune ca celelalte tipuri de cuplu, dar manifestă mult mai puţină atitudine critică şi dispreţ - raportul este, în continuare, de 5 la I".[9] Atunci când raportul este de 5 la 1 sau mai bun, orice disonanţă care apare este în general redusă într-o direcţie pozitivă. De exemplu, psihologul social Ayala Pines, într-un studiu al sindromului epuizării *(burnout)* în căsnicie, a raportat modul în care o femeie cu un mariaj fericit, pe care a numit-o Ellen, a redus disonanţa provocată de faptul că soţul ei nu îi făcuse un cadou de ziua ei. „Mi- aş fi dorit să-mi dea ceva, orice; i-am spus asta, aşa cum îi spun toate gândurile şi sentimentele mele", i-a povestit Ellen lui Pines. „Şi în timp ce faceam acest lucru, mă gândeam cât de minunat este că pot să-mi exprim deschis toate sentimentele, chiar şi pe cele negative. . .. Sentimentele

negative rămase le-am lăsat să se disipeze singure."[10]
însă când raportul pozitiv-negativ se schimbă în favoarea sentimentelor negative, cuplurile îşi rezolvă disonanţele *cauzate de aceleaşi evenimente* într-un mod care le sporeşte alienarea. Pines a raportat cum o femeie cu o căsnicie nefericită, numită Donna, a reacţionat la aceeaşi problemă care o deranjase pe Ellen: nu primise de la soţ un cadou de ziua ei. Dar în vreme ce Ellen decisese să accepte faptul că soţul ei nu va fi niciodată un Bill Gates al darurilor în familie, Donna a interpretat comportamentul bărbatului ei destul de diferit:
Unul dintre lucrurile care mi-au întărit decizia de a divorţa a fost ziua mea, care este simbolică pentru mine. Am primit un telefon din Europa, pe la ora şase dimineaţa, de ia un văr care a vrut să-mi ureze la mulţi ani. Iată pe cineva aflat la mulţi kilometri distanţă care îşi arătase interesul. Iar el stătea bine mersi şi asculta şi nici măcar nu mi-a urat la mulţi ani. ... Şi mi-am dat seama brusc că există pe lume toţi aceşti

oameni care mă iubesc, iar lângă mine se află o persoană care nu mă apreciază. Nu mă preţuieşte, nu mă iubeşte. Dacă m-ar fi iubit, nu m-ar fi tratat aşa. Ar fi dorit să facă ceva deosebit pentru mine.

Este foarte posibil ca soţul Donnei să nu o iubească sau să nu o aprecieze. Şi, desigur, nu cunoaştem varianta lui în privinţa cadoului de ziua ei; poate că încercase ani de zile să-i facă cadouri, iar ei nu-i plăcuse niciunul. Totuşi putem presupune că lumea nu divorţează din cauză că n-au primit un cadou de ziua lor. întrucât Donna a decis că soţul ei are un comportament nu numai rigid, dar şi intolerabil, aceasta interpretează acum tot ce face el ca pe o dovadă clară că „nu mă preţuieşte, nu mă iubeşte". Donna a dus eroarea de confirmare mai departe decât o fac de obicei majoritatea persoanelor căsătorite: i-a spus lui Pines că ori de câte ori soţul ei o supăra sau o deprima, scria despre acele momente în „cartea urii". Cartea urii îi furniza toate dovezile necesare pentru a justifica decizia de a divorţa.

Atunci când cuplul a atins acest punct nevralgic, începe să se petreacă o revizuire a amintirilor. Acum, ambele părţi sunt motivate nu să lase lucrurile să „se disipeze de la sine", ci să încurajeze orice lucru negativ să iasă la suprafaţă. Intervine distorsionarea evenimentelor din trecut - sau amnezia completă -, care le confirmă partenerilor bănuielile că s-au căsătorit cu o persoană complet străină, care nici măcar nu este atractivă. Psihologul clinic Julie Gottman a lucrat cu un cuplu furios. Când i-a întrebat cum s-au cunoscut, soţia a zis dispreţuitor: „La facultate, unde am rămas cu impresia greşită că-l duce mintea".[11] Deformând astfel amintirea, ea anunţă că nu a făcut o greşeală când l-a ales; el a făcut greşeala, pentru că a înşelat-o cu privire la inteligenţa sa.

„Am descoperit că nimic nu prezice mai bine viitorul unei căsnicii decât modul în care un cuplu îşi povesteşte trecutul", observă John Gottman.[12] Rescrierea istoriei începe chiar înainte ca perechea că să îşi dea seama că

propria unitate se află pericol. Gottman şi echipa sa au supus unor interviuri detaliate 56 de cupluri; în plus, au putut să reia interviurile trei ani mai târziu, cu 47 dintre ele. La momentul interviurilor iniţiale, niciunul dintre cupluri nu intenţiona să divorţeze, dar cercetătorii au putut prezice cu o acurateţe de 100% care vor fi cele şapte cupluri care vor divorţa. (Dintre celelalte 40, cercetătorii au putut să prezică faptul că 37 vor rămâne împreună, ceea ce este iarăşi de o acurateţe incredibilă.) La prima rundă de interviuri, cele şapte cupluri deja începuseră să îşi rescrie istoria, spunând o poveste descurajantă, presărată cu detalii de confirmare. De exemplu, i-au spus lui Gottman că se căsătoriseră nu pentru că erau îndrăgostiţi şi nu suportau să stea unul fără celălalt, ci pentru că, în opinia lor, căsătoria părea să fie „firească, următorul pas". Primul an, îşi aminteau acum cuplurile divorţate, fusese plin de dezamăgiri şi neîmpliniri. „Multe lucruri nu au mers cum trebuie, dar nu ţin minte care anume", a spus un soţ aflat în pragul divorţului. Cuplurile fericite,

pe de altă parte, numeau aceleaşi dificultăţi „puncte delicate" şi le considerau provocări pe care erau mândri că le depăşiseră cu umor şi afecţiune.
în virtutea puterii revizioniste a memoriei de a ne justifica deciziile, în momentul în care cuplurile ajung să divorţeze, nu îşi mai aduc aminte de ce s-au căsătorit. E ca şi cum ar fi suferit o lobotomie nechirurgicală care a extirpat amintirea frumoasă a sentimentelor pe care le nutreau la un moment dat unul faţă de celălalt. Am auzit de nenumărate ori oameni care spuneau: „Am ştiut din prima săptămână după nuntă că făcusem o mare greşeală". „De ce aţi făcut atunci trei copii şi aţi stat împreună douăzeci şi şapte de ani?" „Ei, nu ştiu; bănuiesc că m-am simţit obligat."
Sigur că unii iau decizia de a se separa ca rezultat al unei cântăriri lucide a beneficiilor şi problemelor curente; pentru majoritatea însă, este o decizie lovită de revizionism istoric şi de reducerea disonanţei. De unde ştim asta? Pentru că, până şi atunci când problemele rămân

aceleaşi, justificările se schimbă de îndată ce una dintre părţi decide să plece. Câtă vreme cuplurile au decis să rămână într-o relaţie care este departe de idealul lor, aceştia reduc disonanţa în moduri care le sprijină decizia: „Nu e chiar aşa de rău." „Majoritatea căsniciilor sunt mai rele decât a mea - sau măcar nu sunt mai bune. „Mi-a uitat ziua de naştere, dar face multe alte lucruri prin care îmi arată că mă iubeşte." „Avem probleme, dar, una peste alta, o iubesc." însă când unul sau ambii parteneri încep să se gândească la divorţ, eforturile lor de a reduce disonanţa le vor justifica decizia de a pleca: „Căsnicia asta chiar *este* rea." „Majoritatea căsniciilor sunt mai bune decât a mea." „Mi-a uitat ziua de naştere, adică nu mă iubeşte." Şi remarca nemiloasă făcută de mulţi soţi sau de multe soţii când pleacă, după douăzeci sau treizeci de ani de căsnicie: „Nu te-am iubit niciodată".

Cruzimea acestei ultime minciuni este echivalentă cu nevoia celui care o spune de a-şi justifica acţiunile. Cuplurile care se despart din

motive externe clare - de exemplu, unul dintre soţi este abuziv fizic sau emoţional - nu vor simţi nevoia » » » de autojustificare. La fel şi rarele cupluri care se despart în termeni amicali sau care ajung să îşi recapete sentimentele calde de prietenie după durerea iniţială provocată de despărţire. Ei nu simt nicio nevoie stringentă de a-şi demoniza fostul partener sau de a uita perioadele fericite, fiindcă sunt capabile să spună: „N-a mers", „Ne-am îndepărtat unul de altul" sau „Eram foarte tineri când ne-am cununat, atât ne-a dus capul". Dar atunci când divorţul este deosebit de dureros, dificil şi costisitor - mai ales când doar unul dintre parteneri vrea să se despartă, dar celălalt nu -, ambele părţi vor resimţi un amalgam de emoţii dureroase. Pe lângă furie, angoasă, durere şi mâhnire, care însoţesc divorţul aproape invariabil, aceste cupluri vor simţi şi durerea disonanţei. Disonanţa respectivă şi modul în care oamenii aleg să o rezolve este unul dintre motivele majore pentru care partenerii devin răzbunători după divorţ.

Dacă tu eşti cel părăsit, e posibil să suferi din cauza disonanţei zdrobitoare între „Sunt o persoană bună şi un partener minunat" şi „Mă părăseşte partenerul. Cum se poate aşa ceva?" Poţi trage concluzia că, poate, nu eşti o persoană atât de bună pe cât ai crezut sau că eşti o persoană bună, dar nu şi un partener foarte bun; însă puţini dintre noi alegem să reducem disonanţa atacând propria stimă de sine. Este mult mai uşor să reducem disonanţa atacând partenerul - de exemplu, trăgând concluzia că celălalt este o persoană dificilă şi egoistă, doar că nu ţi-ai dat seama până acum. De asemenea, dacă tu eşti cel care pleacă, ai de rezolvat disonanţe pentru a justifica durerea pe care i-o provoci unei persoane pe care ai iubit-o cândva. Pentru că eşti o persoană bună, iar o persoană bună nu răneşte pe altcineva, atunci înseamnă că partenerul merita să-l respingi - poate chiar mai mult decât îţi dădeai seama. Cei care analizează cupluri care divorţează sunt de multe ori bulversaţi de ceva ce pare a fi o atitudine răzbunătoare iraţională din partea celui

care iniţiază despărţirea; ceea ce se observă, de fapt, este reducerea disonanţei în acţiune. O prietenă de-a noastră, plângându-se de divorţul fiului său, ne-a spus: „Nu o înţeleg pe noră- mea. L-a părăsit pe fiu-meu pentru un bărbat care o adoră, dar nu vrei să se mărite cu el sau să lucreze cu normă întreagă numai cs să-l oblige pe fiul meu să-i plătească pensie alimentară. Fiul meu a trebuit să-şi ia o slujbă care nu-i place numai ca să poată plăti ce pretinde ea. Din moment ce ea a plecat şi are o altă relaţie, modul în care îl tratează pe fiul meu este inexplicabil de crud şi de răzbunător". însă, din punctul de vedere al nurorii, comportamentul său faţă de fostul soţ este perfect justificabil. Dacă ar fi un tip aşa de bun, încă ar fi cu el, nu? Mediatorii de divorţ, asemenea oricui altcuiva care a încercat să le fie de ajutor unor prieteni aflaţi într-un proces conflictual de divorţ, au văzut de aproape acest proces. Mediatorii Donald Saposnek şi Chip Rose descriu „tendinţa unuia dintre soţi de a-l prezenta pe celălalt într-o lumină cât mai proastă, de exemplu: «Este un

beţiv nenorocit şi violent» sau «E o mincinoasă făţarnică şi egoistă în care nici nu te poţi încrede». Aceste caracterizări negative puternic polarizate pe care şi le aruncă membrii unui cuplu aflat într-un divorţ extrem de conflictual ajung, în timp, să fie reificate şi imuabile".[13] Motivul pentru care fac acest lucru este acela că, odată ce membrii unui cuplu ajung să reducă disonanţa optând să demonizeze partenerul pentru a se proteja pe sine, trebuie să-şi justifice atitudinea mai departe. Astfel, încep să se certe pentru orice lucru mărunt care „i se cuvine" uneia dintre părţi şi pe care cealaltă parte „nu-l merită", încep să încerce să blocheze sau să controleze cu furie problemele legate de custodia copiilor sau de drepturile de vizitare, pentru că, iată, fostul sau fosta este o persoană îngrozitoare. Niciuna dintre părţi nu se opreşte în mijlocul certurilor pentru a se gândi la faptul că persoana poate că este îngrozitoare deoarece se află într- o situaţie îngrozitoare; ca să nu mai vorbim de faptul că ar putea fi chiar o reacţie la propriul tău comportament. Fiecare lucru făcut

de unul dintre parteneri invocă o replică dură autojusti-ficativă din partea celuilalt şi, *voilà,* au intrat într-o cursă a animozităţii reciproce tot mai sporite. După ce îl provoacă pe celălalt să se comporte urât, fiecare dintre parteneri foloseşte comportamentul urât al celuilalt ca să îşi justifice propria ripostă şi să obţină argumente împotriva calităţilor inerent „rele" ale fostului sau fostei. Când cuplurile ajung să caute mediere, au alunecat deja destul de mult în josul piramidei. Don Saposnek ne-a spus că în cele peste 4000 de medieri pe care le-a condus, „n-am avut *niciodată* vreuna în care un părinte să fi spus: «Ştii, chiar cred că ea ar trebui să primească custodia, pentru că este un părinte mai bun, iar copiii sunt mai apropiaţi de ea». Aproape întotdeauna este o întrecere pentru a stabili «cine este părintele mai bun şi mai meritoriu». Celuilalt părinte nu i se recunoaşte nici cel mai mic merit şi chiar şi atunci când recunosc de bunăvoie propriile acte de răzbunare, le justifică întotdeauna: «A meritat-o, după tot ce a făcut - după ce a destrămat familia asta!» înţelegerile

la care ajung reprezintă, în mod invariabil, un compromis pe care fiecare îl percepe în termeni de „am lăsat de la mine pentru că m-am simţit constrâns, eram prea epuizat ca să mai lupt, n-am mai avut bani de mediere. .. chiar dacă ştiu că sunt părintele mai bun»".
Teoria disonanţei ne-ar permite să facem predicţia că tocmai acei oameni care sunt cel mai ambivalenţi în privinţa deciziei de a divorţa sau care se simt cel mai vinovaţi pentru decizia lor unilaterală vor simţi cea mai mare presiune să îşi justifice decizia de a pleca. La rândul său, partenerul părăsit simte o presiune disperată de a justifica răzbunarea ca pe o răsplată meritată de celălalt pentru că l- a tratat atât de nedrept şi cu atâta cruzime. Pe măsură ce, pentru a- şi susţine noile explicaţii, ambele părţi scot la suprafaţă amintiri confirma toare şi toate exemplele recente şi oribile de comportamen din partea fostului soţ sau a fostei soţii, fostul soţ sau fosta soţie devine un personaj diabolic. Autojustificarea este calea prin care ambivalenţa se transformă în certitudine, iar

vinovăţia, în furie. Povestea de dragoste a devenit o carte a urii.

♦ * *

Colega noastră Leonore Tiefer, psiholog clinician, ne-a povestit despre un cuplu care se apropia de vârsta de patruzeci de ani, cu o căsnicie de un deceniu, care venea la terapie. Nu puteau lua decizia de a face copii pentru că fiecare voia să fie sigur înainte să-i prezinte problema celuilalt. Nu puteau lua o decizie despre cum să echilibreze cariera ei de afaceri soliei-tantă cu activităţile făcute în comun, întrucât ea se simţea îndreptăţită să lucreze cât dorea de mult. Nu se puteau opri din certurile legate de faptul că el bea, întrucât el se simţea îndreptăţit să bea oricât de mult dorea. Fiecare avusese câte o aventură extramaritală, pe care o justificau drept o reacţie la aventura celuilalt.

Totuşi nu aceste probleme dificile, dar normale, s-au aflat la originea destrămării căsniciei lor, ci autojustificările lor încăpăţânate. „Ei nu ştiu la ce să renunţe pentru a fi un cuplu", spune Tiefer. „Fiecare vrea să facă ce consideră că este

îndreptăţit să facă şi nu pot discuta problemele importante care îi afectează ca pereche. Câtă vreme rămân supăraţi unul pe altul, nu trebuie să discute acele probleme, pentru că discuţia ar putea să-i pună în poziţia de a face compromisuri sau de a lua în considerare punctul de vedere al celuilalt. Le vine greu să fie empatici, pentru că fiecare este foarte sigur că purtarea celuilalt este mai puţin rezonabilă decât a sa. Aşa că dezgroapă vechi resentimente ca să-şi justifice poziţia actuală şi faptul că nu sunt dispuşi să se schimbe sau să ierte."

De cealaltă parte, cuplurile care se dezvoltă împreună de-a lungul anilor au găsit un mod de a trăi cu un minimum de autojustificare, ceea ce reprezintă alt mod de a spune că sunt capabili de a pune empatia faţă de partener înaintea apărării propriului teritoriu. Membrii cuplurilor stabile şi reuşite sunt capabili să asculte criticile, preocupările şi sugestiile partenerului fără să devină defensivi. în termenii noştri, aceştia sunt capabili să se desprindă suficient de mult de

scuza auto-justificativă de tipul „Aşa sunt eu". Ei reduc disonanţa cauzată de micile iritări trecându-le cu vederea şi reduc disonanţa provocată greşelile făcute şi de problemele majore rezolvându-le.
Am intervievat o serie de cupluri care erau împreună de mai mulţi ani - genul de cuplu admirat de Frank şi Debra -, care, după cum spun chiar ei, au o căsnicie neobişnuit de strânsă şi plină de afecţiune. Nu i-am întrebat: „Care este secretul căsniciei voastre atât de îndelungate?" pentru că oamenii foarte rar ştiu răspunsul; de obicei spun ceva banal sau care nu ne ajută cu nimic, de genul: „Nu ne ducem niciodată la culcare supăraţi" sau „Amândoi iubim golful". (Multe cupluri fericite se duc la culcare supărate pentru că preferă să nu se certe când sunt frânţi de oboseală, iar multe cupluri fericite nu au interese şi pasiuni comune.) în schimb, am întrebat cuplurile cum au reuşit, de-a lungul anilor, să reducă disonanţa dintre „Iubesc persoana aceasta" şi „Persoana aceasta face lucruri ce mă scot din minţi".

Un răspuns deosebit de limpede ne-a venit din partea unui cuplu pe ai cărui membri îi vom numi Charlie şi Maxine, căsătoriţi de peste patruzeci de ani. Asemenea tuturor cuplurilor, au multe mici neînţelegeri care ar putea să alunece în iritare foarte uşor, dar au ajuns să le accepte pe majoritatea ca pe nişte fapte de viaţă şi nu se bosumflă din cauza lor. Charlie spune: „Mie-mi place să iau cina la cinci; soţiei mele, la opt; am făcut un compromis - mâncăm la opt fără cinci". Lucrul important la cuplul acesta este modul în care îşi gestionează problemele mari. Când s-au îndrăgostit, la douăzeci şi ceva de ani, Charlie era atras de seninătatea irezistibilă din sufletul lui Maxine; era - spunea el - o oază într-o lume tumultoasă. Pe ea o atrăgea energia pasională pe care el o punea în orice, de la găsirea piersicii perfecte până la scrierea unei propoziţii perfecte. Dar pasiunea acestuia, care îi plăcea atât de mult când se asocia cu dragostea, sexul, călătoriile, muzica şi filmul, devenea alarmantă când era asociată cu furia. Când se enerva, Charlie ţipa şi lovea cu pumnul în masă, ceva ce

nimeni din familia ei nu făcuse vreodată. La câteva luni după căsătorie, i-a spus cu ochii în lacrimi că furia lui o înspăimântă.
Primul impuls al lui Charlie a fost să se justifice. Nu considera că ridicatul vocii era cel mai bun lucru, dar considera că asta făcea parte din identitatea sa- o faţetă a autenticităţii lui. „Tatăl meu ţipa şi lovea cu pumnul în masă", i-a spus. „Bunicul meu ţipa şi lovea cu pumnul în masă! Este dreptul meu! N-am ce să fac. Asta face bărbatul. Vrei să fiu ca toţi pămpălăii ăia care vorbesc tot timpul despre «sentimentele» lor?"
Dar când s-a oprit din strigat şi a luat în considerare modul în care comportamentul său o afectează pe
Maxine, şi-a dat seama că ar putea să-şi modifice comportamentul şi, încet dar sigur, a redus frecvenţa şi intensitate ieşirilor de furie, însă şi Maxine trebuia să se schimbe; trebuia să înceteze să-şi justifice credinţa că toate formele de furie sunt rele şi periculoase, („în familia mea, nimeni nu îşi exprima furia niciodată. Prin urmare, acesta este singurul mod în care se

poate trăi.") Când a făcut acest lucru, a reuşit să înveţe să distingă sentimentele legitime de furie de modalităţile inacceptabile de a le exprima, precum datul cu pumnul în masă, şi, până la urmă, de modalităţi neconstructive de a *nu* le exprima, precum plânsul şi retragerea - propriul ei obicei „inalterabil".

De-a lungul anilor, a apărut o altă problemă, una care se dezvoltase treptat, aşa cum se întâmplă cu multe cupluri care îşi împart iniţial sarcinile pe baza priceperii cu care le îndeplinesc. Neajunsul seninătăţii lui Maxine era faptul că nu se impunea şi că se ferea de onfruntări; nu ar fi visat niciodată să se plângă de o masă proastă sau de un obiect cumpărat care avea defecte. Aşa că Charlie era cel care trebuia să returneze cafetiera care nu mergea sau să dea telefon la serviciul pentru clienţi ca să depună o plângere sau să îl ia la rost pe proprietarul care nu repara instalaţia de apă. „Tu eşti mult mai bun la asta decât mine", zicea ea, iar pentru că era priceput, o facea. în timp însă, Charlie s-a săturat de aceste sarcini şi a început să fie iritat de ceea ce

acum considera drept pasivitatea lui Maxine. „De ce trebuie să mă ocup doar eu de confruntările astea neplăcute?" îşi spunea el. Ajunsese în situaţia de a face o alegere. Putea să lase de la el, spunând că aşa este Maxine, şi să continue să facă treburile neplăcute. Dar Charlie s-a gândit că poate a sosit timpul ca Maxine să înveţe să se impună, ceea ce i-ar fi fost de folos şi în multe alte contexte, nu doar în căsnicie. La început, Maxine < răspuns: „Aşa sunt eu şi ştiai asta când te-ai însurat cu mine în plus, nu e corect să schimbi regulile după atâţia ani". Cu cât vorbeau mai mult despre acest lucru, cu atât ea a reuşit să îl asculte fără să se lase distrasă de zgomotul autojustificării. De îndată ce s-a întâmplat acest lucru, Maxine a putut să empatizeze cu sentimentele lui şi să înţeleagă de ce soţul ei considera că această diviziune a muncii devenise nedreaptă. Şi-a dat seama că opţiunile ei nu erau atât de limitate cum presupusese dintotdeauna. A mers la un curs special, a exersat cu sârg ce învăţa acolo, a început să se impună mai bine când îşi cerea drepturile şi nu

peste mult timp a început să se bucure de avantajul de a exprima ce o preocupa într- un mod care de obicei dădea rezultate. Charlie şi Maxine au spus clar că el nu se transformase într-un mieluşel şi ea într-un tigru; personalitatea, istoricul personal, genetica şi temperamentul limitează modul în care ne putem schimba.[11] Dar fiecare dintre ei a contribuit cu ceva. în această căsnicie, încrederea în sine şi exprimarea constructivă a furiei nu mai sunt abilităţi polarizate între cei doi.

într-o căsnicie bună, confruntarea, opiniile diferite, tabieturile diferite şi chiar certurile pline de furie îi pot apropia pe cei doi, ajutându-i să înveţe ceva nou şi forţându-i să-şi analizeze presupunerile despre propriile abilităţi şi limite. Nu este mereu uşor să faci acest lucru. Poate fi jenant şi dureros să renunţăm la autojustificările care ne acoperă greşelile, care ne protejează dorinţa de a face lucrurile după cum dorim şi care diminuează durerea pe care o provocăm celor dragi. Fără autojustificare, am putea să ne

trezim dezgoliţi emoţional, neprotejaţi, copleşiţi de regrete şi de pierderi.
Şi totuşi, în definitiv, considerăm că merită, pentru că indiferent cât de greu este să renunţi la autojustificare, rezulta-ele ne învaţă ceva profund important despre noi şi ne pot iduce pacea cunoaşterii şi acceptării de sine. La vârsta de şaizeci şi cinci de ani, scriitoarea şi activista feministă Vivian Gornick a scris un eseu năucitor de onest despre eforturile sale de a împăca munca şi iubirea şi de a duce o viaţă bazată pe principii egalitare în ambele arene. „Scriam adesea despre viaţa de una singură pentru că nu realizasem că eu chiar trăiam singură", a scris ea. Ani de zile, răspunsul ei - ca şi cel al multor din generaţia ei - a fost sexismul: bărbaţii cu mentalităţi patriarhale forţau femei puternice, independente, să aleagă între carieră şi relaţie. Răspunsul nu este greşit; sexismul a distrus multe căsnicii şi a şubrezit multe altele care abia se ţineau pe linia de plutire. Dar astăzi Gornick a realizat că acesta nu era răspunsul complet.

Privind în urmă, fără confortul familiar al autojustificării, ea a reuşit să îşi vadă propriul rol în determinarea cursului propriilor relaţii, realizând că „o mare parte din singurătatea mea era mai degrabă autoindusă, având de-a face mai mult cu personalitatea mea furioasă şi dezbinată decât cu sexismul".[15]

„De fap" scrie ea, „eram singură nu din cauza convingerilor mele politice, ci pentru că nu ştiam cum să trăiesc într-un mod decent cu o altă fiinţă umană. în numele egalităţii, am chinuit fiecare bărbat care mă iubise până m-a

părăsit: îi solicitam neîncetat, fără să las să scape nimic, îi trăgeam la răspundere într-un mod care ne obosea pe amândoi. Desigur că era un sâmbure de adevăr în tot ce spuneam, dar aceşti sâmburi, indiferent cât de numeroşi, nu trebuiau neapărat să devină grămada a cărei greutate zdrobea dragostea până o ucidea.

"Rani, rupturi şi războaie

Ce dârji mai sunt, ce foc le-a dat mânia;

Mai surdă decât marea li-i trufia!

William Shakespeare, *Richard al II-lea*

La un an după ce mărturisise că avusese o aventură extracon- jugală, Jim nu vedea niciun semn că furia lui Diane se potolise. Fiecare conversaţie sfârşea prin a face referire la aventură. Nu îl scăpa din ochi şi, când îi întâlnea privirea, aceasta era plină de bănuială şi îndurerare. Chiar nu-şi dădea seama că fusese doar o mică scăpare din partea lui? Nu era nici pe departe prima persoană de pe planetă care făcuse o asemenea greşeală. Fusese destul de onest încât îşi recunoscuse fapta - nu-i aşa? - şi destul de puternic să pună capăt aventurii. îi ceruse iertare şi îi spusese de o mie de ori că o iubeşte şi că vrea să continue căsnicia. Chiar nu

pricepea? Chiar nu putea să se concentreze asupra părţilor bune ale căsniciei lor şi să treacă peste acest obstacol?
Lui Diane atitudinea lui Jim i se părea incredibilă. Parcă ar fi vrut complimente pentru că recunoscuse şi încheiase aventura, în loc să fie criticat pentru că o începuse. Chiar nu putea pricepe asta? Chiar nu se putea concentra asupra durerii
şi mâhnirii ei şi să înceteze să se justifice în faţa ei? Şi nici măcar nu îşi ceruse iertare. Bun, spusese că-i pare rău, dar asta era de-a dreptul jalnic. De ce nu putea să-şi ceară iertare din toată inima? Nu trebuia să cadă la pământ în faţa ei, ci doar să afle ce simte şi să îndrepte lucrurile.
Dar lui Jim îi venea greu să îndrepte lucrurile aşa cum dorea Diane din cauza furiei ei intense, care îl facea să îşi* dorească să-i răspundă cu aceeaşi monedă. Mesajul pe care îl descifra în furia ei era: „Ai comis o faptă îngrozitoare" şi „Eşti subuman pentru ce mi-ai făcut". Desigur, se căia cu adevărat că o rănise, dar nu considera că a

comis o faptă îngrozitoare sau că e subuman, iar faptul de a-şi cere iertare în modul acela umilitor pe care ea părea că îl vrea era ceva ce nu credea că este pregătit să ofere. Aşa că a încercat, în schimb, să o convingă că aventura nu fusese ceva serios şi că cealaltă femeie nu însemnr nimic pentru el. Diane însă interpreta încercările lui Jim de e explica aventura ca pe un efort de a-i desconsidera sentimentele. Mesajul pe care îl desprindea ea din reacţia lui era: „N-ar trebui să fii atât de supărată; n-am făcut nimic rău". Eforturile lui de a-i explica o înfuriau şi mai mult, iar furia ei îi crea lui dificultăţi în încercarea de a manifesta empatie faţă de suferinţa ei şi de a reacţiona cum se cuvine.[1]
în 2005, America era fascinată de ultima bătălie în teribilul război de familie ce se învârtea în jurul vieţii sau morţii lui Terri Schiavo; părinţii ei, Robert şi Mary Schindler, se luptau cu soţul său, Michael Schiavo, pentru controlul asupra vieţii sau a restului de viaţă care mai rămăsese în Terri. „Este incredibil, având în vedere ce prăpastie se află acum între ei, că soţul şi

părinţii lui Terri Schiavo împărtăşeau într-o vreme o
locuinţă, o viaţă şi un ţel", a scris un reporter. Desigur, nu este deloc incredibil pentru cei care studiază autojustificarea. La începutul căsniciei lui Terri şi Michael, cuplul şi părinţii ei se aflau în vârful piramidei. Michael le spunea socrilor „mamă" şi „tată". Soţii Schindler le-au plătit celor doi chiria în primii ani în care încercau să se pună pe picioare. Când Terri Schiavo a suferit o leziune cerebrală masivă, în 1990, familia Schindler s-a mutat în casă, cu fiica şi ginerele, pentru a o îngriji împreună, lucru pe care l-au făcut timp de trei ani. Apoi a început să se manifeste motivul multor rupturi: banii. în 1993, Michael Schiavo a câştigat procesul de malpraxis intentat medicilor lui Terri şi i s-au acordat în despăgubire 750.000 de dolari pentru îngrijirea soţiei şi 300.000 de dolari pentru pierderea lui Terri ca partener. La o lună după aceea, soţul şi părinţii au
început să se certe pentru despăgubire. Michael Schiavo a spus că totul a început când socrul lui

l-a întrebat câţi bani ar primi el, Robert, în urma procesului de malpraxis. Soţii Schindler au spus că cearta a fost legată de tipul de tratament pe care urmau să cheltuiască banii; părinţii voiau un tratament intensiv, experimental, iar soţul voia să-i ofere doar îngrijire de bază. Despăgubirea a fost doar prima picătură, forţându-i pe părinţi şi pe soţ să ia o decizie despre cum să cheltuiască banii şi despre cine merită să-i ia, pentru că fiecare dintre părţi se considera îndreptăţită să ia decizia finală în legătură cu viaţa sau moartea lui Terri. în consecinţă, Michael Schiavo a blocat temporar accesul soţilor Schindler la actele medicale ale soţiei sale; aceştia au încercat o vreme să o scoată pe Terri de sub tutela sa. El s-a simţit jignit de ceea ce considera a fi o încercare cinică din partea socrului de a intra în posesia unei părţi din bani; ei se simţeau jigniţi de ceea ce considerau a fi motive egoiste de a se descotorosi de propria soţie.[2] în momentul în care ţara întreagă a ajuns să fie martoră la confruntarea finală şi furibundă dintre ei, care

fusese înteţită de mass-media şi de politicieni oportunişti, ambele poziţii păreau complet iraţionale şi de nerezolvat.
în ianuarie 1979, şahul Iranului, Mohammed Reza Pahlavi, confruntându-se cu o insurecţie publică din ce în ce mai puternică, a fugit din Iran în Egipt. La două săptămâni după aceea, ţara s-a bucurat de întoarcerea noului său lider fundamentalist musulman, ayatollahul Ruhollah Khomeini, pe care şahul îl trimisese în exil cu mai mult de un deceniu în urmă, în octombrie 1979, cu unele reţineri, administraţia Carter i-a permis şahului să facă o oprire scurtă în Statele Unite din motive umanitare, astfel încât acesta să poată primi tratament pentru cancerul de care suferea. Khomeini a condamnat guvernul american, numindu-l „Marea Satană", îndemnându-i pe iranieni să protesteze împotriva Statelor Unite şi a Israelului, „duşmanii Islamului". Mii de oameni l-au ascultat şi s-au adunat la ambasada americană din Teheran. La 4 noiembrie, câteva sute de studenţi iranieni au ocupat clădirea principală a ambasadei şi i-au capturat pe

majoritatea celor de acolo, dintre care 52 au rămas ostateci pentru următoarele 444 de zile. Cei care i-au capturat au cerut ca şahul să fie adus în Iran pentru a fi judecat, cu tot cu miliardele de dolari pe care susţineau că şahul le furase de la poporul iranian.
Criza ostaticilor din Iran a fost ca un 11 septembrie al vremii respective; conform unui istoric, acest eveniment a avut acoperire la televizor şi în presă mai mult decât oricare alt eveniment de după al Doilea Război Mondial. Ted Koppel informa naţiunea în legătură cu (non)evenimentele zilei într-o emisiune de noapte numită *America Held Hostage* [America ostatică], care a căpătat atât de multă popularitate, încât, atunci când s-a terminat criza, emisiunea a continuat sub numele de *Nightiine*. Americanii erau fascinaţi de poveste, erau înfuriaţi din cauza acţiunilor şi cerinţelor iranienilor. Deci erau furioşi pe şah; dar cu noi ce naiba au avut?
în această carte am discutat până acum despre situaţii în care s-au făcut greşeli evidente -

distorsiuni de memorie, condamnări nedrepte, practici terapeutice iresponsabile. Acum ne îndreptăm atenţia către hăţişul trădărilor, rupturilor şi conflictelor violente. Exemplele vor acoperi o gamă largă, de la certuri de familie la Cruciade, de la răutăti de rutină la tortură sistematică, de la delicte mărunte în căsnicie la escaladări care duc la războaie. Aceste conflicte între prieteni, veri şi ţări ar putea fi foarte diferite în privinţa cauzelor şi formelor pe care le împrumută, dar sunt întreţesute de firul unic şi tenace al autojustificării. Faptul că ţinem cont de acest fir comun nu înseamnă că trecem cu vederea complexitatea ţesăturii sau că susţinem că toate hainele sunt la fel.
Uneori, ambele părţi sunt de acord cui îi aparţine vina, precum Jim şi Diane; Jim nu a încercat să dea vina pe altcineva, aşa cum ar fi putut face pretinzând, de exemplu, că Diane l-a împins să aibă o aventură pentru că nu era o soţie bună. Alteori, este foarte clar cui îi aparţine vina chiar şi atunci când partea vinovată încearcă din greu să-şi nege vinovăţia cu o înşiruire de scuze şi

autojustificări. Sclavii nu sunt parţial vinovaţi pentru sclavie, copiii nu-i provoacă pe pedofili, femeile nu cer să fie violate, iar evreii nu sunt responsabili pentru Holocaust.
Vrem să începem însă cu o problemă mai des întâlnită: situaţiile în care nu este clar cui îi aparţine vina, „cine a început" sau nici măcar când a început. Fiecare familie are poveşti despre insulte, jigniri de neiertat sau răni, precum şi despre vrajbe nesfârşite: „Nu a venit la nuntă şi nici măcar nu a trimis un dar". „Mi-a furat moştenirea." „Când tata era bolnav, fratele meu a dispărut şi a trebuit să am grijă de el singur" Când are loc o ruptură, nimeni nu va recunoaşte că a minţit, că a furat sau că a înşelat fără provocare; numai un om rău ar face asta, aşa cum numai un copil fără inimă şi-ar abandona un părinte la nevoie. De aceea, fiecare dintre părţi îşi justifică poziţia pretinzând că cealaltă parte este vinovată; fiecare nu face decât să reacţioneze la jignire şi la provocare, aşa cum ar proceda orice persoană rezonabilă şi morală. „Da, sigur că nu am venit la nuntă, dar

tu unde erai acum şapte ani, când am trecut prin divorţul ăla urât şi tu ai dispărut?" „Da, am luat bani şi lucruri din moştenire, dar nu e furt - tu ai început să faci acest lucru acum patruzeci de ani, când ai mers la facultate pe banii lor, iar eu am rămas acasă." „Oricum pe tine te preferă tata. Cu mine a fost mereu critic, aşa că e normal ca tu să ai grijă de el acum."
în majoritatea rupturilor, fiecare dintre părţi o acuză pe cealaltă că este inerent egoistă, încăpăţânată, rea şi agresivă, dar nevoia de autojustificare depăşeşte trăsăturile de personalitate. Foarte probabil, de obicei soţii Schindler şi Michael Schiavo nu sunt încăpăţânaţi sau iraţionali. Atitudinea lor încăpăţânată şi iraţională în relaţia dintre ei putea fi pusă mai degrabă pe seama unei perioade de doisprezece ani de decizii (Să lupt sau să cedez aici? Să rezist sau să fac compromisuri?), autojustificării ulterioare şi acţiunilor întreprinse pentru reducerea disonanţei şi ambivalenţei. Odată ce s- au adâncit în capcana alegerilor făcute, nu au mai

putut găsi o cale de întoarcere. Pentru a-şi justifica decizia iniţială, perfect de înţeles, de a-şi ţine fiica în viaţă, părinţii lui Terri s-au găsit în situaţia de a-şi justifica deciziile ulterioare de a o ţine în viaţă cu orice preţ. Incapabili să accepte dovezile că fiica lor este în moarte cerebrală, părinţii lui Terri şi-au justificat acţiunile acuzându-l pe Michael că este un soţ controlator, un adulter, poate chiar un criminal care voia ca Terri să moară pentru că devenise o povară. Pentru a-şi justifica decizia la fel de firească de a-şi lăsa soţia să moară pe cale naturală, Michael a pornit la rândul său pe o cale de acţiune de la care nu se mai putea abate. Pentru a-şi justifica acţiunile, îi acuza pe părinţii lui Terri că sunt manipulatori oportunişti ai mass-mediei care voiau să-i răpească dreptul de a-şi păstra promisiunea făcută lui Terri că nu o va lăsa să trăiască astfel. Soţii Schindler erau furioşi că Michael Schiavo nu îi ascultă şi nu le respectă credinţele religioase. Michael Schiavo era furios că cei doi recurseseră la tribunale şi aduseseră cazul în atenţia publică. Fiecare dintre

ei aveau impresia că celălalt se comportă jignitor; fiecare se simţea profund trădat de celălalt. Cine a început confruntarea finală pentru obţinerea controlului asupra morţii lui Terri? Fiecare spunea că cealaltă parte. Ce a făcut-o de nerezolvat? Autojustificarea.
în 1979, când studenţii iranieni i-au luat ostatici pe americanii din ambasadă, evenimentul a părut un act de agresiune fără sens, ca un trăsnet apărut din senin. Americanii se considerau atacaţi fără nicio provocare, de nişte iranieni nebuni. Dar din punctul de vedere al iranienilor, americanii au fost cei care au început, pentru că serviciile secrete americane contribuiseră la lovitura de stat din 1953 care le răsturnase liderul charismatic, ales pe cale democratică, Mohammed Mossadegh, şi îl instalase la putere pe şah. în decursul unui deceniu, iranienii deveniseră din ce în ce mai nemulţumiţi de modul în care şahul strângea bogăţii şi de influenţa occidentalizantă a Statelor Unite. în 1963, şahul a înăbuşit o revoltă fundamenta-listă islamică stârnită de Khomeini,

pe care apoi l-a exilat. Pe măsură ce opoziţia faţă de guvernul şahului se înteţea, acesta a permis poliţiei secrete, savak, să fie mai severă cu disidenţii, provocând şi mai multă nemulţumire.

Când a început criza ostaticilor? Când Statele Unite a sprijinit lovitura de stat împotriva lui Mossadegh? Când a continuat să furnizeze armament şahului? Când a ignorat cruzimile comise de savak? Când l-a primit în ţară pe şah pentru tratament medical? A început oare atunci când şahul l-a exilat pe Khomeini sau când ayatollahul, după întoarcerea sa triumfală, a găsit o ocazie de a-şi consolida puterea concentrând frustrările naţiunii asupra Americii? A început oare în timpul protestelor de la ambasadă, când studenţii iranieni s-au lăsat folosiţi ca pioni politici ai lui Khomeini? Majoritatea iranienilor au ales răspunsuri care le justificau furia faţă de Statele Unite, pe când majoritatea americanilor au ales răspunsur care le justificau furia faţă de Iran. Fiecare dintre tabere era convinsă că este partea vătămată şi,

din această cauză, se simţea îndreptăţită să se răzbune. Cine a început criza ostaticilor? Fiecare spune că a început-o celălalt. Ce a facut-o de nerezolvat? Autojustificarea.
Dintre toate poveştile pe care oamenii le construiesc pentru a-şi justifica viaţa, iubirile şi obsesiile, cele pe care le urzesc pentru a explica de ce sunt autorii sau victimele unor nedreptăţi sau vătămări sunt cele mai captivante şi au cele mai profunde consecinţe. în asemenea cazuri, semnele autojustificării transcend actorii (parteneri de cuplu, părinţi şi copii, prieteni, vecini sau naţiuni) şi conflictele lor particulare (infidelitate sexuală, moştenire, hotar de proprietate, trădarea încrederii, invazia militară). Cu toţii am făcut câte ceva care i-a înfuriat pe alţii şi cu toţii ne-am înfuriat din pricina a ceva făcut de alţii. Cu toţii am rănit, cu sau fără voie, pe cineva care ne va considera pentru totdeauna o persoană rea, un trădător, un ticălos. Cu toţii am simţit înţepătura unei nedreptăţi şi purtăm o rană care nu pare să se vindece complet niciodată. Lucrul remarcabil în

cazul autojustificării este că ne permite să trecem cât ai clipi de la un rol la altul şi înapoi, fără să aplicăm cele învăţate într-un rol la celălalt. Faptul că ne vedem în poziţia de victimă într-o anumită situaţie nu reduce probabilitatea de a comite o nedreptate împotriva altcuiva şi nici nu ne face să empatizăm mai mult cu victima. Este ca şi cum între cele două experienţe ar fi un zid care ne blochează capacitatea de a vedea cealaltă parte.
Unul dintre motivele pentru care există acel zid este acela că durerea simţită este întotdeauna mai intensă decât durerea provocată, chiar şi atunci când cele două sunt egale. Vechea glumă potrivit căreia piciorul rupt al altcuiva este un lucru trivial, pe când unghia noastră ruptă este ceva grav se dovedeşte a fi o descriere precisă a construcţiei noastre neurologice. Câţiva neurologi englezi au aşezat oameni în perechi pentru un experiment de tipul „ochi pentru ochi". Fiecare pereche era conectată la un aparat care le presa degetul arătător şi fiecare participant a fost rugat să aplice pe degetul

partenerului aceeaşi presiune care tocmai îi fusese aplicată. Nu au putut să facă acest lucru în mod corespunzător, deşi au încercat din răsputeri. De fiecare dată când unul dintre parteneri simţea presiune, se revanşa cu o forţă considerabil mai mare, crezând că răspunde cu aceeaşi monedă. Cercetătorii au ajuns la concluzia că escaladarea durerii este „un produs firesc al procesării neuronale".[3] Acest lucru ne ajută să ne explicăm de ce doi băieţi care la început se joacă dându-şi pumni în braţ ajung rapid la o bătaie serioasă şi de ce două naţiuni intră într-o spirală a represaliilor: „Ei nu au vrut ochi pentru ochi, ci ochi pentru dinte. Trebuie să fim chit - hai să le tăiem un picior". Fiecare dintre părţi îşi justifică faptele prin apelul la egalarea scorului.

Psihologul social Roy Baumeister şi colegii săi au demonstrat cât de fin lucrează autojustificarea atunci când minimalizează sentimentul neplăcut pe care îl avem când facem rău şi când sporeşte sentimentul de indignare atunci când suntem victime.[4] Ei au cerut unui număr de 63 de

oameni să ofere relatări autobiografice care să cuprindă „povestea victimei", adică situaţii în care au fost supăraţi sau răniţi de către alţii, şi „povestea făptaşului", adică situaţii în care ei au supărat pe altcineva. Nu au folosit termenul *făptaş* în sens penal pentru a descrie pe cineva vinovat de un delict, şi nu vom face acest lucru nici noi; vom folosi cuvântul, asemenea lor, pentru a descrie pe cineva care a făcut un lucru care a jignit sau a rănit pe altcineva.
Din ambele perspective, relatările cuprind litania bine-ci noscută a promisiunilor şi angajamentelor nerespectate; regulilor, obligaţiilor sau aşteptărilor încălcate; a infidelităţii sexuale; a secretelor trădate; a tratamentelor nedrepte; a minciunilor; a conflictelor legate de bani şi posesiuni. Să observăm că acest studiu nu a fost unul de tipul el a zis/ea a zis, pe care consilierii de cuplu şi mediatorii îl prezintă în propriile cazuri; mai degrabă este un studiu de tipul „el a zis asta şi el a zis ailaltă", în care fiecare a raportat despre experienţa avută în ambele perspective.

Beneficiul aceste metode - au explicat cercetătorii - este acela că „elimină explicaţiile care tratează victimele şi făptaşii ca fiind tipuri diferite de oameni. Procedurile noastre arată cum se definesc oamenii obişnuiţi în rol de victimă sau de făptaş - adică modul în care îşi construiesc naraţiunile ca să dea un sens experienţelor în fiecare dintre aceste roluri". Din nou, diferenţele de personalitate nu au nimic de-a face cu acest lucru. Oamenii drăguţi şi cumsecade au la fel de multe şanse ca cei iritabili să fie victime sau făptaşi şi să se justifice în consecinţă.
Când construim naraţiuni care „au sens", facem acest lucru în folosul propriu. Făptaşii sunt motivaţi să-şi micşoreze culpabilitatea morală; victimele sunt motivate să-şi întărească nevinovăţia morală. în funcţie de ce parte a zidului ne aflăm, ne distorsionăm sistematic amintirile şi relatările despre evenimentul respectiv pentru a produce un maximum de consonanţă între ce s-a întâmplat şi modul în care ne vedem pe noi înşine. Prin identificarea

acestor distorsiuni sistematice, cercetătorii au arătat cum cei doi adversari percep şi înţeleg în mod greşit acţiunile celuilalt.
în naraţiunile lor, făptaşii au recurs la modalităţi diferite de a reduce disonanţa provocată de realizarea faptului că au greşit. Prima, firește, a fost să spună că nu au greşit cu nimic: „L-am minţit, dar am facut-o ca să nu-i rănesc sentimentele". „Da, i-am luat surorii mele brăţara, dar fusese a mea." Numai câţiva dintre făptaşi au recunoscut că atitudinea lor a fost imorală sau că a fost în mod deliberat răutăcioasă. Majoritatea au susţinut că atitudinea lor a fost justificabilă, iar unii dintre ei -au adăugat cercetătorii cu blândeţe - „chiar au insistat asupra acestui lucru". Majoritatea făptaşilor au
raportat, cel puţin în retrospectivă, că acţiunea lor fusese rezonabilă; poate că faptele lor au fost regretabile, dar era de înţeles în acele împrejurări.
A doua strategie a fost să admită că au greşit, dar să minimalizeze sau să scuze greşeala. „Ştiu

că n-ar fi trebuit să am acea aventură de-o noapte, dar în marea schemă cosmică a lucrurilor, ce-am făcut atât de rău?" „Poate că am greşit luând brăţara mamei când era bolnavă, dar ea şi-ar fi dorit să o am eu. în plus, surorile mele au luat mult mai mult decât mine." Peste două treimi dintre făptaşi au pretins că au fost împrejurări exterioare care nu ţineau de ei - „Am fost victima abuzului în copilărie"; „Am fost foarte stresat în ultima vreme" - dar victimele nu erau deloc dispuse să accepte aceste explicaţii din partea făptaşilor. Aproape jumătate dintre făptaşi au spus că nu au putut controla ce se întâmplase; acţionaseră pur şi simplu din impuls, fără să gândească. Alţii au exteriorizat vina, pretinzând că victima i-a provocat sau că era parţial răspunzătoare.

A treia strategie, când făptaşii erau încolţiţi şi nu puteau să nege sau să minimalizeze răspunderea, era aceea de a recunoaşte faptul că greşiseră sau că răniseră, iar apoi să încerce să treacă peste acel episod cât mai repede posibil. Indiferent dacă îşi acceptau sau nu vina,

majoritatea făptaşilor, nerăbdători să îşi exorcizeze sentimentele de vinovăţie, izolau în timp evenimentul. Aceştia erau mult mai înclinaţi decât victimele să descrie episodul drept un incident izolat, care acum ţine de trecut, care nu îi reprezintă, care nu avusese consecinţe negative de durată şi care, cu siguranţă, nu influenţase prezentul. Mulţi chiar relatau versiuni cu final fericit, care le furnizau un sentiment reconfortant de împăcare, ceva de genul „totul este bine acum, relaţia nu a fost afectată; de fapt, astăzi suntem buni prieteni". Cât despre victime, acestea abordau destul de diferit justificările făptaşilor, iar atitudinea lor s-ar putea rezuma prin: „Serios? Relaţia nu a fost afectată? Buni prieteni? Asta să i-o spui lu' mutul" Făptaşii pot fi motivaţi să treacă repede peste acel episod pentru a se împăca cu sine, dar victimele au o memorie de durată; un eveniment
care este trivial sau uşor de uitat pentru primul poate fi sursă de indignare perpetuă pentru cel de-al doilea. Numai una dintre cele 63 de

versiuni relatate de victime descria făptaşul ca fiind îndreptăţit în comportamentul său şi în niciuna dintre ele nu apărea ideea că făptaşul „nu a putut controla" ce se întâmplase. în mod similar, majoritatea victimelor au raportat consecinţe negative de durată ca rezultat al rupturii sau al certei. Peste jumătate dintre ei au spus că le afectase grav relaţia. Au raportat ostilitate continuă, pierderea încrederii, sentimente negative nerezolvate sau chiar curmarea fostei prietenii, despre care se pare că omiseseră să-i spună făptaşului.
Mai mult, în timp ce făptaşii considerau că purtarea lor avusese sens la momentul respectiv, chiar şi la multă vreme după eveniment multe victime spuneau că intenţiile făptaşilor nu aveau niciun sens. „Oare de ce *a făcut* asta?" „Ce-o fi fost în capul lui?" Neînţelegerea motivelor făptaşului este un aspect central al identităţii de victimă şi al poveştii victimei. „Nu numai că a făcut un lucru îngrozitor, dar nici măcar nu înţelege că *este* un

lucru îngrozitor!" „De ce nu poate să recunoască faptul că m-a tratat cu atâta cruzime?"
Un motiv pentru care nu pot înțelege şi nu pot recunoaşte greşeala este acela că făptaşii sunt frământaţi de ideea de a-şi justifica faptele, la care se mai adaugă faptul că nu ştiu ce simte victima. Iniţial, multe victime îşi inhibă supărarea oblojin-du-şi rănile şi gândindu-se la ce să facă. Cugetă la durerea şi neplăcerile suferite luni de zile, câteodată ani întregi, iar uneori chiar decenii. Un bărbat pe care îl cunoaştem ne-a spus că, după optsprezece ani de căsnicie, soţia sa l-a anunţat „din senin, la micul dejun", că vrea să divorţeze. „Am încercat să aflu cu ce-am greşit", a spus el, „şi i-am spus că vreau să repar lucrurile, dar erau optsprezece ani de scame adunate sub pat." Soţia acestuia fiersese în suc propriu timp de optsprezece ani, în timp ce iranienii făcuseră acelaşi lucru douăzeci şi şase de ani. în cele din urmă, când victimele ajung să îşi exprime durerea şi furia, mai ales în legătură cu evenimente de care făptaşii au uitat, cei din urmă sunt complet

bulversaţi. Aşadar, nu este de mirare că celor mai mulţi li s-a părut că furia victimei a fost o reacţie exagerată, deşi puţine dintre victime sunt de aceeaşi părere. Victimele se gândesc: „Reacţie exagerată?
Dar m-am gândit la asta timp de luni de zile până să deschid gura. Eu zic că e o reacţie prea slabă".
Unele victime îşi justifică sentimentele de furie perpetuate şi faptul că nu sunt dispuse să treacă peste ea pentru că furia în sine este o formă de răzbunare, un mod de a-l pedepsi pe cel care ţi-a greşit, chiar şi atunci când făptaşul vrea să facă pace, când nu mai este de mult prin preajmă sau când a murit, în *Marile speranţe*, Charles Dickens ne-a oferit personajul de neuitat al domnişoarei Havisham, care, după ce fusese părăsită la altar, îşi sacrifică tot restul vieţii pentru a deveni o victimă de profesie, strâns înfăşurată în mânia ei trufaşă şi în rochia de mireasă îngălbenită şi crescând-o pe Estella ca să se răzbune pe bărbaţi prin intermediul ei.
Multe victime sunt incapabile să renunţe la

aceste sentimente pentru că zgândă- resc rana neîncetat, întrebându-se în mod repetat: „Cum de mi s-a întâmplat ceva atât de rău mie, o persoană atât de bună?". Aceasta este, poate, cea mai dureroasă întrebare provocatoare de disonanţă cu care ne putem confrunta în viaţă. Este motivul pentru care există atâtea cărţi care oferă sfaturi spirituale sau psihologice victimelor pentru a le ajuta să găsească împăcare - şi consonanţă.
Că este vorba despre Jim şi Diane, despre familiile Schiavo şi Schindler sau despre criza ostaticilor din Iran, prăpastia dintre faptaşi şi victime, împreună cu autojustificările care o creează, pot fi observate în modul în care fiecare dintre părţi relatează aceeaşi poveste. Făptaşii, indiferent dacă sunt indivizi sau naţiuni, scriu variante ale istoriei în care comportamentul lor a fost justificat şi provocat de cealaltă parte; comportamentul lor a fost raţional şi inteligibil; dacă au făcut greşeli sau au mers prea departe, cel puţin totul s-a terminat cu bine pe termen lung; iar acum totul este de domeniul trecutului

oricum. Victimele tind să scrie variata aceleiaşi istorii în care descriu acţiunile făptaşului ca fiind arbitrare şi lipsite de sens, sau eventual maliţioase şi intenţionat brutale, în timp ce reacţia lor a fost impecabil de potrivită şi justificată moral; şi nimic nu s-a terminat cu bine. De fapt, totul s-a terminat cât se poate de prost şi suntem încă iritaţi.

Astfel, americanii care trăiesc în nordul şi în vestul ţării învaţă despre Războiul Civil ca despre o istorie veche, în care curajoasele noastre trupe unioniste au forţat Sudul să abandoneze instituţia hidoasă a sclaviei, l-am învins pe trădătorul Jefferson Davis, iar ţara a rămas unită. (Vom băga pur şi simplu sub preş practica şi încurajarea sclaviei; asta se întâmpla în trecut.) Majoritatea sudiştilor albi spun însă o altă poveste, una în care Războiul Civil este cât se poate de viu; atunci este *acum.* Curajoasele noastre trupe confederate au fost victimele unor nordişti lacomi şi necioplţi care l-au învins pe nobilul nostru lider, Jefferson Davis, ne-au distrus oraşele şi tradiţiile şi încă încearcă să

distrugă drepturile statelor noastre. Nu este nicio uniune între noi, sudiştii, şi voi, blestemăţii de yankei; mersi frumos, dar o să arborăm în continuare drapelul nostru confederat; asta este istoria *noastră.* Sclavia poate că s-a dus pe aripile vântului, dar nu şi discordiile noastre. De aceea istoria este scrisă de învingători, însă victimele sunt cele care scriu memoriile.

Răufăcătorii

Prima fotografie [de la Abu Ghraib] pe care am văzut-o, în care pozau caporalul Charles A. Granet şi soldatul Lynn-die R. England, zâmbind către cameră cu degetele mari ridicate, în spatele mormanului de victime dezbrăcate, m-a zdruncinat atât de mult, încât, timp de câteva secunde, am crezut că este trucată.... Am simţit ceva familiar în acea nepăsare binedispusă, în acea afişare a triumfului neruşinat că au pricinuit nenorociri altor fiinţe umane. Şi apoi mi-am amintit: ultima dată văzusem acea îmbinare de elemente într-o poză care înfăţişa scena unui linşaj.[5]

Luc Sânte, scriitor

Câteodată ar putea fi greu să definim binele, dar răul are o mireasmă de neconfundat: fiecare copil ştie ce e durerea. De aceea, ori de câte ori producem durere intenţionat cuiva, ştim ce facem. Facem rău.[6]
Amos Oz, romancier şi critic social israelian
Oare Charles Garner şi Lynndie England ştiau ce fac - ca să nu ne mai întrebăm dacă erau de părere că „fac rău" - atunci când chinuiau şi umileau în mod intenţionat prizonieri irakieni şi apoi râdeau de ei? Nu, nu ştiau - motiv pentru care Amos Oz nu are dreptate. Oz nu s-a lovit de puterea autojustificării: suntem oameni buni. Prin urmare, dacă provocăm durere în mod intenţionat altcuiva, se întâmplă pentru că merită. Prin urmare, nu facem rău, dimpotrivă. Facem bine. Procentul relativ redus al persoanelor care nu pot sau nu vor să reducă disonanţa în felul acesta vor plăti scump din punct de vedere psihologic prin vinovăţie, anxietate, coşmaruri şi nopţi nedormite. Durerea de a trăi cu ororile pe care le-au comis, dar pe care nu le pot accepta din punct de vedere

moral, ar fi de nesuportat, motiv pentru care majoritatea oamenilor vor recurge la orice justificare aflată la îndemână pentru a alina disonanţa. în capitolul anterior am văzut, la o scară mai mică, modul în care cuplurile aflate în pragul divorţului justifică durerea pe care şi-o produc reciproc. în calculul terifiant al autojustificării, cu cât durerea pe care o producem altora este mai mare, cu atât mai mare este şi nevoia de a o justifica pentru a ne păstra senzaţia de decenţă şi stimă de sine. întrucât victimele noastre merită ceea ce primesc, le urâm şi mai mult decât le uram înainte să le facem rău, lucru care, la rândul său, ne face să le provocăm şi mai multă durere. Experimentele au confirmat în mod repetat acest mecanism. într-un experiment condus de Keith Davis şi Edward Jones, studenţii observau un alt student care era intervievat, iar apoi, acţionând pe baza instrucţiunilor primite de la cercetători, trebuiau să îi raporteze studentului-ţintă că îl consideră superficial, nedemn de încredere şi plicticos. Ca rezultat al acestei

evaluări destul de dure, participanţii reuşeau să se autoconvingă că victima chiar le merita critica şi o considerau mai puţin plăcută decât înainte să îi rănească sentimentele. Ei îşi schimbau optica chiar dacă ştiau că celălalt student nu făcuse nimic ca să le merite critica şi că doar urmau instrucţiunile cercetătorilor.[7]
Să fie toţi făptaşi în aceeaşi măsură? Nu; nu toată lumea simte nevoia să reducă disonanţa denigrând victima. Cine vă imaginaţi că va da, cel mai probabil, vina pe victimă: făptaşii care au o impresie bună despre ei înşişi şi o stimă de sine ridicată sau cei nesiguri pe ei şi cu o stimă de sine scăzută? Teoria disonanţei prezice că vor fi cei din primul grup. Pentru oamenii cărora le lipseşte stima de sine, faptul de a-i trata pe alţii urât sau de face ce le spun alţii fără să comenteze nu este extraordinar de disonant cu imaginea pe care o au despre sine. în plus, există o probabilitate mai mare ca aceştia să se autode-precieze şi să fie modeşti, pentru că nu se consideră persoane speciale. Persoanele care au cea mai bună părere despre sine sunt, de

fapt, cele care, atunci când produc durere altora, trebuie să se convingă pe sine că cealaltă persoană este un şobolan ordinar. Pentru că tipii nemaipomeniţi, ca mine, nu rănesc oameni nevinovaţi, înseamnă că respectivul trebuie să fi meritat fiecare lucru urât pe care i l-am făcut. Un experiment făcut de David Glass a confirmat această predicţie: cu cât stima de sine a făptaşului este mai mare, cu atât îşi denigrează mai mult victimele.[8]

Sunt oare toate victimele asemănătoare în ochii făptaşilor? Nu; diferă în funcţie de gradul de neajutorare. Să spunem că eşti un puşcaş marin care se luptă corp la corp cu un inamic. 11 omori. Simţi disonanţă? Probabil că nu. Experienţa probabil că va fi neplăcută, dar nu generează disonanţă şi nu necesită justificare suplimentară: „Era care pe care... Am ucis un duşman... Luptăm ca să câştigăm... N-am avut de ales. Dar acum să presupunem că te afli într-o misiune în care trebuie să arunci bombe incendiare asupra unei case despre care ţi se spune că adăposteşte trupe inamice. Tu şi

echipa ta distrugeţi casa şi apoi descoperiţi că aţi aruncat în aer o casă plină de bătrâni, copii şi femei. în astfel de împrejurări, majoritatea soldaţilor vor încerca să găsească autojustificări suplimentare pentru a reduce disonanţa pe care o simt în legătură cu uciderea civililor nevinovaţi, cea mai des întâlnită fiind denigrarea şi dezumanizarea victimelor: „Tâmpiţii naibii! Ce căutau acolo.? Probabil că ajutau inamicul... Toţi oamenii ăia sunt nişte gândaci, sunt subumani". Sau, după cum a spus generalul William Westmoreland într-o replică celebră, vorbind despre numărul mare de victime civile ale Războiului din Vietnam: „Orientalii nu preţuiesc viaţa la fel de mult ca occidentalii. Viaţa este din belşug. Viaţa este ieftină în Orient".[9]
Prin urmare, teoria disonanţei ar prezice că, atunci când victimele sunt înarmate şi capabile de ripostă, făptaşii vor simţi mai puţin nevoia de a reduce disonanţa prin înjosirea victimelor decât atunci când victimele sunt neajutorate, într-un experiment efectuat de Ellen Berscheid şi colaboratorii săi, participanţii au fost făcuţi să

creadă că vor induce unei alte persoane un şoc electric dureros ca parte a unui test despre învăţare. Jumătate dintre au fost informaţi că mai târziu rolurile vor fi inversate, astfel încât victimele urmau să se afle în poziţia de a se revanşa. După cum se aşteptau, singurii participând care-şi denigrau victimele erau cei care considerau că victimele sunt neajutorate şi că nu vor putea răspunde cu aceeaşi monedă.[10] Aceasta a fost exact situaţia celor care au participat în experimentul despre obedienţă realizat de Stanley Milgram, în 1963. Mulţi dintre cei care s-au supus comenzilor experimentatorilor de a induce unui „elev" şocuri electrice pe care le considerau periculoase îşi justificau acţiunile dând vina pe victimă. După cum a spus Milgram: „Mulţi subiecţi îşi desconsideră cu asprime victima, *ca o consecinţă* a acţiunilor întreprinse împotriva acesteia. Comentarii de genul «Era atât de prost şi de încăpăţânat, că merita să fie electrocutat» erau la ordinea zilei. După ce acţionaseră împotriva victimei, subiecţii simţeau nevoia să o

vadă ca pe o persoană lipsită de valoare, a cărei pedepsire fusese inevitabilă din cauza deficienţelor sale de intelect şi de caracter".[11] Implicaţiile acestor studii sunt de rău augur: combină făptaşi care au o stimă de sine foarte ridicată cu victime neajutorate şi vei obţine o reţetă pentru escaladarea brutalităţii. Această brutalitate nu se rezumă la brute - sadici sau psiho-paţi. Poate fi comisă, aşa cum se întâmplă de obicei, de oameni obişnuiţi, oameni care au copii şi parteneri pe care îi iubesc, oameni „civilizaţi" care se bucură de muzică şi mâncare, de făcut dragoste şi de bârfe, ca oricine altcineva. Aceasta este una dintre descoperirile cel mai bine documentate din psihologia socială, dar este şi cel mai dificil de acceptat de către majoritatea oamenilor, din cauza disonanţei enorme pe care o produce: „Ce am eu în comun cu cei care comit crime şi torturează?" Este mult mai încurajator să credem că aceştia sunt nişte oameni răi şi gata.[12] Nu îndrăznim să acceptăm nicio frântură din umanitatea lor, pentru că s-ar putea să ne oblige să ne confruntăm cu adevărul

enunţat de Pogo: „Am întâlnit inamicul şi inamicul suntem noi".
Pe de altă parte, dacă făptaşii se află printre noi, mulţi oameni vor reduce disonanţa luându-le apărarea sau minimalizând gravitatea sau ilegalitatea acţiunilor acestora, făcând orice pentru ca acţiunile lor să pară fundamental diferite faţă de faptele inamicului. De exemplu, tortura este o faptă pe care numai indivizi malefici precum Idi Amin sau Saddam Hussein o comit. Dar, aşa cum a arătat John Conroy în *Unspeakable Acts, Ordinary People,* interogatorii din ţări nedemocratic n-au fost singurii care au încălcat interdicţiile din Convenţi de la Geneva împotriva „atingerilor] aduse vieţii şi integrităţii corporale, mai ales omorul sub toate formele, mutilările, cruzimile, torturile şi chinurile .... [şi] atingerilfor] aduse demnităţii persoanelor, în special tratamente umilitoare şi înjositoare". Când a investigat cazuri documentate de abuz împotriva prizonierilor, Conroy a descoperit că aproape toate oficialităţile militare sau de poliţie intervievate, indiferent că erau britanici, sud-

africani, israelieni sau americani, îşi justificau practicile spunând că, de fapt, tortura noastră nu este niciodată la fel de drastică sau de letală ca tortura lor:

Bruce Moore-King [din Africa de Sud] mi-a spus că atunci când tortura cu şocuri electrice nu le aplica organelor genitale, cum obişnuiesc alţi torţionari. . . Hugo Garcia mi-a spus că torţionarii argentinieni erau mult mai răi decât cei din Uruguay. Omri Kochva m-a asigurat că oamenii batalionului din Natal nu se coborâseră niciodată la nivelul americanilor în Vietnam... Britanicii se mângâ-iau cu raţionalizarea potrivit căreia metodele lor erau un nimic în comparaţie cu suferinţa provocată de IRA. Israe-lienii afirmă cu regularitate că metodele lor pălesc în comparaţie cu tortura aplicată de statele arabe.[13]

în urma episodului Abu Ghraib, anchetatori imparţiali au scos la iveală faptul că interogatorii americani şi aliaţii lor folosiseră privarea de somn, izolarea prelungită, tortura cu apă, umilirea sexuală, hipotermia indusă, bătaia şi

alte metode brutale asupra suspecţilor de terorism - nu numai la Abu Ghraib, dar şi la Guantanamo Bay şi la diferite baze secrete din alte ţări. Cum să reducem disonanţa cauzată de informaţia că şi America a încălcat în mod sistematic Convenţia de la Geneva? Un mod este să spunem că noi nu facem aşa ceva, că nu este tortură. „Noi nu torturăm", a spus George Bush când dovezile i-au fost puse în faţă. „Folosim un set alternativ de proceduri." O a doua modalitate de a reduce disonanţa este să pretindem că dacă noi chiar am torturat pe cineva, atunci este vorba despre un act justificat. Deţinuţii de la Abu Ghraib şi- o meritau din plin, a spus senatorul James Inhofe (republican, Oklahoma), pentru că „sunt criminali, sunt terorişti, sunt insurgenţi. Mulţi dintre ei probabil că au mâinile mânjite cu sânge american". Părea să nu aibă nicio idee că majoritatea deţinuţilor fuseseră reţinuţi pentru motive arbitrare sau pentru delicte minore, şi niciunul dintre ei nu fusese pus oficial sub acuzare. în plus de asta, mai mulţi ofiţeri de contrainfor-maţii au spus Comitetului

Internaţional al Crucii Roşii că între 70 şi 90 de procente dintre deţinuţii irakieni fuseseră arestaţi din greşeală.[14]

Justificarea universală pentru tortură este scuza bombei cu ceas. După cum a scris editorialistul Charles Krauthammer: „Un terorist a pus o bombă nucleară la New York. Va exploda într-o oră. Un milion de oameni sunt pe cale să moară. Capturezi teroristul, care ştie unde se află bomba. Nu vorbeşte. întrebare: în condiţiile în care ai chiar şi cea mai mică bănuială că prin tortură vei putea obţine informaţia care salvează un milion de vieţi, îţi este permis oare să faci aşa ceva?" Da, spune Krauthammer - şi nu numai că îţi este permis, ci este datoria ta morală.[15] Nu ai timp să suni experţii în domeniul Convenţiei de la Geneva ca să-i întrebi dacă se poate; vei face tot ce îţi stă în putinţă ca să îl forţezi pe terorist să-ţi spună unde se află bomba.

Sunt puţini cei care neagă faptul că această formă de justificare a torturii ar fi rezonabilă în astfel de circumstanţe. Necazul este că aceste circumstanţe apar foarte rar, astfel încă scuza

„salvării de vieţi" începe să fie folosită şi atunci când ni există nicio bombă care ticăie. într-o vizită în Germania, Secretarul de Stat Condoleezza Rice, bombardată fiind cu proteste din partea liderilor europeni în legătură cu utilizarea torturii de către americani asupra suspecţilor deţinuţi în închisori secrete, a negat utilizarea oricărui fel de tortură. Apoi a adăugat că cei care o criticau ar fi trebuit să-şi dea seama că interogarea acelor suspecţi produsese informaţii care „au oprit atacuri teroriste şi au salvat vieţi nevinovate -atât în Europa cât şi în Statele Unite".[16] Nu părea preocupată de faptul că acele interogatorii distruseseră vieţi nevinovate. Rice a recunoscut că „s- au făcut greşeli" când Statele Unite răpise un cetăţean german nevinovat, suspect de terorism, şi îl supusese timp de cinci luni unui tratament dur şi umilitor.

Dacă justificăm tortura în cazuri rare, este mai uşor s-o justificăm în altele: hai să-l torturăm nu numai pe ticălosul care sigur ştie unde este bomba, dar şi pe celălalt ticălos, care *ar putea*

şti unde este bomba, şi pe acest ticălos, care ar putea avea informaţii generale folositoare în următorii cinci ani; şi pe tipul acesta, care ar putea fi un ticălos - dar încă nu suntem siguri.
William Schulz, director al Amnesty International, a atras atenţia că, potrivit unor organizaţii israeliene, palestiniene şi internaţionale pentru drepturile omului, între 1987 şi 1993 israelienii au folosit metode care constituiau tortură. „Deşi iniţial au fost justificate de nevoia găsirii «bombei cu ceas»", a spus el, „folosirea acestor metode de tortură a devenit o rutină."[17] Un sergent din Divizia 82 Aeropurtată a descris cum s-a desfăşurat acest proces în privinţa deţinuţilor irakieni:
în cazarmă, ni se spunea „maniacii ucigaşi". . . . Atunci când îi primeam [pe deţinuţi], era ca un joc: cât de departe poţi să mergi cu unul dintre ei înainte să leşine sau să cadă din picioare. De la poziţii epuizante, de la privare de somn timp de două zile, până la a-i ţine fără mâncare, apă - orice ce-ţi trecea prin minte. ... Cei de la

contrainformaţii ne spuneau că deţinuţii erau răi, dar câteodată greşeau.[18]
„Câteodată greşeau", spune sergentul, şi cu toate acestea i-am tratat pe toţi la fel.
Dezbaterea din jurul torturii s-a concentrat, aşa cum trebuia, asupra legalităţii, moralităţii şi utilităţii sale. Ca psihologi sociali, vrem să adăugăm încă o dimensiune: efectul exercitat de tortură asupra făptaşului şi asupra cetăţenilor obişnuiţi care o acceptă. Majoritatea oamenilor vor să creadă că guvernul lor lucrează pentru ei, că ştie ce face şi că face lucruri bune. Prin urmare, dacă guvernul nostru decide că tortura este necesară în războiul împotriva terorismului, majoritatea cetăţenilor, pentru a evita disonanţa, vor fi de acord. Şi totuşi, în timp, aşa ajunge să se deteriorează conştiinţa morală a unei naţiuni. îndată ce poporul face un pas în josul piramidei, în direcţia justificării abuzurilor şi torturii, porneşte pe calea împietririi inimii şi a minţii în moduri care s-ar putea să nu mai poată fi rectificate niciodată. Patriotismul lipsit de spirit critic - de tipul celui care reduce disonanţa

cauzată de informaţia că guvernul a făcut ceva imoral sau ilegal - netezeşte drumul care coboară din vârful piramidei.
Odată ce făptaşul a decis să o ia pe un anumit drum, el sau ea îşi va justifica decizia aşa încât să evite orice conflict între afirmaţiile „Noi suntem băieţii buni" şi „Facem nişte lucruri îngrozitoare". Chiar şi cei mai îngrozitori indivizi se consideră băieţi buni. în cei 4 ani cât a durat procesul său pentru crime de război, pentru crime împotriva umanităţii şi genocid, Slobodan Miloşevici, „Măcelarul Balcanilor", şi- a justificat politica de epurare etnică ce a dus la moartea a 200.000 de croaţi, bosniaci, musulmani şi albanezi. Acesta repeta la proces că nu este răspunzător de moartea lor; sârbii fuseseră victime ale propagandei musulmane. Războiul este război; el era răspunzător doar de agresiunea pe care *ei o* comiseseră împotriva sârbilor nevinovaţi. Riccardo Orizio a intervievat alţi şapte dictatori, inclusiv pe Idi Amin, Jean-Claude „Baby Doc" Duvalier, Mira Markovici („Vrăjitoarea roşie", soţia lui Miloşevici) şi Jean-

Bedel Bokassa din Republica Africană Centrală (numit de popor Căpcăunul din Berengo). Fiecare dintre ei a pretins că tot ce făcuse - torturarea sau uciderea oponenţilor, blocarea alegerilor libere, înfometarea cetăţenilor, jefuirea bogăţiilor naţiei, lansarea de războaie care au rezultat în genocid - fusese spre binele ţării. Alternativa, susţineau ei, era haosul, anarhia şi vărsarea de sânge. Departe de a se considera despoţi, aceştia se credeau patrioţi care se sacrificaseră.[19] „Gradul de disonanţă cognitivă de care sunt capabili oamenii care îşi oprimă poporul din dragoste pentru el", a scris Louis Menard, „este rezumat într-un afiş pus de Baby Doc Duvalier în Haiti. Pe el scria «Aş vrea să stau înaintea tribunalului istoriei ca persoana care a întemeiat în mod ireversibil democraţia în Haiti.» Era semnat «Jean-Claude Duvalier, preşedinte pe viaţă».[20]

Dacă justificarea dictată de binele ţării nu este de ajuns, avem întotdeauna la îndemână o metodă mereu populară de reducere a disonanţei: „Ei au început". Chiar şi Hitler a

afirmat că ei au început - „ei" fiind naţiunile triumfătoare din Primul Război Mondial, care umiliseră Germania prin Tratatul de la Versailles, şi „paraziţii" evrei care subminau Germania din interior. întrebarea este cât de mult vrei să te întorci în urmă pentru a arăta că celălalt a început? Aşa cum sugerează exemplul nostru iniţial referitor la criza ostaticilor din Iran, victimele au memorie lungă şi pot recurge la episoade reale sau imaginare din trecutul recent sau îndepărtat pentru a-şi justifica dorinţa de a reacţiona în prezent. De exemplu, în secolele de război dintre creştini şi musulmani, câteodată mocnit şi câteodată în erupţie, cine sunt făptaşii şi cine sunt victimele? Nu există un răspuns simplu, dar să examinăm modul în care fiecare dintre părţi şi-a justificat acţiunile.

Atunci când, după 11 septembrie, George Bush a anunţat că lansează o cruciadă împotriva terorismului, majoritatea americanilor au primit această metaforă cu braţele deschise, în Occident, cuvântul *cruciadă* are conotaţii pozitive, asociate cu băieţii buni - gândiţi-vă la

cruciadele evanghelistului Billy Graham; la Crusaders, echipa de fotbal american de la Holy Cross; şi, desigur, la Batman şi Robin, Cruciaţii în pelerină. Cruciadele reale din Orientul Mijlociu au început cu peste 1000 de ani în urmă şi s-au sfârşit spre finalul secolului al xm-lea; ar putea să fie ceva mai „în trecut" de atât? Nu pentru majoritatea musulmanilor, care s-au înfuriat şi s-au alarmat când l-au auzit pe Bush folosind acest termen. Pentru ei, Cru-ciadele au creat sentimente de persecuţie şi de victimizare care persistă şi astăzi. Prima cruciadă, cea din 1095, în care creştinii au capturat Ierusalimul controlat de musulmani şi au măcelărit fără milă aproape toţi locuitorii, putea la fel de bine să se fi întâmplat luna trecută, atât de viu este acest episod în memoria colectivă.
Cruciadele le-au acordat creştinilor europeni permisiunea de a masacra sute de mii de „necredincioşi" musulmani. (Mii de evrei au fost şi ei măcelăriţi în timpul marşului pelerinilor prin Europa spre Ierusalim, motiv pentru care unii istorici evrei numesc Cruciadele „primul

Holocaust".) Din perspectiva Occidentului, Cruciadele au fost evenimente nefericite, dar, ca orice războaie, au produs beneficii peste tot; de exemplu, Cruciadele au deschis drumul acordurilor culturale şi comerciale dintre Occidentul creştin şi Orientul musulman. Unele cărţi merg până la a susţine că creştinii nu faceau decât să se apere pe ei înşişi şi propriile interese faţă de războaiele sfinte care motivaseră invazia musulmană a ţărilor anterior creştine. De exemplu, pe coperta cărţii lui Robert Spencer, *The Politically Incorrect Guide to Islatn (and the Crusades),* stă scris: „Cruciadele au fost războaie de apărare. Prin urmare, nu noi am fost răufăcătorii, aşa cum cred mulţi musulmani. Noi am fost victimele.
Cine au fost victimele? Depinde câţi ani, decenii sau secole punem la socoteală. Spre mijlocul secolului al x-lea, cu peste un secol înainte de începutul Cruciadelor, jumătate din lumea creştină fusese cucerită de armate formate din arabi musulmani: oraşul Ierusalim şi ţările în care creştinismul dominase secole întregi,

inclusiv Egiptul, Sicilia, Spania şi Turcia. în 1095, Papa Urban al ii-lea a chemat aristocraţia franceză la un război sfânt împotriva tuturor musulmanilor. Un pelerinaj pentru recucerirea Ierusalimului ar oferi europenilor ocazia să-şi extindă rutele comerciale; ar organiza aristocraţia războinică nou îmbogăţită, ar mobiliza ţărănimea ca forţă unificată şi ar uni lumea creştină, care fusese scindată în facţiuni răsăritene şi romane. Papa şi-a asigurat forţele armate că uciderea unui musulman era un act de penitenţă creştină. Oricine cădea în luptă - a promis Papa - va evita mii de ani de chinuri în purgatoriu şi va ajunge direct în rai. Vă sună cunoscut acest stimulent generator de martiri care să moară pentru o cauză? Are toate elementele, în afară de fecioare.

Prima Cruciadă a fost un enorm succes economic pentru creştinii europeni; în mod inevitabil, i-a provocat pe musulmani să organizeze un răspuns. Spre finalul secolului al xn-lea, generalul musulman Saladin recucerise Ierusalimul şi recuperase aproape toate statele

ocupate de cruciaţi. (Saladin a semnat un tratat de pace cu regele Richard I al Angliei, în 1192.) Deci Cruciadele brutale şi sângeroase au fost precedate şi urmate de cuceriri musulmane. Cine a început?

în mod asemănător, luptele necruţătoare dintre israelieni şi arabi au şi ele litania lor de cauze iniţiale. La 12 iulie 2006, militanţi ai Hezbollah au răpit doi rezervişti israelieni, Ehud Goldwasser şi Eldad Regev. Israelul a răspuns lansând rachete în zonele libaneze controlate de Hezbollah şi ucigând mulţi civili. Referindu-se la răzbunările care au urmat de ambele părţi, istoricul Timothy Garton Ash a scris: „Când şi unde a început acest război?" La 12 iulie sau cu o lună înainte, când israelienii au ucis şapte civili palestinieni? în luna ianuarie a acelui an, când Hamas câştigase alegerile palestiniene? în 1982, când Israelul a invadat Libanul? în 1979, la revoluţia fundamentalistă din Iran? în 1948, la crearea statului Israel? Răspunsul oferit de Ash la întrebarea „Ce anume l-a pornit?" este antisemitismul virulent al europenilor din

secolele al xix- lea şi al xx-lea, care a inclus pogromurile ruseşti, gloatele de francezi care strigau „Jos evreii!" la procesul căpitanului Alfred Dreyfus şi Holocaustul. în opinia sa, „respingerea europeană radicală" a
evreilor a produs forţele care au motivat sionismul, emigraţia evreiască în Palestina şi crearea statului Israel:
în timp ce criticăm modul în care forţele israeliene ucid civili libanezi şi monitori ONU în numele eliberării lui Goldwasser. . trebuie să ne aducem aminte că, foarte probabil, toate aceste lucruri nu s-ar fi întâmplat dacă acum câteva decenii unii europeni nu ar fi încercat să radă pe oricine numit Goldwasser din Europa - dacă nu şi de pe faţa pământului.[21]
Iar Ash plasează începutul cu doar două secole în urmă. Alţii îl plasează cu două milenii în urmă. Odată ce oamenii se dedică unei opinii despre „cine a început" indiferent ce anume - o ceartă de familie sau un conflict internaţional -, ajung să fie mai puţin capabili de a accepta informaţii disonante cu poziţia adoptată. Odată ce au decis

cine este făptaşul şi cine este victima, capacitatea lor de a manifesta empatie faţă de celălalt se diminuează şi chiar dispare. La câte controverse aţi participat în care să se ajungă la întrebări de genul «Dar ce putem spune despre...?»"
în secunda în care descrii atrocităţile comise de una dintre părţi, cineva va protesta: „Dar ce putem spune despre atrocităţile comise de partea cealaltă?"
înţelegem cu toţii de ce victimele vor să reacţioneze. Dar de multe ori reacţia îl face pe făptaşul iniţial să minimalizeze gravitatea şi pagubele acţiunilor taberei sale şi, de asemenea, să se erijeze în victimă, punând în mişcare un ciclu de opresiune şi răzbunare.
„Fiecare revoluţie reuşită", observă istoricul Barbara Tuchman, „se înveşmântează în timp în mantia tiranului pe care l-a răsturnat" De ce nu? învingătorii, fostele victime, se simt îndreptăţiţi să procedeze astfel.
Adevăr si reconciliere

în varianta noastră preferată a unei parabole buddhiste, un grup de călugări se întorc la mănăstire dintr-un pelerinaj lung. Traversează munţi înalţi şi văi adânci, până când, într-o zi, ajung la un râu învolburat, iar pe mal stă o tânără frumoasă. Ea se duce la cel mai vârstnic călugăr şi-i spune: „Iartă-mi îndrăzneala, Roshi, dar aş putea să te rog să mă treci râul? Nu ştiu să înot, iar dacă rămân aici sau încerc să trec singură, voi pieri negreşit". Călugărul îi zâmbeşte cu căldură şi spune: „Sigur că te ajut". O ia în braţe şi o trece râul. Pe partea cealaltă, o pune jos cu blândeţe. Ea îi mulţumeşte şi pleacă în drumul ei, iar călugării îşi continuă călătoria.
După încă cinci zile de drum greu, călugării ajung la mănăstirea lor şi, în cliap în care se văd acolo, toţi sar furioşi pe călugărul bătrân. „Cum ai putut face aşa ceva?" îl admonestează ei. „Ţi-ai încălcat legământul - ai atins-o pe femeia aceea!"
Vârstnicul răspunde: „Eu doar am cărat-o peste râu. Voi o căraţi de cinci zile".

Călugării au cărat femeia în inimă vreme de cinci zile; unii făptaşi şi unele victime îşi cară povara de vinovăţie, mâhnire, furie şi răzbunare ani de zile. De ce este nevoie pentru a scăpa de o astfel de povară? Oricine a încercat să intervină între partenerii unui cuplu sau între naţiuni aflate în conflict ştie cât de dificil şi de dureros este pentru ambele părţi să renunţe la autojustificare, mai ales după ani întregi de certuri, de apărare a propriei poziţii şi de alunecare în josul piramidei, departe de orice compromis şi teren comun. Mediatorii şi negociatorii au, prin urmare, două sarcini dificile: să le ceară făptaşilor să recunoască şi să regrete ce au făcut; să le ceară victimelor să renunţe la impulsul de a se răzbuna, ajutându- le totodată să simtă că li se admite răul suferit.
De exemplu, în munca lor centrată pe cupluri căsătorite în care unul dintre parteneri l-a rănit adânc sau l-a înşelat pe celălalt, psihologii clinici Andrew Christensen şi Neil Jacobson au descris trei căi de ieşire din impasul emoţional. în prima variantă, făptaşul îşi lasă deoparte propriile

sentimente şi, realizând faptul că furia victimei ascunde o suferinţă enormă, răspunde la acea suferinţă cu remuşcări sincere şi îşi cere iertare. în a doua, victima renunţă la acuzaţiile furioase repetate - din moment ce s-a făcut deja înţeleasă - şi exprimă mai degrabă durere decât furie, o reacţie care ar putea să-l facă pe făptaş mai degrabă empatic şi protector, decât defensiv. „Oricare dintre aceste acţiuni, întreprinse în mod unilateral, sunt dificile, dacă nu imposibile, pentru majoritatea oamenilor", spun Christensen şi Jacobson.[22] A treia cale, sugerează ei, este cea mai dificilă, dar oferă cele mai mari speranţe pentru rezolvarea pe termen lung a conflictului. Ambele părţi renunţă la autojustificare şi cad de acord asupra paşilor care trebuie făcuţi împreună pentru a merge mai departe. Dacă numai făptaşul îşi cere iertare şi încearcă să îşi răscumpere greşeala, acest gest ar putea fi făcut într-un mod nesincer sau care nu aduce alinare victimei. Iar dacă numai victima iartă, atunci făptaşul ar putea să nu aibă nicio motivaţie să se schimbe şi e posibil să se

poarte, în continuare, într-un mod nedrept sau lipsit de sensibilitate.[23]

Christensen şi Jacobson se refereau la două persoane aflate în conflict. Dar, din punctul nostru de vedere, analiza lor se aplică şi la conflicte de grup, unde a treia variantă nu este doar cea mai bună cale, ci singura. în Africa de Sud, sfârşitul apartheidului ar fi putut foarte bine să lase în urmă o moştenire de furie autojustificată de partea albilor care sprijiniseră status quo-ul şi privilegiile furnizate de acesta şi, totodată, o furie autojustificată din partea persoanelor de culoare care-i fuseseră victime. A fost nevoie de curajul unui alb, Frederik de Klerk, şi al unui bărbat de culoare, Nelson Mandela, pentru a evita baia de sânge care a urmat multor revoluţii şi pentru a crea condiţiile care au permis ţării lor să se îndrepte către democraţie.

De Klerk, ales preşedinte în 1989, ştia că o revoluţie violentă era aproape inevitabilă. Lupta împotriva apartheidului escalada; sancţiunile impuse de alte ţări aveau un impact semnificativ

asupra economiei naţionale; suporterii Congresului Naţional African, care era interzis, deveneau din ce în ce mai violenţi, ucigând şi torturând oameni pe care îi credeau colaboratori ai regimului alb. De Klerk putea să strângă laţul instituind politici şi mai represive, în speranţa disperată că va menţine puterea albă. în loc de asta, a revocat interdicţia aplicată CNA-ului şi l-a eliberat pe Mandela din închisoare, unde stătuse douăzeci şi şapte de ani. Cât despre Mandela, acesta s-ar fi putut lăsa mistuit de furie; putea să iasă din închisoare hotărât să se răzbune, ceea ce mulţi ar fi considerat drept o cale legitimă de acţiune. în schimb, a renunţat la furie de dragul ţelului căruia îşi dedicase întreaga viaţă. „Dacă vrei să faci pace cu duşmanul, trebuie să lucrezi împreună cu duşmanul", a spus Mandela. „Atunci devine partenerul tău." în 1993, cei doi au împărţit Premiul Nobel Pentru Pace, iar în anul următor, Mandela a fost ales preşedinte al Africii de Sud. Practic, primul act al noii democraţii a fost instituirea Comisiei de Adevăr şi Reconciliere,

prezidată de arhiepiscopul Desmond Tutu. (S-au mai creat alte trei comisii, pentru încălcări ale drepturilor omului, pentru despăgubire şi pentru reabilitare.) Scopul CAR-ului a fost să ofere victimelor brutalităţii un forum în care să li se asculte mărturiile şi să li se facă dreptate, în care să se reconstruiască demnitatea şi sentimen tul de dreptate şi să-şi poată exprima plângerile chiar în pr< zenţa făptaşilor. în schimbul amnistiei, făptaşii trebuiau s renunţe la negarea vinovăţiei, la evaziuni şi la autojustificări şi să recunoască răul făcut, inclusiv torturile şi crimele. Comisia a pus accent pe „nevoia de înţelegere şi nu de răzbunare, pe nevoia de despăgubire şi nu de represalii, pe nevoia de *ubuntu* [omenie faţă de ceilalţi] şi nu de victimizare".

Ţelurile CAR-ului erau înălţătoare, chiar dacă nu au fost complet onorate în practică. Comisia a cauzat nemulţumiri, batjocură, proteste şi furie. Multe victime de culoare ale apartheidului, precum familia activistului Steven Biko, asasinat în închisoare, erau înfuriate de prevederile care

acordau amnistie făptaşilor. Mulţi făptaşi albi nu şi-au cerut iertare în vreun mod care să se apropie măcar de vreun sentiment de remuş-care, iar pe mulţi susţinători ai apartheidului nu îi interesa să asculte transmisiunile cu mărturisirile celor care gândeau ca ei. Africa de Sud nu a devenit nici pe departe un paradis; se confruntă în continuare cu sărăcie şi cu o rată mare de delinc-venţă. Cu toate astea, a evitat o baie de sânge. Atunci când psihologul Solomon Schimmel a mers acolo şi a intervievat oameni de toate categoriile politice şi culturale pentru cartea sa despre victimele nedreptăţii şi atrocităţilor, s-a aşteptat să îi audă descriindu-şi furia şi dorinţa de răzbunare. „Ce m- a impresionat în general", a raportat el, „a fost lipsa remarcabilă de ranchiună şi ură făţişe între cei de culoare şi albi, precum şi efortul concertat de a crea o societate în care armonia rasială şi dreptatea economică să triumfe".[24]
înţelegerea fără răzbunare şi reparaţia fără represalii nu sunt posibile dacă nu suntem dispuşi să încetăm să ne justificăm poziţia. La

mulţi ani după Războiul din Vietnam, veteranul William Broyles Jr. a revenit în Vietnam pentru a face pace cu propriile sentimente legate de ororile pe care le văzuse şi le comisese acolo. S-a dus, a spus el, pentru că a vrut să-şi întâlnească foştii inamici „ca oameni şi nu ca simple abstracţiuni". într-un sătuc unde fusese o bază de puşcaşi marini a întâlnit o femeie care făcuse parte din Viet Cong. în timpul discuţiei cu aceasta, Broyles şi-a dat seama că soţul ei fusese ucis exact în perioada în care el şi oamenii săi se aflaseră în patrulă. „Eu şi oamenii mei probabil că l-am omorât pe bărbatul tău", i-a zis el. Ea l-a privit în ochi şi a spus: „Asta a fost în război. Războiul s-a terminat acum. Viaţa merge înainte." Mai târziu, Broyles a reflectat în legătură cu vizita sa de vindecare în Vietnam: înainte, aveam coşmaruri. De când m-am întors din călătorie, nu mai am. Poate că acest lucru sună prea personal ca să vină în sprijinul unor concluzii mai generale, dar îmi spune că, pentru a sfârşi un război, trebuie să te întorci la aceleaşi relaţii personale pe care le-ai fi avut cu oamenii

înainte de acesta. în cele din urmă, faci pace.
Nimic nu este constant în istorie.

Să admitem si să renunţăm

7

7

Un om bate cale lungă ca să se consulte cu cel mai înţelept maestru din ţară. Când ajunge la el, omul îl întreabă: „înţeleptule, care este secretul unei vieţi fericite?"

„Dreapta judecată", răspunde maestrul.

„Dar, înţeleptule", spune omul, „cum ajung la

dreapta judecată?"

„Prin strâmba judecată", spune maestrul.

în ziua de 26 ianuarie 2006, a avut loc un eveniment cultural uimitor: Oprah Winfrey a petrecut o întreagă emisiune cerân-du-şi scuze

pentru o greşeală. Oprah îl promovase pe James Frey şi autoproclamatele sale memorii despre dependenţa de droguri şi recuperare, *A Million Little Pieces* - promovare care îi adusese vânzări de milioane de exemplare. La 8 ianuarie, The Smoking Gun, o pagină de internet care facea investigaţii, a arătat că Frey inventase părţi bune din poveste şi înflorise enorm altele. Prima reacţie a lui Oprah, când a fost pusă în faţa informaţiei disonante - „L-am susţinut şi l-am lăudat pe tipul ăsta, iar acum s-a dovedit că m-a minţit şi m-a înşelat" - a fost să facă ce am fi tentaţi să facem cu toţii: a continuat să îl susţină pe respectivul, să-şi înăbuşe senzaţia că a fost trasă pe sfoară. în consecinţă, când Larry King l-a intervievat pe Frey după apariţia raportului emis de The Smoking Gun, Oprah a sunat în timpul emisiunii şi şi-a justificat sprijinul acordat lui Frey: „Mesajul esenţial de răscumpărare din memoriile lui Frey încă rezonează în mintea mea", a spus ea, „şi ştiu că rezonează în mintea a milioane de oameni." în plus, a adăugat ea, dacă s-au făcut greşeli, au

fost făcute de editură; ea şi producătorii ei se bazaseră pe editură, care spusese că aceasta nu era o carte de ficţiune.
Iat-o pe Oprah în vârful piramidei morale, făcând primul pas în direcţia menţinerii sprijinului ei faţă de Frey. Şi totuşi, în loc să continue să-şi justifice decizia, alunecând şi mai mult în josul piramidei, pretinzând că „e vina editurii" sau că „producătorii mei sunt de vină" sau că „adevărul emoţional al acestei cărţi este mai adevărat decât adevărul adevărat" sau alte manevre de transfer al răspunderii, atât de frecvent întâlnite în cultura noastră actuală, Oprah a pus frână. Poate că s-a răzgândit de una singură; poate că producătorii au tras-o de pe marginea prăpastiei, spunându-i că, susţinându-l pe Frey, nu îşi ajută deloc reputaţia. Dar, indiferent dacă Oprah şi-a ascultat propria conştiinţă sau pe producătorii ei, următoare? decizie a fost în mod clar a ei. Iar acea decizie a facut-o u simbol al asumării răspunderii pentru o greşeală şi al corectă rii greşelii comise într-un mod direct, fără bâlbe. L-a adus pe Frey în emisiune şi a

început direct prin a-şi cere iertare pentru telefonul pe care îl dăduse la Larry King. „Regret acel telefon", a spus ea publicului. „Am făcut o greşeală şi am lăsat impresia că adevărul nu contează. Regret sincer acel lucru, pentru că nu asta cred. Am sunat pentru că am iubit mesajul acestei cărţi - la acel moment - şi în fiecare zi citeam e-mail după e-mail de la foarte mulţi oameni care au găsit inspiraţie în ea. Şi trebuie să spun că am lăsat asta să-mi întunece judecata. Aşa că mă adresez tuturor celor care mi-au adus în vedere adevărul: aveţi absolută dreptate."[1]
S-a întors spre Frey şi a continuat: „îmi vine greu să vorbesc cu tine, pentru că mă simt înşelată. ... Am fost pusă într-o situaţie stânjenitoare, dar acum am sentimentul că ne-ai înşelat pe toţi." Mai târziu, în program, i-a spus lui Richard Cohen - un editorialist de la *Washington Post,* care îl făcuse pe Frey mincinos şi spusese despre Oprah că „se înşală" şi se „amăgeşte" singură - că a fost impresionată de ce a spus acesta pentru că „în anumite situaţii

critica poate fi de ajutor, aşa că mulţumesc foarte mult. Tu ai avut dreptate şi eu m-am înşelat". *Tu ai avut dreptate şi eu m-am înşelat?* De câte ori au auzit americanii această frază melodioasă de la soţi sau de la părinţi, ca să nu mai vorbim de oameni de televiziune, comentatori sau politicieni? Cohen practic a trebuit să se ducă să se aşeze undeva ca să-şi revină. „Anul este încă la început", i-a spus el lui Oprah, „dar eu te numesc de pe acum omul anului pentru :ă ai luat atitudine şi ai spus că ai greşit. Este nevoie de mult :uraj pentru asta, de acord? Eu n-am făcut aşa ceva niciodată."

Pe toată durata emisiunii, Oprah nu l-a slăbit deloc pe Frey. Frey tot încerca să-şi justifice acţiunile spunând: „Cred că am făcut multe greşeli când am scris cartea şi când am promovat-o". Oprah a explodat, l-a amintit că ea făcuse greşeli, atunci când îl sunase pe Larry King, „lăsând impresia că adevărul nu contează"; dar el minţise. „Crezi că ai minţit sau

crezi că ai făcut o greşeală?" a întrebat ea. Frey a spus şovăitor: „Cred că amândouă".

Frey: Eu sunt de părere că am venit aici şi am

fost cin

stit cu tine. Practic, am recunoscut că am...

Win frey: Minţit.

Către finalul emisiunii, editorialistul de la *New York Times,* Frank Rich, a apărut acolo ca să i se alăture lui Richard Cohen, lăudând-o pe Oprah pentru că luase atitudine, că luase apărarea cărţilor care nu distorsionează adevărul pentru a face vânzare. „Cel mai greu este să recunoşti că ai făcut o greşeală", a spus el. Oprah i-a zis că nu vrea să fie lăudată. „N-a fost chiar aşa de greu", a adăugat ea.

Câteodată, aşa cum am constatat pe tot cuprinsul cărţii, chiar este greu. Aşa a fost pentru Linda Ross, psihoterapeuta care folosise terapia amintirilor recuperate până când a

realizat cât de mult se înşelase; pentru Grace, ale cărei amintiri recuperate îi afectaseră familia vreme de mai mulţi ani; pentru Thomas Vanes, procurorul care aflase că un om condamnat pentru viol, care stătuse douăzeci de ani în închisoare, era nevinovat; pentru cuplurile şi liderii politici care reuşesc să rupă cercul vicios al furiei şi represaliilor. Iar cel mai greu le vine celor care au făcut greşeli care au costat vieţi, mai ales vieţile prietenilor şi colegilor dragi.
Desigur, N. Wayne Hale Jr. ştie la ce ne referim. Hale a fost managerul responsabil cu lansările naşa în 2003, când şapte astronauţi au murit în urma exploziei navetei spaţiale Columbia. într-un e-mail public către echipa navetei spaţiale, Hale şi-a asumat pe deplin răspunderea pentru dezastru:
Am avut ocazia şi informaţia şi nu le-am folosit. Nu ştiu ce ar spune o comisie de investigare sau un tribunal, dar eu mă consider condamnat de tribunalul conştiinţei mele pentru că nu am prevenit dezastrul Columbia. Am putea discuta amănuntele: neatenţia, incompetenţa,

distragerile, lipsa de convingere, lipsa de înţelegere, lipsa de coloană vertebrală, lenea. De fapt, nu am înţeles ce mi s-a zis; nu am reacţionat. Prin urmare, nu căutaţi în altă parte; eu sunt vinovat că am lăsat Columbia să se prăbuşească.[2]

Aceşti indivizi curajoşi ne duc drept în inima disonanţei şi a ironiei sale celei mai adânci: mintea vrea să se protejeze de durerea disonanţei cu balsamul autojustificării; dar sufletul vrea să mărturisească. Pentru a reduce disonanţa, cei mai mulţi dintre noi irosim o cantitate enormă de energie mentală şi fizică pentru a ne proteja şi a ne întări stima de sine atunci când aceasta este copleşită de conştientizarea că am fost nesă-buiţi, creduli, că am greşit, că neam lăsat corupţi sau că, până la urmă, am fostoameni. Şi totuşi în majoritatea situaţiilor tot acest consum de energie este surprinzător de inutil. Linda Ross este în continuare psihoterapeut; unul chiar mai bun. Thomas Vanes este în continuare un procuror de succes. Grace şi-a recăpătat părinţii. Wayne Hale

a fost promovat manager al programului naşa pentru navetele spaţiale la Johnson Space Center.
Să ne închipuim împreună, pentru un moment, cum te-ai simţi dacă partenerul tău, copilul tău adolescent sau părinţii tăi ar spune: „Vreau să-mi asum răspunderea pentru greşeala făcută; ne-am certat despre asta încontinuu, iar acum îmi dau seama că ai avut dreptate şi că eu am greşit". Sau dacă angajatorul tău ar începe o şedinţă spunând: „Vreau să aud absolut orice obiecţie posibilă la această propunere înainte să o aplicăm - orice greşeală pe care am putea să o facem". Sau dacă un procuror ar ţine o conferinţă de presă şi ar spune: „Am făcut o greşeală groaznică. Nu am redeschis un caz în care au apărut dovezi noi care demonstrează că eu şi biroul meu am trimis un om nevinovat la închisoare. îmi voi cere iertare, dar părerile de rău nu sunt de ajuns. Voi reevalua procedurile pentru a reduce probabilitatea de a mai condamna vreodată un om nevinovat".

Ce sentiment ţi-ar trezi aceşti oameni? Ţi-ai pierde respectul pentru ei? Dacă sunt prieteni sau rude, probabil că te-ai simţi uşurat şi încântat. „Doamne, Harry a recunoscut că a făcut o greşeală! Ce tip generos!" Iar dacă sunt oameni cu meserii importante sau lideri politici, probabil că te-ai simţi asigurat că te afli pe mâinile competente ale cuiva destul de matur ca să facă ce este corect, adică să înveţe din greşeli. Ultimul preşedinte american care a spus ţării sale că a comis o greşeală groaznică a fost John F. Kennedy, în 1961. El crezuse ce pretindeau consilierii săi militari şi rapoartele cu informaţii greşite prezentate de aceştia, care îl asigurau că, de îndată ce americanii invadau Cuba prin Golful Porcilor, poporul s-ar fi răsculat, uşurat şi fericit, şi l-ar fi înlăturat pe Castro de la putere.
Invazia a fost un dezastru, dar Kennedy a învăţat din asta. Şi-a reorganizat sistemul de spionaj şi a hotărât că nu va mai accepta fără analiză critică tot ce pretindeau consilierii lui militari. Aceste schimbări l-au ajutat să cârmească ţara cu

succes în criza rachetelor din Cuba. După fiascoul din Golful Porcilor, Kennedy a vorbit cu ziariştii şi le-a spus: „Această administraţie intenţionează să îşi recunoască greşelile. Căci un înţelept a zis cândva: «O eroare nu devine greşeală decât atunci când refuzi să o corectezi».... Fără dezbatere, fără critică, nicio administraţie şi nicio ţară nu poate să aibă succes - şi nicio republică nu poate supravieţui". Răspunderea ultimă pentru eşecul invaziei din Golful Porcilor, a spus el, „este a mea şi numai a mea. Popularitatea lui Kennedy a atins noi culmi. Vrem să auzim, ne *dorini din tot sufletul* să auzim: „Am dat-o în bară. O să fac tot ce pot ca să nu se mai întâmple". Cei mai mulţi dintre noi nu suntem impresionaţi atunci când un lider ne oferă o recunoaştere a greşelilor asemănătoare doar la nivel superficial cu cea oferită de Kennedy, aşa cum a făcut Ronald Reagan ca reacţie la scandalul Iran-Contra; reacţia sa ar putea fi exprimată pe scurt astfel: „Eu, personal, nu am greşit cu nimic, dar s-a întâmplat sub conducerea mea, aşa că bine, hai să zicem că-

mi asum răspunderea".[3] Nu ţine. Daniel Yankelovich, un cercetător foarte respectat specializat în sondaje de opinie, a raportat că, deşi sondajele relevă că publicul are o lipsă de încredere necontenită în instituţiile noastre cele mai importante, imediat sub acest strat de cinism se află o „foame sinceră" de onestitate şi integritate. „Oamenii vor organizaţii care funcţionează transparent", a spus el, „care prezintă lumii o faţă umană, care se ridică la standarde de comportament despre care au pretenţia că le sunt specifice şi care demonstrează că sunt dedicate societăţii în ansamblul ei."[4]

Acea dorinţă adâncă de a vedea că autorităţile îşi admit greşelile, fără să se sustragă sau să ne arunce praf în ochi, se află la baza mişcării recente din sistemul de sănătate care încurajează doctorii şi spitalele să-şi recunoască şi să îşi corecteze greşelile. (Vorbim despre greşeli obişnuite, despre erori umane, nu despre acte repetate de malpraxis, cauzate de incompetenţă.) în mod tradiţional, desigur,

majoritatea doctorilor au refuzat cu încăpăţânare să-şi recunoască greşelile de diagnostic, de procedură sau de tratament, pe motivul auto-justificat că acest lucru ar încuraja procesele de malpraxis. Aceştia se înşală. Studii efectuate în spitale din toată ţara au demonstrat că pacienţii intentează procese mai rar atunci când medicii îşi recunosc greşelile şi îşi cer iertare pentru acestea, ca şi atunci când sunt implementate schimbări astfel încât pacienţii să nu mai păţească la fel. „Este foarte important pentru pacienţi să fie asiguraţi că nu se va mai întâmpla, într-o măsură mult mai mare decât par să realizeze multe cadre medicale", a spus Lucian Leape, doctor şi profesor de politici de sănătate la Facultatea de Sănătate Publică de la Harvard. „Conferă un sens suferinţei pacienţilor."[5]
A doua autojustificare a doctorilor ce blochează recunoaşterea greşelilor este motivată de faptul că, dacă ar face astfel, li s-ar destrăma aura de infailibilitate şi de omniscienţă, care, susţin ei, este

esenţială pentru încrederea pacienţilor în ei şi pentru a se asigura că aceştia le urmează sfaturile. Greşesc şi aici. Imaginea infailibilităţii, pe care mulţi medici încearcă de multe ori să o cultive, se întoarce împotriva lor, deoarece aceştia par aroganţi şi, câteodată, chiar fără inimă. „De ce nu pot să-mi zică pur şi simplu adevărul şi să-şi ceară scuze?" se plâng pacienţii şi familiile lor. în realitate, atunci când medicii competenţi îşi dau pe faţă greşelile, sunt văzuţi în continuare drept competenţi, dar totodată ca fiinţe umane supuse greşelii.

într-un eseu despre medicină publicat în *New York Times*, medicul Richard A. Friedman a rezumat superb dificultăţile şi beneficiile admiterii greşelilor. „Ca orice medic", a început el, „am făcut destule greşeli pe parcurs." într-unui dintre cazurile sale, nu a anticipat o interacţiune medicamentoasă cu poten ţial periculos, iar pacienta a ajuns la terapie intensivă. (A supravieţuit.) „Nici nu mai trebuie să spun că eram extrem de îngrijorat", spune el. „Nu eram sigur ce se întâmplase, dar aveam

senzaţia că fusese vina mea, aşa că mi-am cerut scuze pacientei şi familiei. Erau cu toţii zguduiţi şi supăraţi şi firește că dădeau vina pe mine şi pe spital... însă în final au decis că a fost o eroare medicală nefericită, dar «sinceră», şi nu m-au dat în judecată." Dezvăluirea failibilităţii îi umanizează pe doctori şi clădeşte încredere, conchide Friedman. „Până la urmă, majoritatea pacienţilor îşi iartă doctorul pentru erori ale minţii, dar rareori fac asta pentru erori ale inimii."[6]

Cei faţă de care se recunoaşte eroarea nu sunt singurii beneficiari. Atunci când noi înşine suntem forţaţi să ne înfruntăm greşelile şi să ne asumăm răspunderea pentru ele, rezultatul poate fi o experienţă euforică, eliberatoare. Consultantul în management Bob Kardon ne- a relatat despre o împrejurare în care a condus un seminar, la conferinţa Consiliului Naţional al Asociaţiilor Neguvernamentale. Seminarul era intitulat pur şi simplu „Greşeli" şi la acesta participau 20 de lideri de asociaţii din mai multe state. Kardon le-a spus că singura cerinţă a

şedinţei este ca participanţii să povestească despre o greşeală pe care o făcuseră în calitate de lider şi să nu încerce s-o acopere spunând cum o corectaseră - sau cum evitaseră să răspundă pentru ea. Nu le-a permis să justifice ce făcuseră. „Cu alte cuvinte", le-a spus, „ţineţi-vă de greşeală":
Pe măsură ce se succedau vorbitorii, magnitudinea greşelilor creştea. Când am ajuns pe la mijlocul numărului de participanţi, aceşti directori se luptau cu erori majore, precum împrejurări în care nu reuşiseră să acorde la timp aprobarea pentru un grant, ceea ce costase organizaţia lor sute de mii de dolari. Participanţii deveneau adesea stingheri când se confruntau cu greşeala, încercând să spună o anecdotă salvatoare despre succes sau despre cum îţi revii după o greşeală. La jumătate de oră după începerea şedinţei, sala s- a umplut de râsete aproape isterice provocate de eliberarea de o mare povară. S-a ajuns la o asemenea zarvă, încât oameni de la alte seminare au venit în sala noastră, să vadă ce este atât de distractiv.

Exerciţiul lui Kardon pune în evidenţă dificultatea de a spune „Vai, ce boacănă am făcut" fără post-scriptumul protector al autojustificării - a spune „Am ratat cu poarta goală" în loc să spunem „Am ratat pentru că îmi bătea soarele în ochi" sau „A trecut o pasăre pe deasupra" sau „Bătea vântul tare" sau „Pentru că un suporter mi-a zis că sunt prost". Un prieten se întorcea într-o zi de la cursurile obligatorii pentru şoferii care au încălcat legislaţia şi ne-a spus că toţi care erau acolo poves-titseră din cauza căror încălcări ajunseseră acolo, fiind astfel martor la o coincidenţă miraculoasă: nimeni nu era răspunzător pentru încălcarea legii. Toţi aveau justificări pentru faptul că merseseră cu viteză excesivă, ignoraseră un semn de stop, trecuseră pe roşu, întorseseră maşina prin locuri interzise. A fost atât de uimit de litania de scuze penibile, încât, atunci când i-a venit rândul, a fost prea stânjenit ca să cedeze aceluiaşi impuls. A spus: „Nu am cedat prioritate. Am greşit şi m-au prins". A urmat un moment de tăcere, după care

toţi au izbucnit în ovaţii pentru sinceritatea de care dăduse dovadă.
Sunt destule motive bune pentru care să-ţi recunoşti greşelile, începând cu simpla probabilitate că vei fi prins oricum - de familie, de firmă, de colegi, de duşmani, de biograf.
Profesorul de psihologie
Bob Adelson avea la un moment dat un student care susţinea întruna o idee pe care o testa experimental, agă-ţându-se cu dinţii de speranţa că va obţine rezultatul dorit. în cele din urmă, Adelson i-a spus cu blândeţe: „Vrei să admiţi acum că ai greşit sau vrei să aştepţi până ţi-o demonstrează altcineva?" Dar există motive şi mai bune pentru a recunoaşte. Ceilalţi te vor plăcea mai mult. Altcineva s-ar putea folosi de gafa ta, astfel încât eroarea ta ar putea inspira soluţia altcuiva. Copiii îşi vor da seama că toată lumea face boacăne din când în când şi că până şi adulţii trebuie să spună „îmi pare rău". Şi dacă poţi recunoaşte o greşeală când este cât ghinda, aceasta este mai uşor de reparat decât atunci

când s-a făcut cât copacul, cu rădăcini adânci şi întinse.
Dacă renunţarea la autojustificare şi admiterea greşelilor sunt atât de benefice pentru minte şi relaţii, atunci de ce nu le practicăm cu toţii? Dacă le suntem atât de recunoscători altora când fac acest lucru, de ce nu îl facem mai des? în primul rând, pentru că, după cum am văzut, în cea mai mare parte a timpului nici nu suntem conştienţi că este nevoie să facem aşa ceva. Autojustificarea lucrează în mod automat, ascunsă imediat sub nivelul conştiinţei şi protejându-ne de realizarea disonantă că am greşit cu ceva. „Greşeală? Care greşeală? N-am făcut nicio greşeală... Pomul a sărit în faţa maşinii mele... Şi de ce să-mi pară rău pentru asta? Ea a început... Nu e vina mea", în al doilea rând, America are o cultură care manifestă fobie faţă de greşeli, care asociază greşelile cu incompetenţa şi prostia. Prin urmare, chiar şi atunci când oamenii suni conştienţi că au făcut o greşeală, de multe ori nu sunt dispuşi să o admită, chiar şi faţă de sine, deoarece o

consideră o dovadă că sunt nişte idioţi. Dacă vrem cu adevărat mai mulţi oameni capabili să-şi asume răspunderea pentru propriile greşeli şi să se străduiască să le corecteze, trebuie să fim capabili să învingem aceste două impedimente. Pe măsură ce am mers pe urmele lăsate de autojustifi-are în teritoriile familiei, memoriei, terapiei, dreptului, onflictului şi războiului, am putea afirma că teoria disonanţei ne oferă două lecţii: în primul rând, capacitatea de a reduce disonanţa ne ajută în
nenumărate moduri, conser-vându-ne credinţele, încrederea în sine, deciziile, stima de sine şi bunăstarea. în al doilea rând, această capacitate ne poate produce mai necazuri. Oamenii vor urma căi de acţiune autodistructive pentru a-şi proteja logica deciziilor iniţiale. îi vor trata pe cei pe care i-au rănit şi mai aspru, pentru că se conving pe sine că victimele o merită. Se vor agăţa de proceduri depăşite sau câteodată dăunătoare în activitatea întreprinsă. Vor sprijini torţionarii şi tiranii care sunt de partea justă - adică de partea lor. Oamenii care sunt nesiguri

în credinţa lor religioasă ar putea simţi impulsul de a le închide gura şi de a-i hărţui pe cei care nu sunt de acord cu ei, pentru că simpla lor existenţă le produce disonanţa dureroasă a îndoielii.
Nevoia de a reduce disonanţa este un mecanism mental universal, dar asta nu înseamnă că suntem condamnaţi să fim controlaţi de ea. Poate că fiinţele umane nu sunt prea dispuse să se schimbe, dar avem capacitatea de a ne schimba, iar faptul că multe dintre punctele oarbe şi iluziile care ne protejează fac parte din funcţionarea creierului nu este o justificare pentru a nu încerca. Este creierul construit în aşa fel încât să ne apere credinţele şi convingerile? Foarte bine - creierul nostru vrea de asemenea să băgăm în noi cât mai mult zahăr, dar cei mai mulţi dintre noi învăţăm să ne placă legumele. Este creierul construit în aşa fel încât să ne aprindem de mânie atunci când credem că suntem atacaţi? Foarte bine - dar cei mai mulţi dintre noi învăţăm să numărăm până la zece şi să găsim alternative la faptul de a-l

bate pe celălalt cu o bâtă. O apreciere a modului cum funcţionează disonanţa atât în noi, cât şi în ceilalţi ne oferă modalităţi de a ne învinge tendinţele şi de a ne proteja de cei care nu pot să şi le învingă pe ale lor.

Cum să te descurci cu disonanţa

Poate că cea mai importantă lecţie a teoriei disonanţei este că nu putem să stăm cu mâinile în sân şi să aşteptăm ca alţii să treacă prin transformări morale, prin modificări de personalitate, prin schimbări de perspectivă sau noi revelaţii care să-i facă să se îndrepte de spate, să-şi recunoască greşeala şi să facă ce trebuie. Majoritatea
fiinţelor umane şi a instituţiilor vor face tot ce le stă în putinţă pentru a reduce disonanţa în modalităţi care să le fie lor favorabile, care le permit să-şi justifice greşelile şi să îşi continue treaba ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Nu vor fi recunoscători pentru dovezile că metodele lor de interogare au băgat oameni în închisoare pe viaţă.

Nu ne vor mulţumi când le demonstrăm că studiul vreunui medicament nou, în care au investit milioane, este fundamental greşit. Şi indiferent cât de iscusit sau de blând o facem, nici măcar oamenii care ne iubesc din toată inima nu vor fi amuzaţi atunci când le corectăm amintirile cele mai dragi... ţinând cont de faptele reale.
Corecţia supremă pentru vederea-tunel care ne afectează pe noi toţi, muritorii, este furnizată de suplimentarea luminii, întrucât cei mai mulţi dintre noi nu ne autocorectăm şi întrucât punctele noastre oarbe nu ne îngăduie să ştim că ar trebui să procedăm astfel, avem nevoie de proceduri externe pentru a corecta erorile pe care oamenii le vor face în mod inevitabil şi pentru a reduce şansele de a le săvârşi pe viitor. în domeniul judiciar, am văzut că filmarea obligatorie a tuturor interviurilor criminalistice este o soluţie corectoare evidentă şi destul de ieftină pentru eroarea de confirmare; orice prejudecată sau metodă coercitivă care se strecoară poate fi mai târziu evaluată de

observatori independenţi. Dar nu trebuie să ne îngrijoreze doar prejudecăţile potenţiale ale politiei; trebuie să ne îngrijoreze şi prejudecăţile procurorilor. Spre deosebire de medici, care pot fi daţi în judecată pentru malpraxis dacă amputează braţul greşit, procurorii în general au imunitate faţă de procese civile şi nu sunt supuşi aproape niciodată unui proces de evaluare juridică. Majoritatea deciziilor acestora se fac departe de ochiul publicului, pentru că cel puţin 95 de procente dintre cazurile pe care poliţia le trimite la procuror nu ajung niciodată în faţa unui juriu. Dar în orice domeniu autoritatea care nu poate fi trasă la răspundere reprezintă o reţetă pentru dezastru, iar în sistemul penal, această combinaţie permite indivizilor sau chiar unor departamente întregi să facă orice pentru a câştiga, folosind autojustificarea pentru a-şi netezi drumul.[7]

Când procurorii acţionează în vederea eliberării unui deţinut găsit nevinovat (şi nu respectă de fapt un ordin al curţii), se întâmplă de obicei pentru că - asemenea lui Robert Morgenthau,

care a redeschis cazul Alergătoarei din Central Park, şi asemenea procurorilor din Sacramento, care l-au investigat pe Richard Tuite - aceştia nu sunt procurorii iniţiali şi au puterea de a rezista la presiunea produsă de obicei de o asemenea decizie. Acesta este motivul pentru care de multe ori trebuie stabilite comisii independente pentru a investiga acuzaţiile de corupţie dintr-o secţie de poliţie sau pentru a stabili dacă e cazul să redeschidă sau nu un caz. Membrii acestora nu trebuie să aibă conflicte de interes, decizii de justificat, persoane de protejat şi disonanţe de redus.[8]

Cu toate acestea, puţine organizaţii primesc cu braţele deschise supravegherea şi corectarea venite din afară. Dacă cei aflaţi la putere preferă să-şi menţină punctele oarbe cu orice preţ, atunci trebuie să vină o comisie imparţială care să le îmbu nătăţească vederea, chiar şi împotriva voinţei lor, dacă e nevoie Modelul ştiinţific de evaluări independente şi externe este o paradigmă excelentă, deşi până şi aceasta a trebuit ajustată în ultima vreme.

Jurnalele ştiinţifice şi medicale - conştiente că cercetarea este afectată de conflictele de interese -, după ce au fost înşelate de câţiva cercetători care şi-au falsificat datele, au introdus măsuri mai stricte pentru a reduce şansele de a publica o cercetare părtinitoare, coruptă sau frauduloasă. Mulţi oameni de ştiinţă cer transparenţă sporită în procesul de verificare -aceeaşi soluţie pe care o caută reformatorii sistemului penal. Dacă fiinţele umane sunt afectate inevitabil de viziunea îngustată, cel puţin erorile noastre s-ar putea să aibă şanse mai mari să fie reduse sau corectate dacă tunelul e făcut din sticlă.
Consultanţii în ştiinţe organizaţionale Warren Bennis şi Burt Nanus sugerează că pot fi concepute organizaţii care să răsplătească recunoaşterea greşelilor ca parte din cultura organizaţională, iar oameni să nu se simtă stingheriţi de recunoaşterea greşelilor, aşa cum se întâmplă în prezent. Firește, aceasta este o schimbare care trebuie să vină de sus. Bennis şi Nanus spun o poveste despre

legendarul Tom Watson Jr., fondatorul IBM şi inspiraţia care a călăuzit firma timp de peste patruzeci de ani. „Un tânăr director executiv promiţător de la IBM era implicat într-o afacere riscantă pentru firmă şi a reuşit să piardă zece milioane de dolari", scriu ei. „A fost un dezastru. Când Watson l-a chemat pe directorul speriat în biroul lui, tânărul a bâiguit: «Bănuiesc că vreţi să-mi dau demisia». Watson a zis: «Vorbeşti serios? Tocmai am cheltuit zece milioane de dolari ca să te educăm!»"[9]

Dar noi ce-ar trebui să facem în viaţa noastră de zi cu zi? Să chemăm o comisie de inspecţie formată din veri şi socri ca să adjudecăm orice ceartă de familie? Să filmăm toate interogatoriile făcute de părinţi copiilor adolescenţi? în relaţiile noastre private suntem pe cont propriu, lucru care ne cere să fim mai conştienţi de noi înşine. Odată ce înţelegem cum şi când avem nevoie să reducem disonanţa, putem deveni mai vigilenţi în legătură cu acest proces şi putem lua măsuri din timp; asemenea lui Oprah, ne putem opri înainte să alunecăm prea mult în josul piramidei.

Privindu-ne acţiunile în mod critic şi detaşat, ca şi cum ne-am uita la altcineva, avem şansa de a rupe cercul vicios de acţiuni urmate de autojustificare, care este urmată, la rândul ei, de alte acţiuni dedicate. Putem afla cum să punem puţină distanţă între ce simţim şi cum reacţionăm, să introducem un moment de reflecţie, să ne gândim dacă vrem cu adevărat să cumpărăm acel canoe în ianuarie, dacă chiar dorim să ţinem cu dinţii de credinţe neîngrădite de fapte concrete. Am putea chiar să ne răzgândim înainte ca propriul creier să ne înghețe gândurile în tipare coerente.
Dacă devenim conştienţi că ne aflăm într-o stare de disonanţă, am putea face alegeri mai tranşante, mai inteligente, mai conştiente, în loc să permitem mecanismelor autoprotec-toare automate să rezolve disconfortul în favoarea noastră. Să presupunem că o colegă de serviciu neplăcută şi agresivă tocmai a făcut o sugestie inovatoare la o şedinţă. Ai putea să-ţi spui: „O nenorocită ignorantă ca asta nu avea cum să aibă o idee bună, indiferent care ar fi", iar după

aceea să îi faci praf ideea în plină şedinţă pentru că o antipatizezi atât de mult (şi, după cum recunoşti în sinea ta, eşti în competiţie cu ea pentru a intra în graţiile managerului). Sau ai putea să faci un pas înapoi şi să te întrebi: „Ar putea oare să fie bună ideea? Cum aş considera-o, dacă ar veni de la unul dintre aliaţii mei în acest proiect?" Dacă este o idee bună, ai putea sprijini propunerea colegei, chiar dacă, în continuare, o antipatizezi ca persoană. Separi mesajul de mesager.

Ţelul este să devenim conştienţi de două cogniţii disonante care ne provoacă disconfort şi să găsim un mod de a le rezolva în mod constructiv sau, atunci când nu putem, să învăţăm să trăim cu ele. În 1985, prim-ministrul israelian Shimon Peres a fost cuprins de disonanţă în urma unei acţiuni întreprinse de aliatul şi prietenul său Ronald Reagan. Peres era furios că Reagan acceptase invitaţia de a vizita Cimitirul Kol-meshohe din Bitburg, Germania, ca simbol al reconcilierii postbelice a celor două naţiuni. Anunţarea vizitei a înfuriat supravieţuitorii

Holocaustului şi pe mulţi alţii, pentru că acolo erau îngropaţi 49 de ofiţeri nazişti din Waffen SS. însă Reagan nu a renunţat la decizia de a vizita cimitirul. Atunci când reporterii l-au întrebat pe Peres ce părere are despre acţiunile lui Reagan, Peres nici nu l-a condamnat pe Reagan personal şi nici nu a minimalizat gravitatea vizitei din Bitburg. Peres a ales un al treilea curs de acţiune: „Atunci când un prieten face o greşeală", a zis el, „prietenul rămâne prieten, iar greşeala rămâne greşeală"[10]

Gândiţi-vă un moment la beneficiile capacităţii de a separa gândurile disonante la fel de limpede ca Peres: prieteniile care altfel s-ar fi terminat într-o clipă sunt menţinute; greşelile care ar putea fi respinse ca fiind ceva neimportant sunt criticate cum se cuvine şi făptaşii, traşi la răspundere. Oamenii ar putea rămâne profund devotaţi naţiunii, religiei, partidului politic, soţului şi familiei, şi în acelaşi timp ar putea să înţeleagă că nu este o dovadă de neloialitate să nu fii de acord cu acţiuni sau

politici pe care le consideri nepotrivite, rătăcite sau imorale.
într-o discuţie online pentru psihologii din domeniul cercetării şi tratamentului traumei, un tânăr psihoterapeut a postat o notă în care îşi exprima entuziasmul faţă de o nouă modă în psihoterapie. Nu era pregătit pentru reacţia venită din partea savanţilor din domeniul psihologiei, care l-au îngropat în date rezultate din cercetări sistematice ce arătau că manevra pe care se baza terapia nu era eficientă şi că teoria pe care o avea în spate era greşită. Reacţia lor l-a pus într-o disonanţă de zile mari: „Am investit timp, bani şi efort în metoda asta nouă şi sunt foarte entuziasmat" s-a izbit de „Dar oameni de ştiinţă eminenţi, pe care îi admir, îmi spun că este o absurditate". Din reflex, strategia obişnuită pentru reducerea disonanţei este să treacă cu vederea părerea oamenilor de ştiinţă ca venind din partea unor ignoranţi aflaţi în turnuri de fildeş. în loc de asta, tânărul a răspuns cu deschiderea de minte a unui om de ştiinţă şi cu analiza de sine a unui

clinician, iar răspunsul lui ne poate sluji ca model tuturor.

„Vă mulţumesc pentru gândurile şi comentariile pe acest subiect, chiar dacă iniţial mi-a fost greu să accept ce spuneţi", a scris el. A citit studiile recomandate de ei şi a ajuns la condu-zia că noua abordare nu acordase destulă atenţie studiilor care o evaluaseră şi îi găsiseră neajunsuri. „Mi-am folosit propria practică pentru

validare", a recunoscut el, „şi am permis propriului entuziasm să îmi învingă gândirea critică. Atitudinea ştiinţifică cere să îţi schimbi credinţele de îndată ce sunt discreditate. Sigur că nu este uşor să faci acest lucru. Timpul investit, banii investiţi, speranţele, aşteptările şi o cantitate relativă de mândrie devin, combinate, o provocare serioasă atunci când

suntem puşi în faţa unor dovezi contrarii. Această experienţă mi-a redat modestia."[1]

[1]înţelegerea faptului că mintea tânjeşte după consonanţă şi respinge informaţiile care ne pun la îndoială credinţele, deciziile şi preferinţele ne învaţă să fim deschişi în faţa posibilităţii că vom greşi. Ne ajută totodată să trecem peste nevoia de a avea dreptate. încrederea în sine este o calitate frumoasă şi utilă; niciunul dintre noi nu şi-ar dori un medic care să se complacă la nesfârşit în incertitudini şi care să nu poată decide cum să ne trateze boala, ci ne dorim unul care are mintea deschisă şi este dispus să învețe. în mod similar, nu ne-am dori nici să trăim fără pasiuni şi convingeri, care dau vieţii noastre înţeles şi culoare, energie şi speranţă. Dar nevoia neînduplecată de a avea dreptate produce în mod inevitabil convingerea că avem dreptate. Atunci când încrederea în sine şi

convingerile nu sunt moderate de modestie, de acceptarea faptului că suntem falibili, putem păşi cu uşurinţă peste linia dintre încrederea în sine sănătoasă şi aroganţă, în această carte, am întâlnit mulţi oameni care au păşit peste această linie: psihiatri care sunt siguri că îşi dau seama dacă o amintire recuperată este valabilă; medici şi judecători convinşi că sunt mai presus de conflictele de interese; poliţişti încredinţaţi că pot să-şi dea seama când suspectul minte; procurori care sunt siguri că au condamnat persoana care trebuie; soţi şi soţii convinşi că interpretarea lor este cea bună; naţiuni care sunt sigure că versiunea lor asupra istoriei este singura posibilă.

Cu toţii avem de luat decizii dificile în anumite momente din viaţă; nu toate vor fi corecte şi nu toate vor fi înţelepte. Unele sunt

complicate, au consecinţe care nu ar putea fi prevăzute niciodată. Dacă putem rezista ispitei de a ne justifica acţiunile într-un mod rigid, exagerat de încrezător, putem lăsa deschisă uşa spre empatie şi aprecierea complexităţii vieţii, incluzând posibilitatea că ceea ce a fost corect pentru noi se poate să nu fie la fel pentru alţii. „Ştiu cum arată deciziile dificile",

a spus o femeie pe care o vom numi Betty

.Când am decis să îmi părăsesc soţul cu care fusesem căsătorită douăzeci de ani, acea decizie a fost corectă pentru una dintre fiicele mele - care a spus: „De ce ţi-a luat aşa de mult?" -, dar a fost un dezastru pentru cealaltă, care a fost supărată pe mine ani de zile. Am muncit mult în inima şi în creierul meu pentru a rezolva conflictul şi a justifica ceea ce făcusem. Am dat vina pe fiica mea pentru că nu accepta asta şi nu îmi înţelegea motivele. Spre finalul gimnasticii mele mentale, mă transformasem în Maica Tereza, iar pe fiica mea, într-o obrăznicătură egoistă şi nerecunoscătoare. Dar n-am putut rezista foarte mult timp. îmi era dor de ea. Mi-am amintit cât de dulce şi de înţelegătoare poate fi şi mi-am dat seama că nu este o obrăznicătură, ci un copil devastat de divorţ. Aşa că m-am dus la ea să vorbim, l-am spus că, deşi eram în continuare convinsă că divorţul a fost decizia corectă pentru mine,

înţelegeam cât de mult o rănise pe ea. l-am spus că sunt gata să o ascult. „Mamă", a spus ea, „hai în Central Park, la un picnic, şi hai să vorbim ca atunci când eram mică". Aşa am făcut, iar acesta a fost începutul reconcilierii. Acum, când simt cu pasiune că am dreptate sută la sută în legătură cu o decizie pusă la îndoială de alţii, o analizez din nou; asta-i tot.

Betty nu avea nevoie să admită că făcuse o greşeală; nu făcuse o greşeală. însă trebuia să treacă peste nevoia ei de a avea dreptate.

S-au făcut greşeli - de către mine

în America este considerat nesănătos să îţi aminteşti greşelile, nevrotic să te gândeşti la ele, psihotic să zăboveşti asupra lor.

Lillian Hellman, dramaturg

Disonanţa ar putea fi automată, dar modul în care ne gândim la greşeli nu este automat. După dezastrul şi baia de sânge rezultate din Asaltul lui Pickett, la Bătălia de la Gettysburg, în care peste jumătate din cei 12.500 de oameni ai săi au fos măcelăriţi de soldaţii unionişti, Robert E. Lee a spus: „Toat astea au fost din vina mea. Le-

am cerut oamenilor mei mai mult decât ar fi trebuit să li se ceară".[12] Robert E. Lee a fost un mare general care a făcut o greşeală tragică de caicul, dar greşeala respectivă nu a făcut din el un lider militar incompetent. Dacă Robert E. Lee a fost în stare să îşi asume răspunderea pentru o acţiune care a costat mii de vieţi, de ce acei oameni retrimişi la şcoala de şoferi nu pot nici măcar să recunoască faptul că au trecut pe roşu?

Majoritatea americanilor ştiu că ar trebui să spună „învăţăm din greşeli", dar în adâncul lor nu cred asta nicio secundă. Ei cred că greşelile înseamnă că eşti prost. în combinaţie cu faimoasa amnezie a culturii americane faţă de orice s-a întâmplat cu mai mult de o lună în urmă, această atitudine ne dă de înţeles că oamenii tratează greşelile ca pe nişte cartofi fierbinţi şi că vor să scape de ele cât mai repede, chiar dacă pentru asta trebuie să le paseze altcuiva.

O consecinţă lamentabilă a credinţei că greşelile înseamnă prostie este aceea că, atunci când

oamenii fac o greşeală, nu învaţă din ea. Aceştia continuă să cheltuiască bani după o investiţie păguboasă şi se găsesc întotdeauna escroci care să-i ia. Cunoaşteţi pe cineva care a fost victima unei înşelăciuni sau escrocherii? Cam un sfert din populaţia adultă a Americii a fost păcălită de o formă de escrocherie sau alta, unele mărunte, altele serioase: oferte de tombolă la care poţi câştiga un milion de dolari, dar numai dacă trimiţi în prealabil impozitul pe sumă; monede de aur pe care le poţi cumpăra la o zecime din valoarea de piaţă; un pat miraculos care îţi vindecă toate bolile, de la dureri de cap la artrită. în fiecare an, americanii pierd peste 40 de miliarde de dolari numai din fraude de marketing telefonic, iar oamenii în vârstă sunt cei mai susceptibili la ele.
Escrocii sunt la ei acasă când vine vorba de disonanţă şi autojustificare. Ei ştiu că atunci când oamenii sunt prinşi între „Sunt o persoană deşteaptă şi capabilă" şi „Am cheltuit mii de dolari pe abonamente la reviste care nu-mi trebuie şi pe bilete la o tombolă falsă", puţini vor

reduce disonanţa hotărând că nu sunt deştepţi şi capabili. în loc de asta, mulţi vor justifica acea cheltuială cheltuind şi mai mult, ca să-şi recupereze pierderile. Acest mod de a rezolva disonanţa le protejează stima de sine, dar de fapt garantează că vor deveni victime şi pe viitor: „Dacă mă abonez la *şi mai multe* reviste, o să câştig premiu cel mare" sau: „Acea persoană drăguţă şi amabilă care mi-a făcut oferta de investiţie nu m-ar înşela niciodată; şi, în plus, îşi fac reclamă pe un post de radio creştin". Vârstnicii sunt cei mai vulnerabili la reducerea disonanţei în această direcţie, pentru că mulţi dintre ei sunt deja îngrijoraţi că îşi pierd şi banii şi competenţa - şi nu vor să le dea copiilor lor ajunşi la maturitate motive să preia controlul asupra vieţii lor.

A înţelege cum funcţionează disonanţa ne ajută să regân-dim propriile confuzii, fiind o abilitate foarte utilă şi în sprijinirea prietenilor şi rudelor. De prea multe ori, cu cele mai bune intenţii, facem exact lucrul garantat să înrăutăţească lucrurile: batem la cap, ţinem predici, intimidăm,

pledăm sau ameninţăm. Anthony Pratkanis, un psiholog social care a investigat cum îşi exploatează escrocii victimele în vârstă, a adunat poveşti triste despre membri de familie care se roagă de rude care au fost victimele fraudei: „Nu vezi că ăsta e un hoţ şi că oferta e o înşelătorie? Te jumuleşte!" „în mod ironic, această tendinţă firească de a ţine o predică poate fi cel mai rău lucru pe care-l poate face o rudă sau un prieten", susţine Pratkanis. „O predică nu face decât să pună victima în defensivă şi să o împingă şi mai mult în ghearele escrocului." Oricine înţelege disonanţa ştie de ce. Când strigi la cineva „Ce a fost în capul tău?" vei obţine un rezultat negativ, pentru că replica ta înseamnă „Vai, ce prost eşti" Asemenea acuzaţii fac victima jenată să se retragă şi mai rău în sinea ei şi să refuze să spună altcuiva ce face. Iar ce face este să investească şi mai mulţi bani, să cumpere şi mai multe reviste, pentru că acum chiar este motivată să recupereze economiile familiei, să arate că nu este proastă

sau senilă, să dovedească faptul că modul în care a gândit este perfect raţional.[13]
Prin urmare, spune Pratkanis, înainte ca o victimă a fraudei să se retragă încet de pe marginea prăpastiei, trebuie să se simtă respectată şi sprijinită. Rudele care vor să ajute pot încuraja persoana să vorbească despre valorile sale şi despre modul în care aceste valori au influenţat ce s-a întâmplat şi să asculte fără să critice. în loc să întrebi iritat „Cum naiba ai putut să-l crezi pe tâlharul ăla?", îi spui „Zi-mi ce te-a tentat la oferta individului, de l-ai crezut". Escrocii profită de cele mai bune calităţi ale oamenilor: bunătatea, politeţea şi dorinţa lor de a-şi onora obligaţiile, de a se revanşa atunci când au primit un dar sau dorinţa de a ajuta un prieten. Lăudarea victimei pentru că are astfel de valori înalte, spune Pratkanis - chiar dacă acestea au băgat persoana în bucluc în situaţia respectivă -, va contrabalansa sentimentele de nesiguranţă şi incompetenţă. Este o altă formă pe care o ia a treia cale a lui Peres: articulează cog-niţiile şi păstrează-le separat. „Atunci când

eu, o persoană deşteaptă şi cumsecade, fac o greşeală, voi fi în
continuare o persoană cumsecade şi deşteaptă, iar acea greşeală rămâne o greşeală. Şi acum, ce să fac pentru a remedia lucrurile?"
Atât de adânc înrădăcinată este legătura dintre greşeală şi prostie în cultura americană, încât ne şochează când aflăm că nu toate culturile au această fobie. în anii şaptezeci, psihologii Harold Stevenson şi James Stigler au investigat diferenţa dintre rezultatele la matematică ale şcolarilor asiatici şi cele ale şcolarilor americani: în clasa a cincea, elevii japonezi cu cele mai mici note aveau performanţe mai bune decât elevii americani cu cele mai mari note. Pentru a afla de ce, Stevenson şi Stigler şi-au petrecut următorul deceniu comparând clase de copii din şcoala primară din Statele Unite, China şi Japonia. Au avut revelaţia în timp ce urmăreau un copil japonez care se chinuia să facă un exerciţiu în cadrul căruia trebuia să deseneze cuburi în trei dimensiuni pe tablă. Băiatul a tot încercat timp de 45 de minute, făcând greşeli

repetate, în timp ce Stevenson şi Stigler deveneau din ce în ce mai agitaţi şi mai jenaţi în ceea ce îl privea. Cu toate astea, băiatul era complet relaxat, iar observatorii americani s-au întrebat de ce se simţeau mai stânjeniţi decât el. „Cultura noastră cere un preţ psihologic uriaş pentru greşeli", îşi aminteşte Stigler, „pe când în Japonia nu pare a fi aşa. În Japonia, greşelile, erorile, confuziile sunt o parte firească a procesului de învăţare."[14] (În cele din urmă, băiatul a reuşit să rezolve foarte bine exerciţiul şi a fost lăudat în gura mare de colegi.) Cercetătorii au descoperit, de asemenea, că părinţii, învăţătorii şi copiii americani erau mult mai înclinaţi decât omologii lor chinezi şi japonezi să creadă că priceperea la matematică este înnăscută; dacă o ai, nu mai trebuie să munceşti atât de mult, iar dacă nu o ai, nu are rost să te chinui. De cealaltă parte, majoritatea asiaticilor privesc succesul la matematică asemenea realizărilor din orice alt domeniu considerându-l o chestiune ce ţine de stăruinţă şi muncă. Sigur că ai să faci greşeli pe parcurs;

aşa învăţăm şi devenim mai buni. Nu înseamnă că suntem proşti.
Greşelile sunt o parte importantă din educarea oamenilor de ştiinţă şi a artiştilor de toate felurile, care trebuie să aibă libertatea de a experimenta, de a încerca o idee, de a eşua şi de a încerca altă
idee, de a risca, de a accepta posibilitatea că vor da un răspuns greşit. Un exemplu clasic - predat în şcoli în America şi care încă se găseşte, în diverse variante, pe multe pagini de internet cu conţinut inspirator - este răspunsul dat de Thomas Edison asistentului său (sau unui reporter), care se plângea de cele 10.000 de eşecuri experimentale ale lui Edison în încercarea de a crea primul bec incandescent. „Nu am eşuat", i-a spus el asistentului (sau reporterului). „Am descoperit cu succes 10.000 de elemente care nu funcţionează." Majorităţii copiilor americani li se neagă însă libertatea să meşterească, să experimenteze şi să greşească în zece feluri, ca să nu mai vorbim de zece mii. Centrarea pe testarea constantă, care a apărut

din dorinţa rezonabilă de a măsura şi a standardiza realizările copiilor, le-a intensificat teama de eşec. Sigur că este important pentru copii să înveţe să aibă succes, dar la fel de important este să nu se teamă de eşec. Atunci când copiii sau adulţii se tem de eşec, se tem de risc. Aceştia nu îşi permit să greşească.
Mai există un alt motiv puternic pentru care copiii americani se tem de eşec: sunt îngrijoraţi că greşelile pe care le fac se reflectă asupra abilităţilor lor înnăscute. După douăzeci de ani de studiat elevi americani, psihologul Carol Dweck a identifiât cu precizie unul dintre motivele principale pentru care există diferenţele culturale observate de Stevenson şi Stigler, în experimentele sale, unii copii erau lăudaţi pentru efortul de a stăpâni o problemă nouă. Alţii erau lăudaţi pentru inteligenţă şi abilitate, în stilul în care mulţi părinţi îşi laudă copiii când aceştia se descurcă bine: „Ai un talent înnăscut la matematică, Johnny". Aceste mesaje simple adresate copiilor aveau însă consecinţe profund diferite. Copiii care,

asemenea elevilor din Asia, erau lăudaţi pentru eforturi, chiar şi atunci când iniţial „nu înţeleg", ajungeau să aibă rezultate mai bune şi să le placă ce învăţau mai mult decât copii lăudaţi pentru abilităţile înnăscute. De asemenea, erau mai înclinaţi să considere greşelile şi critica drept informaţii utile, care îi ajută să înveţe. De cealaltă parte, copiii lăudaţi pentru abilităţile lor înnăscute învăţau să le pese mai mult de impresia de competenţă pe care o lăsau celorlalţi decât de ceea ce învăţau propriu-zis.[15] Deveneau defensivi când nu reuşeau sau când făceau greşeli, ceea ce îi arunca într-un ciclu contraproductiv: dacă nu se descurcau, atunci, pentru a-şi rezolva disonanţa („Sunt deştept, şi totuşi am dat-o în bară"), pur şi simplu îşi pierdeau interesul pentru ceea ce învăţau („Aş putea s-o fac dacă aş vrea, dar n-am chef). Atunci când aceşti copii cresc, devin genul de adulţi care se tem să facă greşeli şi să îşi asume răspunderea pentru ele, întrucât acest lucru ar dovedi că nu au o inteligenţă înnăscută.

Dweck a descoperit că aceste abordări diferite ale învăţării şi interpretării greşelilor - sunt o dovadă că eşti prost că poţi progresa? - nu sunt trăsături de personalitate. Sunt atitudini şi, prin urmare, se pot schimba. Timp de ani de zile, Dweck a schimbat atitudinile elevilor săi faţă de învăţare şi de erori, iar intervenţia ei este surprinzător de simplă: îi învaţă atât pe elevi, cât şi pe studenţi că inteligenţa nu este o trăsătură înnăscută, fixă, precum culoarea ochilor, ci mai degrabă o abi litate, precum mersul pe bicicletă, care poate fi îmbunătăţit prin muncă. Această lecţie este de multe ori bulversantă pentru copiii americani cărora li s-a spus ani de zile că inteligenţa este înnăscută. Atunci când acceptă mesajul lui Dweck, devin mai motivaţi, iau note mai bune, le place mai mult ceea ce învaţă şi nu îşi mai fac atâtea probleme când dau de greu.
Morala poveştii este simplu de exprimat şi greu de aplicat. Când o dai în bară, încearcă să-ţi spui aşa: „Am făcut o greşeală. Trebuie să înţeleg ce s-a întâmplat. Nu mai vreau să fac aceeaşi

greşeală". Cercetarea lui Dweck este încurajatoare pentru că sugerează că oamenii pot învăţa la orice vârstă să vadă greşelile nu ca pe nişte eşecuri personale oribile, care trebuie negate sau justificate, ci ca pe nişte aspecte inevitabile ale vieţii, care ne învaţă să creştem şi să ne maturizăm.
Sportul nostru naţional, baseballul, diferă fundamental de societatea care i-a dat naştere: scorul la un meci de baseball -de la juniori până la liga naţională - are trei tipuri de punctaje: pentru alergare, pentru lovitură şi pentru eroare. Erorile nu sunt de dorit, evident, dar toată lumea pricepe că sunt inevitabile. Erorile sunt inerente în baseball, la
fel ca în medicină, afaceri, ştiinţă, lege, dragoste şi viaţă. La o analiza finală, testul caracterului unei naţiuni şi al integrităţii unui individ nu depinde de lipsa erorilor. Depinde de ce facem după eroare.
A doua dezbatere dintre candidaţii la preşedinţie George W. Bush şi John Kerry a avut loc la 8 octombrie 2004, la un an şi jumătate după ce

începuse invazia Irakului. în condiţiile în care numărul de morţi creştea, costurile erau de miliarde, insurgenţa era din ce în ce mai intensă, iar trupele americane se aflau îngropate într-un război despre care Bush spusese că se va termina rapid, a avut loc următorul dialog:
Linda Grabei: Domnule preşedinte Bush, în ultimii patru ani aţi luat mii de decizii care au afectat milioane de vieţi. Vă rog să îmi daţi trei exemple de situaţii în care aţi realizat că aţi luat decizia greşită şi spuneţi-mi ce aţi făcut ca să o corectaţi. Vă mulţumesc.
Preşedintele Bush: [Când oamenii mă întreabă despre greşeli], de fapt încearcă să spună: „Aţi făcut vreo greşeală când aţi invadat Irakul?" Iar răspunsul este: „Absolut deloc". A fost decizia corectă. Cât despre reducerile de taxe, aceasta este o decizie de amploare. Am luat decizia corectă. M-aţi întrebat care au fost greşelile. Am făcut unele greşeli când am numit în funcţii anumiţi oameni, dar nu le voi da numele. Nu vreau să le rănesc sentimentele la televiziunea naţională.

în următorii doi ani, pe măsură ce situaţia din Irak se deteriora din ce în ce mai mult, Preşedintele Bush a continuat să-şi justifice alunecarea în josul piramidei, confirmân-du-şi certitudinea că luase decizia corectă. A continuat să afi rme că invazia nu a fost o greşeală, că eram pe cale să câştigăm şi că tot ce trebuia să facem era să avem răbdare şi să „menţinem cursul". în alegerile legislative din 2006, pe care majoritatea experţilor le-au văzut ca pe un referendum asupra războiului, Partidul Republican a pierdut ambele camere ale Congresului.

Cea mai mare parte a publicului a răsuflat uşurată. Sigur că acum George Bush va trebui să schimbe politica cu privire la Irak, mai ales că, în sfârşit, poate face acest lucru păstrân-du-şi integritatea intactă: ar putea spune că va urma sfaturile Grupului de Studiu pentru Irak sau ale generalilor sau chiar că se va supune voinţei poporului şi va retrage treptat forţele din Irak. Dar toată lumea care înţelegea psihologia autojustificării putea prezice faptul că Bush urma

să facă exact opusul: „soluţia" lui pentru dezastrul pe care îl crease avea să fie exact ce făcuse până atunci. După ce alunecase complet în josul piramidei, cuprins din ce în ce mai mult de propriile autoamăgiri, Bush nu mai întrezărea nicio alternativă.

în ianuarie 2007, când cartea lui era gata să iasă de la tipar, George Bush s-a adresat naţiunii. „Acolo unde s-au făcut greşeli" în privinţa câtorva tactici folosite în război, a spus el, răspunzător era el însuşi. Dar nu a renunţat deloc la credinţa că decizia lui

iniţială de a invada Irakul a fost crucială în lupta împotriva terorismului. Care era atunci noua strategie pe care o propunea? Mai multe trupe şi mai mulţi bani. Pentru el, orice altă opţiune era de neconceput. Ar fi însemnat că făcuse o greşeală colosală

.POSTFAŢĂ

Am decis ordinea în care ne vom trece numele pe carte dând cu banul; într-atât de echilibrată a fost colaborarea. Cu toate acestea, de la început până la sfârşit, fiecare dintre noi a crezut cu fermitate că celălalt este autorul mai talentat.

Aşa că vrem să începem prin a ne mulţumi unul altuia pentru că am făcut din acest proiect unul de încurajare reciprocă şi de învăţare - dar şi unul plăcut.
Cartea noastră a fost beneficiara unei lecturi minuţioase şi critice din partea unor colegi specializaţi în domeniul memoriei, dreptului, terapiei de cuplu, afacerilor, precum şi al cercetării şi practicii clinice. Am dori să mulţumim în mod special următorilor colegi pentru evaluarea lor amănunţită a capitolelor referitoare la domeniul lor de expertiză, ca şi pentru nenumăratele lor sugestii: Andrew Christensen, Deborah Davis, Gerald Davison, Maryanne Garry, Bruce Hay, Brad Heil, Richard Leo, Scott Lilienfeld, Elizabeth Loftus, Andrew McClurg, Devon Polachek, Leonore Tiefer şi Donald Sapos- nek. în plus, dorim să ne exprimăm aprecierea pentru comentariile, ideile, poveştile, cercetarea şi alte informaţii oferite de J.J. Cohn, Joseph de Rivera, Ralph Haber, Robert Kardon, Saul Kassin. Burt Nanos, Debra Poole, Anthony Pratkanis, Holly Stocking şi Michael

Zagar. Mulţumiri, de asemenea, şi lui Deborah Cady şi lui Caryl McColly pentru ajutorul editorial.
Bunul nostru prieten şi agent plin de curtoazie Bob Lescher a fost tot timpul alături de noi, de când a apărut prima sugestie despre această carte până la lansarea cărţii. Devotamentul lui Bob pentru un contract bine făcut este aproape la fel de mare ca devotamentul pe care îl are pentru o propoziţie bine scrisă, aşa că îi suntem recunoscători că ne-a ajutat cu ambele. În plus, Bob ne-a găsit-o pe editoarea Jane Isay şi a fost o bucurie deosebită să lucrăm cu ea. Jane a avut delicateţea, priceperea şi umorul să le spună autorilor ce era în neregulă cu versiunile iniţiale ale manuscrisului într-un mod care ne-a inspirat să revizuim - şi să revizuim şi să revizuim -, în tot acest timp ridicându-ne moralul şi ajutându-ne să ne îmbunătăţim proza. Jane este o raritate, este un editor care se implică, iar poveştile şi ideile ei au reuşit să pătrundă această carte. Am dori, de asemenea, să mulţumim talentatului nostru redactor, Jenna Johnson, care ne-a

sprijinit pe tot parcursul şi care ne-a păstorit cartea de când am terminat-o până a trecut de stadiul de producţie. Şi, în fine, am dori să-i mulţumim redactorului nostru general, David Hough, un om care iubeşte tot ce are de-a face cu cărţile (inclusiv autorii), pentru că a transformat etapa de producţie într-un proces lipsit de probleme şi educativ, precum şi lui Margaret Jones pentru iscusinţa deosebită de care a dat dovadă în etapa de corectură şi verificare a informaţiilor.
Mai presus de toate, oferim mulţumiri şi dragoste soţului şi soţiei, Ronan O'Casey şi Vera Aronson. S-au făcut greşeli de către noi în vieţile noastre, dar nu şi în alegerea partenerului de viaţă.
Carol Tavris şi Elliot Aronso

nNOTE

Introducere
Ticăloşi, nătărăi, nemernici şi ipocriţi: cum se suportă?

1 „Spy Agencies Say Iraq War Worsens Terrorism Threat", *The New York Times,* 24 septembrie 2006; comentariul pentru editorialiştii conservatori a fost raportat de unul dintre ei, Max Boot, în „No Room for Doubt in the Oval", *Los Angeles Times,* 20 septembrie 2006. Pentru detalii asupra lucrurilor spuse de Bush în public în legătură cu Irakul, vezi Frank Rich, *The Greatest Story Ever Sold: The Decline and fall of Truth from 9/11 to Katrina,* The Penguin Press, New York, 2006. La 25 mai 2006, cu o popularitate aflată sub 30%, Bush a recunoscut în sfârşit că greşise în legătură cu ceva, într-un fel. Nu în legătură cu războiul sau cu vreo decizie despre acesta, ci referitor la cuvintele pe care le-a folosit. Când a folosit „cuvinte dure", precum „vă provoc" sau „căutat, mort sau viu", a zis Bush, „cred că în anumite părţi ale lumii au fost interpretate greşit". în octombrie 2006, cu puţin timp înainte de alegerile pentru Congres, Casa Albă a anunţat că Bush nu va mai folosi celebra lui expresie „menţinem cursul", pentru că ar fi

putut însemna că administraţia nu este „flexibilă" în politica legată de Irak. Cu toate acestea, la o conferinţă de presă din 25 octombrie, când violenţa din Irak era la cote record, Bush a spus că nu vor fi schimbări majore în strategia lui generală şi că este dedicat ideii de a duce „treaba până la capăt". Atunci când a fost întrebat dacă Statele Unite câştigă războiul, a spus: „Absolut, câştigăm".

2 The American Presidency Project (online) www.presidencv.ucsb.edu/ ws/index.php oferă exemple documentate cu toate cazurile în care preşedinţi americani au spus „s-au făcut greşeli". Lista este lungă. Bill Clinton a spus că „s-au făcut greşeli" în căutarea de contribuţii electorale pentru de-mocraţi, apoi a glumit despre popularitatea expresiei şi despre faptul că este la diateza pasivă, la cina Asociaţiei Corespondenţilor de Presă de la Casa Albă. Dintre toţi preşedinţii, Richard Nixon şi Ronald Reagan au folosit cel mai mult expresia: primul - ca să minimalizeze acţiunile ilegale din scandalul Watergate, şi al doilea, ca să minimalizeze

acţiunile ilegale din scandalul Iran-Contra. Vezi, de asemenea, şi elocventul eseu al lui Charles Baxter, „Dysfunctional Narratives: or: «Mistakes were made»", in *Burning Down the House: Essays on Fiction,* Gray wo If Press, Saint Paul, MN, 1997.

3 Gordon Marino (20 februarie 2004), „Before Teaching Ethics, Stop Kidding Yourself, in *The Chronicle of Higher Education,* p. B5.

4 Despre părtinirea care ne pune într-o lumină pozitivă în cadrul memoriei (şi studiul despre activitatea casnică în particular), vezi Michael Ross şi Fiore Sicoly, „Egocentric Biases in Availability and Attribution", *Journal of Personality and Social Psychology, 37* (1979), pp. 322-336. Vezi şi Suzanne C. Thompson şi Harold H. Kelley, „Judgments of Responsibility for Activities in Close Relationships", *Journal of Personality and Social Psychology,* 41 (1981), pp. 469-477.

5 John Dean, interviu în *Playboy de* Barbara Cady, ianuarie 1975, pp. 65-80. Citat la p. 78.

6 Robert A. Caro, *Master of the Senate: The years of Lyndon Johnsor* Knopf, New York, 2002, p. 886.
7 Katherine S. Mangan (1 aprilie, 2005), „A Brush With a New Li *The Chronicle of Higher Education,* pp. A28-A30.
8 Vezi, de exemplu, Sherwin Nuland, *The Doctorss Plague: Germs, Childbed Fever, and the Strange Story of Ignac Semmelweiss,* Norton/Atlas, New York, 2003.
9 Ferdinand Lundberg şi Marynia E Farnham, *Modern Woman: The Lost Sex,* Harper and Brothers, New York, 1947, p. 11 (primul citat), p.120 (al doilea citat).
10 Edward Humes, *Mean Justice,* Pocket Books, New York, 1999.
Capitolul 1
Disonanţa cognitivă: motorul autojustificării
1 Declaraţii de presă făcute de Neal Chase, reprezentant al grupului religios Baha'i înfiinţat de Leland Jensen (Baha'is Under the Provisions of the Covenant), în „The End Is Nearish", *Harpers,* februarie 1995, pp. 22, 24.

2 Leon Festinger, Henry W. Riecken şi Stanley Schachter, *When Prophecy Fails,* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1956.

3 Leon Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance,* Stanford University Press, Stanford, 1957. Vezi şi Leon Festinger şi Elliot Aronson, „Arousal and Reduction of Dissonance in Social Contexts", în D. Cartwright şi Z. Zander (ed.), *Group Dynamics* (ed. a lll-a), Harper & Row, New York, 1960-1; şi Eddie Harmon- Jones şi Judson Mills (ed.), *Cognitive Dissonance: Progress on a Pivotal Theory in Social Psychology,* American Psychological Association, Washington, DC, 1999.

4 Elliot Aronson şi Judson Mills, „The Effect of Severity of Initiation on Liking for a Group", *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 59 (1959), pp. 177-181.

5 Vezi, de exemplu, Harold Gerard şi Grover Mathewson, „The Effect of Severity of Initiation on Liking for a Group: A Replication", *Journal of*

Abnormal and Social Psychology, 2 (1966), pp. 278-287.

6 Pentru o bună trecere în revistă a cercetării asupra acestei înclinaţii, vezi Raymond S. Nickerson, „Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises", *Review of General Psychology, 2* (1998), pp. 175-220.

7 Lenny Bruce, *How to Talk Dirty and Influence People,* Playboy Press, Chicago, şi Pocket Books, New York, 1966, pp. 232-233.

8 Steven Kull, director al Programului pentru Atitudini în Politicile Internaţionale (PIPA) la Universitatea Maryland, comentând rezultatele sondajului PIPA/Knowledge Networks, 14 iunie 2003: „Mulţi americani nu ştiu că nu au fost găsite arme de distrugere în masă".

9 Drew Westen, Clint Kilts, Pavel Blagov et al., „The Neural Basis of Motivated Reasoning: An FMRI Study of Emotional Constraints on Political Judgment During the U.S. Presidential Election of 2004", *Journal of Cognitive Neuroscience,* 18 (2006), pp. 1947-1958.

10 Charles Lord, Lee Ross şi Mark Lepper, „Biased Assimilation and Attitude Polarization: The Effects of Prior Theories on Subsequently Considered Evidence", *Journal of Personality and Social Psychology,* 37 (1979). pp. 2098-2109.
11 Doris Kearns Goodwin , *No Ordinary Time,* Simon & Schuster/Touchstone, New York, 1994, p. 321. (Subliniere in original.)
12 în una dintre cele mai timpurii demonstraţii a reducerii disonanţei post-decizie, Jack Brehm, pretinzând că face cercetare de piaţă, a arătat unui grup de femei opt aparate casnice diferite (un prăjitor de pâine, o cafetieră, un aparat pentru sendvişuri ş.a.m.d.) şi le-a pus să le evalueze pe fiecare în funcţie de cât de mult şi le doreau. Brehm apoi a spus fiecărei femei că poate să ia în dar unul dintre cele două produse pentru care dăduseră note egale. După ce fiecare alegea unul, îl împacheta şi i-l dădea. După o vreme, femeile au evaluat aparatele din nou. De dala aceasta ele dădeau note mai mari aparatului pe care-l aleseseră şi note mai mici celui pe care îl refuzaseră. Vezi

Jack Brehm, „Postdecision Changes in the Desirability of Alternatives", *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 52 (1956), pp. 384-389.
13 Daniel Gilbert, *Stumbling on Happiness,* Alfred A. Knopf, New York, 2006.
14 Roben E. Knox şi James A. Inkster, „Postdecision Dissonance at Post Time", *Journal of Personality and Social Psychology,* 8 (1968), pp 319-323.
15 Katherine S. Mangan, „A Brush With a New Life", *The Chronicle of Higher Education* (2005, April 1), pp. A28-A30.
16 Vezi, de exemplu, Brad J. Bushman, „Does Venting Anger Feed or Extinguish the Flame? Catharsis, Rumination, Distraction, Anger, and Aggressive Responding", *Personality and Social Psychology Bulletin,* 28 (2002), pp. 724-731 ; Brad J. Bushman, Angelica M. Bonacci, William C. Pedersen et al., „Chewing on It Can Chew You Up: Effects of Rumination on Triggered Displaced Aggression", *Journal of Personality and Social Psychology,* 88 (2005), pp. 969-983. Istoria cercetării care dispută presupunerea că există

fenomenul catharsisului este rezumată de Carol Tarvis în, *Anger: The Misunderstood Emotion,* Simon & Schuster/Touchstone, New York, 1989.
17 Studiul iniţial al lui Michael Kahn a fost „The Physiology of Catharsis", publicat în *Journal of Personality and Social Psychology,* 3, pp. 278-298, în 1966. Pentru o altă lucrare timpurie clasică, vezi Leonard Berkowitz, James A. Green şi Jacqueline R. Macaulay, „Hostility Catharsis as the Reduction of Emotional Tension", *Psychiatry,* 25 (1962), pp. 23-31.
18 Jon Jecker şi David Landy, „Liking a Person as a Function of Doing Him a Favor", *Human Relations, 22* (1969), pp. 371- 378.
19 Benjamin Franklin, *The Autobiography of Benjamin Franklin* (intr. de Lewis Leary), Touchstone, New York, 2004, pp. 83-84.
20 Ruth Thibodeau şi Elliot Aronson, „Taking a Closer Look: Reasserting the Role of the Self-Concept in Dissonance Theory", *Personality and Social Psychology Bulletin,* 18 (1992), pp. 591 - 602.

21 Există o literatură de specialitate bogată şi interesantă despre „înclinaţia către autocomplezenţă" *(self-serving bias),* adică tendinţa de a crede lucrurile cele mai bune despre noi înşine şi de a găsi explicaţii convenabile pentru lucrurile cele mai rele. Este o tendinţă foarte prezentă în cogniţia umană, deşi există variaţii în funcţie de cultură, vârstă sau sex. Vezi Amy Mezulis, Lyn Y. Abramson, Janet S. Hyde şi Benjamin L. Hankin, „Is There a Universal Positivity Bias in Attributions? A Meta-Analytic Review of the Individual, Developmental, and Cultural Differences in the Self-serving Attributional Bias", *Psychological Bulletin,* 130 (2004), pp. 711-747.
22 Philip E. Tetlock, *Expert Political Judgment: How Good Is It? How Can We Know?* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2005. în psihologia clinică, imaginea este aceeaşi: există o literatură de specialitate bogată care arată că măsurătorile comportamentale, statistice şi alte măsurători obiective ale comportamentului sunt în mod constant superioare predicţiilor şi

diagnosticelor clinice făcute de experţi. Vezi Robin Dawes, David Faust şi Paul E. Meehl, „Clinical Versus
Actuarial Judgment", *Science,* 243 (1989), pp. 1668-1674; şi W.M. Grove şi Paul E. Meehl, „Comparative Efficiency of Formal (Mechanical, Algorithmic) and Informal (Subjective, Impressionistic) Prediction Procedures; The Clinical/Statistical Controversy", *Psychology, Public Policy and Law,* 2(1996), pp. 293-323.
23 Elliot Aronson şi J. Merrill Carlsmith, „Performance Expectancy as a Determinant of Actual Performance", *Journal of Abnormal and Social Psychology, 65 (*1962), pp. 178-182. Vezi şi William B. Swann Jr., „To Be Adored or to Be Known? The Interplay of Self-Enhancement and Self-Verification", în R.M. Sorrentino & E.T. Higgins (ed.)> *Motivation and Cognition,* Guilford Press, New York, 1990; şi William B. Swann Jr., J. Gregory Hixon şi Chris de la Ronde, „Embracing the Bitter «Truth»: Negative Self-Concepts and Marital

Commitment", *Psychological Science,* 3 (1992), pp. 118-121.

24 Aceasta nu este o speculaţie goală. într-un experiment făcut acum jumătate de secol, psihologul social Judson Mills a măsurat atitudinile copiilor de clasa a şasea faţă de copiat. Apoi i-a pus să participe la un examen competitiv cu premii oferite câştigătorilor. A aranjat situaţia în aşa fel încât copiilor să le fie aproape imposibil să câştige fără să copieze şi, de asemenea, le-a uşurat copiatul, astfel încât să creadă că nu vor fi prinşi. (El îi observa în secret.) Aproape jumătate dintre copii au copiat, iar jumătate nu. Următoarea zi, Mills i-a întrebat pe copii ce părere au despre copiat şi alte fapte similare. Toţi copiii care copiaseră deveniseră mai îngăduitori faţă de copiat, pe când aceia care rezistaseră ispitei căpătaseră o atitudine mai aspră. Vezi Judson Mills, „Changes in Moral Attitudes Following Temptation", *Journal of Personality,* 26(1958), pp. 517-531.

25 Jeb Stuart Mag ruder, *An American Life: One Mans Road to Watergate,* Atheneum, New York,

1974. Comentariul lui Haldeman, p. 4; povestea cu maşinuţa de golf, p. 7.

26 Magruder, *An American Life,* pp. 194-195, 214-215.

27 Numărul total de participanţi este o estimare informată făcută de psihologul Thomas Blass, care a scris pe larg despre experimentele iniţiale ale lui Milgram şi cele care au urmat. Aproximativ 800 de oameni au luat parte la experimentele făcute de Milgram; restul au participat la reproduceri sau variaţii ale paradigmei de bază în decurs de 25 de ani.

28 Studiul iniţial a fost descris în Stanley Milgram, „Behavioral Study of Obedience", *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 67 (1963), pp. 371-378. Milgram şi-a descris studiul în detaliu, cu cercetări suplimentare, în cartea sa, *Obedience to Authority: An Experimental View,* Harper & Row, New York, 1974.

29 William Safire, „Aesop's Fabled Fox", *The New York Times,* 29 decembrie, 2003.

Capitolul 2

Mândrie şi prejudecată... şi alte puncte oarbe

1 James Brüggers, „Brain Damage Blamed on Solvent Use", *The* [Louisville] *Courier-Journal,* 13 mai 2001; Brüggers, „Researchers' Ties to CSX Raise Concerns", *Courier-Journal,* 20 octombrie, 2001; Carol Tavris, „The High Cost of Skepticism", *Skeptical Inquirer* (2002, iulie-augusl), pp. 42-44; Stanley Berent, „Response to «The High Cost of Skepticism»'? *Skeptical Inquirer* (2002, noiembrie-decembrie), pp. 61, 63; Citatul său („Cercetarea mea a furnizat rezultate importante...") este la p. 63; replica lui Carol Tarvis către Berent în acelaşi număr, pp. 64-65. La 12 februarie 2003, oficiul federal destinat protecţiei persoanelor supuse cercetării i-a scris vicepreşedintelui însărcinat cu cercetarea de la Universitatea Michigan, atrăgând atenţia că Comisia Instituţională de Cercetare, care fusese condusă de Stanley Berent, „nu a furnizat informaţii despre criteriile specifice pentru consimţământul participării la experimente" din cadrul cercetării efectuate de Berent şi Albers. Cazul CSX, aranjamentul cu Stanley Berent şi

James Albers şi conflictul lor de interese sunt, de asemenea, descrise în detaliu în Sheldon Krimsky, *Science in the Private Interest,* Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2003, pp. 152-153.

2 Joyce Ehrlinger, Thomas Gilovich şi Lee Ross, „Peering into the Bias Blind Spot: People's Assessments of Bias in Themselves and Others", *Personality and Social Psychology Bulletin,* 31 (2005), pp. 680-692; Emily Pronin, Daniel Y. Lin şi Lee Ross, „The Bias Blind Spot: Perceptions of Bias in Self versus Others", *Personality and Social Psychology Bulletin,* 28 (2002), pp. 369-381. Punctele noastre oarbe ne permit să ne vedem ca fiind mai deştepţi şi mai competenţi decât majoritatea celorlalţi, motiv pentru care se pare că noi toţi ne considerăm peste medie. Vezi David Dunning, Kerri Johnson, Joyce Ehrlinger şi Junin Kruger, „Why People Fail to Recognize Their Own Incompetence", *Current Directions in Psychological Science,* 12 (2003), pp. 83-87.

3 Citat în Eric Jaffe, „Peace in the Middle East May Be Impossible: Lee D. Ross on Naive

Realism and Conflict Resolution", *American Psychological Society Observer,* 17 (octombrie, 2004), pp. 9-11.

4 Geoffrey L. Cohen, „Party over Policy: The Dominating Impact of Group Influence on Political Beliefs", *Journal of Personality and Social Psychology,* 85 (2003), pp. 808-822. Vezi de asemenea Donald Green, Bradley Palmquist şi Eric Schickler, *Partisan Hearts and Minds: Political Parties and the Social Identities of Voters,* Yale University Press, New Haven, 2002. Această carte arată cum, de îndată ce oamenii şi-au format
o identitate politică (de obicei, când sunt tineri adulţi), identitatea începe să gândească în numele lor. Ceea ce înseamnă că majoritatea oamenilor nu aleg un partid pentru că acesta le reflectă perspectiva; mai degrabă, de îndată ce îşi aleg un partid, politicile acestuia devin perspectiva lor.

5 Emily Pronin, Thomas Gilovich şi Lee Ross, „Objectivity in the Eye of the Beholder: Divergent Perceptions of Bias in Self versus

Others", *Psychological Review,* 111 (2004), pp. 781-799.

6 Atunci când privilegiul este rezultatul naşterii sau al unei alte întâmplări şi nu al meritului, mulţi dintre posesorii săi îl vor justifica în-terpretându-l ca pe o sursă de beneficii la care sunt îndreptăţiţi. John Jost şi colegii săi au studiat procesele de justificare a sistemului, motivaţia psihologică pentru apărarea şi justificarea status quo-ului socio-politic; vezi, de exemplu, John Jost şi Orsolya Hunyady, „Antecedent and Consequences of System-Justifying Ideologies", *Current Direction in Psychological Science,* 14 (2005), pp. 260-265. Un exemplu deideolo gie de justificare a sistemului este aceea că săracii, chiar dacă sunt săraci, sunt mai fericiţi şi mai oneşti decât bogăţii: Aaron C. Kay şi John T. Jost, „Complementary Justice: Effects of «Poor But Happy» and «Poor But Honest» Stereotype Exemplars on System Justification and Implicit Activation of the Justice Motive", *Journal of Personality and Social Psychology,* 85 (2003),

pp. 823-837. Vezi de asemenea Stephanie M. Wildman (ed.), *Privilege Revealed: How Invisible Preference Undermines America,* New York University Press, 1996.

7 D. Michael Risinger şi Jeffrey L. Loop, „Three Card Monte, Monty Hall, Modus Operandi and «Offender Profiling» Some Lessons of Modern Cognitive Science for the Law of Evidence", *Cardozo Law Review,* 24 (2002), p. 193.

8 Dorothy Samuels, „Tripping Up on Trips: Judges Love Junkets as Much as Tom DeLay Does", *The New York Times* fourth editorial, 20 ianuarie 2006.

9 Melody Petersen, „A Conversation with Sheldon Krimsky: Uncoupling Campus and Company", *The New York Tinies,* 23 septembrie 2003. Krimsky face referire si la remarca lui Jonas Salk.

10 Vezi Krimsky, *Science in the Private Interest,* nota 1; Sheila Slaughter şi Larry L. Leslie, *Academic Capitalism,* The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1997; Derek Sok, *Universities in the Marketplace: The*

Commercialization of Higher Education, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2003; Marcia Angell, *The Truth about the Drug Companies,* Random House, New York, 2004; şi Jerome P. Kassirer, *On the Take: How Medicines Complicity with Big Business Can Endanger Your Health.* Oxford University Press, New York, 2005.

11 National Institutes of Health Care Management Research and Educational Foundation (2003), „Changing Patterns of Pharmaceutical Innovation". Citat in Jason Dana şi George Loewenstein, „A Social Science Perspective on Gifts to Physicians from Industry", *Journal of the American Medical Association,* 290 (2003), pp. 252-255.

12 Jurnalistul de investigaţie David Willman a primit Premiul Pulitzer pentru seria sa de articole despre conflictele de interese legate de introducerea pe piaţă a noi medicamente; două dintre ele sunt „Scientists Who Judged Pill Safety Received Fees", *Los Angeles Times,* 29

octombrie 1999; şi „The New FDA: How a New Policy Led to Seven Deadly Drugs", *Los Angeles Times,* 20 decembrie 2000.
13 Dan Fagin şi Marianne Lavelle, *Toxic Deception,* Carol Publishing, Secaucus, NJ, 1996.
14 Richard A. Davidson, „Source of Funding and Outcome of Clinical Trials", in *Journal of General Internal Medicine,* 1 (1986, mai-iunie), pp. 155-158.
15 Lise L. Kjaergard şi Bodil Als-Nielsen, „Association between competing interests and authors' conclusions: Epidemiological study of randomised clinical trials published in BMJ". *British Medical Journal,* 325 (3 august 2002), pp. 249- 252. Vezi de asemenea Krimsky, *Science in the Private Interest* (nota 1), cap. 9, „A Question of Bias", pentru o trecere în revistă a acestor studii şi pentru alte studii similare.
16 Alex Berenson, Gardiner Harris, Barry Meier şi Andrew Pollack, „Dangerous Data: Despite Warnings, Drug Giant Took Long Path to Vioxx Recall", *The New York Times,* 14 noiembrie 2004.

17 Richard Horton, „The lessons of MMR", *Vie Lancet,* 363 (2004), pp. 747-749.

18 Andrew J. Wakefield, Peter Harvey şi John Linnell, „MMR- Responding to retraction", *Vie Lancet,* 363 (2004), pp. 1327- 1328

19 Wikipedia, la pagina „Thimerosal", are o prezentare excelentă şi echilibrată a întregii controverse din jurul acestei substanţe chimice (care se mai poate scrie şi thimerosol sau thimerserol), folosită pe larg începând cu anii 1930 cu rolul de conservant în vaccinuri şi numeroase produse casnice, precum cosmetice şi picături de ochi. în ultimii ani, unele grupuri care reprezintă consumatorii au început să se îngrijoreze în legătură cu posibilele efecte toxice ale mercurului conţinut de
acest conservant, pretinzând că provoacă autism şi alte afecţiuni. Pagina de Wikipedia le prezintă în mod corect îngrijorarea, dar arată că argumentele lor s-au bazat în general pe informaţii anecdotice, temeri exagerate, declaraţii nefondate şi cercetarea antivaccin făcută de Mark Geier şi David Geier, preşedinte

al unei firme centrate pe procese în cadrul cărora reprezintă presupuse victime ale vaccinurilor.
Cât despre cercetare, un studiu al tuturor copiilor născuţi în Danemarca între 1991 şi 1998 (peste jumătate de milion de copii) a arătat incidenţa autismului la copiii vaccinaţi era de fapt puţin mai scăzută cât la copiii nevaccinaţi: Vezi Kreesten M. Madsen, Anders Hviid, i gens Vestergaard et al., „A Population-Based Study of Measles, Mum and Rubella Vaccination and Autism", *New England Journal of Medicine,* 347 (2002), pp. 1477-1482. în plus, după ce vaccinurile care conţineau thimerserol au fost retrase de pe piaţa din Danemarca, incidenţa autismului nu s-a redus: vezi Kreesten M. Madsen et al., „Thimerserol and the Occurrence of Autism: Negative Ecological Evidence from Danish Population-Based Data", *Pediatrics,* 112 (2003), pp. 604-606. Vezi de asemenea L. Smeem, C. Cook., E. Fombonne, et al., „MMR vaccination and pervasive developmental

disorders: A case-control study", *Vie Lancet,* 364 (11- 17 septembrie 2004), pp. 963-969. Reacţia multor părinţi de copii autişti la această ştire este în sine un exemplu de disonanţă. întrucât se dedicaseră credinţei că thimersero-lul este agentul răspunzător pentru autismul propriilor copii, au refuzat concluziile studiului şi declaraţiile de presă în favoarea vaccinării din partea Centrului pentru Prevenirea şi Controlul Bolilor, Administraţiei pentru Alimentaţie şi Medicamente, Institutului de Medicină, Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii şi Academiei Americane de Pediatrie. Interesant este că, aşa cum atrage atenţia pagina de Wikipedia, reacţiile publice împotriva programelor de vaccinare au început în 1853 şi au rămas active până în zilele noastre; controversa centrată pe thimerserol reprezintă doar cel mai recent episod.

20 Dana şi Loewenstein, „A Social Science Perspective on Gifts to Physicians from Industry", nota 11.

21 Roben B. Cialdini, *Influence: The Psychology of Persuasion,* William Morrow, New York, (1984/1993).
22 Carl Elliott, „The Drug Pushers", *The Atlantic Monthly* (aprilie 2006), pp. 82-93.
23 Carl Elliott, „Pharma Buys a Conscience", *The American Prospect,* 12 (24 septembrie 2001), arhivat: www.prospect.ora/print/V12/17/elli-ott-c.html.
24 C. Neil Macrae, Alan B. Milne şi Galen V. Bodenhausen, „Stereotypes as Energy-Saving Devices: A Peek Inside the Cognitive Toolbox", *Journal of Personality and Social Psychology,* 66 (1994), pp. 37-47.
25 Marilynn B. Brewer, „Social Identity, Distinctiveness and În- Group Homogeneity", *Social Cognition,* 11 (1993), pp. 150-164.
26 Charles W. Perdue, John E Dovidio, Michael B. Gurtman şi Richard B. Tyler, „Us and Them: Social Categorization and the Process of Intergroup Bias", *Journal of Personality and Social Psychology* 59 (1990), pp. 475-486.

27 Henri Tajfel, M.G. Billig, R. P. Bundy şi Claude Flament, „Social categorization and intergroup behavior", *European Journal of Social Psychology* 1 (1971). pp. 149-178.
28 Nick Haslam, Paul Bain, Lauren Douge, Max Lee şi Brock Bastian, „More Human Than You: Attributing Humanness to Self and Others", *Journal of Personality and Social Psychology* 89 (2005), pp. 937-950.
29 Gordon Allport, *The Nature of Prejudice,* Addison-Wesley, Reading, MA, 1954/1979, pp. 13-14.
30 Jeffrey W. Sherman, Steven J. Stroessner, Frederica R. Conrey şi Omar A. Azam, „Prejudice and Stereotype Maintenance Processes: Attention, Attribution, and Individuation", *Journal of Personality and Social Psychology,* 89 (2005), pp. 607-622.
31 Christian S. Crandall şi Amy Eshelman, „A Justification- Suppression Model of the Expression and Experience of Prejudice", *Psychological Bulletin,* 129 (2003), pp. 414-446, citat, p. 425. Vezi de asemenea Benoit Monin şi

Dale T. Miller, „Moral Credentials and the Expression of Prejudice", *Journal of Personality and Social Psychology,* 81 (2001), pp. 33-43. în experimentele lor, atunci când oamenii nu îşi simţeau ameninţată imaginea morală de indivizi lipsiţi de prejudecăţi - atunci când li se dădea ocazia să respingă un enunţ sexist evident - se simţeau mai justificaţi să voteze ulterior pentru angajarea unui bărbat pentru o slujbă atribuită în mod stereotipic bărbaţilor.

32 Pentru experimentul interrasial, vezi Ronald W. Rogers şi Steven Prentice-Dunn, „Deindividuation and Anger-Mediated Interracial Aggression: Unmasking Regressive Racism", *Journal of Personality and Social Psychology* 4 (1981), pp. 63-73. Pentru canadienii vorbitori de engleză şi franceză, vezi James R. Meindl şi Melvin J. Lerner, „Exacerbation of Extreme Responses to an Out-Group", *Journal of Personality and Social Psychology* 47 (1985), pp. 71-84. Despre studiile de comportament faţă de evrei şi bărbaţi gay, vezi Steven Fein şi Steven J. Spencer (1997),

„Prejudice as Self-Image Maintenance: Affirming the Self through Derogating Others" *Journal of Personality and Social Psychology 73* (1985), pp. 31-44.

33 Paul Jacobs, Saul Landau şi Eve Pell, *To Serve the Devil* (Vol. 2: *Colonials and Sojourners),* Vintage Books, New York, 1971. Citatul din Charles Crocker, p. 81.

34 Albert Speer, *Inside the Third Reich: Memoirs,* Simon & Schuster, New York, 1970,p. 291.

35 Doris Kearns Goodwin, *Team of Rivals: The Political Genius of Abraham Lincoln,* Simon & Schuster, New York, 2005.

36 Jeb Stuart Mag ruder, *An American Life: One Mans Road to Watergate,* Atheneum, New York, 1974, p. 348.

Capitolul 3

Memoria, istoricul autojustificărilor

1 Citat în George Plimpton, *Truman Capote,* Anchor/Doubleday, New York, 1997, p. 306. Alegem varianta lui Vidai a acestei poveşti pentru motivul că el nu a avut niciodată reţineri

când a vorbit despre oricare dintre cele două subiecte - politică sau sexualitate - şi, prin urmare, nu avea niciun motiv să-şi distorsioneze amintirile.

2 Anthony C. Greenwald, „The Totalitarian Ego: Fabrication and Revision of Personal History", *American Psychologist,* 35 (1980), pp. 603-618.

3 Edward Jones and Rika Kohler, „The Effects of Plausibility on the Learning of Controversial Statements", *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 57 (1959), pp. 315-320.

4 Vezi, de exemplu, Michael Ross, „Relation of Implicit Theories to the Construction of Personal Histories", *Psychological Review,* 96 (1989), pp. 341-357; Anne E. Wilson si Michael Ross, „From Chump to Champ: Peoples Appraisals of Their Earlier and Present Selves", *Journal of Personality and Social Psychology,* 80 (2001), pp. 572-584; si Michael Ross si Anne E. Wilson, „Autobiographical Memory and Conceptions of

Self: Getting Better All the Time", *Current Directions in Psychological Science,* 12(2003), pp. 66-69.

5 Marcia K. Johnson, Shahin Hashtroudi si D. Stephen Lindsay, „Source Monitoring", *Psychological Bulletin,* 114 (1993), pp. 3- 28; Karen J. Mitchell si Marcia K. Johnson, „Source Monitoring: Attributing Mental Experiences", Tn E. Tulving & F.I.M. Craik (ed.), *The Oxford Handbook of Memory,* Oxford University Press, New York, 2000.

6 Mary McCarthy, *Memories of a Catholic Girlhood,* Harcourt Brace & Co., San Diego, 1957. „Avea fluturele de tinichea Tn máná", p. 80; „Mi-am adus aminte la un moment dat", p. 82; „eel mai probabil", p. 83.

7 Barbara Tversky si Elizabeth J. Marsh, „Biased Retellings of Events Yield Biased Memories", *Cognitive Psychology* 40 (2000), pp. l-38; vezi si Elizabeth J. Marsh si Barbara Tversky, „Spinning the Stories of Our Lives", *Applied Cognitive Psychology,* 18 (2004), pp. 491-503.

8 Brooke C. Feeney si Jude Cassidy, „Reconstructive Memory Related to Adolescent-Parent Conflict Interactions: The Influence of Attachment-Related Representations on Immediate
Perceptions and Changes in Perceptions over Time", *Journal of Personality and Social Psychology* 85 (2003), pp. 945-955.
9 Daniel Offer, Marjorie Kaiz, Kenneth I. Howard şi Emily S. Bennet, „The Altering of Reported Experiences", *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*; 39 (2000), pp. 735-742. Câţiva dintre autori au scris şi o carte despre acest studiu. Vezi Daniel Offer, Marjorie Kaiz Offer şi Eric Ostrov, *Regular Guys: 34 Years Beyond Adolescence,* Kluwer Academic/Plenum, New York, 2004.
10 Despre „amintiri greşite" cu privire la sex, vezi Maryanne Garry, Stefanie J. Sharman, Julie Feldman, Gary A. Marlatt şi Elizabeth E Loftus, „Examining Memory for Heterosexual College Students' Sexual Experiences Using an Electronic Mail Diary", *Health Psychology,* 21

(2002), pp. 629-634. Despre raportarea exagerată de scrutine, vezi R. P. Abelson, Elizabeth D. Loftus şi Anthony G. Greenwald, „Attempts to Improve the Accuracy of Self-Reports of Voting", în J.M. Tanur (ed.), *Questions About Questions: Inquiries into the Cognitive Bases of Surveys,* Russell Sage, New York, 1992. Vezi şi Robert E Belli, Michael W. Traugott, Margaret Young şi Katherine A. McGonagle, „Reducing Vote Overreporting in Surveys: Social Desirability, Memory Failure, and Source Monitoring", *Public Opinion Quarterly,* 63 (1999), pp. 90-108. Despre amintiri eronate legate de donaţii în bani, vezi Christopher D.B. Burt şi Jennifer S. Popple, „Memorial Distortions in Donation Data", *Journal of Social Psychology,* 138 (1998), pp. 724-733. Amintirile studenţilor de colegi despre notele din liceu sunt de asemenea distorsionate într-o direcţ pozitivă; vezi Harry P. Bahrick, Lynda K. Hali şi Stephanie A. Bergei „Accuracy and Distortion in Memory for High School Grades", *Psychological Science, 1* (1996), pp. 265-271.

11 Lisa K. Libby şi Richard P. Eibach, „Looking Back in Time: Self-Concept Change Affects Visual Perspective in Autobiographical Memory" *Journal of Personality and Social Psychology,* 82 (2002), pp. 167-179. Vezi şi Lisa K. Libby, Richard R Eibach şi Thomas Gilovich, „Here's Looking at Me: The Effect of Memory Perspective on Assessments of Personal Change", *Journal of Personality and Social Psychology,* 88 (2005), pp. 50-62. Cu cât sunt mai consistente şi consecvente amintirile noastre despre noi în prezent, cu atât sunt mai accesibile. Vezi Michael Ross, „Relation of Implicit Theories to the Construction of Personal Histories", *Psychological Review,* 96 (1989), pp. 341-357.

12 Michael Conway şi Michael Ross, „Getting What You Want by Revising What You Had", *Journal of Personality and Social Psychology,* 47 (1984), pp. 738-748. Distorsiunile de memorie se au multe forme, dar majoritatea au rolul de a ne conserva impresia şi sentimentul că suntem oameni buni şi compelenţi.

13 Anne E. Wilson şi Michael Ross au arătat că prejudecăţile memoriei în termeni de autojustificare ne ajută să ne deplasăm din punct de vedere psihologic - în cuvintele lor - de la „fraier la campion". Ne distanţăm de încarnările noastre trecute, în care eram „fraieri" - dacă acest proces ne permite să ne simţim mai bine, să simţim că am crescut, că am învăţat şi ne-am maturizat -, dar, precum Haber, ne vom simţi mai aproape de acea versiune a noastră pe care o considerăm campioană. Oricum ar fi, nu putem pierde. Vezi Wilson şi Ross, „From Chump to Champ", nota 4.

14 Textul volumului *Fragments* şi povestea adevărată a vieţii lui Wilkomirski se află în Stefan Maechler, *The Wilkomirski Affair: A Study in Biographical Truth,* tr. de John E. Woods, Schocken, New York, 2001. Maechler discută modul în care Wilkomirski s-a inspirat din romanul lui Kosinski. Pentru o altă investigaţie asupra vieţii lui Wilkomirski şi problemele culturale ale amintirilor reale sau imaginate, vezi Blake Eskin, *A Life in Pieces: The Making and*

Unmaking of Binjiamin Wilkomirski, W.W. Norton, New York, 2002.

15 Povestea lui Will Andrews se găseşte în Susan Clancy, *Abducted: How People Come to Believe They Were Kidnapped by Aliens,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2005. Despre psihologia răpirilor extraterestre, vezi de asemenea Donald P. Spence, „Abduction Tales as Metaphors", *Psychological Inquiry,* 7 (1996), pp. 177-179. Spence interpretează amintirile despre răpiri ca fiind metafore care au două funcţii psihologice importante: ele încapsulează o serie de probleme şi temeri cu răspândire în climatul politic şi cultural de astăzi, temeri pentru care nu s-a găsit remediu sau care nu au remediu facil, iar prin faptul că oferă o identitate comună pentru cei care cred, reduc sentimentele de alienare şi neputinţă.

16 Maechler, *The Wlkomirski Affair,* p. 273. Vezi nota 14.

17 Maechler, *The Wlkomirski Affair,* p. 27.

18 Maechler, *The Wlkomirski Affair,* p. 71. Wilkomirski a explicat faptul că suferă de sindromul picioarelor neliniştite relatând o

poveste îngrozitoare: când era la Majdanek, a învăţat să îşi mişte în permanenţă picioarele în somn, pentru că altfel „le rodeau şobolanii". Dar, aşa cum a spus Tomasz Kranz, director de cercetare la Muzeul Majdanek, în lagăr erau păduchi şi purici, nu şi şobolani (ca în alte lagăre, precum Birkenau). Maechler, p. 169.

19 Despre beneficiile fizice şi psihice ale consemnării secretelor şi traumelor tăinuite, vezi James W. Pennebaker, *Opening Up,* William Morrow, New York, 1990.

20 Pentru a afla mai multe despre inflaţia imaginaţiei, vezi Elizabeth E Loftus, „Memories of Things Unseen", *Current Directions in Psychological Science,* 13 (2004), pp. 145-147; şi Loftus, „Imagining the Past", în *Psychologist,* 14 (2001) (British Psychological Society), pp. 584-587; Maryanne Garry, Charles Manning, Elizabeth Loftus şi Steven J. Sherman, „Imagination Inflation: Imagining a Childhood Event Inflates Confidence That It Occurred", *Psychonomic Bulletin and Review,* 3 (1996), pp.

208-214; Giuliana Mazzoni and Amina Memon, „Imagination Can Create False Autobiographical Memories", *Psychological Science,* 14 (2003), pp. 186-188. Pentru vise, vezi Giuliana Mazzoni, Elizabeth F. Loftus, Aaron Sein şi Steven J. Lynn, „Changing Beliefs and Memorie through Dream Interpretation", *Applied Cognitive Psychology, 2* (199[f] pp. 125-144.

21 Brian Gonsalves, Paul J. Reber, Darren R. Gitelman et al., „N ural Evidence that Vivid Imagining Can Lead to False Remembering", *Psychological Science,* 15 (2004), pp. 655-660. Aceştia au descoperit că procesul imaginării vizuale a unui obiect obişnuit generează activitate cerebrală în zona cortexului care poate duce la amintiri false despre obiectele imaginate.

22 Mazzoni şi Memon, „Imagination Can Create False Autobiographical Memories", nota 20.

23 Efectul se numeşte „inflaţia explicaţiei", vezi Stefanie J. Sharman, Charles G. Manning şi Maryanne Garry, „Explain This: Explaining Childhood Events Inflates Confidence for Those

Events", *Applied Cognitive Psychology,* 19 (2005), pp. 67-74. Copiii care încă nu vorbesc fac echivalentul a ceea ce fac adulţii: desenează un eveniment complet neplauzibil, precum o petrecere într-un balon cu aer cald sau înotul cu o sirenă pe fundul oceanului. Aceste desene sunt adesea importate
în amintirile copiilor. După o săptămână, creşte foarte mult probabilitatea ca ei să spună că acel eveniment chiar s-a întâmplat, spre deosebire de copiii care nu au făcut desene. Vezi Deryn Strange, Maryanne Garry şi Rachel Sutherland, „Drawing Out Childrens False Memories", *Applied Cognitive Psychology,* 17 (2003), pp. 607-619.

24 Maechler, *The Wilkomirski Affair,* p. 104. Vezi nota 14.

25 Scrisoarea lui Bernstein: Maechler, *The Wlkomirski Affair,* p. 100; apărarea lui Wilkomirski de către Matta, p. 97; sublinierea ne aparţine.

26 Richard J. McNally, *Remembering Trauma,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2003, p. 233.

Tl Michael Shermer, „Abducted!" *Scientific American* (februarie 2005), pp. 33-34. Citatele sunt de la p. 33.

28 Clancy, *Abducted,* p. 51. Vezi nota 15.

29 „într-o noapte, m-am trezit": Clancy, *„Abducted",* p. 34; „Sunt deprimat de când mă ştiu", p. 34; pentru simptome bulversante precum pijamalele lipsă sau hemoragiile nazale neaşteptate, p. 33.

30 De exemplu, Giuliana Mazzoni şi colaboratorii săi au demonstrat în laborator că oamenii pot ajunge să considere un eveniment imposibil (precum faptul că au fost martorii unei posedări demonice în copilărie) ca fiind o amintire plauzibilă. Un pas în acest proces îl constituia lecturile despre posedarea demonică, mai ales a pasajelor în care se spune că este mult mai des întâlnită decât se crede, pasaje însoţite de

mărturii. Vezi Giuliana Mazzoni, Elizabeth E. Loftus, şi Irving Kirsch, „Changing Beliefs About Implausible Autobiographical Events: A Little Plausibility Goes a Long Way", *Journal of Experimental Psychology: Applied,* 7 (2001), pp. 51-59.

31 „Nici nu puteai să mă atingi": Clancy, *Abducted,* p. 143. Will Andrews, „Eram gata să renunţ" şi întrebarea soţiei lui p. 2. Vezi nota 15.

32 Clancy, *Abducted,* p. 50.

33 Richard McNally, comunicare personală.

34 Richard J. McNally, Natasha B. Lasko, Susan A. Ciancy *et al.,* „Psychophysiologic Responding During Script-Driven Imagery in People Reporting Abduction by Space Aliens", *Psychological Science, 5,* pp. 493-497. Vezi şi Clancy, *Abducted* (nota 15) şi McNally, *Remembering Trauma* (nota 26), pentru o discuţie a acestui studiu şi a altora similare.

35 Este totuşi interesant faptul că aceste autobiografii care la un moment dat au slujit drept exemple de luptă personală împotriva rasismului, violenţei, invalidităţii, exilului sau

sărăciei sunt în zilele noastre atât de demodate. Memoriile moderne se străduiesc să se întreacă în a oferi detalii cât mai cutremurătoare despre viaţa scriitorului. Pentru un eseu elocvent pe această temă, vezi Francine Prose, „Outrageous Misfortune", recenzia ei la Jeannette Walls, *The Glass Castle: A Memoir for The New York Times Book Review,* 13 martie, 2005. Prose spune: „Memoriile sunt basmele noastre moderne, fabulele sfâşietoare ale fraţilor Grimm rei-maginate din perspectiva copilului viteaz care, deşi părea că nu are nicio şansă, a reuşit să nu fie tăiat, gătit şi servit la cină de familie".

36 Ellen Bass şi Laura Davis, *The Courage to Heal: A Guide for Women Survivors of Child Abuse,* Harper & Row, New York, 1988, p. 173. Această afirmaţia rămâne şi în ediţia a treia revizuită şi adăugită, 1994, p. 183.

37 Pentru cea mai bună versiune a acestei poveşti, vezi Moira Johnston, *Spectral Evidence: The Ramona Case: Incest, Memory, and Truth on*

Trial in Napa Valley, Houghton Mifflin, Boston, 1997. Citatul cu capetele de acuzare, p. 160.

38 Mary Karr, „His So-Called Life", *The New York Times,* editor 15 ianuarie 2006.

Capitolul 4

Intenţii bune, ştiinţă prost făcuta: bucla închisă a judecăţii clinice

1 Povestea lui Grace ne-a fost comunicată de psihologul Joseph de Rivera, care i-a intervievat pe ea şi pe alţii in cadrul cercetării sale despre psihologia celor care îşi retrag mărturia. Vezi, de exemplu, Joseph de Rivera, „The Construction of False Memory Syndrome: The Experience of Retractors", *Psychological Inquiry* 8 (1997), pp. 271-292; şi de Rivera, „Undemanding Persons Who Repudiate Memories Recovered in Therapy", *Professional Psychology: Research and Practice,* 31 (2000), pp. 378-386.

2 Cea mai cuprinzătoare istorie a epidemiei memoriei recuperate rămâne în continuare Mark Pendergrast, *Victims of Memory* (ed. a ll-a), Upper Access Press, Hinesburg, VT, 1996; revizuită şi adăugită pentru ediţia britanică

HarperCollins, 1996. Vezi şi Richard J. Ofshe şi Ethan Waiters, *Making Monsters: False Memory, Psychotherapy, and Sexual Hysteria,* Scribners, New York, 1994; Elizabeth Loftus şi Katherine Ketcham, *The Myth of Repressed Memory,* St. Martins Press, New York, 1994; şi Frederick Crews (ed.), *Unauthorized Freud: Doubters Confront a Legend,* Viking, New York, 1998. Pentru un studiu sociologic excelent al epidemiilor de isterie şi a panicilor morale, vezi Philip Jenkins, *Intimate Enemies: Moral Panics in Contemporary Great Britain,* Aldine de Gruyter, Hawthorne. NY, 1992.

Femeia care a pretins că tatăl său o molestase de la cinci până la douăzeci şi trei de ani este cunoscută drept Laura B. care şi-a dat în judecată tatăl, Joel Hungerford, în statul New Hampshire, în 1995. A pierdut procesul.

3 Două dintre cele mai timpurii şi încă cele mai bune cărţi despre scandalul creşelor şi despre presupunerea existenţei unor culte cu mare răspândire care promovau ritualuri satanice şi abuzuri sexuale sunt Debbie Nathan

şi Michael Snedeker, *Satans Silence: Ritual Abuse and the Making of a Modern American Witch Hunt,* Basic Books, New York, 1995; şi Stephen J. Ceci şi Maggie Bruck, *Jeopardy in the Courtroom: A Scientific Analysis of Childrens Testimony,* American Psychological Association, Washington, DC, 1995. Dorothy Rabinowitz, o editorialis-tă de la *Wall Street Journal, a* fost prima care a pus la îndoială public condamnarea lui Kelly Michaels şi i-a redeschis cazul; vezi şi Rabinowitz, *No Cruder Tyrannies: Accusation, False Witness, and Other Terrors of Our Times,* Wall Street Press Books/ Free Press, New York, 2003.

O epidemie similară a fost apariţia unor presupuse cazuri de tulburare de personalitate multiplă, care acum se numeşte „tulburare de identitate disociativă". înainte de 1980, existau doar câteva cazuri de acest tip; după o anumită estimare, pe la mijlocul anilor 1990 se înregistrau în jur de 40.000 de mii. Atunci când clinicile dedicate acestei afecţiuni au fost închise

în urma unor procese câştigate împotriva psihiatrilor care induceau această tulburare pacienţilor, incidenţa cazurilor a început să scadă, deşi nu a dispărut complet. Vezi Joan Acocella, *Creating Hysteria: Women and Multiple Personality Disorder,* Jossey-Bass, San Francisco, 1999. Despre hipnoză şi alte metode de a genera amintiri false despre răpiri extraterestre, personalităţi multiple şi abuz în perioada copilăriei, vezi Nicholas P. Spanos, *Multiple Identities and False Memories: A Sociocognitive Perspective,* American Psychological Association, Washington. DC, 1996.

4 De exemplu, în februarie 2005 un juriu din Boston a condamnat un fost preot de şaptezeci şi patru de ani, Paul Shanley, pentru molestarea lui Paul Busa (douăzeci şi şapte de ani), când acesta din urmă avea şase ani. Această acuzare a urmat scandalurilor din Biserica Catolică ce scoseseră la suprafaţă sute de cazuri documentate de preoţi pedofili, aşa încât lumea era pornită împotriva preoţilor şi a politicii Bisericii de muşamalizare a acuzaţiilor. însă

singura probă în cazul Shanley au fost amintirile lui Busa, amintiri care, după cum a spus chiar Busa, i-au revenit brusc atunci când a citit un articol în *Boston Globe* despre Shanley. La proces, nu s-au prezentat niciun fel de dovezi care să susţină spusele lui Busa, dimpotrivă, s-au prezentat multe lucruri care să-l contrazică. Vezi Jonathan Rauch, „Is Paul Shanley Guilty? If Paul Shanley Is a Monster, the State Didn't Prove It", *National Journal,* 12 martie 2005, pp. 746-747; şi JoAnn Wypijewski, „The Passion of Father Paul
Shanley", *Legal Affairs,* septembrie-octombrie 2004. Alţi reporteri sceptici au fost Daniel Lyons de la *Forbes,* Robin Washington de la *The Boston Herald* şi Michael Miner de la *Chicago Reader*

5 Unele studii au descoperit că abordările combinate - medicaţie plus terapie comportamental-cognitivă (CBT) - sunt cele mai eficace; altele au descoperit că CBT are acelaşi efect. Pentru o trecere în revistă şi o bibliografie a studiilor, vezi American Psychological Association Presidential Task Force on Evidence-

Based Practice, „Evidence-Based Practice in Psychology", *American Psychologist,* 61(2006), pp. 271-
283. Vezi şi Dianne Chambless *et al,* „Update on Empirically Validated Therapies", *The Clinical Psychologist,* 51 (1998), pp. 3-16, şi Steven D. Hollon, Michael E. Thase şi John C. Markowitz, „Treatment and Prevention of Depression", *Psychological Science in the Public Interest,* 3 (2002), pp. 39- 77. Aceste articole conţin o bibliografie excelentă care tratează forme de psihoterapie validate empiric pentru diverse probleme.

6 Tanya M. Luhrmann, *Of Two Minds: The Growing Disorder in American Psychiatry,* Knopf, New York, 2000. Rezultatele ei evocă exact ce a scris Jonas Robitscher despre profesia sa, în 1980, în *The Power of Psychiatry,* Houghton Mifflin, Boston.

7 Pentru o excelentă trecere în revistă a problemelor şi a creşterii în amploare a metodelor şi practicilor pseudoştiinţifice în psihoterapie - incluzând teste de evaluare

nevalidate, tratamente pentru autism şi ADHD, ca şi terapii populare - vezi Scott O. Lilienfeld, Steven Jay Lynn şi Jeffrey M. Lohr (ed.), *Science and Pseudoscience in Contemporary Clinical Psychology,* Guilford, 2003, New York. Iar pentru cealaltă variantă a poveştii, articole despre cele mai importante contribuţii din partea ştiinţelor clinice, vezi Scott O. Lilienfeld şi William T. O'Donohue (ed.), *The Great Ideas of Clinical Science,* Routledge, New York, 2007.

8 Despre dovezi că hipnoza este eficientă pentru un număr mare de tipuri de dureri acute şi cronice, vezi David R. Patterson şi Mark P. Jensen, „Hypnosis and Clinical Pain", *Psychological Bulletin,* 29 (2003), pp. 495-521. De asemenea, hipnoza poate spori eficienţa tehnicilor cogni-tiv- comportamentale pentru slăbit, renunţarea la fumat şi alte probleme comportamentale; vezi Irving Kirsch, Guy Montgomery şi Guy Sapir-stein, „Hypnosis as an Adjunct to Cognitive- Behavioral Psychotherapy: A Meta-Analysis", *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 2* (1995), pp. 214-220. Dar

există dovezi covârşitoare că hipnoza nu este un instrument pe care te poţi baza pentru recuperarea amintirilor, motiv pentru care Asociaţia Americană de Psihologie şi Asociaţia Medicală Americană se opune utilizării mărturiei „memoriei împrosptătate prin hipnoză" în tribunal. Vezi Steven Jay Lynn, Timothy Lock, Elizabeth Loftus, Elisa Krackow şi Scott O. Lilienfeld, „The Remembrance of Things Past: Problematic Memory Recovery Techniques in Psychotherapy", în Lilienfeld. Lohr şi Lynn, *Science and Pseudoscience in Contemporary Clinical Psychology* (nota 7), 2003; şi John F. Kihlstrom, „Hypnosis. Delayed Recall, and the Principles of Memory", *International Journal of Experimental Hypnosis,* 42 (1994), pp. 337-345.

9 Paul Meehl, „Psychology: Does Our Heterogeneous Subject Matter Have Any Unity?" *Minnesota Psychologist* (1986), p. 4.

10 Depoziţia lui Bessel van del Kolk a fost făcută în prezenţa avocatului şi psihologului R. Christopher Barden în biroul lui van der Kolk din Boston, MA, 27-28 decembrie 1996. Această

depoziţie a fost postată pe internet pe pagina avocatului Timothy Conlon, care reprezenta reclamantul. Pe pagina de internet a lui Conlon, sub „Depoziţia lui Bessell [sic] van der Kolk", psihiatrul este în continuare descris drept „o autoritate de frunte în domeniul traumei şi a efectelor acesteia
asupra memoriei" şi sunt notate datele depoziţiei înregistrate de Barden; insă depoziţia în sine a fost înlăturată. Documents/OnlineDocumentsl9.asp.

11 John E. Kihlstrom, „An Unbalanced Balancing Act: Blocked, Recovered, and False Memories in the Laboratory and Clinic", *Clinical Psychology: Science and Practice,* 11 (2004). El a adăugat că „dacă încrederea în sine ar fi un criteriu adecvat de validare, Binjamin Wilkomirski ar fi putut să ia un Premiu Pulitzer pentru istorie".

12 Sigmund Freud, „The Dissolution of the Oedipus Complex", în J. Strachey (ed.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (voi. 19), Hogarth, Londra, 1924.

13 Rosenzweig a scris: „în două circumstanţe separate (1934 şi 1937), mai întâi cu litere gotice şi apoi în engleză, Freud a avut aceeaşi reacţie negativă la orice încercare de a explora teoria psihanalizei prin mijloace de laborator. Aceste schimburi au scos în evidenţă în mod clar lipsa de încredere sau chiar opoziţia lui Freud faţă de abordarea experimentală a validării conceptelor sale derivate pe cale clinică. Freud credea cu tărie că validarea clinică a teoriilor sale, care erau bazate iniţal şi în mod neîntrerupt pe analiza de sine, nu avea nevoie de
sprijin din alte surse". în Saul Rosenzweig, „Leiters by Freud on Experimental Psychodynamics", *American Psychologist, 52* (1997), p. 571. Vezi şi Saul Rosenzweig, „Freud and Experimental Psychology: The Emergence of Idio-Dynamics", în S. Koch şi D.E. Leary (ed.), *A Century of Psychology as Science,* McGraw-Hill, New York, 1985. Această carte a fost republicată de Asociaţia Americană de Psihologie în 1992.

14 Vezi, de exemplu, Lynn *etal,* „The Remembrance of Things Past", nota 8.
15 Michael Nash oferă un exemplu în articolul său din 1994, „Memory Distortion and Sexual Trauma: The Problem of False Negatives and False Positives", *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis,* 42, pp. 346-362.
16 McNally, *Remembering Trauma,* p. 275.
17 Apărătorii amintirilor recuperate în discuţie sunt Daniel Brown, Alan W. Scheflin şi D. Corydon Hammond, care au scris *Memory, Trauma, Treatment, and the Law,* W.W. Norton, New York, 1998. Pentru o recenzie a acestei cărţi care documentează asocierea îndelungată a autorilor cu mişcarea amintirilor recuperate, credinţa lor în prevalenţa abuzurilor ritualice satanice şi susţinerea folosirii hipnozei pentru „recuperarea" amintirilor despre abuzuri şi pentru generarea de personalităţi multiple, vezi Frederick Crews, „The Trauma Trap", *New York Review of Books,* 51, 11 martie 2004. Acest eseu a fost retipărit, împreună cu

alte scrieri care expun erorile mişcării amintirilor recuperate, în Frederick Crews, *Follies of the Wise,* Shoemaker & Hoard, Emeryville, CA, 2006.
18 Rosemary Basson, Rosemary Mclnnes, Mike D. Smith, Gemma Hodgson şi Nandan Koppiker, „Efficacy and Safety of Sildenafil Citrate in Women with Sexual Dysfunction Associated with Female Sexual Arousal Disorder", *Journal of Womens Health & Gender-Based Medicine,* 11 (2002), pp. 367-377.
19 Joan Kaufman şi Edward Zigler, „Do Abused Children Become Abusive Parents?" *American Journal of Orthopsychiatry,* 57 (1987), pp. 186-192. începând cu Freud, desigur, a existat presupunerea culturală larg răspândită conform căreia trauma din copilărie produce inevitabil psihopatologie la vârsta adultă. Cercetarea a dărâmat şi această presupunere. Psihologul Ann Masten a observat că majoritatea oamenilor presupun că acei copii care îşi depăşesc traumele au ceva aparte şi rar. Aceasta a concluzionat că „marea surpriză" a cercetării constat în faptul că rezilienţa este

ceva cât se poate de comun. Majoritatea copiilor sunt remarcabil de rezilienţi, depăşind în cele din urmă până şi efectele războiului, bolile din copilărie, părinţii abuzivi sau alcoolici, privaţiuni timpurii sau molestare sexuală. Vezi Ann Masten, „Ordinary Magic: Resilience Processes in Development", *American Psychologist,* 56 (2001), pp. 227-238.

20 De exemplu, William Friedrich, Jennifer Fisher, Daniel Broughton *et al.,* „Normative Sexual Behavior in Children: A Contemporary Sample", *Pediatrics,* 101 (1988), pp. l-8. Vezi şi www.pediatrics.ora/caj/ content/full/101/4/e9. Pentru o excelentă trecere în revistă a cercetării din genetica comportamentală a stabilităţii temperamentului indiferent de experienţele copilului, vezi Judith Rich Harris, 77ie *Nurture Assumption,* The Free Press, New York, 1998. Pentru faptul că şi copiii care nu au suferit abuzuri au adesea coşmaruri şi alte simptome de anxietate, vezi McNally, *Remembering Trauma,* nota 16.

21 Kathleen A. Kendall-Tackett, Linda M. Williams şi David Finkel-hor, „Impact of Sexual Abuse on Children: A Review and Synthesis of Recent Empirical Studies", *Psychological Bulletin,* 113 (1993), pp. 164-180; citatul este din rezumatul articolului de la p. 164. Cercetătorii au aflat de asemenea, în mod nesurprinzător, că simptomele copiilor erau legate de severitatea, durata şi frecvenţa abuzurilor, de folosirea sau nu a forţei, de relaţia făptaşului cu copilul, ca şi de gradul de sprijin din partea mamei. în contrast cu predicţiile terapeuţilor adepţi ai amintirilor recuperate, cam două treimi din copiii victimizaţi se recuperau în primele 12 până la 18 luni.

22 în cadrul unei analize a cercetărilor, Glenn Walfoer, David Faust şi Robyn Dawes au concluzionat că „pur şi simplu nu există nick dovadă ştiinţifică care să justifice diagnosticul clinic şi criminalistic se existenţei unui abuz pe baza jocului cu păpuşi". Wolfner, Faust şi Dawes, „The Use of Anatomically Detailed Dolls in Sexual Abuse Evaluations: The State of the

Science", *Applied and Preventive Psychology,* 2 (1993), pp. l- 11.

23 Atunci când fetiţa a fost întrebată dacă acest lucru chiar s-a întâmplat, ea a zis „Da, aşa a fost". Atunci când tatăl ei şi experimentatorul au încercat să o convingă spunând: „Dar doctorul tău nu face asta fetiţelor. Nu credem că vorbeşti serios. Ştim că n-a făcut lucrurile astea", copilul s-a agăţat cu tenacitate de acuzaţii. „Astfel, expunerea repetată la păpuşă, cu sugestii minime", au atras atenţia cercetătorii, „a rezultat într-un joc foarte sexualizat pentru acest copil". Maggie Bruck, Stephen J. Ceci, Emmett Francoeur şi Ashley Renick, „Anatomically Detailed Dolls Do Not Facilitate Preschoolers' Reports of a Pediatric Examination Involving Genital Touching", *Journal of Experimental Psychology: Applied,* 1 (1995), pp. 95-109.

24 Thomas M. Horner, Melvin J. Guyer şi Neil M. Kalter, „Clinical Expertise and the Assessment of Child Sexual Abuse", în *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry,* 32 (1993), pp. 925-931; şi Thomas M. Horner,

Melvin J. Guyer şi Neil M. Kaher, „The Biases of Child Sexual Abuse Experts: Believing Is Seeing", *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law,* 21 (1993), pp. 281-292.

25 Cu peste cincizeci de ani în urmă, Paul Meehl a demonstrat că formule matematice relativ simple depăşeau în acurateţe judecăţile clinice intuitive ale clinicienilor legate de rezultate în tratamentul pacienţilor; vezi Paul E. Meehl, *Clinical versus Statistical prediction: A Theoretical Analysis and a Review of the Evidence,* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1954; şi Robyn Dawes, David Faust şi Paul E. Meehl, „Clinical versus Actuarial Judgment", *Science,* 243 (1989), pp. 1668-1674. Rezultatele lui Meehl au fost cofirmate în repetate rânduri. Vezi Howard Grob, *Studying the Clinician: Judgment Research and Psychological Assessment,* American Psychological Association, Washington, DC, 1998.

26 Descrierea cazului Kelly Michaels se bazează în mare parte pe Ceci şi Bruck, *Jeopardy in the*

Courtroom (nota 3); şi Pendergrast, *Victims of Memory* (nota 2). vezi şi Maggie Bruck şi Stephen Ceci, „Amicus Brief for the Case of State of New Jersey v. Margaret Kelly Michaels, Presented by Committee of Concerned Social Scientists", *Psychology, Public Policy, & Law,* 1,2 (1995) [întregul număr],

27 Citat în Pendergrast, *Victims of Memory,* p. 423; nota 2.

28 Jason J. Dickinson, Debra A. Poole şi R.L. Laimon, „Childrens Recall and Testimony", în N. Brewer & K. Williams (ed.), *Psychology and Law: An Empirical Perspective,* Guilford, New York, 2005. Vezi şi Debra A. Poole şi D. Stephen Lindsay, „Interviewing Preschoolers: Effects of Non-suggestive Techniques, Parental Coaching, and Leading Questions on Reports of Nonexperienced Events", *Journal of Experimental Child Psychology,* 60 (1995), pp. 129-154.

29 Sena Garven, James M. Wood, Roy S. Malpass şi John S. Shaw, III, „More Than Suggestion: The Effect of Interviewing Techniques from the

McMartin Preschool Case", *Journal of Applied Psychology,* 83 (1998), pp. 347-359; şi Sena Garven, James M. Wood şi Roy S. Malpass, „Allegations of Wrongdoing: The Effects of Reinforcement on Childrens Mundane and Fantastic Claims", *Journal of Applied Psychology,* 85 (2000), pp. 38-49 .

30 Gabrielle E Principe, Tomoe Kanaya, Stephen J. Ceci şi Mona Singh, „Believing Is Seeing: How Rumors Can Engender False Memories in Preschoolers", *Psychological Science,* 17 (2006), pp. 243-248.

31 Debra A. Poole şi Michael E. Lamb, *Investigative Interviews of Children,* American Psychological Association, Washington, D.C., 1998. Cercetarea lor a stat la baza unor noi protocoluri create pentru Childrens Justice and Family Independence Agency (1998, 2004); vezi http://www.michiaan.aov/documents/FLA-Pub779 13054 7.pdf. National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) a realizat un protocol de investigaţie folosit pe larg

în cercetare şi evaluare. Pentru o bună trecere în revistă, vezi Debra A. Poole şi Jason J. Dickinson, „The Future of the Protocol Movement", *Child Abuse & Neglect,* 29 (2005), pp. 1197-1202.

32 Ellen Bass şi Laura Davis, *The Courage to Heal: A Guide for Women Survivors of Child Sexual Abuse,* Harper & Row, New York, 1998, p. 18.

33 într-un studiu, cercetătorii au selectat în mod aleatoriu psihologi clinicieni americani cu doctorate din lista de nume a Registrului Naţional al Psihologilor, l-au întrebat pe respondenţi cât de des foloseau anumite tehnici în particular, pentru „a ajuta clienţii să recupereze amintiri despre abuz sexual": hipnoză, hipnoză regresivă, interpretarea viselor, imagerie ghidată relevantă pentru situaţii de abuz şi interpretarea simp-tomelor fizice ca dovezi de abuz. Puţin peste 40 la sută dintre ei au spus că foloseau interpretarea viselor; aproximativ 30 la sută au spus că foloseau hipnoză; cei mai puţini, dar tot înjur de 20 la

sută, foloseau hipnoza regresivă. Cam aceleaşi procente nu aprobau folosirea acestor tehnici; cei aflaţi la mijloc nu şi-au dat cu părerea. Debra A. Poole, D. Stephen Lindsay, Amina Memon şi Ray Bull, „Psychotherapy and the Recovery of Memories of Childhood Sexual Abuse: U.S. and British
Practitioners' Opinions, Practices, and Experiences", *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 63* (1995), pp. 426-437. Studii mai recente au demonstrat că procentele nu s-au schimbat semnificativ.

34 Noţiunea că abuzul sexual în copilărie este o cauză majoră a tur-lburărilor de alimentaţie nu a fost sprijinită de dovezi empirice, potrivit meta-analizei principalelor studii în acest sens. Vezi Eric Stice, „Risk and Maintenance Factors for Eating Pathology: A Meta-Analytic Review", *Psychological Bulletin,* 128 (2002), pp. 825-848.

35 Richard J. McNally, „Troubles in Traumatology", *The Canadian Journal of Psychiatry,* 50 (2005), pp. 815-816.

36 John Briere a făcut această declaraţie la al XII-lea Congres Internaţional al Problemelor Abuzului şi Neglijării Copilului, din 1995, desfăşurat în Auckland, Noua Zeelandă. Aceste afirmaţii au fost raportate de *New Zealand Herald,* 9 septembrie 1998. Ziarul îl cita pe Briere, care a spus: „Amintirile pierdute legate de abuz sunt destul de comune, însă dovezile sugerează faptul că amintirile false despre abuzuri sunt rar întâlnite." Vezi http://www.menz.ora .nz/Casualties/1998%20newsletters/ Oct%2 098.htm.
37 Citat în Pendergrast, *Victims of Memory,* p. 567; nota 2.
38 Hammond a făcut aceste remarci în prezentarea sa, „Investigating False Memory for the Unmemorable: A Critique of Experimental Hypnosis and Memory Research", la al XIV-lea Congres Internaţional de Hipnoză şi Medicină Psihosomatică, desfăşurat în San Diego, iunie 1997. înregistrări cu prelegerea lui Hammond au fost oferite de The Sound of Knowledge, Inc.

39 De exemplu, un grup de psihiatri şi alţi experţi clinicieni au cerut Ministerului Justiţiei Statelor Unite să adopte un proiect legislativ care să scoată în afara legii publicarea de extrase din mărturii ale copiilor în cazurile aflate pe rol ale creşelor. Ministerul a refuzat. Editura Basic Books a fost ameninţată cu întâmpinare în justiţie dacă publică *Satans Silence,* un expozeu al isteriei creşelor scris de Debbie Nathan şi Michael Snedeker. Asociaţia Americană de Psihologie a fost ameninţată cu proces dacă publică *Jeopardy in the Courtroom* de Stephen Ceci şi Maggie Bruck; APA a amânat publicarea cu câteva luni. Sursa noastră este comunicarea personală cu inevestigatorii implicaţi.
40 în prefaţa celei de-a treia ediţii a cărţii *The Courage to Heal* (p. 14), Bass şi Davis au răspuns la critica ştiinţifică îndreptată împotriva cărţii lor şi au încercat să îşi justifice lipsa de pregătire profesională: „în calitate de autori, am fost criticate că nu avem diplome academice. Dar nu trebuie să ai un doctorat ca să asculţi cu grijă şi compasiune ce are de spus o altă fiinţă

umană". Adevărat, dar, după cum sperăm că am demonstrat în
acest capitol, puţină pregătire ştiinţifică ar putea să-j împiedice pe acei ascultători bine intenţionaţi şi empatici să tragă concluzii nejustificate şi implauzibile - mai ales atunci când aceste concluzii au consecinţe tragice. Autoarele nu au încercat să corecteze niciuna dintre greşelile făcute în prima ediţie, în afară de a face câteva scurte modificări şi de a adăuga, într-un gest de autoprotecţie, că, dacă terapeutul vă presează să vă amintiţi abuzuri, e cazul să vă găsiţi alt terapeut. A, da, şi pentru a treia ediţie au vorbit cu un „mic număr" de femei care credeau iniţial că este posibil să fi fost molestate sexual, dar care au descoperit că durerea lor se trăgea de la „abuzul emoţional" sau de la alte traume din copilărie.
Din câte ştim, nici Bass şi nici Davis nu au recunoscut vreodată că au greşit în cazul vreuneia dintre afirmaţiile de bază pe care le făcuseră despre memorie şi traumă. Potrivit paginii sale de internet, Laura Davis a trecut la

noua tendinţă la modă, propovăduind reconcilierea pentru familiile distruse de acuzaţiile de abuz sexual.

41 *This American Life,* National Public Radio, episodul 215, din 16 iunie 2002.

Capitolul 5

Lege şi dezordine

1 Timothy Sullivan, *Unequal Verdicts: The Central Park Jogger Trials,* American Lawyer Books/Simon & Schuster, New York, 1992.

2 Reyes a mărturisit pentru că, absolut din întâmplare, l-a întâlnit în închisoare pe unul dintre condamnaţi, Kharey Wise, şi se pare că s-a simţit vinovat că Wise era încarcerat fără vină. După aceea, a început să le spună oficialităţilor penitenciarului că era autorul unei fapte pentru care alţii fuseseră condamnaţi pe nedrept, iar ancheta a reînceput. Steven A Drizin şi Richard A. Leo, „The Problem of False Confessions in the Post-DNA
World", *North Carolina Law Review,* 82 (2004), pp. 891-1008; vezi p. 899.

3 Vezi www.innocenceproiect.ora şi Barry Scheck. Peter Neufeld si Jim Dwyer, *Actual Innocence,* Doubleday, New' York, 2000.

4 Sublinierea în original. Samuel R. Gross *etal.* (2004), „Exonerations in the United States, 1989 through 2003", http://www.mindfully.org/ Reform/2004/Prison. Exonerations-Grossl9apr04.htm. Acest studiu s-a publicat ulterior într-un jurnal specializat în drept: Samuel R Gross, Kristen Jacoby, Daniel J. Mameson, Nicholas Montgomery şi Sujata Patil, „Exonerations in the United Srates, 1989 through 2003", *Journal of Criminal Law and Criminology,* 95 (2005), pp. 523 sqq.

5 Citat in Richard Jerome, „Suspect Confessions", *The New York Times Magazine,* 13 august 1995, pp. 28-31; citat la p. 31.

6 Daniel S. Medwed, „The Zeal Deal: Prosecutorial Resistance to Post-Conviction Claims of Innocence", *Boston University Law Review,* 84 (2004), p. 125. Medwed analizează

cultura împământenită în multe procuraturi care face dificilă recunoaşterea greşelilor şi corectarea lor.

7 Joshua Marquis, „The Innocent and the Shammed", *Vie New York Times* op-ed, 26 ianuarie 2006.

8 *Harmful Error: Investigating Americas Local Prosecutors,* publicat de Center for Public Integrity, 2003, raportează analiza acestora centrată pe 11.452 cazuri din toată ţara, în care judecători de la curţi de apel au analizat acuzaţii de de încălcare a atribuţiilor aduse unor procurori. Centrul i-a dat drept de replică lui Marquis.

9 Citat Tn Mike Miner, „Why Can't They Admit They Were Wrong?" *Chicago Reader,* 1 august 2003.

1. Principala problemă a testului computerizat de analiză a stresului vocal este că intervine eroarea de confirmare. Dacă consideri că suspectul este vinovat, interpretezi microvibraţiile ca semn de minciună, iar dacă îl consideri nevinovat, nu le dai atenţie. Pentru o

bibliografie şi o trecere în revistă a acestor cercetări, vezi http://www.polvaraph.ora/ voicestress.htm.

2. Citat în Paul E. Tracy (cu colaborarea lui Ralph Clayton şi Chris McDonough), *Who Killed Stephanie Crowe?* Brown Books, Dallas, TX, 2003, p. 334.

3. Povestea implicării lui Vic Caloca în cazul acesta, inclusiv citatele din afirmaţiile sale, provin dintr-un articol scris de reporterii de investigaţie John Wilkens şi Mark Sauer, „A Badge of Courage: În the Crowe Case, This Cop Ignored the Politics while Pursuing Justice", *Vie San Diego Union-Tribune,* 11 iulie 2004. Citatul lui Druliner se află în Mark Sauer şi John Wilkens, „Tuite Found Guilty of Manslaughter", *Vie San Diego Union- Tribune, 21* mai 2004.

4. Deanna Kuhn, Michael Weinstock şi Robin Flalon, „How Well Do Jurors Reason? Competence Dimensions of Individual Variation in a Juror Reasoning Task", *Psychological Science,* 5 (1994), pp. 289-296.

5. Don DeNevi şi John H. Campbell, *Into the Minds of Madmen: How the FBI's Behavioral Science Unit Revolutionized Crime Investigation,* Prometheus Books, Amherst, NY, 2004, p. 33. Această carte este în mod neintenţionat un studiu de caz al pregătirii nestiintifice a Unităţii de Stiinte Comportamentale a FBI.
6. Citat în Tracy, *Who Killed Stephanie Crowe?,* p. 184; nota 11.
7. Citat în „*Eye to Eye* with Connie Chung" la CBS (1994).
8. Comentarii introductive de Steven Drizin, „Prosecutors Won't Oppose Tankleffs Hearing", *The New York Times on the Web,* 13 mai 2004.
9. Edward Humes, *Mean Justice,* Pocket Books, New York, 1999, p. 181.
10. Andrew J. McClurg, „Good Cop, Bad Cop: Using Cognitive Dissonance Theory to Reduce Police Lying", *U.C. Davis Law Review,* 32 (1999), pp. 389-453. Primul citat, p. 394; al doilea, p. 429.
11. Scuza aceasta este folosită atât de des, încât a generat un termen nou: mărturia „lepădării"

(dropsy). David Heilbroner, fost procuror în New York, scria: „în cazurile lepădare, poliţiştii îşi justifică percheziţia prin cele mai vechi mijloace: mint. *Când am dat coiful, am văzut cum acuzatului i-au picat drogurile din buzunar, aşa că l-am arestat.* Este o formulă veche, pe care toată lumea în sistemul judiciar o ştie. Un judecător federal faimos cu ani de zile în urmă s-a plâns că auzise mărturia asta în atât de multe cazuri, încât nici nu mai credea că ţine de lege". David Heilbroner, *Rough Justice: Days and Nights of a Young D.A.,* Pantheon, New York, 1990, p. 29.

12. McClurg, „Good Cop, Bad Cop", nota 19, p. 391, citând din „City of New York Commission to Investigate Allegations of Police Corruption and the Anti-Corruption Procedures of the Police Department: Commission Report 36" (1994), cunoscut drept Raportul Comisiei Mollen.

13. Norm Stamper, *Breaking Rank: A Top Cops Exposé of the Dark Side of American Policing,* Nation Books, New York, 2005. Vezi şi „Let Those

Dopers Be", editorialul lui Stamper în *Los Angeles Times,* 16 octombrie 2005.
14. Citat în McClurg, „Good Cop, Bad Cop", nota 19, pp. 413, 415.
15. în Suffolk County, New York, în septembrie 1988, un detectiv din Brigada Omucideri, K. James McCready, a fost chemat la un domiciliu unde a găsit corpul neînsufleţit al lui Ariene Tankleff, care fusese bătută şi înjunghiată mortal, şi pe soţul acesteia, Seymour, care de asemenea fusese atacat cu brutalitate. (A murit la câteva săptămâni după aceea.) La doar câteva ore după aceea, McCready a declarat că rezolvase cazul: ucigaşul era fiul cuplului, Martin, de şaptesprezece ani. în timpul interogării, McCready îi repeta lui Martin că ştie că îşi ucisese părinţii pentru că tatăl lui îşi revenise din comă doar cât să spună că Marty era făptaşul. Era o minciună. „Am folosit tertipuri şi induceri în eroare", a spus McCready. „Nu *cred* că a facut-o. *Ştiu* că a facut-o." Adolescentul a mărturisit în cele din urmă, spunând că trebuie să-şi fi omorât părinţii într-un episod care i s-a şters din

memorie. Atunci când a apărut avocatul familiei, Martin Tankleff şi-a retras imediat mărturia şi nu a semnat-o niciodată, dar era suficientă pentru o condamnare. Martin a fost condamnat la cincizeci de ani de închisoare, fără posibilitate de eliberare condiţionată. Bruce Lambert, „Convicted of Killing His Parents, but Calling a Detective the Real Bad Guy", *The New York Tinies, 4* aprilie 2004.

16. Citat în Tracy, *Who Killed Stephanie Crowe?,* p. 175; nota 11.

17. Fred E. Inbau, John E. Reid, Joseph P. Buckley şi Brian C. Jayne, *Criminal Interrogation and Confessions* (ed. a IV-a), Aspen Publishers, Gaithersburg, MD, 2001, p. 212.

18. Inbau et al., p. 429.

19. Una dintre cele mai meticuloase disecţii a tehnicii Reid şi a manualului lui Inbau *etal.* le aparţine lui Deborah Davis şi William T. O'Donohue, „The Road to Perdition: «Extreme

Influence» Tactics in the Interrogation Room", în W. T. O'Donohue şi E. Levensky (ed.), *Handbook of Forensic Psychology*; Elsevier Academic Press, New York, 2004, pp. 897- 996.

20. Louis C. Senese, *Anatomy of Interrogation Themes: The Reid Technique of Interviewing,* John E. Reid & Associates, Chicago, 2005, p. 32.

21. Citat şi în Saul Kassin, „On the Psychology of Confessions: Does *Innocence* Put *Innocents* at Risk?" *American Psychologist,* 60 (2005), pp. 215-228.

22. Saul M. Kassin şi Christina T. Fong, „I'm Innocent! Effects of Training on Judgments of Truth and Deception in the Interrogation Room", *Law and Human Behavior,* 23 (1999), pp. 499-516. într-un alt studiu, Kassin şi colaboratorii săi au recrutat deţinuţi care primeau instrucţiuni să facă o mărturisire completă a faptelor lor reale şi apoi o alta, fictivă, a unui delict comis de un al deţinut. înregistrarea a fost arătată studenţilor şi anchetatorilor poliţiei. Acurateţea generală nu era mai mare decât dacă ar fi mers la întâmplare, dar poliţiştii erau mult

mai siguri de propria judecată. Vezi Saul M. Kassin, Christian A. Meissner şi Rebecca J. Norwick, „«I'd know a false confession if I saw one»: A Comparative Study of College Students and Police Investigators", *Law and Human Behavior,* 29 (2005), pp. 211-227.

23.Acesta este motivul pentru care persoanele nevinovate renunţă mai des la dreptul de a nu face declaraţii şi de a avea un avocat de faţă, într-unui din experimentele lui Saul Kassin, 72 dintre participanţi, care erau un amestec de oameni nevinovaţi, dar şi de unii care se faceau vinovaţi de furtul unei sume de 100 de dolari, au fost interogaţi de poliţişti bărbaţi cu atitudine neutră, empatică sau ostilă, şi care încercau să-i faci să renunţe la acele drepturi. Cei care erau nevinovaţi renunţau la drepturile lor mult mai uşor decât cei vinovaţi, chiar într-o proporţie foarte mare: 81% la 36%. Pentru ca două treimi dintre suspecţii nevinovaţi să semneze declaraţia de renunţare, nu a trebuit decât ca poliţistul cu atitudine ostilă să strige la ei: „Ştiu că ai facut-o şi nu vreau să aud minciuni!" După

spusele lor, au semnat este deoarece se gândeau că numai vinovăţii au nevoie de avocat, pe când ei nu făcuseră nimic şi nu aveau nimic de ascuns. Echipa de cercetare a conchis cu mâhnire: „Se pare că oamenii au o încredere naivă în capacitatea propriei nevinovăţii de a-i pune în libertate". Saul M. Kassin şi Rebecca J. Norwick, „Why People Waive Their Miranda Rights: The Power of Innocence", *Law and Human Behavior,* 28 (2004), pp. 211-221.

24. Drizin şi Leo, „The Problem of False Confessions in the Post- DNA World", p. 948; nota 2.

25. De exemplu, unuia dintre adolescenţi, Kharey Wise, i s-a zis că alergătoarea fusese lovită cu un „obiect greu" şi apoi a fost întrebat dacă fusese o piatră sau o cărămidă. Wise a răspus prima dată că fusese o piatră; după câteva momente, a spus că fusese o cărămidă. A susţinut că unul dintre ceilalţi îi tăiase alergătoarei cămaşa de pe ea, ceea ce nu era adevărat; nu exista nicio tăietură de cuţit.

Saul Kassin, „False Confessions and the Jogger Case", *The New York Times,* 1 noiembrie 2002.

26. New York v. Kharey Wise, Kevin Richardson, Antron McCray, Yusef Salaam şi Raymond Santana: Afirmaţie ca răspuns la cererea de anulare a condamnării, Rechizitoriul Nr. 4762/89, de Procurorul Districtual Nancy Ryan, 5 decembrie 2002. Citat la pagina 46.

27. Adam Liptak, „Prosecutors Fight DNA Use for Exoneration", *The New York Times,* 29 august, 2003. Vezi şi Daniel Medwed, „The Zeal Deal", pentru o analiză a dovezilor de rezistenţă din partea procurorilor la redeschiderea cazurilor care implicau probe ADN; nota 6.

28. Citat în Sara Rimer, „Convicts DNA Sways Labs, Not a Determined Prosecutor", *The New York Times,* 6 februarie, 2002.

29. „The Case for Innocence", un reportaj special pentru PBS de Ofra Bikel, transmis pentru prima oară pe 31 octombrie 2000. Transcriptu-rile şi alte informaţii se găsesc pe pagina de internet a emisiunii PBS *Frontline* la

http://www.pbs.ora/wabh/paaes/frontline/shows/case/etc/ tapes. html.

30.

Drizin şi Leo, „The Problem of False Confessions in the Post- DNA World", p. 928, nota 200 pe acea pagină; nota 2.

31.

într-un caz celebru în Carolina de Nord, în care victima unui viol l-a identificat greşit pe faptaş, probele ADN au condus în cele din urmă la făptaşul real; vezi James M. Doyle, *True Witness: Cops, Courts, Science, and the Battle Against Misidentification,* Palgrave Macmillan, New York, 2005. Câteodată, se rezolvă cu probe ADN şi cazuri „reci" în Los Angeles, în 2004, detectivii care lucrau într-o nouă unitate dedicată cazurilor „reci" au prelevat probe de spermă de pe cadavrul unei femei care fusese violată şi ucisă cu mai mulţi ani în urmă, apoi le-au coroborat cu baza de date statală care conţinea ADN de la persoane condamnate. Au găsit o potrivire cu Chester Turner, care era deja închis pentru viol. Detectivii au continuat să coroboreze probe ADN

de la alte crime nerezolvate cu cele din laborator şi în fiecare lună găseau o altă potrivire cu Turner. Nu după mult timp, acesta era deja asociat cu uciderea a douăsprezece prostituate sărace, de culoare. în toată euforia care a urmat, cauzată de prinderea unui criminal în serie, procurorul-şef Steve Cooley l-a eliberat pe tăcute pe David Jones, un om de serviciu cu vârsta mentală a unui copil, care ispăşise nouă ani de închisoare pentru trei dintre crime. Dacă Turner s-ar fi limitat doar la uciderea celor trei femei, ar fi fost încă în libertate, iar Jones ar fi rămas în închisoare. Dar, întrucât Turner a mai ucis nouă femei, Jones a fost norocosul beneficiar al eforturilor unităţii de cazuri nerezolvate. Pentru el, dreptatea a fost efectul colateral al altei anchete. Timp de nouă ani de zile, nimeni, nici măcar anchetatorii de cazuri nerezolvate, nu a avut vreo motivaţie să compare ADN-ul lui
Jones cu probele prelevate de la victime. Dar noua echipă de detectivi avea toată motivaţia din lume să rezolve crime vechi, acesta fiind

singurul motiv pentru care s-a făcut dreptate şi Jones a fost pus în libertate.
32.
Deborah Davis şi Richard Leo, „Strategies for Preventing False Confessions and their Consequences", în M. R. Kebbell şi G. M. Davies (ed.), *Practical Psychology for Forensic Investigations and Prosecutions,* Wiley, Chichester, Anglia, 2006, pp. 121-149. Vezi şi eseurile din Saundra D. Westervelt şi John A. Humphrey (ed.), *Wrongly Convicted: Perspectives on Failed Justice,* Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 2001.
33.
Citat la emisiunea PBS *Frontline,* „The Case for Innocence", 3 octombrie 2000.
34.
D. Michael Risinger şi Jeffrey L. Loop, „Three Card Monte, Monty Hall, Modus Operandi and «Offender Profiling»: Some Lessons of Modern Cognitive Science for the Law of Evidence", *Cardozo Law Review,* 24 (2002), p. 193.

35.
Davis and Leo, „Strategies for Preventing False Confessions...", p. 145; nota 41.
36.
McClurg, „Good Cop, Bad Cop"; nota 19. Sugestiile lui McClurg pentru folosirea disonanţei cognitive în vederea reducerii riscului ca poliţia să mintă se află în acel eseu.
37.
Saul M. Kassin şi Gisli H. Gudjonsson, „The Psychology of Confession Evidence: A Review of the Literature and Issues", mai ales secţiunea „Videotaping Interrogations: A Policy Whose Time Has Come", *Psychological Science in the Public Interest,* 5 (2004), pp. 33-67. Vezi şi Drizin şi Leo, „The Problem of False Confessions...", nota 2; Davis şi O'Donohue, „The Road to Perdition", nota 28.
38.
Citat în Jerome, „Suspect Confessions", p. 31; nota 5.
39. Thomas P. Sullivan, „Police Experiences with Recording Custodial Interrogations" (2004).

Acest studiu, cu o cantitate mare de literatură de specialitate asupra beneficiilor înregistrărilor, este disponibil pe internet la http://www.law.northwestern.edu/wronafulconvictions/ Causes/c ustodialinterrogations.htm. Cu toate acestea, cercetări suplimentare au arătat că unghiul camerei poate să influenţeze observatorii, mai ales dacă acea cameră este focalizată exclusiv asupra suspectului şi nu a intevievatorului. G. Daniel Lassiter, Andrew L. Geers, Ian M. Handley, Paul E. Weiland şi Patrick J. Munhall, „Videotaped Interrogations and Confessions: A Simple Change in Camera Perspective Alters Verdicts in Simulated Trials", *Journal of Applied Psychology,* 87 (2002), pp. 867-874.

40. Davis şi Leo, „Strategies for Preventing False Confessions...", p. 145; nota 41. în Canada, şefii teritoriali, federali şi provinciali ai Comitetelor de Procuratură au stabilit un Grup de Lucru pentru Prevenirea Abaterii de la Urmărirea Penală. Raportul despre Prevenirea

Abaterii de la Urmărirea Penală a fost publicat în ianuarie 2005 şi este disponibil la http://canada.justice.ac.ca/en/ dept/pub/hop/.

41. Thomas Vanes, „Let DNA Close Door on Doubt in Murder Cases", *The Los Angeles Times,* 28 iulie, 2003.

Capitolul 6

Ucigaşul iubirii: autojustificarea în căsnicie

1 John Butler Yeats către fiul său William, 5 noiembrie 1917. în Richard J. Finneran, George M. Harper şi William M. Murphy (ed.), *Letters to W. B. Yeats, Voi. 2,* Columbia University Press, New York, p. 338.

2 Andrew Christensen şi Neil S. Jacobson, *Reconcilable Differences,* Guilford, New York, 2000. Am luat fragmente din povestea lui Debra si a lui Frank la de la începutul capitolului 1, pp. l-7.

3 Vezi Neil S. Jacobson şi Andrew Christensen, *Acceptance and Change in Couple Therapy: A Therapists Guide to Transforming Relationships,* W. W. Norton, New York, 1998.

4 Christensen si Jacobson, *Reconcilable Differences,* p. 9; nota 2.

5 Există foarte multe cercetări despre modul în care atribuţiile în cuplu afectează sentimentele reciproce şi despre cursul căsniciei. Vezi, de exemplu, Adam Davey, Frank D. Fincham, Steven R. H. Beach şi Gene H. Brody, „Attributions in Marriage: Examining the Entailment Model in Dyadic Context", *Journal of Family Psychology* 15 (2001), pp. 721-734; Thomas N. Bradbury şi Frank D. Fincham, „Attributions and Behavior in Marital Interaction", *Journal of Personality and Social Psychology* 63 (1992), pp. 613-628; şi Benjamin R. Karney şi Thomas N. Bradbury, „Attributions in Marriage: State or Trait? A Growth Curve Analysis", *Journal of Personality and Social Psychology* 78 (2000),pp. 295-309.

6 June R Tangney, Patricia E. Wagner, Deborah Hill-Barlow et al., „Relation of Shame and Guilt to Constructive versus Destructive Responses to Anger Across the Lifespan", *Journal*

of Personality and Social Psychology 70 (1996), 797-809.

7 John Gottman, *Why Marriages Succeed or Fail,* Simon & Schuster, New York, 1994. Fred şi Ingrid se găsesc la p. 69.

•8 Vezi, de exemplu, Benjamin R. Karney şi Thomas N. Bradbury, „The Longitudinal Course of Marital Quality and Stability: A Review of Theory, Method, and Research", *Psychological Bulletin,* 118 (1995), pp. 3-34; şi Frank D. Fincham, Gordon T. Harold şi Susan Gano-Phillips, „The Longitudinal Relation between Attributions and Marital Satisfaction: Direction of Effects and Role of Efficacy Expectations", *Journal of Family Psychology,* 14 (2000), pp. 267-285.

9 Gottman, *Why Marriages Succeed or Fail,* p. 57; nota 7.

10 Citat în Ayala M. Pines, „Marriage", în C. Tavris (ed.), *Every- Womans Emotional Well-Being,* Doubleday, New York, 1986. Povestea lui Ellen se găseşte la p. 191; Donna şi „cartea urii" se găsesc la pp. 190-191.

11 Julie Schwartz Gottman (ed.), *The Marriage Clinic Casebook,* W. W. Norton, New York, 2004. Povestea acestui cuplu se găseşte în capitolul 4, „Extramarital Affairs: The Pearl in the Oyster", de Julie Gottman, p. 50.

12 John Gottman, *Why Marriages Succeed or Fail,* p. 127; pentru descrierea celor cincizeci şi şase de cupluri, vezi p. 128; nota 7.

13 Donald T. Saposnek şi Chip Rose, „The Psychology of Divorce", în D.L. Crumbley şi N. G. Apostolou (ed.), *Handbook of Financial Planning for Divorce and Separation,* John Wiley, New York, 1990. Acest articol este disponibil online la clasic al modurilor în care cuplurile îşi reconstruiesc memoriile despre căsătorie şi despre partener, vezi Janet R. Johnston şi Linda E. Campbell, *Impasses of Divorce: The Dynamics and Resolution of Family Conflict,* Free Press, New York, 1988.

14 Jacobson şi Christensen, *Acceptance and Change in Couple Therapy,* nota 3, discută noi abordări care să ajute partenerii să se accepte în loc să încerce tot timpul să-l schimbe pe celălalt.

15 Vivian Gornick, „What Independence Has Come to Mean to Me: The Pain of Solitude, the Pleasure of Self-Knowledge", în Cathi Hanauer (ed.), *The Bitch in the House,* William Morrow, New York, 2002, p. 259.

Capitolul 7

Rani, rupturi şi războaie

1 Descrierea acestui cuplu se bazează pe povestea lui Joe şi Mary Louise din Andrew Christensen şi Neil S. Jacobson, *Reconcilable Differences,* Guilford, New York, 2000, p. 290.

2 Povestea conflictelor din familia Schiavo se bazează pe reportaje de ştiri şi pe reportajul extins şi detaliat a lui Abby Goodnough pentru *The New York Times,* „Behind Life-and- Death Fight, a Rift that Began Years Ago", 26 martie, 2005.

3 Sukhwinder S. Shergill, Paul M. Bays, Chris D. Frith şi Daniel M. Wolpert, „Two Eyes for an Eye: The Neuroscience of Force Escalation", *Science* (2003), 301, p. 187.

4 Roy F. Baumeister, Ariene Stillwell şi Sara R. Wotman, „Victim and Perpetrator Accounts of

Interpersonal Conflict: Autobiographical Narratives about Anger", *Journal of Personality and Social Psychology,* 59 (1990), pp. 994-1005. Exemplele de remarci tipice ne aparţin nouă, nu cercetătorilor.

5 Luc Sânte, „Tourists and Torturers", *The New York Times,* 11 mai 2004.

6 Amos Oz, „The Devil in the Details", *The Los Angeles Times,* 10 octombrie 2005.

7 Keith Davis şi Edward E. Jones, „Changes in Interpersonal Perception as a Means of Reducing Cognitive Dissonance", *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 61 (1960), pp. 402- 410; vezi şi Frederick X. Gibbons şi Sue B. McCoy, „Self-Esteem, Similarity, and Reactions to Active versus Passive Downward Comparison", *Journal of Personality and Social Psychology,* 60 (1991), pp. 414-424.

8 David Glass, „Changes in Liking as a Means of Reducing Cognitive Discrepancies between Self-Esteem and Aggression", *Journal of Personality,* 32 (1964), pp. 531-549. Vezi şi Richard M. Sorrentino şi Robert G. Boutilier, „Evaluation of a

Victim as a Function of Fate Similarity/Dissimilarity", *Journal of Experimental Social Psychology,* 10 (1974), pp. 84-93; şi Richard M. Sorrentino şi Jack E. Hardy, „Religiousness and Derogation of an Innocent *Victim", Journal of Personality,* 42 (1974), pp. 372-382.

9 Da, chiar a spus asta. Vezi Derrick Z. Jackson, „The Westmoreland Mind-Set", *Boston Globe,* 20 iulie, 2005. Westmoreland a făcut aceste remarci în documentarul despre Vietnam din 1974, *Hearts and Minds.* în cuvintele lui Jackson: „Citatul l-a şocat atât de mult pe regizorul Peter Davis, încât i-a dat o şansă lui Westmoreland să se exprime mai frumos". Nu a facut-o.

10 Ellen Berscheid, David Boye şi Elaine Walster (Hatfield), „Retaliation as a Means of Restoring Equity", *Journal of Personality and Social Psychology,* 10 (1968), pp. 370-376.

11 Stanley Milgram, *Obedience to Authority,* Harper & Row, New York, 1974, p. 10.

12 Despre demonizarea făptaşului ca modalitate de a restabili consonanţa şi a menţine credinţa

că lumea este dreaptă, vezi John H. Ellard, Christina D. Miller, Terri-Lynne Baumle şi James Olson, „Just World Processes in Demonizing", în M. Ross şi D.T. Miller (ed.), *The Justice Motive in Everyday Life,* Cambridge University Press, New York, 2002.

13 John Conroy, *Unspeakable Acts, Ordinary People,* Knopf, New York, 2000, p. 112.

14 Bush a făcut această remarcă la 7 noiembrie 2005, după ce au apărut ştiri că se ţineau deţinuţi în „închisori ale terorii" secrete şi după ce abuzurile de la închisoarea Abu Ghraib ieşiseră la iveală. Inhofe a rostit aceste comentarii la 11 mai 2004, la audierile conduse în Senat de Comisia Forţelor Armate cu privire la abuzurilor săvârşite împotriva prizonierilor irakieni în închisoarea Abu Ghraib. în februarie 2004, Comitetul Internaţional al Crucii Roşii a făcut public „Raportul Comitetului Internaţional al Crucii Roşii (CICR) despre tratamentul aplicat de forţele de coaliţie prizonierilor de război şi altor persoane protejate de Convenţia de la Geneva în Irak, în timpul

arestului, detenţiei şi interogării". Acest document este disponibil la http://www.alobalsecuritv. org/military/library/report/2004/icrc_report_iraq_feb2004.htm. La # 1, „Treatment During Arrest", vezi punctul 7: „Unii ofiţeri care făceau parte din serviciile secrete militare FC [Forţele de Coaliţie] au informat CICR că, potrivit estimărilor lor, între 70% şi 90% dintre persoanele private de libertate în Irak fuseseră arestate din greşeală".

15 Charles Krauthammer a argumentat în favoarea utilizării limitate a torturii în „The Truth about Torture: It's time to be honest about doing terrible things", în *The Weekly Standard,* 5 dec., 2005.

16 Remarci făcute de Condoleezza Rice la Andrews Air Force Base, 5 decembrie 2005, la plecarea în Europa într-o vizită oficială.

17 William Schulz, „An Israeli Interrogator, and a Tale of Torture", scrisoare către *The New York Tinies,* 27 decembrie 2004. Un an mai târziu, *Tinies* a raportat cazul lui Ibn al-Shaykh al-Libi,

fost lider Al Qaeda, care a fost capturat în Pakistan de forţe americane şi trimis pentru „anchetare" în Egipt. Egiptenii l- au returnat autorităţilor americane după ce acesta a mărturisit în cele din urmă că în Irak fuseseră pregătiţi membri Al-Qaeda pentru a manevra arme chimice - informaţie pe care voiau s-o audă americanii. Mai târziu, Libi a spus că scornise povestea ca să îi mulţumească pe egipteni, care îl torturau (cu aprobarea americanilor). După această poveste, un editorial apărut în *Tinies* (10 decembrie 2005) a comentat că „tortura este o modalitate îngrozitoare de a face tocmai lucrul pe care administraţia îl foloseşte pentru a o scuza - obţinerea
de informaţii precise şi adevărate. Secole de experienţă arată că oamenii vor spune torţionarilor ce vor să audă, indiferent că mărturisesc că sunt vrăjitoare în Salem, recunosc că au tendinţe contrarevoluţionare în Rusia Sovietică sau născocesc poveşti despre Irak şi Al-Qaeda".

18 Un sergent anonim descriind tratamentul aplicat deţinuţilor în Irak, într-un raport al Human Rights Watch, septembrie 2005; retipărit cu alte comentarii in „Under Control", *Harpers,* 2005 dec., pp. 23-24.
19 Riccardo Orizio, *Talk of the Devil: Encounters with Seven Dictators,* Walker & Company, New York, 2003.
20 Louis Menand, „The Devil's Disciples: Can You Force People to Love Freedom?" *New Yorker,* 28 iulie 2003.
21 Timothy Garton Ash, „Europe's Bloody Hands", *The Los Angeles Tinies, (J* iulie 2006.
22 Christensen şi Jacobson, *Reconcilable Differences,* p. 291; nota 1.
23 Pentru o analiză a costurilor sociale şi personale ale iertării premature şi lipsite de critică, ce absolvă făptaşii de răspundere pentru suferinţa cauzată, vezi Sharon Lamb, *The Trouble with Blame: Victims, Perpetrators, and Responsibility,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 1996.

24 Solomon Schimmel, *Wounds Not Healed by Time: The Power of Repentance and Forgiveness,* Oxford University Press, Oxford, Anglia, 2002, p. 226. Psihologul Ervin Staub, el însuşi supravieţuitor al Holocaustului, a studiat originea şi dinamica genocidului ani de zile, ultimul său efort fiind proiectul de reconciliere între Tutsi şi Hutu, în Ruanda. Vezi Ervin Staub şi Laurie A. Pearlman, „Advancing Healing and Reconciliation in Rwanda and Other Post-conflict Settings", în L. Barba-nel şi R. Sternberg (ed.), *Psychological Interventions in Times of Crisis,* Springer-Verlag, New York, 2006; şi Daniel Goleman, *Social Intelligence,* Bantam Books, New York, 2006.

25 Broyles a relatat această poveste în 1987, în documentarul PBS „Faces of the Enemy", bazat pe cartea omonimă de Sam Keen. încă este disponibilă în format VHS şi DVD, de la PBS.

Capitolul 8

Să admitem şi să renunţăm

1 Toate citatele din trascriptul emisiunii lui Oprah din 26 ianuarie 2006.

2 „Wayne Hale's Insider's Guide to NASA", de Nell Boyce. NPR *Morning Edition,* 30 iunie 2006. Textul complet al e-mailului trimis lui Hale de către colegi este disponibil online.

3 Apărarea lui Reagan a început bine - „Pentru început, vreau să spun că îmi asum pe deplin răspunderea pentru acţiunile mele şi ale administraţiei mele" -, după care a adăugat o serie de „dar a fost vina lor": „Oricât aş fi de mâniat de acţiunile întreprinse fără ştirea mea, tot sunt răspunzător pentru aceste activităţi. Oricât de dezamăgit aş fi de unii dintre cei care s-au aflat în slujba mea, tot eu trebuie să răspund în faţa poporului american pentru acest comportament. Şi oricât de dezgustat aş fi de conturi bancare secrete şi de fonduri redirecţionate, aceste lucruri s-au întâmplat, cum s-ar spune în armată, când eram eu de gardă". Şi iată cum şi-a asumat „răspunderea deplină" pentru că încălcase legea: „Acum câteva luni, am spus poporului american că nu am dat armament în schimbul ostaticilor. Inima mea şi intenţiile mele cele mai bune îmi spun că

acest lucru este în continuare adevărat, dar faptele
şi dovezile îmi spun că nu este".

4 Daniel Yankelovich şi Isabella Furth, „The Role of Colleges in an Era of Mistrust", *The Chronicle of Higher Education,* 2005, pp. B8-B11. Citat la p. Bll.

5 Publicat pe pagina de internet a unui grup de activism social numit The Sorry Works! - o coaliţie de medici, administratori de
spital, agenţii de asigurări, pacienţi şi alte părţi interesate de criza de malpraxis medical. La Facultatea de Medicină Mount Sinai din New York şi alte câteva facultăţi de medicină, rezidenţii învaţă să îşi recunoască greşeli şi să îşi ceară iertare pentru ele, şi de asemenea să recunoască un rezultat negativ care nu este vina lor faţă de unul care este. Vezi Katherine Mangan, „Acting Sick", *The Chronicle of Higher Education,* 15 septembrie 2006.

6 Richard A. Friedman, „Learning Words They Rarely Teach in Medical School: «I'm Sorry»",

The New York Times Science section, 26 iulie 2005.

7 *Harmful Error: Investigating Americas Local Prosecutors,* publicat de Center for Public Integrity, Summer 2003. http://www.publ ici nte- a ritv.ora.

8 Confruntându-se cu un val de condamnări eronate verificate, Marea Britanie a adoptat un număr de reforme. De exemplu, guvernul a instituit Comisia de Revizuire a Cazurilor Penale, un corp juridic independent care investighează acuzaţii de abateri procedurale şi de ascundere sau falsificare a dovezilor. în 1984, ca reacţie la câteva condamnări eronate puternic mediatizate care s-au dovedit a fi bazate pe mărturisiri smulse cu forţa, Anglia şi Ţara Galilor au promulgat Legea privind funcţionarea Poliţiei şi administrarea probelor penale (Police and Criminal Evidence Act), care punea în afara legii anchetatorii de poliţie care mint în privinţa dovezilor pentru a obţine mărturisiri şi care impunea poliţiei să înregistreze toate interogatoriile. Conform lui Richard Leo, deşi

interogatoriile britanice în zilele noastre sunt mai degrabă conversaţionale şi sunt gândite mai mult pentru a obţine informaţii decât mărturisiri, rata de mărturisiri nu a scăzut de la promulgarea legii. Vezi Richard Leo, *Police Interrogation and American Justice,* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2007.

9 Warren G. Bennis şi Burt Nanus, *Leaders: Strategies for Taking Charge* (ed. rev.), HarperCollins, New York, 1995, p. 70.

10 Citat din Shimon Peres, în Dennis Prager, *Ultimate Issues,* Summer 1985, p. 11.

11 Acest mesaj a fost publicat pe listservul Teaching in the Psychological Sciences, 1 mai 2003.

12 Citat în Charles Baxter, „Dysfunctional Narratives: or: «Mistakes Were Made»", în *Burning Down the House: Essays on Fiction,* Gray wo lf Press, Saint Paul, MN, 1997, p. 5. Există unele discuţii cu privire la a doua frază din remarcile lui Lee, dar nu în legătură cu asumarea răspunderii pentru acţiunile sale dezastruoase.

13 Anthony Pratkanis şi Doug Shadel, *Weapons of Fraud:* A *Source Book for Fraud Fighters,* 2005. Această carte este pusă la dispoziţie gratuit de Asociaţia Americană a Pensionarilor (AARP); pentru informaţii suplimentare, vezi www.aarp.ora/wa.

14 Stigler spune această poveste într-un necrolog pentru Harold Stevenson, *Los Angeles Times, 22* iulie 2005. Pentru informaţii despre cercetarea lor, vezi Harold W. Stevenson şi James W. Stigler, *The Learning Gap,* Summit, New York, 1992; şi Harold W. Stevenson, Chuansheng Chen şi Shin-ying Lee, „Mathematics Achievement of Chinese, Japanese, and American Schoolchildren: Ten Years Later", *Science* (1993, 1 ianuarie), 259, pp. 53-58.

Carol S. Dweck, „The Study of Goals in Psychology", *Psychological Science,* 3 (1992), pp. 165-167; Carol S. Dweck şi

Lisa Sorich, „Mastery-Oriented Thinking", în C. R. Snyder (ed.), *Coping: The Psychology of What Works,* New York, Oxford University Press, 1999; Claudia M. Mueller şi Carol S. Dweck, „Praise for Intelligence Can Undermine Childrens Motivation and Performance", *Journal of Personality and Social Psychology,* 75 (1998), pp. 33-52. Dweck a scris de asemenea o carte pentru publicul larg: Carol S.

Dweck, *Mindset: The New Psychology of Success,* Random House, New York, 2006

.CUPRINS INTRODUCERE